Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa

Padarūpasiddhi

Ganthārambha

[Ka]

Visuddhasaddhammasahassadīdhitiṃ,
Subuddhasambodhiyugandharoditaṃ;
Tibuddhakhettekadivākaraṃ jinaṃ,
Sadhammasaṅghaṃ sirasā'bhivandiya.

[Kha]

Kaccāyanañcācariyaṃ namitvā,
Nissāya kaccāyanavaṇṇanādiṃ;
Bālappabodhatthamujuṃ karissaṃ,
Byattaṃ sukaṇḍaṃ **padarūpasiddhiṃ**.

1. Sandhikaṇḍa

Tattha jinasāsanādhigamassa akkharakosallamūlakattā taṃ sampādetabbanti dassetuṃ abhidheyyappayojanavākyamidamuccate.

1. **Attho akkharasaññāto**.

Yo koci lokiyalokuttarādibhedo vacanattho, so sabbo akkhareheva saññāyate. Sithiladhanitādiakkharavipattiyañhi atthassa dunnayatā hoti, tasmā akkharakosallaṃ bahūpakāraṃ buddhavacanesu, ettha padānipi akkharasannipātarūpattā akkharesveva saṅgayhanti.

Tasmā akkharakosallaṃ, sampādeyya hitatthiko;
Upaṭṭhahaṃ garuṃ sammā, uṭṭhānādīhi pañcahi.

Saññāvidhāna

Tatthādo tāva saddalakkhaṇe vohāraviññāpanatthaṃ saññāvidhānamārabhīyate.

2. **Akkharāpādayo ekacattālīsaṃ**.

Akkharā api ādayo ekacattālīsaṃ, te ca kho jinavacanānurūpā akārādayo niggahītantā ekacattālīsamattā vaṇṇā paccekaṃ akkharā nāma honti. Taṃ yathā – ā i ī u ū e o, ka kha ga gha ṅa, ca cha ja jha ña, ṭa ṭha ḍa ḍha ṇa, ta tha da dha na, pa pha ba bha ma, ya ra lava sa ha ḷa aṃ-iti akkharā.

Nakkharantīti **akkharā,** a ādi yesaṃ te **ādayo**. Akārādīnamanukkamo panesa ṭhānādikkamasannissito, tathā hi ṭhānakaraṇappayatanehi vaṇṇā jāyante, tattha **cha ṭhānāni** kaṇṭhatālumuddhadantaoṭṭhanāsikāvasena.

Tattha – **a**vaṇṇa **ka**vagga **ha**kārā **kaṇṭhajā**.

Ivaṇṇa **ca**vagga **ya**kārā **tālujā**. **Ṭa**vagga **ra**kāra **ḷa**kārā **muddhajā**. **Ta**vagga **la**kāra **sa**kārā **dantajā**. **U**vaṇṇa **pa**vaggā **oṭṭhajā**. **E**kāro **kaṇṭhatālujo**. **O**kāro **kaṇṭhoṭṭhajo**.

Vakāro **dantoṭṭhajo**.

Niggahītaṃ **nāsikaṭṭhānajaṃ**.

Ṅa ña ṇa na mā **sakaṭṭhānajā, nāsikaṭṭhānajā** cāti.

> **Ha**kāraṃ pañcameheva, antaṭṭhāhi ca saṃyutaṃ;
> Orasanti vadantettha, kaṇṭhajaṃ tadasaṃyutaṃ.

Karaṇaṃ jivhāmajjhaṃ tālujānaṃ, jivhopaggaṃ muddhajānaṃ, jivhāggaṃ dantajānaṃ, sesā sakaṭṭhānakaraṇā.

Payatanaṃ saṃvutādikaraṇaviseso. Saṃvutatta**ma**kārassa, vivaṭattaṃ sesasarānaṃ **sa**kāra**ha**kārānañca, phuṭṭhaṃ vaggānaṃ, īsaṃphuṭṭhaṃ yaralavānanti.

Evaṃ ṭhānakaraṇappayatanasutikālabhinnesu akkharesu sarā nissayā, itare nissitā. Tattha –

> Nissayādo sarā vuttā, byañjanā nissitā tato;
> Vaggekajā bahuttādo, tato ṭhānalahukkamā.

Vuttañca –

> ‘‘Pañcannaṃ pana ṭhānānaṃ, paṭipāṭivasāpi ca;
> Nissayādippabhedehi, vutto tesamanukkamo’’ti.

Ekenādhikā cattālīsaṃ **ekacattālīsaṃ,** etena gaṇanaparicchedena –

> Adhikakkharavantāni, ekatālīsato ito;
> Na buddhavacanānīti, dīpetācariyāsabho.

Apiggahaṇaṃ heṭṭhā vuttānaṃ apekkhākaraṇatthaṃ.

3. **Tatthodantā sarā aṭṭha**.

Tattha tesu akkharesu **a**kārādīsu **o**kārantā aṭṭha akkharā sarā nāma honti. Taṃ yathā – a ā i ī u ū **e** o-iti sarā.

O anto yesaṃ te **odantā, da**kāro sandhijo, saranti gacchantīti **sarā,** byañjane sārentītipi **sarā**.

‘‘Tatthā’’ti vattate.

4. **Lahumattā tayo rassā**.

Tattha aṭṭhasu saresu lahumattā tayo sarā rassā nāma honti. Taṃ yathā – a i u-iti rassā.

Lahukā mattā pamāṇaṃ yesaṃ te **lahumattā, mattā**saddo cettha accharāsaṅghātaakkhinimīlanasaṅkhātaṃ kālaṃ vadati, tāya mattāya **e**kamattā **rassā,** dvimattā **dīghā,** aḍḍhamattā **byañjanā. Lahu**ggahaṇañcettha chandasi diyaḍḍhamattassāpi gahaṇatthaṃ. Rassakālayogato **rassā,** rassakālavanto vā **rassā**.

Sararassaggahaṇāni ca vattante.

5. **Aññe dīghā**.

Tattha aṭṭhasu saresu rassehi aññe dvimattā pañca sarā dīghā nāma honti. Taṃ yathā – ā ī ū e o-iti dīghā.

Aññaggahaṇaṃ diyaḍḍhamattikānampi saṅgahaṇatthaṃ. Dīghakāle niyuttā, tabbanto vā **dīghā**. Kvaci saṃyogapubbā ekārokārā rassā iva vuccante. Yathā – ettha, seyyo, oṭṭho, sotthi. **Kvacī**ti kiṃ? Maṃ ce tvaṃ nikhaṇaṃ vane. Putto tyāhaṃ mahārāja.

6. **Dumhi garu**.

Dvinnaṃ samūho **du,** tasmiṃ dumhi. Saṃyogabhūte akkhare pare yo pubbo rassakkharo, so garusañño hoti. Yathā – datvā, hitvā, bhutvā.

‘‘Garū’’ti vattate.

7. **Dīgho ca**.

Dīgho ca saro garusañño hoti. Yathā – nāvā, nadī, vadhū, dve, tayo. Garukato añño ‘‘lahuko’’ti veditabbo.

8. **Sesā byañjanā**.

Ṭhapetvā aṭṭha sare sesā aḍḍhamattā akkharā **ka**kārādayo niggahītantā tettiṃsa byañjanā nāma honti. Vuttehi aññe **sesā**. Byañjīyati etehi atthoti **byañjanā**. Taṃ yathā – ka kha ga gha ṅa, ca cha ja jha ña, ṭa ṭha ḍa ḍha ṇa, ta tha da dha na, pa pha ba bha ma, ya ra lava sa ha ḷa aṃ-iti byañjanā. **Ka**kārādīsvakāro uccāraṇattho.

‘‘Byañjanā’’ti vattate.

9. **Vaggā pañcapañcaso mantā**.

Tesaṃ kho byañjanānaṃ **ka**kārādayo **ma**kārantā pañcavīsati byañjanā pañcapañcavibhāgena vaggā nāma honti. Taṃ yathā – ka kha ga gha ṅa, ca cha ja jha ña, ṭa ṭha ḍa ḍha ṇa, ta tha da dha na, pa pha ba bha ma-iti vaggā.

Te pana paṭhamakkharavasena **ka**vagga**ca**vaggādivohāraṃ gatā, **vaggo**ti samūho, tattha pañcapañcavibhāgenāti vā pañca pañca etesamatthīti vā **pañcapañcaso,** mo anto yesaṃ te **mantā**.

10. **Aṃiti niggahītaṃ**.

Akāro uccāraṇattho, **iti**saddo panānantaravuttanidassanattho, aṃiti yaṃ **a**kārato paraṃ vuttaṃ bindu, taṃ niggahītaṃ nāma hoti. Rassassaraṃ nissāya gayhati, karaṇaṃ niggahetvā gayhatīti vā **niggahītaṃ**.

Karaṇaṃ niggahetvāna, mukhenāvivaṭena yaṃ;
Vuccate niggahītanti, vuttaṃ bindu sarānugaṃ.

Idha avuttānaṃ parasamaññānampi payojane sati gahaṇatthaṃ paribhāsamāha.

11. **Parasamaññā payoge**.

Yā ca pana parasmiṃ sakkataganthe, paresaṃ vā veyyākaraṇānaṃ samaññā ghosāghosalopasavaṇṇasaṃyogaliṅgādikā, tā payoge sati etthāpi yujjante.

Parasmiṃ, paresaṃ vā samaññā **parasamaññā,** veyyākaraṇe, veyyākaraṇamadhītānaṃ vā

samaññātyattho. Payujjanaṃ **payogo,** viniyogo.

Tattha vaggānaṃ paṭhamadutiyā, **sa**kāro ca **aghosā**. Vaggānaṃ tatiyacatutthapañcamā, ya ra lava ha ḷā cāti ekavīsati **ghosā** nāma.

Ettha ca vaggānaṃ dutiyacatutthā **dhanitā**tipi vuccanti, itare **sithilā**ti. Vināso **lopo**. Rassassarā sakadīghehi aññamaññaṃ **savaṇṇā** nāma, ye **sarūpā**tipi vuccanti. Sarānantaritāni byañjanāni **saṃyogo**. Dhātuppaccayavibhattivajjitamatthavaṃ **liṅgaṃ**. Vibhatyantaṃ **padaṃ**. Iccevamādi.

Iti saññāvidhānaṃ.

Sarasandhividhāna

Atha sarasandhi vuccate.

Loka aggapuggalo, paññā indriyaṃ, tīṇi imāni, no hi etaṃ, bhikkhunī ovādo, mātu upaṭṭhānaṃ, sametu āyasmā, abhibhū āyatanaṃ, dhanā me atthi, sabbe eva, tayo assu dhammā, asanto ettha na dissanti itīdha sarādisaññāyaṃ sabbasandhikaraṇaṭṭhāne byañjanaviyojanatthaṃ paribhāsamāha.

12. **Pubbamadhoṭhitamassaraṃ sarena viyojaye**.

Sarenāti nissakke karaṇavacanaṃ, sahayoge vā, sandhitabbe sarasahitaṃ pubbabyañjanaṃ anatikkamanto adhoṭhitamassarañca katvā sarato viyojayeti sarato byañjanaṃ viyojetabbaṃ. Ettha ca **assara**ggahaṇasāmatthiyena ‘‘byañjana’’nti laddhaṃ.

13. **Sarā sare lopaṃ**.

Sarā kho sabbepi sare pare ṭhite lopaṃ papponti. **Lopo**ti adassanaṃ anuccāraṇaṃ. Ettha **sarā**ti kāriyīniddeso. **Bahuvacanaṃ** panettha ekekasmiṃ sare pare bahūnaṃ lopañāpanatthaṃ. **Sare**ti nimittaniddeso, nimittasattamī cāyaṃ, nimittopādānasāmatthiyato vaṇṇakālabyavadhāne sandhikāriyaṃ na hoti. **Lopa**nti kāriyaniddeso, idaṃ pana suttaṃ upari paralopavidhānato pubbalopavidhānanti daṭṭhabbaṃ, evaṃ sabbattha sattamīniddese pubbasseva vidhi, na parassa vidhānanti veditabbaṃ.

‘‘Assaraṃ, adhoṭhita’’nti ca vattate, siliṭṭhakathane paribhāsamāha.

14. **Naye paraṃ yutte**.

Sararahitaṃ kho byañjanaṃ adhoṭhitaṃ parakkharaṃ naye yutte ṭhāneti paranayanaṃ kātabbaṃ. Ettha **yutta**ggahaṇaṃ niggahītanisedhanatthaṃ, tena ‘‘akkocchi maṃ avadhi ma’’ntiādīsu paranayanasandeho na hoti.

Lokaggapuggalo, paññindriyaṃ, tīṇimāni, nohetaṃ, bhikkhunovādo, mātupaṭṭhānaṃ, sametāyasmā, abhibhāyatanaṃ, dhanā matthi, sabbeva, tayassu dhammā, asantettha na dissanti.

Yassa idāni, saññā iti, chāyā iva, kathā eva kā, iti api, assamaṇī asi, cakkhu indriyaṃ, akataññū asi, ākāse iva, te api, vande ahaṃ, so ahaṃ, cattāro ime, vasalo iti, moggallāno āsi bījako, pāto evātīdha pubbalope sampatte ‘‘sare’’ti adhikāro, idha pana ‘‘atthavasā vibhattivipariṇāmo’’ti katvā ‘‘saro, saramhā, lopa’’nti ca vattamāne –

15. **Vā paro asarūpā**.

Asamānarūpamhā saramhā paro saro lopaṃ pappoti vā. Samānaṃ rūpaṃ assāti sarūpo, na sarūpo **asarūpo,** asavaṇṇo. Yasmā pana mariyādāyaṃ, abhividhimhi ca vattamāno **ā**upasaggo viya

vāsaddo dvidhā vattate, katthaci vikappe, katthaci yathāvavatthitarūpapariggahe, idha pana pacchime, tato niccamaniccamasantañca vidhimettha **vā**saddo dīpeti. ‘‘Naye paraṃ yutte’’ti paraṃ netabbaṃ.

Yassadāni yassa idāni, saññāti saññā iti, chāyāva chāyā iva, kathāva kā kathā eva kā, itīpi iti api, assamaṇīsi assamaṇī asi. Cakkhundriya miti niccaṃ. Akataññūsi akataññū asi, ākāseva ākāse iva, tepi te api, vandehaṃ vande ahaṃ, sohaṃ so ahaṃ, cattārome cattāro ime, vasaloti vasalo iti, moggallānosi bījako moggallāno āsi bījako, pātova pāto eva.

Idha na bhavati – pañcindriyāni, saddhindriyaṃ, sattuttamo, ekūnavīsati, yassete, sugatovādo, diṭṭhāsavo, diṭṭhogho, cakkhāyatanaṃ, taṃ kutettha labbhā iccādi.

Bhavati ca vavatthitavibhāsāya.

Avaṇṇato sarodānī-tīvevādiṃ vinā paro;
Na luppataññato dīgho, āsevādivivajjito.

Bandhussa iva, upa ikkhati, upa ito, ava icca, jina īritaṃ, na upeti, canda udayo, yathā udake itīdha pubbāvaṇṇassarānaṃ lope kate ‘‘paro, asarūpe’’ti ca vattate, tathā ‘‘ivaṇṇo yaṃ navā’’ti ito **ivaṇṇa**ggahaṇañca, ‘‘vamodudantāna’’nti ito **u**ggahaṇañca sīhagatiyā idhānuvattetabbaṃ.

16. **Kvacāsavaṇṇaṃ lutte**.

Ivaṇṇabhūto, **u**kārabhūto ca paro saro asarūpe pubbassare lutte kvaci asavaṇṇaṃ pappoti. Natthi savaṇṇā etesanti **asavaṇṇā,** ekārokārā, tattha ṭhānāsannavasena ivaṇṇukārānamekārokārā honti.

Bandhusseva, upekkhati, upeto, avecca, jineritaṃ, nopeti, candodayo, yathodake. **Kvacī**ti kiṃ? Tatrime, yassindriyāni, mahiddhiko, sabbītiyo, tenupasaṅkami, lokuttaro. **Lutte**ti kiṃ? Cha ime dhammā, yathā idaṃ, kusalassa upasampadā. **Asarūpe**ti kiṃ? Cattārimāni, mātupaṭṭhānaṃ.

Ettha ca satipi heṭṭhā **vā**ggahaṇe **kvaci**karaṇato avaṇṇe eva lutte idha vuttavidhi hotīti daṭṭhabbaṃ. Tato idha na bhavati – diṭṭhupādānaṃ, pañcahupāli, mudindriyaṃ, yo missaroti.

Tatra ayaṃ, buddha anussati, sa atthikā, paññavā assa, tadā ahaṃ, yāni idha bhūtāni, gacchāmi iti, ati ito, kikī iva, bahu upakāraṃ, madhu udakaṃ, su upadhāritaṃ, yopi ayaṃ, idāni ahaṃ, sace ayaṃ, appassuto ayaṃ, itara itarena, saddhā idha vittaṃ, kamma upanissayo, tathā upamaṃ, ratti uparato, vi upasamo iccatra pubbassarānaṃ lope kate –

‘‘Kvacī’’ti adhikāro, ‘‘paro, lutte’’ti ca vattate.

17. **Dīghaṃ**.

Saro kho paro pubbassare lutte kvaci dīghabhāvaṃ pappotīti ṭhānāsannavasena rassassarānaṃ savaṇṇadīgho.

Tatrāyaṃ, buddhānussati, sātthikā, paññavāssa, tadāhaṃ, yānīdha bhūtāni, gacchāmīti, atīto, kikīva, **ba**hūpakāraṃ, madhūdakaṃ, sūpadhāritaṃ, yopāyaṃ, idānāhaṃ, sacāyaṃ, appassutāyaṃ, itarītarena, saddhīdha vittaṃ, kammūpanissayo, tathūpamaṃ, rattūparato, vūpasamo.

Kvacīti kiṃ? Aciraṃ vata’yaṃ kāyo, kimpimāya, tīṇimāni, pañcasupādānakkhandhesu, tassattho, pañcaṅgiko, munindo, satindriyaṃ, lahuṭṭhānaṃ, gacchāmahaṃ, tatridaṃ, pañcahupāli, natthaññaṃ. **Lutte**ti kiṃ? Yathā ayaṃ, nimi iva rājā, kikī iva, su upadhāritaṃ.

Lokassa iti, deva iti, vi ati patanti, vi ati nāmenti, saṅghāṭi api, jīvitahetu api, vijju iva, kiṃsu idha vittaṃ, sādhu iti itīdha parassarānaṃ lope kate –

‘‘Lutte, dīgha’’nti ca vattate.

18. **Pubbo ca**.

Pubbo saro parassare lutte kvacidīghaṃ pappoti. **Ca**ggahaṇaṃ luttadīghaggahaṇānukaḍḍhanatthaṃ, taṃ **‘‘cā**nukaḍḍhitamuttaratra nānuvattate’’ti ñāpanatthaṃ.

Lokassāti, devāti, vītipatanti, vītināmenti, saṅghāṭīpi, jīvitahetūpi, vijjūva, kiṃsūdha vittaṃ, sādhūti.

Kvacīti kiṃ? Yassadāni, itissa, idānipi, tesupi, cakkhundriyaṃ, kinnumāva.

Adhigato kho me ayaṃ dhammo, putto te ahaṃ, te assa pahīnā, pabbate ahaṃ, ye assa itīdha pubbalope sampatte –

19. **Yamedantassādeso**.

Ekārassa padantabhūtassa ṭhāne sare pare kvaci **ya**kārādeso hoti. **A**kāremeteyesaddādissevāyaṃ vidhi, **ya**nti yaṃ rūpaṃ, e eva anto **edanto,** ādesiṭṭhāne ādissatīti **ādeso**. ‘‘Byañjane’’ti adhikicca ‘‘dīgha’’nti dīgho.

Adhigato kho myāyaṃ dhammo, putto tyāhaṃ, tyāssa pahīnā, pabbatyāhaṃ, yyāssa.

Kvacīti kiṃ? Te nāgatā, puttā matthi. **Anta**ggahaṇaṃ kiṃ? Dhammacakkaṃ pavattento, damento cittaṃ.

Yāvatako assa kāyo, tāvatako assa byāmo, ko attho, atha kho assa, ahaṃ kho ajja, yo ayaṃ, so assa, so eva, yato adhikaraṇaṃ, anu addhamāsaṃ, anu eti, su āgataṃ, su ākāro, du ākāro, cakkhu āpāthaṃ, bahu ābādho, pātu akāsi, na tu evātīdha –

20. **Vamodudantānaṃ**.

Okārukārānaṃ antabhūtānaṃ sare pare kvaci **va**kārādeso hoti. **Ka kha ya ta**saddādi**o**kārassedaṃ gahaṇaṃ.

Yāvatakvassa kāyo, tāvatakvassa byāmo, kvattho, atha khvassa, ahaṃ khvajja, yvāyaṃ, svassa, sveva, yatvādhikaraṇaṃ, anvaddhamāsaṃ, anvebhi, svāgataṃ, svākāro, dvākāro, cakkhvāpāthaṃ, bahvābādho, pātvākāsi, na tveva.

Kvacīti kiṃ? Ko attho, atha kho aññatarā, yohaṃ, sohaṃ, cattārome, sāgataṃ, sādhāvuso, hotūti. **Anta**ggahaṇaṃ kiṃ? Savanīyaṃ, viravanti.

Paṭisanthāravutti assa, sabbā vitti anubhuyyate, vi añjanaṃ, vi ākato, nadī āsanno itīdha maṇḍūkagatiyā ‘‘asarūpe’’ti vattate.

21. **Ivaṇṇo yaṃ navā**.

Pubbo ivaṇṇo asarūpe sare pare **ya**kāraṃ pappoti navā. I eva vaṇṇo **ivaṇṇo, navā**saddo **kvaci**saddapariyāyo.

Paṭisanthāravutyassa, sabbā vityānubhuyyate, byañjanaṃ, byākato, nadyāsanno.

Navāti kiṃ? Pañcahaṅgehi, tāni attani, gacchāmahaṃ, muttacāgī anuddhato. **Asarūpe**ti kiṃ? Itihidaṃ, aggīva, atthīti.

Ati antaṃ, ati odātā, pati ayo, pati āharati, pati eti, iti assa, iti etaṃ, itiādi itīdha ‘‘ivaṇṇo yaṃ navā’’ti **ya**kārādese sampatte –

22. **Sabbo canti**.

Atipatiitīnaṃ **ti**saddassedaṃ gahaṇaṃ.

Sabbo **ti**icceso saddo sare pare kvaci **ca**kāraṃ pappoti. **Tī**ti niddesato akata**ya**kārassevāyaṃ vidhi, itarathā **kvaci**ggahaṇassa ca ‘‘atissa cantassā’’tisuttassa ca niratthakatā siyā. ‘‘Paradvebhāvo ṭhāne’’ti dvittaṃ.

Accantaṃ, accodātā, paccayo, paccāharati, pacceti, iccassa, iccetaṃ, iccādi.

Kvacīti kiṃ? Itissa, iti ākaṅkhamānena.

‘‘Te na vāivaṇṇe’’ti ito ‘‘na ivaṇṇe’’ti ca vattate.

23. **Atissa cantassa**.

Atiiccetassa antabhūtassa **ti**saddassa ivaṇṇe pare ‘‘sabbo caṃ tī’’ti vuttarūpaṃ na hoti. **Atissā**ti **ati**upasaggānukaraṇametaṃ. Tenevettha vibhattilopābhāvo. Ettha ca **anta**saddo saddavidhinisedhappakaraṇato **ati**saddantabhūtaṃ **ti**saddameva vadati, na ivaṇṇanti daṭṭhabbaṃ, itarathā idaṃ suttameva niratthakaṃ siyā.

> **‘‘I**vaṇṇo yaṃ navā’’tīdha, asarūpādhikārato;
> Ivaṇṇassa sarūpasmiṃ, **yā**deso ca na sambhave.

Cakāro anuttasamuccayattho, tena **itipatī**namantassa ca na hoti. Ati isigaṇo atīsigaṇo, evaṃ atīto, atīritaṃ, itīti, itīdaṃ, patīto.

Abhi akkhānaṃ, abhi uggato, abhi okāso itīdha **ya**kāre sampatte –

‘‘Sare’’ti vattate.

24. **Abbho abhi**.

Abhiiccetassa sabbassa sare pare **abbhā**deso hoti.

> ‘‘Abhī’’ti paṭhamantassa, vuttiyaṃ chaṭṭhiyojanaṃ;
> Ādesāpekkhato vuttaṃ, ‘‘aṃmo’’tiādike viya.

Pubbassaralopo, abbhakkhānaṃ, abbhuggato, abbhokāso.

Adhi agamā, adhi upagato, adhi ogāhetvā itīdha

25. **Ajjho adhi**.

Adhiiccetassa sabbassa sare pare **ajjhā**deso hoti. Ajjhagamā, ajjhupagato, ajjhogāhetvā.

Abhi icchitaṃ, adhi īritaṃ itīdha

‘‘Abbho abhi, ajjho adhī’’ti ca vattate.

26. **Te na vā ivaṇṇe**.

Te ca kho **abhiadhi**iccete upasaggā **i**vaṇṇe pare abbho ajjhoiti vuttarūpā na honti vā. Saralopaparanayanāni. Abhicchitaṃ, adhīritaṃ. **Vā**ti kiṃ? Abbhīritaṃ, ajjhiṇamutto, ajjhiṭṭho.

Ekamidha ahantīdha

27. **Do dhassa ca**.

Dhaiccetassa sare pare kvaci **da**kāro hoti. **Eka**saddato parassa **idha**ssa **dha**kārassevāyaṃ, saralopadīghā. Ekamidāhaṃ. **Kvacī**ti kiṃ? Idheva.

Casaddena kvaci **sādhu**ssa **dha**ssa **ha**kāro, yathā – sāhu dassanaṃ.

Yathā eva tathā evātīdha

‘‘Navā’’ti vattate, ‘‘saramhā’’ti ca.

28. **Evādissa ri pubbo ca rasso**.

Yathātathādvayaparassedaṃ gahaṇaṃ. Dīghasaramhā parassa **eva**saddādibhūtassa **e**kārassa **ri**kāro hoti, pubbo ca saro rasso hoti navā. Yathariva, tathariva. **Navā**ti kiṃ? Yatheva, tatheva.

Ti antaṃ,ti addhaṃ, aggi agāre, sattamī atthe, pañcamī antaṃ, du aṅgikaṃ, bhikkhu āsane, puthu āsane, sayambhū āsane itīdha **yavā**desesu sampattesu –

‘‘Saññā’’ti vattate.

29. **Ivaṇṇuvaṇṇā jhalā**.

Ivaṇṇauvaṇṇaiccete yathākkamaṃ **jhala**saññā honti. **Vaṇṇa**ggahaṇaṃ savaṇṇaggahaṇatthaṃ.

> Jhalasaññā pasaññāva, na liṅgantaṃva nissitā;
> Ākhyāte liṅgamajjhe ca, dviliṅgante ca dassanā.

30. **Jhalānamiyuvā sare vā**.

Jhalaiccetesaṃ **iyauva**iccete ādesā honti vā sare pare, saralopo.

Tiyantaṃ, tiyaddhaṃ, aggiyāgāre, sattamiyatthe, pañcamiyantaṃ, duvaṅgikaṃ, bhikkhuvāsane, puthuvāsane, sayambhuvāsane. **Vā**ti kiṃ? Agyāgāre, sattamīatthe, bhikkhuāsane nisīdati.

Go ajinaṃ, go eḷakaṃ itīdha

‘‘Go, avo, samāse’’ti ca vattate.

31. **O sare ca**.

Goiccetassa **o**kārassa sare pare **avā**deso hoti samāse. Gavājinaṃ, gaveḷakaṃ. **Ca**saddaggahaṇena uvaṇṇassa **uvaavā**desā. Yathā – bhuvi, pasavo.

Putha evātīdha

32. **Go sare puthassāgamo kvaci**.

Puthaiccetassa nipātassa ante kvaci **ga**kārāgamo hoti sare pare. Āgacchatīti **āgamo,** asantuppatti āgamo. Ettha ca ‘‘sare’’ti nimittāsannavasena puthassa anteti labbhati. Puthageva, putha eva.

Pā evātīdha

‘‘Sare, go, āgamo, kvacī’’ti ca vattate.

33. **Pāssa canto rasso**.

Pāiccetassa ante sare pare kvaci **ga**kārāgamo hoti, **pā**ssa anto ca saro rasso hoti. Pageva vutyassa, pā eva.

‘‘Vā, sare’’ti ca vattate.

34. **Yava ma da na ta ra lā cāgamā**.

Sare pare **ya**kārādayo aṭṭha āgamā honti vā. **Ca**saddena **ga**kārāgamo ca, vavatthitavibhāsatthoyaṃ **vā**saddo.

Tattha **yakārāgamo yathā**dibho ikārekārādīsu. Yathā idaṃ yathayidaṃ, byañjaneti adhikicca ‘‘rassa’’nti rassattaṃ, yathā idaṃ vā, yathā eva, yathāyeva, yatheva, evaṃ māyidaṃ, māyevaṃ, taṃyidaṃ, taṃyeva, nayidaṃ, nayimassa, nayimāni, navayime dhammā, buddhānaṃyeva, santiyeva, bodhiyāyeva, satiyeva, pathavīyeva, dhātuyeva, tesuyeva, soyeva, pāṭiyekkaṃ.

Tathā sare **vipari**yādito ca. Vi añjanā viyañjanā, byañjanā vā, evaṃ viyākāsi, byākāsi. Pariantaṃ pariyantaṃ, evaṃ pariyādānaṃ, pariyuṭṭhānaṃ, pariyesati, pariyosānamiti niccaṃ. Ni āyogo niyāyogo. Idha na bhavati, parikkhato, upaparikkhati.

Vakāro tisaddādito avaṇṇukāresu. Ti aṅgulaṃ tivaṅgulaṃ, evaṃ tivaṅgikaṃ, bhūvādayo, migī bhantā vudikkhati, pavuccati, pāguññavujutā.

Makāro lahuppabhutito sare chandānurakkhaṇādimhi. Lahu essati lahumessati, evaṃ garumessati, idhamāhu, kena te idha mijjhati, bhadro kasāmiva, ākāse mabhipūjayi, ekamekassa, yena midhekacce, āsatimeva.

Dakāro uupasagga saki kenaci kiñci kismiñci koci sammā yāva tāva puna ya te’tattasādīhi. **U**upasaggato niccaṃ, u aggo udaggo, evaṃ udayo, udapādi, udāhaṭaṃ, udito, udīritaṃ, udeti.

Nipātato ca, saki eva sakideva, evaṃ sakadāgāmi, mahāvuttisuttena **i**kārassa **a**kāro. Tathā kenacideva, kiñcideva, kismiñcideva, kocideva, sammā attho sammadattho, rassattaṃ. Evaṃ sammadakkhāto, sammadaññā vimuttānaṃ, sammadeva, yāvadatthaṃ, yāvadeva, tāvadeva, punadeva.

Nāmato, yadatthaṃ, tadatthaṃ, yadantarā, tadantarā, tadaṅgavimutti, etadatthaṃ, attadatthaṃ, sadatthapasuto siyā. Yatetattasehi samāseyeva.

Ādisaddena aññadatthaṃ, manasādaññā vimuttānaṃ, bahudeva rattiṃ, ahudeva bhayaṃ.

Vāti kiṃ? Kenaci atthakāmena, sammā aññāya, yāvāhaṃ, tāvāhaṃ, punāparaṃ, attatthaṃ.

Nakāro āyatādimhi. Ito āyati ito nāyati, ciraṃ nāyati.

Takāro yasmā tasmā ajjādito ihaggādimhi. Yasmātiha, tasmātiha, ajjatagge.

Rakāro ni dupātu puna dhī pāta caturādito. Ni antaraṃ nirantaraṃ, evaṃ nirālayo, nirindhano, nirīhakaṃ, niruttaro, nirojaṃ. Du atikkamo duratikkamo, durāgataṃ, duruttaṃ. Pāturahosi, pāturahesuṃ. Punarāgaccheyya, punaruttaṃ, punareva, punareti. Dhiratthu. Pātarāso.

Catusaddādito, caturaṅgikaṃ, caturārakkhā, caturiddhipādapaṭilābho, caturoghanittharaṇatthaṃ. Bhatturatthe, vuttiresā, pathavīdhāturevesā.

Tathā sarato ivevesu chandānurakkhaṇe. Nakkhattarājāriva tārakānaṃ, vijjurivabbhakūṭe, āraggeriva sāsapo, sāsaporiva āragge, usabhoriva, sabbhireva samāsetha.

Vāti kiṃ? Dvādhiṭṭhitaṃ, pātvākāsi, punapi.

Lakāro chasaṅkhyāhi. Laḷānamaviseso. Cha abhiññā chaḷabhiññā, chaḷaṅgaṃ, chaḷāsīti, chaḷaṃsā, saḷāyatanaṃ.

Vāti kiṃ? Cha abhiññā.

Iti sarasandhividhānaṃ niṭṭhitaṃ.

Itthiliṅga

Atha itthiliṅgāni vuccante.

Akāranto itthiliṅgasaddo appasiddho.

Ākāranto itthiliṅgo **kaññā**saddo. ‘‘Kañña’’iti ṭhite –

176. **Itthiyamato āppaccayo**.

Itthiyaṃ vattamānā **a**kārantato liṅgamhā paro **ā**ppaccayo hoti.

Pakatyatthajotakā itthi-ppaccayā syādayo viya;
Ṇādayo paccayatthassa, sakatthassāpi vācakā.

‘‘Saralopo’’tiādinā pubbassare lutte, paranayane ca kate ‘‘dhātuppaccayavibhattivajjitamatthavaṃ liṅga’’nti vuttattāva paccayantassāpi aliṅgattā vibhattuppattiyamasampattāyaṃ ‘‘taddhitasamāsakitakā nāmaṃ vā’tavetunādīsu cā’’ti ettha **va**ggahaṇena itthippaccayantassāpi nāmabyapadeso. Pure viya **syā**dyuppatti, ‘‘sesato lopaṃ gasipī’’ti **si**lopo. Sā kaññā.

Bahuvacane ‘‘ālapane si gasañño’’ti ito ‘‘sañño’’, ‘‘te itthikhyā po’’ti ito ‘‘itthikhyā’’ti ca vattate.

177. **Ā gho**.

Liṅgassanto **ā**kāro yadā itthikhyo, tadā **gha**sañño hotīti **gha**saññāyaṃ ‘‘ghapato ca yonaṃ lopo’’ti vikappena **yo**lopo. Tā kaññā kaññāyo.

Ālapane ‘‘sakhato gasse vā’’ti ito ‘‘gassā’’ti vattate.

178. **Ghate ca**.

Ghato parassa **ga**ssa **e**kāro hoti, saralopādi. Bhoti kaññe, bhotiyo kaññā kaññāyo.

Aṃmhi saralopapakatibhāvā kaññaṃ, kaññā kaññāyo.

Tatiyādīsu ‘‘āya catutthekavacanassa tū’’ti ito ‘‘āyo, ekavacanāna’’nti ca vattate.

179. **Ghato nādīnaṃ**.

Ghasaññato liṅgassākārā paresaṃ **nā**dīnaṃ **smiṃ**pariyantānaṃ ekavacanānaṃ vibhattigaṇānaṃ **āyā**deso hoti. Saralopaparanayanāni. Kaññāya, kaññāhi kaññābhi, kaññāya, kaññānaṃ, kaññāya, kaññāhi kaññābhi, kaññāya, kaññānaṃ.

Smiṃmhi –

180. **Ghapato smiṃ yaṃ vā**.

Ghapato parassa **smiṃ**vacanassa **yaṃ** hoti vā, aññatthāyādeso. Kaññāyaṃ kaññāya, kaññāsu.

Evamaññepi –

Saddhā medhā paññā vijjā, cintā mantā vīṇā taṇhā;
Icchā mucchā ejā māyā, mettā mattā sikkhā bhikkhā.

Jaṅghā gīvā jivhā vācā,
Chāyā āsā gaṅgā nāvā;
Gāthā senā lekhā sālā,
Mālā velā pūjā khiḍḍā.

Pipāsā vedanā saññā, cetanā tasiṇā pajā;
Devatā vaṭṭakā godhā, balākā parisā sabhā.

Ūkāsephālikā laṅkā, salākā vālikā sikhā;
Visākhā visikhā sākhā, vacā vañjhā jaṭā ghaṭā.

Jeṭṭhā soṇḍā vitaṇḍā ca, karuṇā vanitā latā;
Kathā niddā sudhā rādhā, vāsanā siṃsapā papā.

Pabhā sīmā khamā jāyā,
Khattiyā sakkharā surā;
Dolā tulā silā līlā,
Lāle’lā mekhalā kalā.

Vaḷavā’lambusā mūsā, mañjūsā sulasā disā;
Nāsā juṇhā guhā īhā, lasikā vasudhādayo.

Ammādīnaṃ ālapaneva rūpabhedo. Ammā, ammā ammāyo.

Gassa ‘‘ghate cā’’ti **e**kāre sampatte –

181. **Na ammādito**.

Ammā annāiccevamādito parassa gassa ālapanekavacanassa na ekārattaṃ hoti. ‘‘Ākāro vā’’ti

rassattaṃ.

Bhoti amma bhoti ammā, bhotiyo ammā ammāyo. Evaṃ annā, annā annāyo, bhoti anna bhoti annā, bhotiyo annā annāyo. Ambā, ambā ambāyo, bhoti amba bhoti ambā, bhotiyo ambā ambāyo iccādi.

Ākārantaṃ.

Ikāranto itthiliṅgo **ratti**saddo;
Tatheva **syā**dyuppatti, **si**lopo, ratti.

Bahuvacane ‘‘saññā, ivaṇṇuvaṇṇā’’ti ca vattate.

182. **Te itthikhyā po**.

Itthiyā ākhyā saññā **itthikhyā,** liṅgassantā te ivaṇṇuvaṇṇā yadā itthikhyā, tadā **pa**saññā hontīti **pa**saññāyaṃ ‘‘ghapato cā’’tiādinā **yo**lopo, ‘‘yosu kata’’iccādinā dīgho. Rattī rattiyo ratyo vā, he ratti, he rattī he rattiyo.

‘‘Aṃmo’’tiādinā niggahītaṃ, rattiṃ, rattī rattiyo;
Tatiyādīsu ‘‘ekavacanānaṃ, nādīna’’nti ca vattate.

183. **Pato yā**.

Pasaññato ivaṇṇuvaṇṇehi paresaṃ **nā**dīnamekavacanānaṃ vibhattigaṇānaṃ **yā**ādeso hoti. Rattiyā, rattīhi rattībhi rattihi rattibhi, rattiyā, rattīnaṃ rattinaṃ.

Pañcamiyaṃ –

184. **Amā pato smiṃsmānaṃ vā**.

Paiccetasmā paresaṃ **smiṃ smā**iccetesaṃ yathākkamaṃ **aṃ ā**ādesā honti vā. Vavatthitavibhāsatthoyaṃ **vā**saddo, tena **u**vaṇṇantato na honti, **i**vaṇṇantatopi yathāpayogaṃ.

‘‘Sare, yakāro’’ti ca vattate, sīhamaṇḍūkagatīhi **yovacanekavacana**ggahaṇañca.

185. **Pasaññassa ca**.

Pasaññassa **i**vaṇṇassa **yo**vacanekavacanavibhattīnamādese sare pare **ya**kāro hoti. Ettha ca **ya**kārassevādhikārato **pasañña**ggahaṇena **i**vaṇṇova gayhati, **ca**ggahaṇaṃ ‘‘ratto’’tiādīsu nivattanatthaṃ. Ratyā rattiyā, rattīhi rattībhi rattihi rattibhi, rattiyā, rattīnaṃ rattinaṃ. **Smiṃ**vacane **a**mādesa**ya**kārādesā, ratyaṃ. ‘‘Ghapato smiṃ yaṃ vā’’ti **yaṃ**ādeso, rattiyaṃ.

Aññattha ‘‘aṃ, smiṃ, vā’’ti ca vattate.

186. **Ādito o ca**.

Ādiiccetasmā **smiṃ**vacanassa **aṃ** oādesā honti vā. **Ca**saddena aññasmāpi **ā aṃ** oādesā. Ratyā rattiṃ ratto rattiyā, rattīsu rattisu.

Evamaññānipi –

Patti yutti vutti kitti, mutti titti khanti kanti;
Santi tanti siddhi suddhi, iddhi vuddhi buddhi bodhi.

Bhūmi jāti pīti sūti, nandi sandhi sāṇi koṭi;
Diṭṭhi vuḍḍhi tuṭṭhi yaṭṭhi, pāḷi āḷi nāḷi keḷi;
Sati mati gati cuti, dhiti yuvati vikati.

Rati ruci rasmi asani vasani osadhi aṅguli dhūli **du**ndubhi doṇi aṭavi chavi ādīni **i**kārantanāmāni.

Ikārantaṃ.

Īkāranto itthiliṅgo **itthī**saddo;
''Ittha''itīdha ''itthiyaṃ, paccayo''ti ca vattate.

187. **Nadādito vā ī**.

Nadādito vā **anadā**dito vā itthiyaṃ vattamānā liṅgamhā īppaccayo hoti. **Vā**ggahaṇama**nadā**disampiṇḍanatthaṃ, tena **puthugavā**dito ca ī.

Saralope ''kvacāsavaṇṇaṃ lutte''ti asavaṇṇe sampatte pakatibhāvo nāmabyapadeso, **syā**dyuppatti. Itthī, itthī ''agho rassa''ntiādinā rassattaṃ, itthiyo. Sambodhane ''jhalapā rassa''nti rassattaṃ. Bhoti itthi, bhotiyo itthī itthiyo.

Dutiyekavacane ''ghapato smiṃ yaṃ vā''ti ito ''vā''ti vattate.

188. **Aṃ yamīto pasaññato**.

Pasaññato **ī**kārato parassa **aṃ**vacanassa **yaṃ** hoti vā. Itthiyaṃ itthiṃ, itthī itthiyo, itthiyā, itthīhi itthībhi, itthiyā, itthīnaṃ, itthiyā, itthīhi itthībhi, itthiyā, itthīnaṃ, itthiyaṃ itthiyā, itthīsu.

Evaṃ nadī, nadī. **Yo**lopābhāve ''tato yonamo tū''ti ettha **tu**saddena yonamokāro ca, ''pasaññassa cā''ti īkārassa **ya**kāro, ''yavataṃ talana''iccādinā dyassa **ja**kāro, dvittaṃ. Najjo sandanti, nadiyo.

Ettha cevaṃ sijjhantānaṃ **najjo**ādīnaṃ vuttiyaṃ ānattaggahaṇādinā nipphādanaṃ **atraja sugatā**dīnaṃ viya nipphādanūpāyantaradassanatthanti daṭṭhabbaṃ.

He nadi, he nadī he najjo he nadiyo, nadiyaṃ nadiṃ, nadī najjo nadiyo.

Amādisutte **ā pato**ti yogavibhāgena kvaci nāsānañcāttaṃ, tena na jaccā vasalo hoti, pathabyā ekarajjenāti ādi ca sijjhati, pure viya **ya**kāra**ja**kārādesadvittāni.

Najjā kataṃ nadiyā, nadīhi nadībhi, najjā nadiyā, nadīnaṃ, najjā nadiyā, nadīhi nadībhi, najjā nadiyā, nadīnaṃ, najjaṃ nadiyaṃ nadiyā, nadīsu.

Aññepi –

Mahī vetaraṇī vāpī, pāṭalī kadalī ghaṭī;
Nārī kumārī taruṇī, vāruṇī brāhmaṇī sakhī.

Gandhabbī kinnarī nāgī, devī yakkhī ajī migī;
Vānarī sūkarī sīhī, haṃsī kākī ca kukkuṭī –

Iccādayo **itthī**saddasamā.

Tatheva **mātula**saddato īppaccaye kate –

189. **Mātulādīnamānattamīkāre**.

Mātula ayyakavaruṇaiccevamādīnamanto **āna**ttamāpajjate īkāre paccaye pare, antāpekkhāyaṃ chaṭṭhī, saralopādi. Mātulānī, evaṃ ayyakānī, varuṇānī, sesaṃ **itthī**saddasamaṃ.

A**nadā**dīsu **puthu**saddato īppaccayo. ''O sare cā''ti ettha **ca**saddena **u**kārassa **avā**deso. Puthavī, puthaviyo. **Sasmā smiṃ**su puthabyā puthaviyā, puthabyā puthaviyā, puthabyaṃ puthaviyaṃ puthaviyā iccādi.

Gosaddato ''nadādito vā ī''ti īppaccayo. Mahāvuttinā vā ''gāva se''ti ettha **gāva**iti yogavibhāgena vā **o**kārassa **āvā**deso. Gāvī, gāvī gāviyo iccādi **itthī**saddasamaṃ.

''Mānava''itīdha ''itthiyaṃ, vā, ī''ti ca vattate.

190. **Ṇava ṇika ṇeyya ṇantuhi**.

Ṇava ṇika ṇeyya ṇantuppaccayantehi itthiyaṃ vattamānehi liṅgehi īppaccayo hoti. **Vā**dhikāro katthaci nivattanattho, saralopādi. Mānavī, evaṃ nāvikī, venateyyī, gotamī.

''Guṇavantu ī''itīdha ''vā''ti vattate.

191. **Ntussa tamīkāre**.

Sabbasseva **ntu**ppaccayassa **ta**kāro hoti vā **ī**kārappaccaye pare, aññattha saralopādi. Guṇavatī, guṇavatī guṇavatiyo, guṇavantī, guṇavantī guṇavantiyo iccādi **itthī**saddasamaṃ.

Evaṃ kulavatī, sīlavatī, yasavatī, rūpavatī, satimatī, gottamatī.

Mahantasaddato ''nadādito vā ī''ti **ī**ppaccayo, **ntu**byapadeso vikappena **ta**kārādeso. Mahatī mahantī.

''Bhavanta ī''itīdha ''īkāre''ti vattate.

192. **Bhavato bhoto**.

Sabbasseva **bhavanta**saddassa **bhotā**deso hoti īkāre itthigate pare. Sā bhotī, bhotī bhotiyo, he bhoti, he bhotī bhotiyo iccādi.

''Bhikkhu'' itīdha ''itthiya''nti vattate ''vā''ti ca.

193. **Patibhikkhurājīkārantehi inī**.

Pati bhikkhu rāja iccetehi **ī**kārantehi ca itthiyaṃ vattamānehi liṅgehi **inī**ppaccayo hoti.

''Saralopo'mādesa''iccādisutte **tu**ggahaṇena kvaci pubbalopassa nisedhanato ''vā paro asarūpā''ti saralopo. Bhikkhunī, bhikkhunī bhikkhuniyo iccādi.

Gahapatisaddato inī, ''atta''miti vattate.

194. **Patissinīmhi**.

Patisaddassa anto **a**ttamāpajjate **inī**ppaccaye pare. Tatheva parasare lutte ''pubbo cā''ti dīgho, gahapatānī.

Tatheva **rāja**saddato **inī,** saralopapakatibhāvā, rājinī. **Ī**kārantesu **daṇḍī**saddato inī, saralopādi, daṇḍinī, daṇḍinī daṇḍiniyo, evaṃ hatthinī, medhāvinī, tapassinī, piyabhāṇinī iccādi.

‘‘Pokkharinī’’ itīdha ‘‘tesu vuddhī’’tiādinā **i**kāra**na**kārānaṃ **a**kāra**ṇa**kārādesā, pokkharaṇī, pokkharaṇī. ‘‘Tato yonamo tū’’ti sutte **tu**ggahaṇena yonamokāro ca, **ī**kārassa **ya**kāro, ‘‘yavata’’miccādisutte **kāra**ggahaṇena **ṇya**ssa **ña**kāro, dvittaṃ. Pokkharañño pokkharaṇiyo vā iccādi.

Vādhikāro anuttasamuccayattho, tena **vidū yakkhā**ditopi **inī,** paracittavidunī, saraloparassattāni, paracittavidunī paracittaviduniyo, yakkhinī yakkhiniyo, sīhinī sīhiniyo iccādi.

Īkārantaṃ.

Ukāranto itthiliṅgo **yāgu**saddo.

Tassa **ratti**saddasseva rūpanayo. Amādesādiabhāvova viseso.

> Yāgu, yāgū yāguyo, he yāgu, he yāgū yāguyo, yāguṃ, yāgū yāguyo, yāguyā, yāgūhi yāgūbhi yāguhi yāgubhi, yāguyā, yāgūnaṃ yāgunaṃ, yāguyā, yāgūhi yāgūbhi yāguhi yāgubhi, yāguyā, yāgūnaṃ yāgunaṃ, yāguyaṃ yāguyā, yāgūsu yāgusu.

Evaṃ dhātu dhenu kāsu daddu kacchu kaṇḍu rajju kareṇu piyaṅgu sassuādīni.

Mātusaddassa bhedo. Tassa **pitu**saddasseva rūpanayo. ‘‘Āratta’’miti bhāvaniddesena **ārā**desābhāve ‘‘pato yā’’ti **yā**desova viseso.

> Mātā, mātaro, bhoti māta, bhoti mātā bhotiyo mātaro, mātaraṃ, mātare mātaro, mātarā mātuyā matyā, ‘‘tesu vuddhī’’tiādinā **u**kāralopo, rassattañca. Mātarehi mātarebhi mātūhi mātūbhi mātuhi mātubhi, mātu mātussa mātuyā, mātarānaṃ mātānaṃ mātūnaṃ mātunaṃ, mātarā mātuyā, mātarehi mātarebhi mātūhi mātūbhi, mātu mātussa mātuyā, mātarānaṃ mātānaṃ mātūnaṃ mātunaṃ, mātari, mātaresu mātūsu mātusu.

Evaṃ dhītā, dhītaro, duhitā, duhitaro iccādi.

Ukārantaṃ.

Ūkāranto itthiliṅgo **jambū**saddo.

Jambū, jambū jambuyo, he jambu, he jambū jambuyo, jambuṃ, jambū jambuyo iccādi **itthī**saddasamaṃ.

> Evaṃ vadhū ca sarabhū, sarabū sutanū camū;
> Vāmūrū nāganāsūrū, samāni khalu jambuyā.

Ūkārantaṃ.

Okāranto itthiliṅgo **go**saddo.

Tassa pulliṅga**go**saddasseva rūpanayo.

> Kaññā ratti nadī itthī, mātulānī ca bhikkhunī;
> Daṇḍinī yāgu mātā ca, jambū gotitthisaṅgaho.

Itthiliṅgaṃ niṭṭhitaṃ.

Napuṃsakaliṅga

Atha napuṃsakaliṅgāni vuccante.

Akāranto napuṃsakaliṅgo **citta**saddo.

Pure viya **syā**dyuppatti, ‘‘citta si’’ itīdha –

‘‘Napuṃsakehi, ato nicca’’nti ca vattate.

195. **Siṃ**.

Si, aṃiti dvipadamidaṃ. **A**kārantehi napuṃsakaliṅgehi parassa **si**vacanassa **aṃ** hoti niccaṃ. Saralopapakatibhāvādi, cittaṃ.

Bahuvacane ‘‘yonaṃ ni napuṃsakehī’’ti vattate.

196. **Ato niccaṃ**.

Akārantehi napuṃsakaliṅgehi **yo**naṃ niccaṃ **ni** hoti. ‘‘Sabbayonīnamāe’’ti **ni**ssa vā **ā**kāro. Aññattha ‘‘yosu kata’’iccādinā dīgho. Cittā cittāni.

Yonaṃ nibhāve cāette, siddhepi avisesato;
‘‘Ato nicca’’nti ārambhā, āettaṃ kvacidevidha.

Ālapane **ga**lopo. He citta, he cittā cittāni, dutiyāyaṃ **ni**ssa vikappenekāro. Cittaṃ, citte cittāni. Sesaṃ **purisa**saddena samaṃ.

Evamaññānipi –

Puñña pāpa phala rūpa sādhanaṃ,
Sota ghāna sukha dukkha kāraṇaṃ;
Dāna sīla dhana jhāna locanaṃ,
Mūla kūla bala jālamaṅgalaṃ.

Naḷina liṅga mukha’ṅga jala’mbujaṃ,
Pulina dhañña hirañña padā’mataṃ;
Paduma vaṇṇa susāna vanā’yudhaṃ,
Hadaya cīvara vattha kuli’ndriyaṃ.

Nayana vadana yāno’dāna sopāna pānaṃ,
Bhavana bhuvana lohā’lāta tuṇḍa’ṇḍa pīṭhaṃ;
Karaṇa maraṇa ñāṇā’rammaṇā’rañña tāṇaṃ,
Caraṇa nagara tīracchatta chiddo’dakāni –

Iccādīni.

Kammasaddassa tatiyekavacanādīsu rūpabhedo.

Kammaṃ, kammā kammāni, he kamma, he kammā kammāni, kammaṃ, kamme kammāni.

‘‘Vā, u, nāmhi, cā’’ti ca vattate.

197. **A kammantassa ca**.

Kammasaddantassa **u**kāra **a**kārādesā honti vā **nā**mhi vibhattimhi. **Anta**ggahaṇena **thāmaddhā**dīnamantassapi **u**ttaṃ. **Ca**saddaggahaṇena **yuva maghavā**namantassa **ā** hoti kvaci **nā su**iccetesu. Kammunā kammanā kammena vā, kammehi kammebhi.

Sasmāsu ''u nāmhi cā''ti ettha **ca**saddena **puma kammathāma**ntassa cukāro vā **sasmā**sūti **u**ttaṃ. Kammuno kammassa, kammānaṃ, kammunā kammā kammamhā kammasmā, kammehi kammebhi, kammuno kammassa, kammānaṃ.

Smiṃvacane ''brahmato tu smiṃnī''ti ettha **tu**saddena kvaci **ni** hoti. Kammani kamme kammamhi kammasmiṃ, kammesu.

Evaṃ thāmunā thāmena thāmasā vā, thāmuno thāmassa, thāmunā thāmā. Addhunā, addhuno iccādi purimasamaṃ.

Guṇavantu si, ''savibhattissa, ntussa, simhī''ti ca vattate.

198. **Aṃ napuṃsake**.

Napuṃsake vattamānassa liṅgassa sambandhino **ntu**ppaccayassa savibhattissa **aṃ** hoti **si**mhi vibhattimhi. Guṇavaṃ cittaṃ.

Yomhi ''ntussanto yosu cā''ti **a**ttaṃ, **i**kāro ca. Guṇavanti, guṇavantāni, sesaṃ ñeyyaṃ.

Gacchanta si, ''simhi gacchantādīnaṃ ntasaddo a''miti **aṃ**. Gacchaṃ gacchantaṃ, gacchantā gacchantāni.

Akārantaṃ.

Ākāranto napuṃsakaliṅgo **assaddhā**saddo.

''Assaddhā''iti ṭhite –

''Samāsassā''ti adhikicca ''saro rasso napuṃsake''ti samāsantassa rassattaṃ, samāsattā nāmabyapadeso, **syā**dyuppatti. Sesaṃ **citta**samaṃ.

Assaddhaṃ kulaṃ, assaddhā assaddhāni kulāni iccādi.

Tathā **mukhanāsikā**saddo. Tassa dvandekattā sabbatthekavacanameva. Mukhanāsikaṃ, he mukhanāsika, mukhanāsikaṃ, mukhanāsikena iccādi.

Ākārantaṃ.

Ikāranto napuṃsakaliṅgo **aṭṭhi**saddo.

Syādyuppatti, **si**lopo, aṭṭhi.

''Vā''ti vattate.

199. **Yonaṃ ni napuṃsakehi**.

Napuṃsakaliṅgehi paresaṃ sabbesaṃ **yonaṃ ni** hoti vā.

Aṭṭhīni, aññattha niccaṃ **yo**lopo, dīgho ca, aṭṭhī, tathā he aṭṭhi, he aṭṭhī aṭṭhīni, aṭṭhiṃ, aṭṭhī

aṭṭhīni, aṭṭhinā iccādi **aggi**saddasamaṃ.

Evaṃ satthi dadhi vāri akkhi acchi acci iccādīni.

Ikārantaṃ.

Īkāranto napuṃsakaliṅgo **sukhakārī**saddo.

‘‘Sukhabhārī si’’ itīdha anapuṃsakattābhāvā **si**smimpi ‘‘agho rassa’’miccādinā rassattaṃ, **si**lopo. Sukhakāri dānaṃ, sukhakārī sukhakārīni, he sukhakāri, he sukhakārī he sukhakārīni, sukhakārinaṃ sukhakāriṃ, sukhakārī sukhakārīni.

Sesaṃ **daṇḍī**saddasamaṃ. Evaṃ **sīghayāyī**ādīni.

Īkārantaṃ.

Ukāranto napuṃsakaliṅgo **āyu**saddo. Tassa **aṭṭhi**saddasseva rūpanayo.

Āyu, āyū āyūni, he āyu, he āyū he āyūni, āyuṃ, āyū āyūni, āyunā āyusāti manogaṇādittā siddhaṃ. Āyūhi āyūbhi, āyuno āyussa, āyūnamiccādi.

Evaṃ cakkhu vasu dhanu dāru tipu madhu hiṅgu siggu vatthu matthu jatu ambu assuādīni.

Ukārantaṃ.

Ūkāranto **na**puṃsakaliṅgo **gotrabhū**saddo.

Gotrabhū si, napuṃsakattā rassattaṃ, **si**lopo. Gotrabhu cittaṃ, gotrabhū gotrabhūni, he gotrabhu, he gotrabhū he gotrabhūni, gotrabhuṃ, gotrabhū gotrabhūni, gotrabhunā iccādi pulliṅge **abhibhū**saddasamaṃ.

Evaṃ abhibhū sayambhū dhammaññūādīni.

Ūkārantaṃ.

Okāranto napuṃsakaliṅgo **cittagosa**ddo.

‘‘Cittā gāvo assa kulassā’’ti atthe bahubbīhisamāse kate ‘‘saro rasso napuṃsake’’ti okārassa ṭhānappayatanāsannattā rassattamukāro, **syā**dyuppatti, **si**lopo. Cittagu kulaṃ, cittagū cittagūni iccādi **āyu**saddasamaṃ.

Okārantaṃ.

Cittaṃ kammañca assaddha-mathaṭṭhi sukhakāri ca;
Āyu gotrabhū dhammaññū, cittagūti napuṃsake.

Napuṃsakaliṅgaṃ niṭṭhitaṃ.

Sabbanāma

Atha sabbanāmāni vuccante.

Sabba, katara, katama, ubhaya, itara, añña, aññatara, aññatama, pubba, para, apara, dakkhiṇa,

uttara, adhara, ya, ta, eta, ima, amu, kiṃ, eka, ubha, dvi, ti, catu, tumha, amha iti sattavīsati sabbanāmāni, tāni sabbanāmattā tiliṅgāni.

Tattha **sabba**saddo niravasesattho, so yadā pulliṅgavisiṭṭhatthābhidhāyī, tadā rūpanayo. Pure viya **syā**dyuppatti, ''so''ti **si**ssa **o**kāro, saralopaparanayanāni. Sabbo jano.

Bahuvacane ''sabba yo'' itīdha ''parasamaññā payoge''ti sabbādīnaṃ sabbanāmasaññā.

''Yo''ti vattate.

200. **Sabbanāmakārate paṭhamo**.

Sabbesaṃ itthipumanapuṃsakānaṃ nāmāni **sabbanāmāni,** tesaṃ sabbesaṃ sabbanāmasaññānaṃ liṅgānaṃ **a**kārato paro paṭhamo **yo e**ttamāpajjate. Sabbe purisā.

Akāratoti kiṃ? Sabbā amū.

He sabba sabbā, he sabbe, sabbaṃ, sabbe, sabbena, sabbehi sabbebhi.

Catutthekavacane **āyā**dese sampatte –

''Ato, ā e, smāsmiṃnaṃ, āya catutthekavacanassā''ti ca vattate.

201. **Tayo neva ca sabbanāmehi**.

Akārantehi sabbanāmehi paresaṃ **smā smiṃ** iccetesaṃ, catutthekavacanassa ca **ā e āya**iccete ādesā neva hontīti **āyā**desābhāvo. **Ca**ggahaṇaṃ katthaci paṭisedhanivattanatthaṃ, tena pubbādīhi **smā smiṃnaṃ ā e** ca honti. Sabbassa.

''Akāro, e''ti ca vattate.

202. **Sabbanāmānaṃ naṃmhi ca**.

Sabbesaṃ sabbanāmānaṃ **a**kāro **e**ttamāpajjate **naṃ**mhi vibhattimhi.

''Sabbanāmato''ti ca vattate.

203. **Sabbato naṃ saṃsānaṃ**.

Sabbato sabbanāmato parassa **naṃ**vacanassa **saṃ sānaṃ**iccete ādesā honti.

Sabbesaṃ sabbesānaṃ, sabbasmā sabbamhā, sabbehi sabbebhi, sabbassa, sabbesaṃ sabbesānaṃ, sabbasmiṃ sabbamhi, sabbesu.

Itthiyaṃ ''itthiyamato āppaccayo''ti **ā**ppaccayo. Aññaṃ **kaññā**saddasamaṃ aññatra **sa naṃ smiṃ**vacanehi. Sabbā pajā, sabbā sabbāyo, he sabbe, he sabbā sabbāyo, sabbaṃ, sabbā sabbāyo, sabbāya, sabbāhi sabbābhi.

Catutthekavacane ''sabbanāmato vā'', **sabbato ko**ti ito ''sabbato''ti ca vattate.

204. **Ghapato smiṃsānaṃ saṃsā**.

Sabbato sabbanāmato **ghapa**saññato **smiṃ sa**iccetesaṃ yathākkamaṃ **saṃsā**ādesā honti vā.

‘‘Saṃsāsvekavacanesu cā’’ti vattate.

205. **Gho rassaṃ**.

Ghasañño **ā**kāro rassamāpajjate **saṃsā**svekavacanesu vibhattādesesu paresu.

‘‘Sāgamo’’ti vattate.

206. **Saṃsāsvekavacanesu ca**.

Saṃ sāiccetesu ekavacanaṭṭhānasambhūtesu vibhattādesesu paresu liṅgamhā **sa**kārāgamo hoti.

Sabbassā sabbāya, sabbāsaṃ sabbāsānaṃ, sabbāya, sabbāhi sabbābhi, sabbassā sabbāya, sabbāsaṃ sabbāsānaṃ.

Smiṃmhi ‘‘sabbanāmato, ghapato’’ti ca vattate.

207. **Netāhi smimāyayā**.

Etehi sabbanāmehi **ghapa**saññehi parassa **smiṃ**vacanassa neva **āya yā**desā hontīti **āyā**bhāvo. **Vā**dhikārato kvaci hoti dakkhiṇāya uttarāyāti ādi.

Saṃyamādesā, sabbassaṃ sabbāyaṃ, sabbāsu.

Napuṃsake sabbaṃ cittaṃ, sabbāni, he sabba, he sabbāni, sabbaṃ, sabbāni. Sesaṃ pulliṅge viya ñeyyaṃ.

Evaṃ **katarā**dīnaṃ **aññatama**saddapariyantānaṃ tīsupi liṅgesu rūpanayo.

Tattha **katarakatama**saddā pucchanatthā.

Ubhayasaddo dviavayavasamudāyavacano.

Itarasaddo vuttappaṭiyogavacano.

Aññasaddo adhikatāparavacano.

Aññatara aññatamasaddā aniyamatthā.

‘‘Yo, sabbanāmakārate paṭhamo’’ti ca vattate.

208. **Dvandaṭṭhā vā**.

Dvandasamāsaṭṭhā sabbanāmakārato paro paṭhamo **yo e**ttamāpajjate vā. Kataro ca katamo cāti katarakatame, katarakatamā vā iccādi.

Pubbādayo disādivavatthānavacanā.

Pubbo kālo. Bahuvacane ‘‘dhātuliṅgehi parā paccayā’’ti ettha **parā**ti niddesato pubbādīhi **yo**vacanassa vikappenekāro.

Pubbe pubbā, he pubba, he pubbe he pubbā, pubbaṃ, pubbe, pubbena, pubbehi pubbebhi, pubbassa, pubbesaṃ pubbesānaṃ. ‘‘Smāsmiṃnaṃ vā’’ti vikappenākārekārā.

Pubbā pubbasmā pubbamhā, pubbehi pubbebhi, pubbassa, pubbesaṃ pubbesānaṃ, pubbe pubbasmiṃ pubbamhi, pubbesu.

Itthiyaṃ pubbā disā, pubbā pubbāyo iccādi **sabbā**saddasamaṃ.

Napuṃsake pubbaṃ ṭhānaṃ, pubbāni, he pubba, he pubbāni, pubbaṃ, pubbāni, sesaṃ pulliṅgasamaṃ. Evaṃ **parāparadakkhiṇuttarādhara**saddā.

‘‘Sabbanāmato, dvandaṭṭhā’’ti ca vattate.

209. **Nāññaṃ sabbanāmikaṃ**.

Dvandaṭṭhā sabbanāmato parassa **yo**vacanassa ṭhapetvā **e**ttaṃ aññaṃ sabbanāmikaṃ kāriyaṃ na hotīti **saṃsāna**mādesābhāvo. Pubbāparānaṃ, pubbuttarānaṃ adharuttarānaṃ, ‘‘nāññaṃ sabbanāmika’’nti vinādhikārena yogena tatiyāsamāsepi. Māsapubbāya, māsapubbānaṃ.

‘‘Nāññaṃ sabbanāmika’’nti ca vattate.

210. **Bahubbīhimhi ca**.

Bahubbīhimhi ca samāse sabbanāmikavidhānaṃ nāññaṃ hoti. Piyapubbāya, piyapubbānaṃ, piyapubbe.

Casaddaggahaṇena disatthasabbanāmānaṃ bahubbīhimhi sabbanāmikavidhānaṃva hoti.

Dakkhiṇassā ca pubbassā ca yadantarāḷanti atthe bahubbīhi, dakkhiṇapubbassaṃ, dakkhiṇapubbassā, evaṃ uttarapubbassaṃ, uttarapubbassā iccādi.

Yatetasaddādīnamālapane rūpaṃ na sambhavati. **Ya**saddo aniyamattho.

Yo puriso, ye purisā, yaṃ, ye. Yā kaññā, yā yāyo, yaṃ, yā yāyo. Yaṃ cittaṃ, yāni, yaṃ, yāni. Sesaṃ sabbattha **sabba**saddasamaṃ.

Ta eta ima amu kiṃiccete parammukha samīpa accantasamīpadūra pucchanatthavacanā.

Tasaddassa bhedo. ‘‘Ta si’’ itīdha –

‘‘Anapuṃsakassāyaṃ simhīti, sa’’miti ca vattate.

211. **Etatesaṃ to**.

Eta taiccetesaṃ anapuṃsakānaṃ **ta**kāro **sa**kāramāpajjate **si**mhi vibhattimhi. So puriso.

Sabbanāmaggahaṇañca, ito **ta**ggahaṇañca vattate.

212. **Tassa vā nattaṃ sabbattha**.

Taiccetassa sabbanāmassa **ta**kārassa **na**ttaṃ hoti vā sabbattha liṅgesu. Ne te, naṃ taṃ, ne te, nena tena, nehi nebhi tehi tebhi.

‘‘Sabbassa, tassa vā sabbatthā’’ti ca vattate.

213. **Sasmāsmiṃsaṃsāsvattaṃ**.

Taiccetassa sabbanāmassa sabbasseva **a**ttaṃ hoti vā **sa smā smiṃ saṃ sā**iccetesu vacanesu sabbattha liṅgesu. Assa nassa tassa, nesaṃ tesaṃ nesānaṃ tesānaṃ.

‘‘Smāhismiṃnaṃ mhābhimhi vā’’ti ito ‘‘smāsmiṃnaṃ, mhāmhī’’ti ca vattate.

214. **Na timehi katākārehi**.

Ta imaiccetehi katākārehi paresaṃ **smāsmiṃ**naṃ **mhā mhi**iccete ādesā na honti.

Pakatisandhividhāna

Atha sarānameva sandhikāriye sampatte pakatibhāvo vuccate.

‘‘Sarā, pakatī’’ti ca vattate.

35. **Sare kvaci**.

Sarā kho sare pare kvaci chandabhedāsukhuccāraṇaṭṭhāne, sandhicchārahitaṭṭhāne ca pakatirūpāni honti, na lopādesavikāramāpajjanteti attho.

Tattha **pakatiṭṭhānaṃ** nāma ālapanantā anitismiṃ acchandānurakkhaṇe asamāse padantadīghā ca ikārukārā ca nāmapadantātītakriyādimhīti evamādi.

Ālapanantesu tāva – katamā cānanda aniccasaññā, katamā cānanda ādīnavasaññā, sāriputta idhekacco, ehi sivika uṭṭhehi, upāsakā idhekacco, bhoti ayye, bhikkhu arogaṃ tava sīlaṃ, siñca bhikkhu imaṃ nāvaṃ, bhikkhave evaṃ vadāmi, pañcime gahapatayo ānisaṃsā iccevamādīsu pakatibhāvo, pubbassaralopa**yavā**desādayo na honti.

Kvaciggahaṇena **iti**smiṃ chandānurakkhaṇe sandhi hoti, yathā – sakkā devīti, namo te buddha vīratthu.

Sareti kiṃ? Sādhu mahārājāti, evaṃ kira bhikkhūti.

Asamāse padantadīghesu – āyasmā ānando gāthā ajjhabhāsi, devā ābhassarā yathā, tevijjā iddhippattā ca, bhagavā uṭṭhāyāsanā, bhagavā etadavoca, abhivādetvā ekamantaṃ aṭṭhāsi, gantvā olokento, bhūtavādī atthavādī, yaṃ itthī arahā assa, sāmāvatī āha, pāpakārī ubhayattha tappati, nadī ottharati, ye te bhikkhū appicchā, bhikkhū āmantesi, bhikkhūujjhāyiṃsu, bhikkhū evamāhaṃsu, imasmiṃ gāme ārakkhakā, sabbe ime, katame ekādasa, gambhīre odakantike, appamādo amatapadaṃ, saṅgho āgacchatu, ko imaṃ pathaviṃ viccessati, āloko udapādi, eko ekāya, cattāro oghā.

Nipātesupi – are ahampi, sace imassa kāyassa, no abhikkamo, aho acchariyo, atho anto ca, atha kho āyasmā, atho oṭṭhavacittakā, tato āmantayī satthā.

Kvaciggahaṇena **a**kāra itīvevetthādīsu sandhipi. Yathā – āgatattha, āgatamhā, katamāssu cattāro, appassutāyaṃ puriso, itthīti, ca marīva, sabbeva, sveva, eseva nayo, parisuddhetthāyasmanto, nettha, taṃ kutettha labbhā, sacesa brāhmaṇa, tathūpamaṃ, yathāha.

Asamāseti kiṃ? Jivhāyatanaṃ, avijjogho, itthindriyaṃ, abhibhāyatanaṃ, bhayatupaṭṭhānaṃ. **Acchandānurakkhaṇe**ti kiṃ? Saddhīdha vittaṃ purisassa seṭṭhaṃ, yo missaro.

Nāmapadantaikārukāresu – gāthāhi ajjhabhāsi, pupphāni āhariṃsu, satthu adāsi.

Kvacīti kiṃ? Manasākāsi.

36. **Sarā pakati byañjane**.

Sarā kho byañjane pare pakatirūpā hontīti yebhuyyena dīgharassalopehi vikārābhāvo. Yathā – accayo, paccayo, bhāsati vā karoti vā, vedanākkhandho, bhāgyavā, bhadro kasāmiva, dīyati, tuṇhībhūto, so dhammaṃ deseti.

Iti pakatisandhividhānaṃ niṭṭhitaṃ.

Byañjanasandhividhāna

Atha byañjanasandhi vuccate.

‘‘Byañjane’’ti adhikāro, ‘‘sarā, kvacī’’ti ca vattate.

37. **Dīghaṃ**.

Sarā kho byañjane pare kvaci dīghaṃ pappontīti suttasukhuccāraṇachandānurakkhaṇaṭṭhānesu dīgho.

Tyassa pahīnā tyāssa pahīnā, svassa svāssa, madhuva maññati bālo madhuvā maññatī bālo, tathā evaṃ gāme munī care, khantī paramaṃ tapo titikkhā, na maṅkū bhavissāmi, svākkhāto, yvāhaṃ, kāmato jāyatī soko, kāmato jāyatī bhayaṃ, sakko ujū ca suhujū ca, anūpaghāto, dūrakkhaṃ, dūramaṃ, sūrakkhaṃ, dūharatā.

Kvacīti kiṃ? Tyajja, svassa, patiliyyati.

Yiṭṭhaṃ vā hutaṃ vā loke, yadi vā sāvake, puggalā dhammadasā te, bhovādī nāma so hoti, yathābhāvī guṇena so itīdha –

Pubbasmiṃyevādhikāre –

38. **Rassaṃ**.

Sarā kho byañjane pare kvaci rassaṃ pappontīti chandānurakkhaṇe, āgame, saṃyoge ca rassattaṃ.

Chandānurakkhaṇe tāva yiṭṭhaṃva hutaṃva loke, yadiva sāvake, puggala dhammadasā te, bhovādi nāma so hoti, yathābhāvi guṇena so.

Āgame yathayidaṃ, sammadakkhāto.

Saṃyoge parākamo parakkamo, āsādo assādo, evaṃ taṇhakkhayo, jhānassa lābhimhi, vasimhi, thullaccayo.

Kvacīti kiṃ? Māyidaṃ, manasā daññā vimuttānaṃ, yathākkamaṃ, ākhyātikaṃ, dīyyati, sūyyati.

Eso kho byantiṃ kāhiti, so gacchaṃ na nivattati iccatra –

Tasmiṃyevādhikāre –

39. **Lopañca tatrākāro**.

Sarā kho byañjane pare kvaci lopaṃ papponti, tatra lutte ṭhāne **a**kārāgamo ca hoti.

Etatasaddantokārassevāyaṃ lopo.

Esa kho byantiṃ kāhiti, sa gacchaṃ na nivattati, evaṃ esa dhammo, esa pattosi, sa muni, sa sīlavā.

Kvacīti kiṃ? Eso dhammo, so muni, so sīlavā.

Casaddena **eta**saddantassa sarepi kvaci lopo. Yathā – esa attho, esa ābhogo, esa idāni.

Vipariṇāmena ''saramhā, byañjanassā''ti ca vattate.

40. **Paradvebhāvo ṭhāne**.

Saramhā parassa byañjanassa dvebhāvo hoti ṭhāne. Dvinnaṃ bhāvo dvibhāvo, so eva dvebhāvo.

Ettha ca **ṭhānaṃ** nāma rassākārato paraṃ pa pati paṭikamukusa kudha kī gaha juta ñāsi su sambhū sara sasādīnamādibyañjanānaṃ dvebhāvaṃ, tika taya tiṃsa vatādīnamādi ca, vatu vaṭudisādīnamantañca, u du ni-upasagga ta catu cha santasaddādesādiparañca, apadantā nākāradīghato **ya**kārādi ca,

Yavataṃ talanādīna-mādeso ca sayādinaṃ;
Saha dhātvantassādeso, sīsakāro tapādito.

Chandānurakkhaṇe ca – ghara jhe dhaṃsu bhamādīnamādi ca, rassākārato vaggānaṃ catutthadutiyā ca iccevamādi.

Tattha **pa pati paṭīsu** tāva – idha pamādo idhappamādo, evaṃ appamādo, vippayutto, suppasanno, sammā padhānaṃ sammappadhānaṃ, rassattaṃ, appativattiyo, adhipatippaccayo, suppatiṭṭhito, appaṭipuggalo, vippaṭisāro, suppaṭipanno, suppaṭipatti.

Kamādidhātūsu – pakkamo, paṭikkamo, hetukkamo, ākamati akkamati, evaṃ parakkamati, yathākkamaṃ.

Pakkosati, paṭikkosati, anukkosati, ākosati, akkosati.

Akkuddho, atikkodho.

Dhanakkīto, vikkayo, anukkayo.

Paggaho, viggaho, anuggaho, niggaho, candaggaho, diṭṭhiggāho.

Pajjoto, vijjotati, ujjoto.

Kataññū, viññū, paññāṇaṃ, viññāṇaṃ, anuññā, manuññā, samaññā.

Avassayo, nissayo, samussayo.

Appassuto, vissuto, bahussuto, āsavā assavā.

Passambhanto, vissambhati.

Aṭṭassaro, vissarati, anussarati.

Passasanto, vissasanto, mahussasanto, āsāso assāso.

Avissajjento, vissajjento, pariccajanto, upaddavo, upakkiliṭṭho, mittaddu, āyabbayo, udabbahi iccādi.

Saramhāti kiṃ? Sampayutto, sampatijāto, sampaṭicchannaṃ, saṅkamanto, saṅgaho.

Ṭhāneti kiṃ? Mā ca pamādo, patigayhati, vacīpakopaṃ rakkheyya, ye pamattā yathā matā, manopakopaṃ rakkheyya, idha modati, pecca modati.

Tikādīsu – kusalattikaṃ, pītittikaṃ, hetuttikaṃ, vedanāttikaṃ, lokattayaṃ, bodhittayaṃ, vatthuttayaṃ. Ekattiṃsa, dvattiṃsa, catuttiṃsa. Sīlabbataṃ, subbato, sappītiko, samannāgato, punappunaṃ iccādi.

Vatu vaṭu disādīnamante yathā – vattati, vaṭṭati, dassanaṃ, phasso iccādi.

U du ni upasaggādiparesu – ukaṃso ukkaṃso. Dukaraṃ dukkaraṃ, nikaṅkho nikkaṅkhe.

Evaṃ uggataṃ, duccaritaṃ, nijjaṭaṃ, uññātaṃ, unnati, uttaro, dukkaro, niddaro, unnato, duppañño, dubbalo, nimmalo, uyyutto, dullabho, nibbatto, ussāho, dussaho, nissāro.

Tathā takkaro, tajjo, tanninno, tappabhavo, tammayo.

Catukkaṃ, catuddisaṃ, catuppādo, catubbidhaṃ, catussālaṃ.

Chakkaṃ, channavuti, chappadikā, chabbassāni.

Sakkāro, sakkato, sadditthi, sappuriso, mahabbalo.

Ṭhāneti kiṃ? Nikāyo, nidānaṃ, nivāso, nivāto, tato, catuvīsati, chasaṭṭhi.

Yakārādimhi – nīyyati, sūyyati, abhibhūyya, viceyya, vineyya, dheyyaṃ, neyyaṃ, seyyo, jeyyo, veyyākaraṇo.

Ādisaddena etto, ettāvatā.

Anākāraggahaṇaṃ kiṃ? Mālāya, dolāya, samādāya.

Ṭhāneti kiṃ? Upanīyati, sūyati, toyaṃ.

Yavatamādese – jāti andho, vipali āso, ani āyo, yadi evaṃ, api ekacce, api ekadā iccatra, **i**kārassa ‘‘ivaṇṇo yaṃ navā’’ti **ya**kāre kate –

‘‘Sabbassa so dāmhi vā’’ti ito maṇḍūkagatiyā **vā**ti vattate.

41. Yavataṃ talanadakārānaṃ byañjanāni calañajakārattaṃ.

Yakāravantānaṃ **talanada**kārānaṃ saṃyogabyañjanāni yathākkamaṃ **calañaja**kārattamāpajjante vā.

Kāraggahaṇaṃ **ya**vataṃ **sa**kāra **ka ca ṭa pa**vaggānaṃ **sa**kāra**kacaṭapa**vaggādesatthaṃ, tathā **ya**vataṃ **ta dha ṇa**kārānaṃ **cha jhaña**kārādesatthañca, tato yavatamādesassa anena dvibhāvo.

Jaccandho, vipallāso, aññāyo, yajjevaṃ, appekacce appekadā.

Vāti kiṃ? Paṭisanthāravutyassa, bālyaṃ, ālasyaṃ.

Saramhāti kiṃ? Añāyo, ākāsānañcāyatanaṃ.

Tapādito **si**mhi – tapassī, yasassī.

Chandānurakkhaṇe – nappajjahe vaṇṇabalaṃ purāṇaṃ, ujjugatesu seyyo, gacchanti suggatinti.

Vaggacatutthadutiyesu pana tasmiṃyevādhikāre ''paradvebhāvo ṭhāne''ti ca vattate.

Vaggacatutthadutiyānaṃ sadisavasena dvibhāve sampatte niyamatthamāha.

42. **Vagge ghosāghosānaṃ tatiyapaṭhamā**.

Saramhā parabhūtānaṃ vagge ghosāghosānaṃ byañjanānaṃ yathākkamaṃ vaggatatiya paṭhamakkharā dvibhāvaṃ gacchanti ṭhāneti ṭhānāsannavasena tabbagge tatiyapaṭhamāva honti.

Ettha ca sampatte niyamattā **ghosāghosa**ggahaṇena catutthadutiyāva adhippetā, itarathā aniṭṭhappasaṅgosiyā. Tena ''kataññū, tannayo, tammayo''tiādīsu vaggapañcamānaṃ satipi ghosatte tatiyappasaṅgona hoti, ṭhānādhikārato vā.

Gharādīsu pa u du niādiparacatutthesu tāva – pagharati paggharati, evaṃ uggharati, ugghāṭeti, dugghoso, nigghoso, eseva cajjhānaphalo, paṭhamajjhānaṃ, abhijjhāyati, ujjhāyati, viddhaṃseti, uddhaṃsito, uddhāro, niddhāro, niddhano, niddhuto, vibbhanto, ubbhato, dubbhikkhaṃ, nibbhayaṃ, tabbhāvo, catuddhā, cabhubbhi, chaddhā, saddhammo, sabbhūto, mahaddhano, mahabbhayaṃ.

Yavata mādesādīsu – bojjhaṅgā, āsabbhaṃ, bujjhitabbaṃ, bujjhati.

Ṭhāneti kiṃ? Sīlavantassa jhāyino, ye jhānappasutā dhīrā, nidhānaṃ, mahādhanaṃ.

Rassākāratoparaṃ vaggadutiyesu – pañca khandhā pañcakkhandhā, evaṃrūpakkhandho, akkhamo, abhikkhaṇaṃ, avikkhepo, jātikkhettaṃ, dhātukkhobho, āyukkhayo. Setachattaṃ setacchattaṃ, evaṃ sabbacchannaṃ, vicchinnaṃ, bodhicchāyā, jambucchāyā, samucchedo. Tatra ṭhito tatraṭṭhito, evaṃ thalaṭṭhaṃ, jalaṭṭhaṃ, adhiṭṭhitaṃ, niṭṭhitaṃ, cattāriṭṭhānāni, garuṭṭhāniyo, samuṭṭhito, suppaṭṭhāno. Yasatthero, yattha, tattha, pattharati, vitthāro, abhitthuto, vitthambhito, anutthunaṃ, catuttho, kuttha. Papphoṭeti, mahapphalaṃ, nipphalaṃ, vipphāro, paripphuseyya, madhupphāṇitaṃ.

Ākārato – ākhāto ākkhāto, evaṃ taṇhākkhayo, āṇākkhettaṃ, saññākkhandho, āchādayati, ācchādayati, evaṃ ācchindati, nāvāṭṭhaṃ, āttharati, āpphoṭeti.

Saramhāti kiṃ? Saṅkhāro, taṅkhaṇe, sañchannaṃ, taṇṭhānaṃ, santhuto, tamphalaṃ.

Ṭhāneti kiṃ? Pūvakhajjakaṃ, tassa chaviyādīni chinditvā, yathā ṭhitaṃ, kathaṃ, kammaphalaṃ.

Nikamati, nipatti, nicayo, nicarati, nitaraṇaṃ iccatra – ''do dhassa cā''ti ettha caggahaṇassa bahulatthattā tena **ca**ggahaṇena yathāpayogaṃ bahudhā ādeso siyā.

Yathā – **ni upasaggato** kamu pada ci cara tarānaṃ paṭhamassa vaggadutiyo iminā dvittaṃ, nikkhamati, nipphatti, nicchayo, niccharati, nittharaṇaṃ.

Tathā **bo vassa** kuva diva siva vajādīnaṃ dvirūpassāti **va**kāradvayassa **ba**kāradvayaṃ, yathā – kubbanto, evaṃ kubbāno, kubbanti, sadhātvantayādesassa dvittaṃ. Divati dibbati, evaṃ dibbanto, sibbati, sibbanto, pavajati pabbajati, pabbajanto, nivānaṃ nibbānaṃ, nibbuto, nibbindati, udabbayaṃ iccādi.

Lo rassa pari taruṇādīnaṃ kvaci. Paripanno palipanno, evaṃ palibodho, pallaṅkaṃ, taruṇo taluno, mahāsālo, māluto, sukhumālo.

Ṭo tassa dukkatādīnaṃ kvaci. Yathā – dukkataṃ dukkaṭaṃ, evaṃ sukaṭaṃ, pahaṭo, patthaṭo, uddhaṭo, visaṭo iccādi.

Ko tassa niyatādīnaṃ kvaci. Niyato niyako.

Yo jassa nijādissa vā, nijaṃputtaṃ niyaṃputtaṃ.

Ko gassa kulūpagādīnaṃ, kulūpago kulūpako.

Tathā **ṇo nassa pa pariādito**. Panidhānaṃ paṇidhānaṃ, evaṃ paṇipāto, paṇāmo, paṇītaṃ, pariṇato, pariṇāmo, ninnayo niṇṇayo, evaṃ uṇṇato, oṇato iccādi.

Patiaggi, patihaññati itīdha –

43. **Kvaci paṭi patissa**.

Patiiccetassa upasaggassa sare vā byañjane vā pare kvaci **paṭi**ādeso hoti pubbassaralopo. Paṭaggi, paṭihaññati.

Kvacīti kiṃ? Paccattaṃ, patilīyati.

Puthajano puthabhūtaṃ itīdha ‘‘anto’’ti vattate.

44. **Puthassu byañjane**.

Puthaiccetassa anto saro **u**kāro hoti byañjane pare, dvittaṃ. Puthujjano, puthubhūtaṃ.

Byañjaneti kiṃ? Putha ayaṃ. ‘‘Puthassa a putha’’iti samāseneva siddhe puna **anta**ggahaṇādhikārena kvaci aputhantassāpi uttaṃ sare.

Mano aññaṃ manuññaṃ, evaṃ imaṃ evumaṃ, paralopo, iti evaṃ itvevaṃ, **u**kārassa **va**kāro.

Avakāso, avanaddho, avavadati, avasānamitīdha –

‘‘Kvaci byañjane’’ti ca vattate.

45. **O avassa**.

Avaiccetassa upasaggassa **o**kāro hoti kvaci byañjane pare. Okāso, onaddho, ovadati, osānaṃ.

Kvacīti kiṃ? Avasānaṃ, avasussatu.

Byañjaneti kiṃ? Avayāgamanaṃ, avekkhati.

Avagate sūriye, avagacchati, avagahetvā itīdha –

‘‘Avasse’’ti vattate oggahaṇañca.

46. **Tabbiparītūpapade byañjane ca**.

Avasaddassa upapade tiṭṭhamānassa tassokārassa viparīto ca hoti byañjane pare.

Tassa viparīto tabbiparīto, upoccāritaṃ padaṃ upapadaṃ, **okāraviparīto**ti ukārassetaṃ adhivacanaṃ. **Ca**saddo **ka**tthaci nivattanattho, dvittaṃ. Uggate sūriye, uggacchati, **u**ggahetvā.

Atippakho tāva, parasataṃ, parasahassaṃ itīdha –

‘‘Āgamo’’ti vattate.

47. **Kvaci o byañjane**.

Byañjane pare kvaci okārāgamo hotīti **atippa para**saddehi okārāgamo ‘‘yavamada’’iccādisutte **ca**saddena **atippa**to **ga**kārāgamo ca.

Atippago kho tāva, parosataṃ, parosahassaṃ, ettha ‘‘sarā sare lopa’’nti pubbassaralopo.

Manamayaṃ, ayamayaṃ itīdha ‘‘manogaṇādīna’’nti vattate.

48. **Etesamo lope**.

Etesaṃ manogaṇādīnamanto ottamāpajjate vibhattilope kate.

Manomayaṃ, ayomayaṃ, evaṃ manoseṭṭhā, ayopatto, tapodhano, tamonudo, siroruho, tejokasiṇaṃ, rajojallaṃ, ahorattaṃ, rahogato.

Ādisaddena āpodhātu, vāyodhātu.

Sīhagatiyā **vā**dhikārato idha na bhavati, manamattena manacchaṭṭhānaṃ, ayakapallaṃ, tamavinodano, manaāyatanaṃ.

Iti byañjanasandhividhānaṃ niṭṭhitaṃ.

Niggahītasandhividhāna

Atha niggahītasandhi vuccate.

Taṇhaṃ karo, raṇaṃ jaho, saṃ ṭhito, jutiṃ dharo, saṃ mato itīdha ‘‘niggahīta’’nti adhikāro, ‘‘byañjane’’ti vattate.

49. **Vaggantaṃ vā vagge**.

Vaggabhūte byañjane pare niggahītaṃ kho vaggantaṃ vā pappotīti nimittānusvarānaṃ ṭhānāsannavasena tabbaggapañcamo hoti. Vavatthitavibhāsatthoyaṃ **vā**saddo. Tena ‘‘taṇhaṅkaro, raṇañjaho, saṇṭhito, jutindharo, sammato’’tiādīsu niccaṃ.

Taṅkaroti taṃ karoti, taṅkhaṇaṃ taṃkhaṇaṃ, saṅgaho saṃgaho, taṅghataṃ taṃ ghataṃ. Dhammañcare dhammaṃ care, tañchannaṃ taṃ channaṃ, tañjātaṃ taṃ jātaṃ, taññāṇaṃ taṃ ñāṇaṃ. Taṇṭhānaṃ taṃ ṭhānaṃ, taṇḍahati **bhaṃ** ḍahati. Tantanoti taṃ tanoti, tanthiraṃ taṃ thiraṃ, tandānaṃ taṃ dānaṃ, tandhanaṃ taṃ dhanaṃ, tanniccutaṃ taṃ niccutaṃ. Tampatto taṃ patto, tamphalaṃ taṃ phalaṃ, tesambodho tesaṃ bodho, sambhūto saṃbhūto, tammittaṃ taṃ mittaṃ.

Kiṅkato kiṃ kato, dātuṅgato dātuṃ gatoti evamādīsu vikappena.

Idha na bhavati, na taṃ kammaṃ kataṃ sādhu, saraṇaṃ gacchāmi.

Sati copari **vā**ggahaṇe vijjhantare vā idha **vā**ggahaṇakaraṇamatthantaraviññāpanatthaṃ, tena niggahītassa **saṃ**upasaggapumantassa **le la**kāro. Yathā – paṭisaṃlīno paṭisallīno, evaṃ paṭisallāṇo, sallakkhaṇā, sallekho, sallāpo, puṃliṅgaṃ pulliṅgaṃ.

Paccattaṃ eva, taṃ eva, tañhi tassa, evañhi vo itīdha ‘‘vā’’ti adhikāro.

50. **Ehe ñaṃ**.

Ekāra**ha**kāre pare niggahītaṃ kho **ña**kāraṃ pappoti vā, **e**kāre **ñā**desassa dvibhāvo.

Paccattaññevapaccattaṃ eva, taññeva taṃ eva, tañhi tassa tañhi tassa, evañhi vo evañhi vo.

Vavatthitavibhāsattā **vā**saddassa **evahi**nipātato aññattha na hoti, yathā – evametaṃ, evaṃ hoti.

Saṃyogo, saṃyojanaṃ, saṃyato, saṃyācikāya, yaṃ yadeva, ānantarikaṃ yamāhu itīdha ‘‘ña’’miti vattate.

51. **Sa ye ca**.

Niggahītaṃ kho **ya**kāre pare saha **ya**kārena **ña**kāraṃ pappoti vā, **ñā**desassa dvittaṃ.

Saññogo saṃyogo, saññojanaṃ saṃyojanaṃ, saññato saṃyato, saññācikāya saṃyācikāya, yaññadeva yaṃ yadeva, ānantarikaññamāhu ānantarikaṃ yamāhu.

Vāsaddassa vavatthitavibhāsattāva **saṃ**padantato ca sabbanāma**ya**kāraparato ca niggahītā aññattha na hoti. Yathā – etaṃ yojanaṃ, taṃ yānaṃ, saraṇaṃ yanti.

Ettha ca ‘‘saha ye cā’’ti vattabbe ‘‘sa ye cā’’ti vacanato suttantesu sukhuccāraṇatthamakkharalopopīti daṭṭhabbaṃ, tena paṭisaṅkhāya yoniso paṭisaṅkhā yoniso, sayaṃ abhiññāya sacchikatvā sayaṃ abhiññā sacchikatvā, pariyesanāya pariyesanātiādi sijjhati.

Taṃ ahaṃ brūmi, yaṃ āhu, dhanaṃ eva, kiṃ etaṃ, ninditu arahati, yaṃ aniccaṃ, taṃ anattā, etaṃ avoca, etaṃ eva iccatra –

52. **Madā sare**.

Niggahītassa kho sare pare **ma**kāra**da**kārādesā honti vā. Ettha ca **vā**saddādhikārassa vavatthitavibhāsattā **da**kāro **yateta**saddato parasseva.

Tamahaṃ brūmi, yamāhu, dhanameva, kimetaṃ, ninditumarahati, yadaniccaṃ, tadanattā, etadavoca, etadeva.

Vāti kiṃ? Taṃ ahaṃ, etaṃ eva, akkocchi maṃ avadhi maṃ.

Ettha ca **madā**ti yogavibhāgena byañjanepi vā **ma**kāro. Tena ‘‘buddhama saraṇama gacchāmī’’tiādi sijjhati.

Tāsaṃ ahaṃ santike, vidūnaṃ aggaṃ, tassa adāsiṃ ahaṃ itīdha ‘‘sare’’ti vattate.

53. **Kvaci lopaṃ**.

Niggahītaṃ kho sare pare lopaṃ pappoti kvaci chandānurakkhaṇe sukhuccāraṇaṭṭhāne. Pubbassaralopo, parassa asaṃyogantassa dīgho.

Tāsāhaṃ santike, vidūnaggaṃ, tassa adāsāhaṃ, tathāgatāhaṃ, evāhaṃ, kyāhaṃ.

Kvacīti kiṃ? Evamassa, kimahaṃ.

Ariyasaccānaṃ dassanaṃ, etaṃ buddhānaṃ sāsanaṃ, saṃratto, saṃrāgo, saṃrambho, avisaṃhāro, ciraṃ pavāsiṃ, gantuṃ kāmo, gantuṃ mano itīdha ''kvaci lopa''nti vattate.

54. **Byañjane ca**.

Niggahītaṃ kho byañjane ca pare lopaṃ pappoti kvaci chandānurakkhaṇādimhi. **Ra**kāra**ha**kāresu upasaggantassa dīgho.

Ariyasaccāna dassanaṃ, etaṃ buddhāna sāsanaṃ, sāratto, sārāgo, sārambho, avisāhāro, cirappavāsiṃ, dvittaṃ, gantukāmo, gantumano.

Kvacīti kiṃ? Etaṃ maṅgalamuttamaṃ.

Kataṃ iti, kiṃ iti, abhinanduṃ iti, uttattaṃ iva, cakkaṃ iva, kaliṃ idāni, kiṃ idāni, tvaṃ asi, idaṃ api, uttariṃ api, dātuṃ api, sadisaṃ eva itīdha ''niggahītamhā, lopa''nti ca vattate.

55. **Paro vā saro**.

Niggahītamhā paro saro lopaṃ pappoti vā. Niggahītassa vaggantattaṃ.

Katanti, kinti, abhinandunti, uttattaṃva, cakkaṃva, kalindāni, kindāni, tvaṃsi, idampi, uttarimpi, dātumpi, sadisaṃva.

Vāti kiṃ? Kataṃ iti, kimiti, dātumapi, sāmaṃ eva.

Ayampi **vā**saddassa vavatthitavibhāsattā itīvīdānisīpevādito aññattha na hoti. Yathā – ahaṃ ettha, etaṃ ahosi.

Evaṃ assa te āsavā, pupphaṃ assā uppajjati itīdha sare pare lutte vipariṇāmena ''parasmiṃ, sare, lutte''ti ca vattate.

56. **Byañjano ca visaññogo**.

Niggahītamhā parasmiṃ sare lutte byañjano saññogo ce, visaññogova hotīti saṃyogekadesassa purimabyañjanassa lopo.

Dvinnaṃ byañjanānamekatra ṭhiti saññogo, idha pana saṃyujjatīti saññogo, purimo vaṇṇo, vigato saññogo assāti **visaññogo,** paro.

Evaṃ sa te āsavā, pupphaṃsā uppajjati.

Lutteti kiṃ? Evamassa.

Casaddena tiṇṇaṃ byañjanānaṃ sarūpasaṃyogopi visaññogo hoti. Yathā – agyāgāraṃ, vutyassa.

Cakkhu udapādi, ava siro, yāvacidha bhikkhave, aṇuthūlāni, ta sampayuttā ibhīdha ''sare,

āgamo, kvaci, byañjane’’ti ca vattate.

57. **Niggahitañca**.

Niggahītañca āgamo hoti sare vā byañjane vā kvaci sukhuccāraṇaṭṭhāne. Niggahītassa rassānugatattā rassatoyevāyaṃ.

Cakkhuṃ udapādi, avaṃsiro, yāvañcidha bhikkhave, aṇuṃthūlāni, taṃsampayuttā, evaṃ taṅkhaṇe, taṃsabhāvo.

Kvacīti kiṃ? Na hi etehi, idha ceva.

Evaṃ vutte, taṃ sādhu, ekaṃ samayaṃ bhagavā, aggiṃva sanamaṃ itīdha lopādesakāriye sampatte yebhuyyena tadapavādatthamāha.

58. **Aṃ byañjane niggahītaṃ**.

Niggahītaṃ kho byañjane pare aṃiti hoti.

Akāro uccāraṇattho, ‘‘saralopo’’tiādinā pubbassaralopo vā.

Evaṃ vutte, taṃ sādhu, ekaṃ samayaṃ bhagavā, aggiṃva sandhamaṃ.

Idha avuttavisesānampi vuttanayātidesatthamatidesamāha.

59. **Anupadiṭṭhānaṃ vuttayogato**.

Ye idha amhehi visesato na upadiṭṭhā upasagganipātādayo, tesaṃ vuttayogato vuttanayena sarasandhādīsu vuttanayānusārena rūpasiddhi veditabbā.

Tena ‘‘do dhassa cā’’ti sutte **ca**saddena pariyādīnaṃ rahanādivaṇṇassa vipariyayo yavādīhi, yathā – pariyudāhāsi payirudāhāsi, ariyassa ayirassa, bahvābādho bavhābādho, na abhineyya anabhineyya.

‘‘Taṃ imināpi jānāthā’’ti ettha ‘‘paro vā saro’’ti sare lutte ‘‘tatrākāro’’ti yogavibhāgena **a**kāro niggahītassa **da**kāro, tadamināpi jānātha iccādi.

Iti niggahītasandhividhānaṃ niṭṭhitaṃ.

Saññāvidhānaṃ sarasandhi sandhi,
Nisedhanaṃ byañjanasandhi sandhi;
Yo niggahītassa ca sandhikappe,
Sunicchayo sopi mayettha vutto.

Iti rūpasiddhiyaṃ sandhikaṇḍo

Paṭhamo.

2. Nāmakaṇḍa

Atha nāmikavibhatyāvatāro vuccate.

Atthābhimukhaṃ namanato, attani catthassa nāmanato **nāmaṃ,** dabbābhidhānaṃ.

Taṃ pana duvidhaṃ anvattharuḷhīvasena, tividhaṃ pumitthinapuṃsakaliṅgavasena. Yathā – rukkho, mālā, dhanaṃ.

Catubbidhaṃ sāmaññaguṇakriyāyadicchāvasena, yathā – rukkho, nīlo, pācako, sirivaḍḍhotiādi.

Aṭṭhavidhaṃ avaṇṇivaṇṇuvaṇṇokāraniggahītantapakatibhedena.

Pulliṅga

Tattha paṭhamaṃ **a**kārantamhā pulliṅgā jātinimittā **purisa**saddā **syā**divibhattiyo parā yojīyante.

60. **Jinavacanayuttañhi**.

Adhikāroyaṃ. Tattha pañca māre jitavāti jino, buddho. Jinassa vacanaṃ jinavacanaṃ, tassa jinavacanassa yuttaṃ **jinavacanayuttaṃ,** tepiṭakassa buddhavacanassa māgadhikāya sabhāvaniruttiyā yuttaṃ anurūpamevāti idaṃ adhikāratthaṃ veditabbaṃ.

Sā māgadhī mūlabhāsā, narā yāyādikappikā;
Brahmāno ca'ssutālāpā, sambuddhā cāpi bhāsare.

Adhikāro pana tividho sīhagatikamaṇḍūkagatikayathānupubbikavasena, ayaṃ pana sīhagatiko pubbāparavilokanato, yathānupubbikoyeva vā.

Sakkatavisadisaṃ katvā jinavacanānurūpavasena pakatiṭṭhapanatthaṃ paribhāsamāha.

61. **Liṅgañca nipaccate**.

Liṅgaṃpāṭipadikaṃ, yathā yathā jinavacanayuttañhi liṅgaṃ, tathā tathā idha liṅgaṃ nipaccate ṭhapīyati. **Ca**saddena dhātavo cāti jinavacanānurūpato ''purisa''iti liṅge ṭhapite tato tassa dhātuppaccayavibhattivajjitassa atthavato saddassa ''parasamaññā payoge''ti paribhāsato liṅgasaññāyaṃ –

Ito paraṃ vibhattippaccayādividhāne sabbattha **liṅga**ggahaṇamanuvattate.

62. **Tato ca vibhattiyo**.

Tato jinavacanayuttehi liṅgehi parā vibhattiyo honti. **Ca**saddaggahaṇena tavetunādipaccayantanipātatopi. Kammādivasena, ekattādivasena ca liṅgatthaṃ vibhajantīti vibhattiyo.

Kā ca pana tā vibhattiyo? ''Vibhattiyo''ti adhikāro.

63. **Siyo, aṃyo, nāhi, sanaṃ, smāhi, sanaṃ, smiṃsu**.

Syādayo dvisatta vibhattiyo nāma honti. Tattha si, yo iti paṭhamā, aṃ, yo iti dutiyā, nā, hi iti tatiyā, sa, naṃ iti catutthī, smā, hi iti pañcamī, sa, naṃ iti chaṭṭhī, smiṃ, su iti sattamī.

Idaṃ pana saññādhikāraparibhāsāvidhisuttesu **saññāsutta**nti daṭṭhabbaṃ, vuttañhi vuttiyaṃ ''vibhattiiccanena kvattho, amhassa mamaṃ savibhattissa se''ti, itarathā purimasuttena ekayogo kattabboti. Ettha ca paṭhamādivohāro, ekavacanādivohāro ca anvatthavasena, parasamaññāvasena vā siddhoti veditabbo.

Ekassa vacanaṃ ekavacanaṃ, bahūnaṃ vacanaṃ bahuvacanaṃ, dvinnaṃ pūraṇī dutiyātiādi, itarathā purimasutte **ca**saddena saññākaraṇe appakataniratthakavidhippasaṅgo siyā.

‘‘Jinavacanayuttañhi, liṅgañca nipaccate’’ti ca vattate. Idha pana padanipphādanampi jinavacanassāvirodhenāti ñāpetuṃ paribhāsantaramāha.

64. **Tadanuparodhena**.

Yathā yathā tesaṃ jinavacanānaṃ uparodho na hoti, tathā tathā idha liṅgaṃ, **ca**saddenākhyātañca nipaccate, nipphādīyatīti attho. Teneva idha ca ākhyāte ca dvivacanāggahaṇaṃ, sakkatavisadisato vibhattippaccayādividhānañca katanti daṭṭhabbaṃ.

Tattha avisesena sabbasyādivibhattippasaṅge ‘‘vatticchānupubbikā saddappavattī’’ti vatticchāvasā –

65. **Liṅgatthe paṭhamā**.

Liṅgatthābhidhānamatte paṭhamāvibhatti hotīti paṭhamā. Tatthāpi aniyamenekavacanabahuvacanappasaṅge ‘‘ekamhī vattabbe ekavacana’’nti paribhāsato liṅgatthassekattavacanicchāyaṃ paṭhamekavacanaṃ **si**.

‘‘Ato nenā’’ti ito ‘‘ato’’ti vattate, **liṅga**ggahaṇañca.

66. **So**.

Si, oiti dvipadamidaṃ. Liṅgassa **a**kārato parassa **si**vacanassa **o**kāro hoti.

Suttesu hi paṭhamāniddiṭṭhassa kāriyino chaṭṭhīvipariṇāmena vivaraṇaṃ ādesāpekkhanti daṭṭhabbaṃ.

Ettha ca **sī**ti vibhatti gayhate vibhattikāriyavidhippakaraṇato, ‘‘tato ca vibhattiyo’’ti ito **vibhatti**ggahaṇānuvattanato vā, evaṃ sabbattha **syā**dīnaṃ kāriyavidhāne vibhattiyevāti daṭṭhabbaṃ.

‘‘Vā paro asarūpā’’ti paralope sampatte tadapavādena pubbalopamāha.

67. **Saralopo’mādesappaccayādimhi saralope tu pakati**.

Pubbassarassa lopo hoti **aṃ**vacane, ādesappaccayādibhūte ca sare pare, saralope kate tu parasarassa pakatibhāvo hoti. Ettha ca ‘‘saralope’’ti punaggahaṇaṃ imināva katasaralopanimitteyeva parassa vikāre sampatte pakatibhāvatthaṃ. Parasarassa pakatibhāvavidhānasāmatthiyato amādesappaccayādibhūte sare paretipi siddhaṃ.

Tyādivibhattiyo cettha, paccayattena gayhare;
Ādiggahaṇamākhyāta-kitakesvāgamatthidaṃ.

Paccayasāhacariyā, cādeso pakatīparo;
Padantassaralopo na, tena’bbhāhādike pare.

Tuggahaṇaṃ **bhikkhunī**ādīsu saralopanivattanatthaṃ, ‘‘naye paraṃ yutte’’ti paraṃ netabbaṃ. Puriso tiṭṭhati.

Puriso ca puriso cāti purisa purisaiti vattabbe –

68. **Sarūpānamekasesvasakiṃ**.

Sarūpānaṃ samānarūpānaṃ padabyañjanānaṃ majjhe ekova sissate, aññe lopamāpajjante asakinti ekaseso. Ettha ca ‘‘sarūpāna’’nti vuttattāva siddhe asakimpayoge pu**nāsakiṃ**gahaṇaṃ

ekavibhattivisayānamevāsakimpayoge evāyanti dassanatthaṃ, na ca vicchāpayoge’tippasaṅgo. ‘‘Vaggā pañcapañcaso mantā’’ti ettha ‘‘pañcapañcaso’’ti niddeseneva vicchāpayogasiddhiyā ñāpitattā, atha vā sahavacanicchāya’maya’mekaseso.

Yogavibhāgato cettha, ekasesvasakiṃ iti;
Virūpekaseso hoti, vā ‘‘pitūna’’ntiādisu.

Tattheva liṅgatthassa **ba**huttavacanicchāyaṃ ‘‘bahumhi vattabbe bahuvacana’’nti paṭhamābahuvacanaṃ **yo,** purisa yo itīdha ‘‘ato, vā’’ti ca vattate.

69. **Sabbayonīnamāe**.

Akārantato liṅgamhā paresaṃ sabbesaṃ paṭhamāyonīnaṃ, dutiyāyonīnañca yayākkamaṃ ākārekārādesā honti vāti **ā**kāro, **sabba**ggahaṇaṃ sabbādesatthaṃ, saralopādi purimasadisameva, purisā tiṭṭhanti.

Vā icceva rūpā rūpāni, aggayo, munayo.

Vāsaddoyaṃ vavatthitapibhāsattho, tena cettha –

Niccameva ca pulliṅge, aniccañca napuṃsake;
Asantaṃ **jhe** katatte tu, vidhiṃ dīpeti **vā**suti.

Tatthevālapanavacanicchāyaṃ ‘‘liṅgatthe paṭhamā’’ti vattate.

70. **Ālapane ca**.

Abhimukhaṃ katvā lapanaṃ **ālapanaṃ,** sambodhanaṃ. Tasmiṃ ālapanatthādhike liṅgatthābhidhānamatte ca paṭhamāvibhatti hoti. Pure viya ekavacanādi.

Purisa si iccatra –

71. **Ālapane si gasañño**.

Ālapanatthe vihito **si ga**sañño hotīti **ga**saññāyaṃ ‘‘bho ge tū’’ti ito ‘‘ge’’ti vattate.

72. **Akārapitādyantānamā**.

Liṅgassa sambandhī **a**kāro ca **pitusatthu**iccevamādīnamanto ca **ā**kārattamāpajjate **ge** pare.

‘‘Ge, rassa’’miti ca vattate.

73. **Ākāro vā**.

Liṅgassa sambandhī **ā**kāro rassamāpajjate **ge pare** vikappena, adūraṭṭhassālapanevāyaṃ.

74. **Sesato lopaṃ gasipi**.

‘‘Siṃ, so, syā ca, sakhato gasse vā, ghate cā’’ti evamādīhi niddiṭṭhehi añño seso nāma, tato sesato liṅgamhā **gasi**iccete lopamāpajjante. **Api**ggahaṇaṃ dutiyatthasampiṇḍanatthaṃ, ettha ca satipi **si**ggahaṇe **va**iti vacanameva ñāpakamaññatthāpi **si**ggahaṇe ālapanāggahaṇassa. Keci ālapanābhibyattiyā **bhavanta**saddaṃ vā **he**saddaṃ vā payujjante. Bho purisa tiṭṭha, he purisā vā.

Bahuvacane **na** viseso, bhavanto purisā tiṭṭhatha.

Tattheva kammatthavacanicchāyaṃ ‘‘va,’’ti vattate.

75. **Yaṃ karoti taṃ kammaṃ**.

Yaṃ vā karoti, yaṃ vā vikaroti, yaṃ vā pāpuṇāti, taṃ kārakaṃ kriyānimittaṃ kammasaññaṃ hoti.

76. **Kammatthe dutiyā**.

Kammatthe dutiyāvibhatti hoti. Pure viya dutiyekavacanaṃ aṃ, ‘‘saralopo’’tiādinā sare lutte ‘‘dīgha’’nti dīghe sampatte pakatibhāvo ca, purisaṃ passa.

Bahuvacane ‘‘sabbayonīnamāe’’ti **yo**vacana**sse**kāro, purise passa.

Tattheva kattuvacanicchāyaṃ –

77. **Yo karoti sa kattā**.

Yo attappadhāno kriyaṃ karoti, so kattusañño hoti.

‘‘Tatiyā’’ti vattate.

78. **Kattari ca**.

Kattari ca kārake tatiyāvibhatti hotīti tatiyekavacanaṃ **nā**.

79. **Ato nena**.

Enāti avibhattikaniddeso. **A**kārantato liṅgamhā parassa **nā**vacanassa **enā**deso hoti, saralopādi, purisena kataṃ.

Bahuvacanamhi –

80. **Suhisvakāro e**.

Su, hiiccetesu vibhattirūpesu paresu liṅgassa sambandhī **a**kāro **e**ttamāpajjate.

81. **Smāhismiṃnaṃ mhābhimhi vā**.

Sabbato liṅgamhā **smā hi smiṃ**iccetesaṃ yathākkamaṃ **mhā, bhi, mhi**iccete ādesā honti vā, purisehi, purisebhi kataṃ.

Tattheva karaṇavacanicchāyaṃ –

82. **Yena vā kayirate taṃ karaṇaṃ**.

Yena vā kayirate, yena vā passati, yena vā suṇāti, taṃ kārakaṃ karaṇasaññaṃ hoti.

83. **Karaṇe tatiyā**.

Karaṇakārake tatiyāvibhatti hoti, sesaṃ kattusamaṃ, āviṭṭhena purisena so puññaṃ karoti,

purisehi, purisebhi.

Tattheva sampadānavacanicchāyaṃ –

84. **Yassa dātukāmo rocate dhārayate vā taṃ sampadānaṃ**.

Yassa vā dātukāmo, yassa vā rocate, yassa vā dhārayate, taṃ kārakaṃ sampadānasaññaṃ hoti.

85. **Sampadāne catutthī**.

Sampadānakārake catutthīvibhatti hotīti catutthiyā ekavacanaṃ **sa**.

86. **Sāgamo se**.

Sabbato liṅgamhā **sa**kārāgamo hoti **se** vibhattimhi pare. Purisassa dhanaṃ dadāti.

Bahuvacanamhi ''dīgha''nti vattate.

87. **Sunaṃhisu ca**.

Su naṃ hiiccetesu paresu liṅgassa antabhūtā sabbe rassasarā dīghamāpajjante, **ca**ggahaṇamikārukārānaṃ kvaci nivattanatthaṃ. Purisānaṃ.

Tatthevāpādānavacanicchāyaṃ –

88. **Yasmā dapeti bhayamādatte vā tadapādānaṃ**.

Yasmā vā avadhibhūtā apeti, yasmā vā bhayaṃ, yasmā vā ādatte, taṃ kārakaṃ apādānasaññaṃ hoti.

89. **Apādāne pañcamī**.

Apādānakārake pañcamīvibhatti hotīti pañcamiyā ekavacanaṃ **smā**.

''Ato, sabbesaṃ, ā e''ti ca vattate.

90. **Smāsmiṃna vā**.

Akārantato liṅgamhā sabbesaṃ **smā smiṃ**iccetesaṃ yathākkamaṃ ākārekārādesā honti vā, aññattha **mhā**deso. Purisā apeti, purisamhā, purisasmā.

Bahuvacane sabbattha tatiyāsamaṃ, **hi**ssa **bhi**ādeso hoti. Purisehi, purisebhi apeti.

Tattheva sāmivacanicchāyaṃ –

91. **Yassa vā pariggaho taṃ sāmi**.

Yassa vā pariggaho, taṃ sāmisaññaṃ hoti.

92. **Sāmismiṃ chaṭṭhī**.

Sāmismiṃ chaṭṭhīvibhatti hoti. Ṭhapetvā **āyā**desaṃ sabbattha catutthīchaṭṭhīnaṃ samānaṃ rūpaṃ. Purisassa etaṃ dhanaṃ, purisānaṃ.

Tattheva okāsavacanicchāyaṃ –

93. **Yodhāro tamokāsaṃ**.

Yo kattukammānaṃ kriyāya ādhāro, taṃ kārakaṃ okāsasaññaṃ hoti.

94. **Okāse sattamī**.

Okāsakārake sattamīvibhatti hotīti sattamiyā ekavacanaṃ smiṃ, tassa ‘‘smāsmiṃnaṃ vā’’ti **e**kāro, **mhi**ādeso ca, purise patiṭṭhitaṃ, purisamhi, purisasmiṃ.

Bahuvacane ‘‘suhisvakāro e’’ti **e**kāro, purisesu.

Puriso, purisā, bho purisa bho purisā vā, bhavanto purisā, purisaṃ, purise, purisena, purisehi purisebhi, purisassa, purisānaṃ, purisā purisasmā purisamhā, purisehi purisebhi, purisassa, purisānaṃ, purise purisasmiṃ purisamhi, purisesu.

Tathā sugato, sugatā, bho sugata bho sugatā vā, bhavanto sugatā, sugataṃ, sugate, sugatena, sugatehi sugatebhi, sugatassa, sugatānaṃ, sugatā sugatasmā sugatamhā, sugatehi sugatebhi, sugatassa, sugatānaṃ, sugate sugatasmiṃ sugatamhi, sugatesu.

Evaṃ surā’sura naro’raga nāga yakkhā,
Gandhabba kinnara manussa pisāca petā;
Mātaṅga jaṅgama turaṅga varāha sīhā,
Byaggha’ccha kacchapa taraccha miga’ssa soṇā.

Āloka loka nilayā’nila cāga yogā, vāyāma gāma
Nigamā’gama dhamma kāmā;
Saṅgho’gha ghosa paṭighā’sava kodha lobhā,
Sārambha thambha mada māna pamāda makkhā.

Punnāga pūga panasā’sana campaka’mbā,
Hintāla tāla bakula’jjuna kiṃsukā ca;
Mandāra kunda pucimanda karañja rukkhā,
Ñeyyā mayūra sakunaṇḍaja koñca haṃsā –

Iccādayopi.

Manogaṇādissa tu nāsasmāsmiṃsu viseso. Aññattha purisasamaṃ.

Mano, manā, he mana he manā vā, bhavanto manā, manaṃ, mane.

‘‘Vā’’ti vattate.

95. **Manogaṇādito smiṃnānamiā**.

Manopabhuti gaṇo manogaṇo, manogaṇādito **smiṃ, nā**iccetesaṃ yathākkamaṃ ikārākārādesā honti vā. **Ādi**ggahaṇena **bilapadā**ditopi.

‘‘Manogaṇādito’’ti vattate.

96. **Sa sare vāgamo**.

Eteheva manogaṇādīhi sare pare **sā**gamo hoti vā. Manasā, manena.

Vavatthitavibhāsatthoyaṃ **vā**saddo, tena ‘‘mano manā manaṃ mane manaāyatana’’ntiādīsu na hoti. ‘‘Mānasikaṃ, cetasika’’ntiādīsu niccaṃ. Manehi, manebhi.

‘‘Manogaṇādito, vā’’ti ca vattate.

97. **Sassa co**.

Manogaṇādito parassa **sa**ssa vibhattissa **o**kāro hoti vā. **Sā**gamo.

Manaso manassa, manānaṃ, manā manasmā manamhā, manehi manebhi, manaso manassa, manānaṃ, manasi mane manasmiṃ manamhi, manesu.

Evaṃ vaco vayo tejo,
Tapo ceto tamo yaso;
Ayo payo siro chando,
Saro uro raho aho –

Iccādi **manogaṇo**.

Guṇavantusaddassa bhedo. Guṇavantu si itīdha –

‘‘Savibhattissa, ntussā’’ti ca adhikāro.

98. **Ā simhi**.

Sabbasseva **ntu**paccayassa savibhattissa **ā**ādeso hoti simhi vibhattimhi. Guṇavā.

‘‘Yomhi, paṭhame’’sīhagatiyā ‘‘vā’’ti ca vattate.

99. **Ntussa nto**.

Sabbasseva **ntu**paccayassa savibhattissa **nto**ādeso hoti vā **yo**mhi paṭhame, guṇavanto tiṭṭhanti.

‘‘Sunaṃhisu, atta’’nti ca vattate.

100. **Ntussanto yosu ca**.

Ntupaccayassa anto **u**kāro **a**ttamāpajjate **sunaṃhi yo**iccetesu, **ca**ggahaṇena aññesu aṃ **nā smāsmiṃ**su ca. Guṇavantā, chaṭṭhiyā siddhepi **antā**dese puna **anta**ggahaṇakaraṇato **yo**naṃ **i**kāro ca kvaci. Guṇavanti.

‘‘A’’miti vattate.

101. **Avaṇṇā ca ge**.

Sabbasseva **ntu**paccayassa savibhattissa **aṃ a**vaṇṇaiccete ādesā honti **ge** pare.

Bho guṇavaṃ bho guṇava bho guṇavā, bhavanto guṇavanto guṇavantā, guṇavantaṃ, guṇavante.

‘‘Vā’’ti vattate.

102. **Totitā sasmiṃnāsu**.

Sabbasseva **ntu**paccayassa savibhattissa **toti tā**ādesā honti vā **sasmiṃnā**iccetesu yathāsaṅkhyaṃ. Guṇavatā guṇavantena, guṇavantehi guṇavantebhi.

103. **Ntassa se vā**.

Sabbasseva **ntu**paccayassa savibhattissa nta**ssa**iccayamādeso hoti vā **se** vibhattimhi. Guṇavantassa guṇavato.

104. **Naṃmhi taṃ vā**.

Sabbasseva **ntu**paccayassa savibhattissa **taṃ**ādeso hoti vā **naṃ**mhi vibhattimhi. Guṇavataṃ guṇavantānaṃ.

‘‘Amha tumha ntu’’iccādinā **smā**vacanassa nābyapadeso.

> Guṇavatā guṇavantā guṇavantasmā guṇavantamhā, guṇavantehi guṇavantebhi, guṇavantassa guṇavato, guṇavataṃ guṇavantānaṃ, guṇavati guṇavante guṇavantasmiṃ guṇavantamhī, guṇavantesu.

Evaṃ gaṇavā kulavā balavā yasavā dhanavā sutavā bhagavā himavā phalavā sīlavā paññavā iccādayo.

Himavantusaddato **si**mhi kate –

‘‘Attaṃ, ntussa’nto’’ti ca vattamāne –

105. **Simhī vā**.

Ntupaccayassa anto **a**ttaṃ hoti vā **si**mhi vibhattimhi. Himavanto, himavā, sesaṃ samaṃ.

Puna **vā**ggahaṇakaraṇaṃ **himavantu**saddato aññatra attanisedhanatthaṃ, vavatthitavibhāsatthoyaṃ **vā**saddo. Tena guṇavantādīsu nātippasaṅgo.

> Evaṃ satimā dhitimā gatimā matimā mutimā muttimā jutimā sirimā hirimā thutimā ratimā yatimā sucimā kalimā balimā kasimā rucimā buddhimā cakkhumā bandhumā hetumā setumā ketumā rāhumā bhāṇumā khāṇumā vijjumā iccādayo.

Tattha **satimantu bandhumantu**saddānaṃ **aṃse**su rūpabhedo. ‘‘Attaṃ, ntussā’’ti ca vattate.

106. **Sabbassa vā aṃsesu**.

Sabbasseva **ntu**paccayassa **a**ttaṃ hoti vā **aṃsa**iccetesu. Idhāpi **vā**saddassa vavatthitavibhāsattā nātippasaṅgo. Satimaṃ satimantaṃ, bandhumaṃ bandhumantaṃ, satimassa satimato satimantassa, bandhumassa bandhumato bandhumantassa, sesaṃ samaṃ.

Gacchantasaddassa bhedo, gacchanta si,

‘‘Vā’’ti vattate.

107. **Simhi gacchantādīnaṃ ntasaddo aṃ**.

Gacchanticcevamādīnaṃ **anta**ppaccayantānaṃ **nta**saddo aṃrūpaṃ āpajjate vā **si**mhi vibhattimhi. Saralopa**si**lopā, so gacchaṃ, gacchanto vā gaṇhāti.

‘‘Gacchantādīnaṃ, ntasaddo’’ti ca vattamāne –

108. **Sesesu ntuva**.

Gacchantādīnaṃ **nta**saddo **ntu**paccayova daṭṭhabbo sesesu vibhattippaccayesu, a**smi**mhi kāriyātidesoyaṃ. Sesaṃ **guṇavantu**samaṃ.

Te gacchanto gacchantā, bho gacchaṃ bho gaccha bho gacchā, bhavanto gacchanto gacchantā, [gacchaṃ] gacchantaṃ, gacchante, gacchatā gacchantena, gacchantehi gacchantebhi, gacchato gacchantassa, gacchataṃ gacchantānaṃ, gacchatā gacchantasmā gacchantamhā, gacchantehi gacchantebhi, gacchato gacchantassa, gacchataṃ gacchantānaṃ, gacchati gacchante gacchantasmiṃ gacchantamhī, gacchantesu.

Evaṃ mahaṃ caraṃ tiṭṭhaṃ, dadaṃ bhuñjaṃ suṇaṃ pacaṃ;
Jayaṃ jīraṃ cavaṃ mīyaṃ, saraṃ kubbaṃ japaṃ vajaṃ –

Iccādayo.

Bhavantasaddassa **ga yo nā sa**vacanesu viseso. So bhavaṃ.

‘‘Bhavato’’ti vattate.

109. **Obhāvo kvaci yosu vakārassa**.

Bhavantaiccetassa **va**kārassa **o**bhāvo hoti kvaci **yo**iccetesu. Te bhonto bhavanto bhavantā.

‘‘Bhavato’’ti vattate.

110. **Bho ge tu**.

Sabbasseva **bhavanta**saddassa **bho** hoti **ge** pare. **Tu**saddena bhante, bhontādi ca, **ga**lopo, bho bhante bhonta bhontā, bhonto bhavanto bhavantā, bhavantaṃ, bhonte bhavante.

Nāsesu ‘‘obhāvo kvacī’’ti yogavibhāgena **o**bhāvo.

Bhotā bhavatā bhavantena, bhoto bhavato bhavantassa iccādi.

111. **Bhadantassa bhaddanta bhante**.

Sabbasseva **bhadanta**saddassa **bhaddanta bhante**iccete ādesā honti kvaci **ge** pare **yo**su ca. Bho bhaddanta bhante, bhadanta bhadantā vā iccādi **purisa**saddasamaṃ.

112. **Santasaddassa so bhe bo cante**.

Sabbasseva **santa**saddassa **sa**saddādeso hoti **bha**kāre pare, ante ca **ba**kārāgamo hoti.

Casaddaggahaṇena a**bha**kārepi samāse kvaci **sa**kārādeso. Sabbhi.

Bheti kiṃ? Santehi, sesaṃ **gacchanta**saddasamaṃ.

Atthi **rāja brahma atta sakha**saddādīnaṃ bhedo, tatheva **syā**dyuppatti, ‘‘rāja si’’iti ṭhite –

‘‘Brahmattasakharājādito’’ti adhikāro.

113. **Syā ca**.

Brahma atta sakha rājaiccevamādito **si**vacanassa **ā**kāro hoti. **Ādi**saddena **ātumā**disaddato ca. Saralopādi. Rājā tiṭṭhati.

114. **Yonamāno**.

Brahmattasakharājādito **yo**naṃ **āno**ādeso hoti. Rājāno tiṭṭhanti, bho rāja bho rājā, bhavanto rājāno.

‘‘Vā’’ti vattate.

115. **Brahmattasakharājādito amānaṃ**.

Brahmādīhi parassa aṃvacanassa **ānaṃ** hoti vā. Rājānaṃ passa rājaṃ vā, rājāno.

‘‘Savibhattissa, rājassā’’ti ca vattate.

116. **Nāmhi raññā vā**.

Sabbasseva **rāja**saddassa savibhattissa **raññā**ādeso hoti vā **nā**mhi vibhattimhi. Raññā kataṃ rājena vā.

117. **Rājassa rāju sunaṃhisu ca**.

Sabbassa **rāja**saddassa **rāju**ādeso hoti **su naṃ hi**iccetesu vacanesu. **Ca**saddo vikappanattho, ‘‘sunaṃhisu cā’’ti dīgho, rājūhi rājūbhi, rājehi rājebhi vā.

‘‘Savibhattissā’’ti adhikāro.

118. **Rājassa raññorājino se**.

Sabbasseva **rāja**saddassa savibhattissa **rañño rājino**iccete ādesā honti **se** vibhattimhi. Rañño, rājino deti.

‘‘Rājassā’’ti vattate.

119. **Raññaṃ naṃ mhī vā**.

Sabbasseva **rāja**saddassa savibhattissa **raññaṃ**ādeso hoti vā **naṃ**mhi vibhattimhi. Raññaṃ rājūnaṃ rājānaṃ.

Pañcamiyaṃ –

120. **Amhatumhanturājabrahmattasakhasatthupitādīhi smā nāva**.

Amhatumhanturājabrahmattasakhasatthupituiccevamādīhi **smā**vacanaṃ **nā**va daṭṭhabbanti **smā**vacanassa nābhāvātideso. **Atideso** pana chabbidho.

Vuttañca –

‘‘Byapadeso nimittañca, taṃrūpaṃ taṃsabhāvatā;
Suttañceva tathā kāri-yātidesoti chabbidho’’ti.

Tatrāyaṃ **brahmattasakhā**dīsu pāṭhasāmatthiyato **rūpātideso**. Sesaṃ tatiyāsamaṃ.

Raññā apeti, rājūhi rājūbhi, rājehi rājebhi, rañño, rājino santakaṃ, raññaṃ rājūnaṃ rājānaṃ.

''Rājassā''ti vattate.

121. **Smiṃmhi rañña rājini**.

Sabbasseva **rāja**saddassa savibhattissa **raññerājini**iccete ādesā honti **smiṃ**mhi vibhattimhi. Raññe, rājini patiṭṭhitaṃ, rājūsu rājesu.

Brahmasaddassa ca **ga nā sa smiṃ**su viseso. Brahmā, brahmāno.

Ālapane ca ''e''ti vattate.

122. **Brahmato gassa ca**.

Brahmasaddato **ga**ssa ca **e**kāro hoti, **ca**ggahaṇaṃ **e**ggahaṇānukaḍḍhanatthaṃ, bho brahme, bhavanto brahmāno, brahmānaṃ brahmaṃ, brahmāno.

Vipariṇāmena ''brahmassa, anto''ti ca vattate.

123. **Uttaṃ sanāsu**.

Brahmasaddassa anto **u**ttamāpajjate **sa nā**iccetesu vacanesu. **Utta**miti bhāvaniddeso katthaci abhāvadassanattho. Brahmunā, brahmehi brahmebhi.

Sasmiṃ **u**tte kate ''ivaṇṇuvaṇṇā jhalā''ti **la**saññāyaṃ –

124. **Jhalato sassa no vā**.

Jhalasaññehi ivaṇṇuvaṇṇehi parassa **sa**iccetassa vacanassa **no**iccādeso hoti vā. Brahmuno brahmassa, brahmānaṃ brahmūnaṃ vā, **utta**miti yogavibhāgena aññatthāpi uttaṃ.

Pañcamiyaṃ nābhāvātideso. Brahmunā, brahmehi brahmebhi, brahmuno brahmassa, brahmānaṃ brahmūnaṃ vā.

125. **Brahmato tu smiṃ ni**.

Brahmasaddato **smiṃ**vacanassa **ni** hoti. **Tu**saddena **kammacammamuddhā**dito ca kvaci. Brahmani, brahmesu.

Attasaddassa tatiyādīsveva viseso.

Attā, attāno, bho atta bho attā, bhavanto attāno, attānaṃ attaṃ, attāno.

Nāmhi ''akammantassa cā''ti ettha **ca**saddena **atta**ntassa attaṃ vā. Attanā attena vā.

126. **Attanto hismimanattaṃ**.

Attasaddassa anto **ana**ttamāpajjate **hi**smiṃ pare. Attanehi attanebhi.

''Tato, attato''ti ca vattate.

127. **Sassa no**.

Tato **atta**saddato **sa**ssa vibhattissa **no** hoti. Attano, attānaṃ.

128. **Smā nā**.

Tato **atta**saddato **smā**vacanassa **nā** hoti. Attanā apeti.

Nābhāvātideseneva siddhepi uttarasuttena ekayogamakatvā bhinnayogakaraṇaṃ atthantaraviññāpanatthaṃ, tena **attantata**kārassa **ra**kāro **ja**kāre kvaci. Atrajo attajo vā. Attanehi attanebhi, attano, attānaṃ.

‘‘Attato’’ti vattate.

129. **Tato smiṃ ni**.

Tato **atta**saddato **smiṃ**vacanassa **ni** hoti. Attani, attesu.

Sakhasaddassa bhedo. Sakhā, sakhāno.

‘‘Yona’’miti vattate.

130. **Sakhato cāyono**.

Sakhasaddato **yo**naṃ **āyo no**ādesā ca honti. Sakhāyo.

131. **Sakhantassi nonānaṃsesu**.

Sakhasaddantassa **i**kārādeso hoti **nonānaṃsa**iccetesu paresu. Sakhino tiṭṭhanti.

Ālapane **ga**saññāyaṃ –

132. **Sakhato gasse vā**.

Sakhato **ga**ssa **a**kāra **ā**kāra **i**kāra īkāra**e**kārādesā honti. **Vā**saddena aññasmāpi kvaci **e**kāro. Yathā – bhaddante ise iti.

A ca ā ca i ca ī ca e cātipi e, pubbassarānaṃ kamena lopo.

Bho sakha bho sakhā bho sakhi bho sakhī bho sakhe, bhavanto sakhāno sakhāyo sakhino.

‘‘Sakhantassa, āro cā’’ti ca vattate.

133. **Sunamaṃsu vā**.

Sakhantassa **āro** bhoti vā **sunaṃ aṃ**iccetesu paresu. Sakhāraṃ sakhānaṃ sakhaṃ, sakhāno sakhāyo sakhino, sakhinā.

‘‘Sakhantassā’’ti vattate.

134. **Āro himhi vā**.

Sakhantassa **āro** hoti vā **hi**mhi vibhattimhi. Sakhārehi sakhārebhi, sakhehi sakhebhi.

Ikārādese ‘‘jhalato sassa no vā’’ti **no**. Sakhino sakhissa, sakhārānaṃ sakhīnaṃ.

Smāvacanassa **nā**bhāvo. Sakhinā, sakhārehi sakhārebhi sakhehi sakhebhi, sakhino sakhissa, sakhārānaṃ sakhīnaṃ.

‘‘Sakhato’’ti ca vattate.

135. **Smime**.

Sakhato **smiṃ**vacanassa **e**kāro hoti. Niccatthoyamārambho. Sakhe, sakhāresu sakhesu.

Ātumasaddassa paṭhamādutiyāsu **atta**saddasseva rūpanayo. Ātumā, ātumāno, bho ātuma bho ātumā, bhavanto ātumāno, ātumānaṃ ātumaṃ, ātumāno, ātumena iccādi **purisa**samaṃ.

Pumasaddassa bhedo. Puma si,

‘‘Savibhattissā’’ti adhikāro.

136. **Pumantassā simhi**.

Pumasaddassa savibhattissa **ā**kārādeso hoti **si**mhi vibhattimhi. **Anta**ggahaṇena **maghavayuvā**dīnamantassa ca. Pumā.

‘‘Pumantassā’’ti adhikāro.

137. **Yosvāno**.

Pumantassa savibhattissa **āno**ādeso hoti **yo**su vibhattīsu. Pumāno.

138. **Amālapanekavacane**.

Pumantassa savibhattissa **aṃ** hoti ālapanekavacane pare. He pumaṃ, he pumāno, pumaṃ, pumāno.

‘‘Ā, vā’’ti ca vattate.

139. **U nāmhi ca**.

Pumantassa **āu**ādesā honti vā **nā**mhi vibhattimhi. **Ca**saddena pumakammathāmantassa cu’kāro vā **sasmā**su. Pumānā pumunā pumena vā.

‘‘Āne’’ti vattate.

140. **Hivibhattimhi ca**.

Pumantassa **hi**vibhattimhī ca **āne**ādeso hoti. **Vibhatti**ggahaṇaṃ savibhattiggahaṇanivattanatthaṃ. Pumānehi pumānebhi.

Casaddena **yuvamaghavā**dīnamantassa vā **ānā**deso hoti sabbavibhattīsu. ‘‘U nāmhi cā’’ti ettha **ca**saddena pumantassukāro vā **sasmā**su vibhattīsu. ‘‘Jhalato sassa no vā’’ti **no**. Pumuno pumassa, pumānaṃ.

‘‘Smā, nā’’ti vattate.

141. **Jhalato ca**.

Jhalaiccetehi **smā**vacanassa **nā** hoti. **Ca**ggahaṇaṃ kvaci nivattanatthaṃ. Pumānā pumunā pumā pumasmā pumamhā, pumānehi pumānebhi pumehi pumebhi, pumuno pumassa, pumānaṃ.

142. **Āne smiṃmhi vā**.

Pumantassa savibhattissa **āne**ādeso hoti vā smiṃmhi vibhattimhi. Pumāne pume pumasmiṃ pumamhi.

143. **Susmimā vā**.

Pumantassa **su**iccetasmiṃ pare **ā**ādeso hoti vā. Pumāsu pumesu.

Yuvādīsu ‘‘yuva si’’ itīdha –

‘‘Pumantassā simhī’’ti ettha **anta**ggahaṇena ākāro, ‘‘hivibhattimhi cā’’ti sutte **ca**saddena **ānā**deso ca.

Yuvā yuvāno, yuvānā yuvā, he yuva he yuvā he yuvāna he yuvānā, bhavanto yuvānā, yuvānaṃ yuvaṃ, yuvāne yuve.

‘‘Akammantassa cā’’ti ettha **ca**saddena **yuvamaghavā**dīnamantassa **ā** hoti vā **nāsu**iccetesūti **ā**ttaṃ.

Yuvānā yuvena yuvānena vā, yuvānehi yuvānebhi yuvehi yuvebhi, yuvānassa yuvassa, yuvānānaṃ yuvānaṃ, yuvānā yuvānasmā yuvānamhā, yuvānehi yuvānebhi yuvehi yuvebhi, yuvānassa yuvassa, yuvānānaṃ yuvānaṃ, yuvāne yuvānasmiṃ yuvānamhi yuve yuvamhi yuvasmiṃ, yuvānesu yuvāsu yuvesu.

Evaṃ maghavā maghavāno, maghavānā iccādi **yuva**saddasamaṃ.

Akārantaṃ.

Ākāranto pulliṅgo **sā**saddo.

Sā si, silopo, sā sunakho.

Bahuvacane –

144. **Agho rassamekavacanayosvapi ca**.

Ghasaññaka**ā**kāravajjito liṅgassanto saro rassamāpajjate ekavacanesu **yo**su ca paresūti rassattaṃ. **Api**ggahaṇaṃ **si**mhi nivattanatthaṃ. Sesaṃ neyyaṃ.

Sā tiṭṭhanti, he sa he sā, he sā, saṃ, se, sena, sāhi sābhi, sassa sāya, sānaṃ, sā sasmā samhā, sāhi sābhi, sassa, sānaṃ, se sasmiṃ samhi, sāsu.

Evaṃ paccakkhadhammā gāṇḍīvadhanvāpabhutayo.

Ākārantaṃ.

Ikāranto pulliṅgo **aggi**saddo. **Syā**dyuppatti, aggi si,

‘‘Anto, simhi, vā’’ti ca vattate.

145. **Aggissini**.

Aggissa anto **ini** hoti vā **si**mhi vibhattimhi. ‘‘Sesato lopaṃ gasipī’’ti **si**lopo. Aggini aggi.

Bahuvacane ‘‘ivaṇṇuvaṇṇā jhalā’’ti **jhala**saññāyaṃ –

‘‘Jhalato, vā’’ti ca vattate.

146. **Ghapato ca yonaṃ lopo**.

Ghapasaññehi itthivācakehi ākārivaṇṇuvaṇṇehi, **jhala**saññehi ca paresaṃ **yo**vacanānaṃ lopo hoti vā. Vavatthitavibhāsāyaṃ.

147. **Yosu katanikāralopesu dīghaṃ**.

Liṅgassantabhūtā sabbe rassasarā **yo**su katanikāralopesu dīghamāpajjante. Katā **ni**kāralopā yesaṃ te **katanikāralopā**. Aggī.

‘‘Pañcādīnamatta’’nti ito ‘‘atta’’miti vattate.

148. **Yosvakatarasso jho**.

Yosu paresu akatarasso **jho a**ttamāpajjate. Aggayo.

Jhoti kiṃ? Rattiyo.

Ālapanepevaṃ. He aggi, he aggī he aggayo.

Dutiyekavacane pubbassaralope sampatte –

149. **Aṃ mo niggahītaṃ jhalapehi**.

Jhalapaiccetehi parassa **aṃ**vacanassa, **ma**kārassa ca niggahītaṃ ādeso hoti. Aggiṃ.

Aggī aggayo, agginā, aggīhi aggībhi, ‘‘sunaṃhisu cā’’ti ettha **ca**ggahaṇena katthaci dīghābhāvo. Aggihi aggibhi.

‘‘Jhalato sassa no vā’’ti **no**. Aggino aggissa, aggīnaṃ.

‘‘Smā nā’’ti vattamāne ‘‘jhalato cā’’ti vikappena **nā**. Agginā aggismā aggimhā, aggīhi aggībhi aggihi aggibhi, aggino aggissa, aggīnaṃ agginaṃ, aggimhi aggismiṃ, aggīsu aggisu.

Evamaññepi –

Joti pāṇi gaṇṭhi muṭṭhi, kucchi vatthi sāli vīhi;
Byādhi odhi bodhi sandhi, rāsi kesi sāti dīpi.

Isi muni maṇi dhani yati giri ravi kavi,
Kapi asi masi nidhi vidhi ahi kimi pati;
Hari ari timi kali bali jaladhi gahapati,
Urudhiti varamati nirupadhi adhipati.

Añjali sārathi atithi samādhi udadhippabhutayo.

Ikārantaṃ.

Īkāranto pulliṅgo **da**ṇḍīsaddo.

‘‘Daṇḍī si’’ itīdha –

‘‘Agho rassamekavacanayosvapi cā’’ti rassatte sampatte etthevā**pi**ggahaṇena **si**smiṃ tadabhāve siddhe niyamatthamāha.

‘‘Rassa’’nti vattamāne –

150. **Na sismimanapuṃsakāni**.

Sismiṃ napuṃsakavajjitāni liṅgāni na rassamāpajjanteti rassattābhāvo, **si**lopo. Daṇḍī tiṭṭhati.

Anapuṃsakānīti kiṃ? Sukhakāri dānaṃ.

Ettha ca –

Visadāvisadākāra-vohārobhayamuttakā;
Pumādijānane hetu-bhāvato liṅgamīritā.

Yolope daṇḍī tiṭṭhanti.

Itaratra ‘‘agho rassa’’miccādinā rassatte kate –

‘‘Jhato, katarassā’’ti ca vattate.

151. **Yonaṃ no**.

Sabbesaṃ **yo**naṃ sālapanānaṃ **jha**to katarassā paresaṃ **no**iccādeso hoti. Daṇḍino tiṭṭhanti.

Katarassāti kiṃ? Aggayo.

Adhikāraṃ vinā ‘‘yonaṃ,
No’’ti yogavibhāgato;
Kvaci akatarassāpi,
No sāramatino yathā.

Ālapane ‘‘ge’’ti vattate.

152. **Jhalapā rassaṃ**.

Jhalapaiccete rassamāpajjante **ge** pare. Bho daṇḍi.

‘‘Agho rassa’’ntiādināva siddhepi rassatte punārambho niyamattho, tena ‘‘bho go’’tiādīsu na bhavati. Daṇḍī daṇḍino.

Dutiyāyaṃ rassatte kate ‘‘a’’miti vattate, ‘‘ghapato smiṃ yaṃ vā’’ti ito maṇḍūkagatiyā ‘‘vā’’ti vattate.

153. **Naṃ jhato katarassā**.

Jhato katarassā parassa **aṃ**vacanassa **naṃ** hoti vā. Daṇḍinaṃ daṇḍiṃ, daṇḍī daṇḍino, daṇḍinā, daṇḍīhi daṇḍībhi, daṇḍino daṇḍissa, daṇḍīnaṃ.

‘‘Jhalato cā’’ti **nā**. Daṇḍinā daṇḍismā daṇḍimhā, daṇḍīhi daṇḍībhi, daṇḍino daṇḍissa, daṇḍīnaṃ.

‘‘Jhato, katarassā’’ti ca vattate, pure viya ‘‘vā’’ti ca.

154. **Smiṃ ni**.

Jhato katarassā parassa **smiṃ**vacanassa **ni**iccādeso hoti vā. Daṇḍini daṇḍismiṃ daṇḍimhi, daṇḍīsu.

Evamaññānipi –

Dhammī saṅghī ñāṇī hatthī, cakkī pakkhī dāṭhī raṭṭhī;
Chattī mālī vammī yogī, bhāgī bhogī kāmī sāmī.

Dhajī gaṇī sasī kuṭṭhī, jaṭī yānī sukhī sikhī;
Dantī mantī karī cāgī, kusalī musalī balī.

Pāpakārī sattughātī, mālyakārī dīghajīvī;
Dhammacārī sīghayāyī, sīhanādī bhūmisāyī –

Iccādīni **ī**kārantanāmāni.

Gāmaṇīsaddassa tu sattamiyaṃ bhedo.

Gāmaṇī, gāmaṇī gāmaṇino, bho gāmaṇi, bhonto gāmaṇī bhonto gāmaṇino, gāmaṇinaṃ gāmaṇiṃ, gāmaṇī gāmaṇino.

Sesaṃ **daṇḍī**samaṃ. **Ni**ādesābhāvova viseso. Evaṃ **senānī sudhī**ppabhutayo.

Īkārantaṃ.

Ukāranto pulliṅgo **bhikkhu**saddo.

Tatheva **bhikkhu**saddato **si, si**lopo. So bhikkhu.

Bahuvacane ‘‘ghapato ca yonaṃ lopo’’ti **yo**lopo, ‘‘yosu kata’’iccādinā dīgho. Te bhikkhū.

Lopābhāve ‘‘vā, yona’’nti ca vattate.

155. **Lato vokāro ca**.

Lasaññato paresaṃ **yo**vacanānaṃ **vo**kārādeso hoti vā. **Kāra**ggahaṇena **yo**naṃ **no** ca hoti. **Ca**saddaggahaṇaṃ katthaci nivattanatthaṃ. Atha vā **ca**ggahaṇaṃ noggahaṇānuvattanatthaṃ, tena **jantusabbaññū**ādito **yonaṃ no** ca hoti. **Vā**saddo vavatthitavibhāsattho. Tena –

Bhikkhuppabhutito niccaṃ, vo yonaṃ hetuādito;
Vibhāsā na ca vo no ca, amuppabhutito bhave.

‘‘Attaṃ, akatarasso’’ti ca vattate.

156. **Vevosu lo ca**.

Ve voiccetesu ca paresu akatarasso **lo** attamāpajjate. Bhikkhavo, bho bhikkhu, bhavanto bhikkhū.

Lopābhāve –

157. **Akatarassā lato yvālapanassa vevo**.

Akatarassā **la**to parassa ālapane vihitassa **yo**iccetassa **ve vo**ādesā honti. **A**ttaṃ. Bhavanto bhikkhave bhikkhavo. ‘‘Aṃ mo niggahītaṃ jhalapehī’’ti niggahītaṃ.

> Bhikkhuṃ, bhikkhū bhikkhavo, bhikkhunā, bhikkhūhi bhikkhūbhi bhikkhuhi bhikkhubhi, bhikkhuno bhikkhussa, bhikkhūnaṃ bhikkhunaṃ, bhikkhunā bhikkhusmā bhikkhumhā, bhikkhūhi bhikkhūbhi bhikkhuhi bhikkhubhi, bhikkhuno bhikkhussa, bhikkhūnaṃ bhikkhunaṃ, bhikkhumhi bhikkhusmiṃ, bhikkhūsu bhikkhusu.

Evaṃ setu ketu rāhu bhānu paṅgu ucchu veḷu maccu sindhu bandhu neru meru sattu kāru hetu jantu ruru paṭu iccādayo.

Hetujantusaddānaṃ paṭhamādutiyāsu viseso.

> Hetu, hetū hetavo hetuyo, bho hetu, bhonto hetū hetave hetavo, hetuṃ, hetū hetavo hetuyo. Sesaṃ **bhikkhu**samaṃ.
>
> Jantu, jantū jantavo. **Kāra**ggahaṇena yonaṃ no ca hoti. Jantuno jantuyo, bho jantu, jantū jantave jantavo, jantuṃ, jantū jantavo jantuno jantuyo iccādi.

Satthusaddassa bhedo. ‘‘Satthu si’’itīdha –

‘‘Anto’’ti vattate.

158. **Satthupitādīnamā sismiṃ silopo ca**.

Satthu pitu mātu bhātu dhītu kattuiccevamādīnamanto **ā**ttamāpajjate **si**smiṃ, **si**lopo ca hoti. Satthā.

‘‘Satthu pitādīna’’nti adhikāro.

159. **Aññesvārattaṃ**.

Satthu pitādīnamanto **si**vacanato aññesu vacanesu **āra**ttamāpajjate. **Āratta**mitibhāvaniddesena katthaci aniyamaṃ dasseti.

Āraggahaṇamanuvattate.

160. **Tato yonamo tu**.

Tato **ārā**desato sabbesaṃ **yo**naṃ **o**kārādeso hoti.

Tuggahaṇena aññehipi **catuubhanadīgavā**dīhi **yo**na**mo**kāro hoti, saralopādi. Satthāro.

Ālapane ‘‘akārapitādyantānamā’’ti **āttaṃ**. ‘‘Ge rassa’’nti adhikicca ‘‘ākāro vā’’ti vikappena rassattaṃ, **va**lopo. Bho sattha bho satthā, bhavanto satthāro, satthāraṃ, satthāre satthāro.

‘‘Tato’’ti ca vattate.

161. **Nā ā**.

Tato **ārā**desato **nā**vacanassa **ā**kārādeso hoti. Satthārā, satthunāti **āratta**mitibhāvaniddesena siddhaṃ. Satthārehi satthārebhi.

‘‘Vā naṃmhī’’ti ito ‘‘vā’’ti vattate.

162. **U sasmiṃ salopo ca**.

Satthu pituiccevamādīnamantassa **u**ttaṃ hoti vā **sa**smiṃ, **sa**lopo ca hoti. **Ārā**desāpavādoyaṃ. Satthu, aññattha bhāvaniddesenārābhāvo. Satthussa satthuno.

‘‘Āratta’’nti vattate.

163. **Vā naṃmhi**.

Satthu pituādīnamanto **āra**ttamāpajjate vā **naṃ**mhi vibhattimhi. Satthārānaṃ.

Ārābhāve ‘‘vā naṃmhī’’ti vattate.

164. **Satthunattañca**.

Satthusaddantassa, **pitā**dīnamantassa ca **a**ttaṃ hoti vā **naṃ**mhi vibhattimhi, puna **satthu**ggahaṇaṃ satthuno niccavidhānatthaṃ. Satthānaṃ.

‘‘Amhatumhanturājabrahmattasakhasatthupitādīhi smā nāvā’’ti **smā**vacanassa**nā**bhāvo. Satthārā, satthārehi satthārebhi, satthu satthuno satthussa, satthārānaṃ satthānaṃ.

‘‘Ārato’’ti vattate.

165. **Tato smimi**.

Tato **ārā**desato **smiṃ**vacanassa **i**kārādeso hoti. Puna **tato**ggahaṇena aññasmāpi **smiṃ**vacanassa **i**kāro. Yathā – bhuvi, divi.

166. **Āro rassamikāre**.

Ārādeso rassamāpajjate ikāre pare, satthari, satthāresu.

> Evaṃ kattā, kattāro, bho katta bho kattā, bhavanto kattāro, kattāraṃ, kattāre kattāro, kattārā, kattārehi kattārebhi. ‘‘U sasmiṃ salopo cā’’ti **u**ttaṃ, salopo ca. Kattu kattuno kattussa, kattārānaṃ kattānaṃ kattūnaṃ kattunaṃ, kattārā, kattārehi kattārebhi, kattu kattuno kattussa, kattārānaṃ kattānaṃ kattūnaṃ kattunaṃ, kattari, kattāresu, **ārā**bhāve kattūsu kattusu.

Evaṃ –

Bhattu vattu netu sotu, ñātu jetu chettu bhettu. Dātu dhātu nattu boddhu, viññāpetu ādayopi.

‘‘U sasmiṃ salopo cā’’ti vattate.

167. **Sakamandhātādīnañca**.

Sakamandhātuiccevamādīnamanto ca **u**ttamāpajjate **sa**smiṃ, **sa**lopo ca, niccaṃ punabbidhānā. Sakamandhātu viya assa rājino vibhavo, sesaṃ samaṃ. Evaṃ mahāmandhātuppabhutayo.

Pitusaddassa bhedo. **Si**mhi **ā**ttaṃ, **si**lopo, pitā.

Yomhi ‘‘āro, rassa’’nti ca vattate.

168. **Pitādīnamasimhi**.

Pitādīna**mārā**deso rassamāpajjate a**si**mhi vibhattimhi. **Si**smiṃ **ārā**desābhāvepi **asimhī**ti adhikavacanamatthantaraviññāpanatthaṃ, tena **to**ādimhi **pitā**dīnamikāro ca. Yathā – pitito, mātito, bhātito, dhītito, pitipakkho, mātipakkhoti.

> Pitaro, sesaṃ **kattu**samaṃ. Bho pita bho pitā, bhavanto pitaro, pitaraṃ, pitare pitaro, pitarā pitunā, pitarehi pitarebhi. Bhāvaniddesena **ārā**desābhāve pitūhi pitūbhi pituhi pitubhi, pitu pituno pitussa, pitarānaṃ pitānaṃ pitūnaṃ, dīghābhāve pitunaṃ vā, pitarā, pitarehi pitarebhi pitūhi pitūbhi pituhi pitubhi, pitu pituno pitussa, pitarānaṃ pitānaṃ pitūnaṃ pitunaṃ, pitari, pitaresu pitūsu pitusu.

Evaṃ bhātā, bhātaro iccādi.

Ukārantaṃ.

Ūkāranto pulliṅgo **abhibhū**saddo.

Tatheva **syā**dyuppatti, **si**lopo. So abhibhū, **yo**lope kate te abhibhū.

‘‘Agho rassa’’ntiādinā rassattaṃ, **vo**kāro. Katarassattā **a**ttābhāvo. Abhibhuvo, bho abhibhu, bhavanto abhibhū abhibhuvo.

Katarassattā **ve**ādeso na hoti. Sesaṃ **bhikkhu**saddasamaṃ, rassattameva viseso. Abhibhuṃ, abhibhū abhibhuvo, abhibhunā, abhibhūhi abhibhūbhi, abhibhuno abhibhussa, abhibhūnaṃ iccādi.

Evaṃ sayambhū, vessabhū, parābhibhū, sahabhūādayo. **Sahabhū**saddassa **yo**naṃ **no**ādesova viseso. Sahabhū, sahabhū sahabhuvo sahabhuno iccādi.

Tathā **sabbaññū**saddassa **yo**sveva viseso. So sabbaññū te sabbaññū, **yo**lopābhāve rassattaṃ, ‘‘lato vokāro cā’’ti ettha **kāra**ggahaṇena **yo**naṃ **no**ādeso. **Vā**dhikārassa vavatthitavibhāsattā na ca **vo**kāro. Sabbaññuno, bho sabbaññu, bhonto sabbaññū sabbaññuno, sabbaññuṃ, sabbaññū sabbaññuno iccādi.

Evaṃ maggaññū dhammaññū atthaññū kālaññū rattaññū mattaññū kataññū tathaññū viññū vidū vedagū pāragū iccādayo.

Ūkārantaṃ.

Ekāranto appasiddho.

Okāranto pulliṅgo **go**saddo.

Tato **syā**dyuppatti, **si**lopo, go gacchati.

‘‘Gāva se’’ti ito ‘‘go’’ti adhikāro, ‘‘āvā’’ti ca vattate.

169. **Yosu ca**.

Goiccetassa **o**kārassa **āvā**deso hoti **yo**su. **Ca**saddena **nā smā smiṃsu**iccetesu ca. ‘‘Tato yonamo tū’’ti ettha **tu**ggahaṇena yonamokāro, saralopādi. Gāvo tiṭṭhanti.

170. **Avaṃmhi ca**.

Goiccetassa **o**kārassa **āva avaiccete** ādesā honti **aṃ**mhi vibhattimhi. Seddena **yo nā sa smāsmiṃsu**iccetesu ca **avā**deso hoti. Gavo gacchanti, he go, he gāvo he gavo.

Dutiyāyaṃ **‘‘aṃmhī’’**ti vattate.

171. **Āvassu vā**.

Āvaiccetassa **gāvā**desassa antasarassa **u**kārādeso hoti vā **aṃ**mhi vibhattimhi. Āvassa a āva, tassa **āva**saddantassa. ‘‘Aṃmo’’tiādinā niggahītaṃ. Gāvuṃ gāvaṃ gavaṃ, gāvo gavo.

‘‘Goṇa, vā’’ti vattate.

172. **Suhināsu ca**.

Su hi nāiccetesu sabbassa **go**saddassa **goṇā**deso hoti vā. **Ca**saddena sesesu ca. Goṇo, goṇā, he goṇa he goṇā, goṇaṃ, goṇe, goṇena, goṇehi goṇebhi, goṇassa.

173. **Goṇa naṃmhi vā**.

Sabbassa **go**saddassa **goṇā**deso hoti vā **naṃ**mhi vibhattimhi. Goṇānaṃ, goṇā goṇasmā goṇamhā, goṇehi goṇebhi, goṇassa, goṇānaṃ, goṇe goṇasmiṃ goṇamhi, goṇesu.

Goṇādesābhāve gāvena gavena, gohi gobhi.

174. **Gāva se**.

‘‘Go āva se’’iti tipadamidaṃ. Gossa o go, **go**saddokārassa **āvā**deso hoti **se** vibhattimhi. Gāvassa gavassa.

Naṃmhi ‘‘go, avā’’ti ca vattate.

175. **Tato namaṃ patimhālutte ca samāse**.

Tato **go**saddato parassa **naṃ**vacanassa **aṃ**ādeso hoti, **go**saddokārassa **avā**deso ca **pati**mhi pare alutte ca samāse. **Ca**saddena asamāsepi **aṃ avā**desā. Gavaṃpatissa therassa, gavaṃ.

‘‘Suhināsu cā’’ti ettha **ca**saddena naṃmhi **gu**ādeso. ‘‘No ca dvādito naṃmhī’’ti sutte **ca**saddena **na**kārāgamo ca. Gunnaṃgonaṃ vā.

Gāvā gāvamhā gāvasmā gavā gavamhā gavasmā, gohi gobhi, gāvassa gavassa, gavaṃ gunnaṃ gonaṃ, gāve gāvamhi gāvasmiṃ gave gavamhi gavasmiṃ, gāvesu gavesu gosu.

Okārantaṃ.

Puriso guṇavā rājā, sā’ggi daṇḍī ca bhikkhu ca;
Satthā’bhibhū ca sabbaññū, goti pulliṅgasaṅgaho.

Pulliṅgaṃ niṭṭhitaṃ.

Asmā nasmā tasmā namhā tamhā, nehi nebhi tehi tebhi, assa nassa tassa, nesaṃ tesaṃ nesānaṃ tesānaṃ, asmiṃ nasmiṃ tasmiṃ namhi tamhi, nesu tesu.

Itthiyaṃ ‘‘tā si’’ itīdha **sā**desa**si**lopā. Sā kaññā, nattaṃ. Nā tā nāyo tāyo, naṃ taṃ, nā tā nāyo tāyo, nāya tāya, nāhi tāhi nābhi tābhi.

‘‘Etimāsamī’’ti ito **etimā**ggahaṇañca ‘‘tassā vā’’ti ito **ta**ggahaṇañca pañcamiyantavasena vattate ‘‘vā’’ti ca.

215. **Tato sassa ssāya**.

Tato **tā etā imā**to parassa **sa**ssa vibhattissa **ssāyā**deso hoti vā.

‘‘Saṃsāsvekavacanesu ca, i’’iti ca vattate.

216. **Tassā vā**.

Tāiccetassa itthiyaṃ vattamānassa antassa **i**kāro hoti vā **saṃ sā**svekavacanesu vibhattādesesu. Tissāya tassāya assāya nassāya assā nassā tissā tassā nāya tāya, nāsaṃ tāsaṃ.

Pañcamīchaṭṭhīsu tatiyācatutthīsamaṃ. Sattamiyaṃ assaṃ nassaṃ tissaṃ tassaṃ nāyaṃ tāyaṃ, nāsu tāsu.

Napuṃsake **si**mhi**sā**desābhāvā nattaṃ. Naṃ taṃ, nāni tāni, naṃ taṃ, nāni tāni, nena tena iccādi pulliṅgasamaṃ.

Eta si, ‘‘etatesaṃ to’’ti **sa**kārādeso. Eso puriso, ete, etaṃ, ete iccādi **sabba**saddasamaṃ.

Itthiyaṃ **etā si, sā**deso. Esā kaññā, etā etāyo, etaṃ, etā etāyo, etāya, etāhi etābhi.

Sa smiṃsu pana ‘‘saṃsāsvekavacanesu cā’’ti vattate.

217. **Etimāsami**.

Antāpekkhāyaṃ chaṭṭhī, **etā imā**iccetesamanto saro **i**kāro hoti **saṃsā**svekavacanesu vibhattādesesu. **Sā**desagatikattā **ssāyā**desepi. **Ca**saddādhikārato **aññekā**saddādīnamantassa ca.

Etissāya etissā etāya, etāsaṃ etāsānaṃ, etāya, etāhi etābhi, etissāya etissā etāya, etāsaṃ etāsānaṃ, etissaṃ etāyaṃ, etāsu.

Casaddato aññissā aññāya, aññissaṃ aññāyaṃ. Ekissā ekāya, ekissaṃ ekāyaṃ. Itarissā itarāya, itarissaṃ itarāyaṃ iccādi.

Napuṃsake etaṃ, etāni, etaṃ, etāni, sesaṃ ñeyyaṃ.

Imasaddassa bhedo. **Ima si** –

‘‘Sabbassimassā’’ti vattate.

218. **Anapuṃsakassāyaṃ simhi**.

Imasaddassa sabbasseva anapuṃsakassa **ayaṃ**ādeso hoti **si**mhi vibhattimhi, **si**lopo. Ayaṃ puriso, ime, imaṃ, ime.

219. **Animi nāmhi ca**.

Imasaddassa sabbasseva **ana imi**ādesā honti **nā**mhi vibhattimhi. Anitthiliṅgassevetaṃ gahaṇaṃ. Anena iminā.

‘‘Sunaṃhisū’’ti vattate.

220. **Sabbassimasse vā**.

Sabbassa **ima**saddassa **e**kāro hoti vā **su naṃ hi**iccetesu vacanesu.

Āppaccayantāniddesā, sabbatthāti avuttato;
Anitthiliṅgassevettha, gahaṇañhi imassiti.

Ehi ebhi imehi imebhi.

‘‘Sabbassa, vā, sabbattha, sasmāsmiṃsaṃsāsvatta’’nti ca vattate.

221. **Imasaddassa ca**.

Imasaddassa ca sabbasseva **a**ttaṃ hoti vā **sa smā smiṃsaṃ sā**iccetesu vacanesu sabbattha liṅgesu.

Assa imassa, esaṃ esānaṃ imesaṃ imesānaṃ, asmā imasmā imamhā, ehi ebhi imehi imebhi, assa imassa, esaṃ esānaṃ imesaṃ imesānaṃ, asmiṃ imasmiṃ imamhi, esu imesu.

Itthiyaṃ **imā si, aya**mādesasilopā.

Ayaṃ kaññā, imā imāyo, imaṃ, imā imāyo, imāya, imāhi imābhi. Catutthiyaṃ **a**ttaṃ, **i**kāra- **ssāyā**desā ca, assāya imissāya assā imissā imāya, imāsaṃ imāsānaṃ. Sattamiyaṃ assaṃ imissaṃ imissā vā, ‘‘tesu vuddhilopā’’dinā **smiṃ**vacanassa vā **sā**deso. Imāyaṃ, imāsu. Sesaṃ ñeyyaṃ.

Napuṃsake **ima si,** ‘‘savibhattissa, vā’’ti ca vattate.

222. **Imassidamaṃsisu na puṃsake**.

Napuṃsake vattamānassa sabbasseva **ima**saddassa savibhattissa **idaṃ** hoti vā **aṃ si**su paresu.

Idaṃ cittaṃ virocati, imaṃ, imāni, idaṃ pupphaṃ passasi, imaṃ, imāni, anena iminā, ehi ebhi imehi imebhi iccādi pulliṅge viya ñeyyaṃ.

Amusaddassa bhedo. **Amu si** –

‘‘Vā, anapuṃsakassa, simhī’’ti ca vattate.

223. **Amussa mo saṃ**.

Anapuṃsakassa **amu**saddassa **ma**kāro **sa**kāramāpajjate vā **si**mhi pare. Asu rājā.

‘‘Sabbanāmato, vā’’ti ca vattate.

224. **Sabbato ko**.

Sabbato sabbanāmato paro **ka**iccayamāgamo hoti vā. Puna **sabbato**ggahaṇena **hīnā**ditopi **ko**. ‘‘Amussa mo sa’’nti vinādhikārena yogena **ka**kārepi **sā**deso.

Asuko, asukā, asukaṃ. **Sā**desābhāve amuko, amukā, amukaṃ iccādi.

Bahuvacane ‘‘lato vokāro cā’’ti sutte anuvattamāna**vā**ggahaṇena **vo**kāro na hoti, niccaṃ **yo**lopo, dīgho ca.

> Amū purisā, amuṃ, amū, amunā, amūhi amūbhi amuhi amubhi, amussa. ‘‘Amussādu’’nti vinādhikārena yogena **aduṃ**ādeso, adussa, amūsaṃ amūsānaṃ amusaṃ amusānaṃ, amusmā amumhā, amūhi amūbhi amuhi amubhi, amussa adussa, amūsaṃ amūsānaṃ amusaṃ amusānaṃ, amusmiṃ amumhi, amūsu amusu.

Itthiyaṃ **si**mhi **sā**desādi.

> Asu kaññā asukā amukā vā, amū amuyo, amuṃ, amū amuyo, amuyā, amūhi amūbhi, amussā amuyā, amūsaṃ amūsānaṃ, amuyā, amūhi amūbhi, amussā amuyā, amūsaṃ amūsānaṃ, amussaṃ amuyaṃ amuyā, amūsu.

Napuṃsake **amusi**. ‘‘Savibhattissa’’, **imassida**miccādito ‘‘aṃsisu napuṃsake’’ti ca vattate.

225. **Amussāduṃ**.

Napuṃsake vattamānassa sabbasseva **amu**saddassa savibhattissa **aduṃ** hoti **aṃsi**su paresu. Aduṃ pupphaṃ, amū amūni, aduṃ, amū amūni, amunā iccādi pulliṅgasamaṃ.

Kiṃsaddassa bhedo. ‘‘Kiṃ si’’ itīdha –

‘‘Kissa ka ve cā’’ti ito ‘‘kissa, ka’’iti ca vattate.

226. **Sesesu ca**.

Kimiccetassa **ka**saddo ādeso hoti **va**ppaccayato sesesu vibhattibhedesu. Ettha ca ‘‘kissa ka ve cā’’ti sutte **ca**saddena **va**ppaccayāvasiṭṭha **tha**mādippaccayānaṃ gahitattā **sesa**ggahaṇena vibhattiyova gayhante. **Ca**ggahaṇaṃ katthaci nivattanatthaṃ, tena ‘‘kissa, kismi’’ntiādi ca sijjhati. ‘‘So’’ti **si**ssa **o,** saralopādi.

> Ko eso, ke, kaṃ, ke, kena, kehi kebhi, kassa kissa, niggahītalopādi, kesaṃ kesānaṃ, kasmā kamhā, kehi kebhi, kassa kissa, kesaṃ kesānaṃ, kasmiṃ kismiṃ kamhi kimhi, kesu.

Itthiyaṃ ‘‘kiṃ si’’itīdha ‘‘sesesu cā’’ti vibhattiyaṃ parāyaṃ **kā**dese kate ‘‘itthiyamato āppaccayo’’ti majjhe **ā**ppaccayo, **si**lopo.

Kā esā kaññā, kā kāyo, kaṃ, kā kāyo iccādi **sabbā**saddasamaṃ.

Napuṃsake **kiṃ si,** lopavidhissa balavatarattā paṭhamaṃ **si**lope kate puna vibhattiparattābhāvā,

‘‘tadanuparodhenā’’ti paribhāsato vā **kā**desābhāvo. Kiṃ etaṃ, kāni.

Dutiyekavacane ‘‘kvaci lopa’’nti niggahītalope kate ‘‘aṃmo niggahītaṃ jhalapehī’’ti niggahītaṃ. Kiṃ, kāni iccādi pulliṅgasamaṃ.

Ekasaddo saṅkhyātulyāsahāyaññavacano. Yadā saṅkhyāvacano, tadā sabbatthekavacanantova, aññattha bahuvacanantopi. Eko, ekā, ekaṃ iccādi sabbattha **sabba**saddasamaṃ. **Saṃsā**sveva viseso.

Ubhasaddo **dvi**saddapariyāyo, sadā bahuvacanantova.

‘‘Ubha yo’’ itīdha ‘‘tato yonamo tū’’ti ettha **tu**ggahaṇena kvaci **yo**namokāro. Ubho purisāubhe vā, ubho purise ubhe. **Su hi**su ‘‘tesu vuddhī’’tiādinā kvaci ekārassokāro. Ubhohi ubhobhi ubhehi ubhebhi.

227. **Ubhādito naminnaṃ**.

Ubhaiccevamādito naṃvacanassa **innaṃ** hoti.

Ubhinnaṃ, ubhohi ubhobhi ubhehi ubhebhi, ubhinnaṃ, ubhosu ubhesu.

Dviādayo saṅkhyāsaṅkhyeyyavacanā, bahūnaṃ vācitattā sadā bahuvacanantāva.

‘‘Dvi yo’’itīdha ‘‘savibhattissa, itthipumanapuṃsakasaṅkhya’’nti ca adhikāro.

228. **Yosu dvinnaṃ dve ca**.

Dviiccetassa saṅkhyāsaddassa itthipumanapuṃsake vattamānassa savibhattissa **dve**iccādeso hoti **yo**su paresu. **Ca**saddena duve ca, kvaci duvi ca **naṃ**mhi. **Bahuvacanu**ccāraṇaṃ **dvi**saddato bahuvacanameva hotīti ñāpanatthaṃ. Dve dhammā, dve itthiyo, dve rūpāni, duve vā, evaṃ dutiyāyampi, dvīhi dvībhi.

Naṃmhi dīghe sampatte –

229. **No ca dvādito naṃmhi**.

Dviiccevamādito saṅkhyāto **na**kārāgamo hoti **naṃ**mhi vibhattimhi. **Ca**saddaggahaṇena itthiyaṃ **ti ca tu**saddato **ssa**ñcāgamo **naṃ**mhi vibhattimhi. Dvinnaṃ duvinnaṃ vā, dvīhi dvībhi, dvinnaṃ duvinnaṃ, dvīsu.

Tisaddassa bhedo. ‘‘Ti yo’’itīdha

Yolope sampatte

‘‘Yosū’’ti vattate.

230. **Ti catunnaṃ tisso catasso tayocattārotīṇi cattāri**.

Ti catunnaṃ saṅkhyānaṃ itthipumanapuṃsake vattamānānaṃ savibhattīnaṃ yathākkamaṃ **tisso catasso tayo cattārotīṇi cattāri**iccete ādesā honti **yo**su paresu. Tayo purisā, tayo purise passa, tīhi tībhi.

‘‘Na’’miti vattate.

231. **Iṇṇamiṇṇannaṃ tīhi saṅkhyāhi**.

Tiiccetasmā saṅkhyāsaddā parassa **naṃ**vacanassa **iṇṇaṃ iṇṇannaṃ**iccete ādesā honti, saralopādi. Tiṇṇaṃ tiṇṇannaṃ, tīhi tībhi, tiṇṇaṃ tiṇṇannaṃ, tīsu.

Itthiyaṃ tisso itthiyo, tisso, tīhi tībhi, **naṃ**mhi **ssa**ñcāgamo, tissannaṃ, **ssaṃ**byavadhānato **iṇṇā**bhāvo, sesaṃ samaṃ.

Napuṃsake tīṇi, tīṇi. Sesaṃ pulliṅgasamaṃ.

Tathā **catu**saddassapi yosu ''ticatunna''ntiādinā yathāvuttādeso, ''tato yonamo tū''ti ettha **tu**saddena kvaci **o**kāro ca. Cattāro caturo vā, cattāro caturo, catūhi catūbhi catubbhi, catunnaṃ, **na**kārāgamo. Catūhi catūbhi catubbhi, catunnaṃ, catūsu.

Itthiyaṃ catasso, catasso, **naṃ**mhi **ssa**ñcāgamo, ''tesu vuddhī''tiādinā caturukārassa **a**kāro. Catassannaṃ. Sesaṃ samaṃ.

Napuṃsake cattāri, cattāri. Sesaṃ pulliṅgasamaṃ.

Tathā –

Nīlādiguṇanāmañca, bahubbīhi ca taddhitaṃ;
Sāmaññavutyatītādi-kitantaṃ vāccaliṅgikaṃ.

Etthedaṃ vuccate –

Ese'so etamiti ca,
Pasiddhi atthesu yesu lokassa;
Thīpunnapuṃsakāniti,
Vuccante tāni nāmāni.

Tiliṅgaṃ niṭṭhitaṃ.

Aliṅganāma

Athāliṅgesu nāmesu **tumhamha**saddā vuccante.

Tesaṃ panāliṅgattā tīsu liṅgesu samānarūpaṃ. **''Tumhamha''**iti ṭhite **syā**dyuppatti.

''Savibhattīnaṃ, tumhamhāka''nti adhikāro.

232. **Tvamahaṃ simhi ca**.

Sabbesaṃ **tumhaamha**saddānaṃ savibhattīnaṃ yathākkamaṃ **tvaṃahaṃ**iccete ādesā honti **si**mhi vibhattimhi. **Ca**saddena **tumha**ssa **tuva**ñca hoti. Tvaṃ pumā, tvaṃ itthī, tvaṃ napuṃsakaṃ, tuvaṃ satthā vā. Ahaṃ pumā, ahaṃ itthī, ahaṃ napuṃsakaṃ.

Bahuvacane ''sabbanāmakārate paṭhamo''ti **e**kāro. Tumhe tiṭṭhatha, bhiyyo amhe mahemase.

''Amhassā''ti vattate.

233. **Mayaṃ yomhi paṭhame**.

Sabbassa **amha**saddassa savibhattissa **mayaṃ**ādeso hoti **yo**mhi paṭhame. Mayaṃ gacchāma.

Ettha ca ekasmimpi gāravabahumānena bahuttasamāropā bahuvacanaṃ hoti.

‘‘Aṃmhī’’ti vattate.

234. **Tavaṃ mamañca navā**.

Sabbesaṃ **tumha amha**saddānaṃ savibhattīnaṃ **tavaṃ mamaṃ**iccete ādesā honti navā yathākkamaṃ **aṃ**mhi vibhattimhi. Tavaṃ, mamaṃ passa.

235. **Taṃ mamaṃmhi**.

Sabbesaṃ **tumha amha**saddānaṃ savibhattīnaṃ **taṃ maṃ**iccete ādesā honti yathākkamaṃ **aṃ**mhi vibhattimhi. Taṃ, maṃ.

236. **Tumhassa tuvaṃ tvamaṃmhi**.

Sabbassa **tumha**saddassa savibhattissa **tuvaṃtvaṃ**iccete ādesā honti **aṃ**mhi vibhattimhi. Tuvaṃ tvaṃ.

Bahuvacane ‘‘tumhamhehi, āka’’nti ca vattate.

237. **Vā yvappaṭhamo**.

Tumhamhehi paro appaṭhamo **yo ākaṃ** hoti vā. Tumhākaṃ passāmi, tumhe passāmi, amhākaṃ passasi, amhe passasi.

238. **Nāmhi tayā mayā**.

Sabbesaṃ **tumha amha**saddānaṃ savibhattīnaṃ **tayā mayā**iccete ādesā honti yathākkamaṃ **nā**mhi vibhattimhi.

239. **Tayātayīnaṃ takāro tvattaṃ vā**.

Tayā tayiiccetesaṃ **ta**kāro **tva**ttamāpajjate vā. Tvayā tayā, mayā, tumhehi tumhebhi, amhehi amhebhi.

‘‘Sasmiṃ, vā’’ti vattate.

240. **Sassaṃ**.

Tumhamhehi **sa**ssa vibhattissa **amā**deso hoti vā. Tumhaṃ, amhaṃ dīyate.

241. **Tava mama se**.

Sabbesaṃ **tumha amha**saddānaṃ savibhattīnaṃ yathākkamaṃ **tavamama**iccete ādesā honti **se** vibhattimhi, vikappenāyaṃ vijjhantarassa vijjamānattā.

‘‘Se’’ti vattate.

242. **Tuyhaṃ mayhañca**.

Sabbesaṃ **tumha amha**saddānaṃ savibhattīnaṃ yathākkamaṃ **tuyhaṃmayhaṃ**iccete ādesā ca honti **se** vibhattimhi. Tava, mama tuyhaṃ, mayhaṃ vā dīyate.

243. **Amhassa mamaṃ savibhattissa se**.

Sabbasseva **amha**saddassa savibhattissa **mamaṃ**ādeso hoti **se** vibhattimhi. Mamaṃ dīyate.

‘‘Sassa’’nti ito sīhagatiyā ‘‘a’’miti vattate.

244. **Tumhamhehi namākaṃ**.

Tumhamhehi parassa **naṃ**vacanassa **āka**miccādeso hoti, **a**ñca. ‘‘Tesu vuddhī’’tiādinā **amha**ssa kvaci **asmā**deso. Tumhaṃ tumhākaṃ, amhaṃ amhākaṃ asmākaṃ vā.

Pañcamiyaṃ ‘‘amhatumhanturāja’’iccādinā **smā**vacanassa **nā**bhāvātideso. Tayā, mayā apeti, tumhehi, amhehi tumhebhi amhebhi, tumhaṃ amhaṃ tava mama, tuyhaṃ, mayhaṃ mamaṃ pariggaho, tumhaṃ tumhākaṃ, amhaṃ amhākaṃ asmākaṃ dhammatā.

‘‘Smiṃmhī’’ti vattate.

245. **Tumhamhākaṃ tayi mayi**.

Sabbesaṃ **tumha amha**saddānaṃ savibhattīnaṃ **tayi mayi**iccete ādesā honti yathākkamaṃ **smiṃ**mhi vibhattimhi. **Ta**kārassa **tva**ttaṃ. Tvayi tayi mayi, tumhesu amhesu.

Tesaṃ eva **tumha amha**saddānaṃ padato paresaṃ kvaci ādesantaravidhāne rūpabhedo.

‘‘Navā’’ti adhikāro.

246. **Padato dutiyācatutthīchaṭṭhīsu vo no**.

Sabbesaṃ **tumha amha**saddānaṃ savibhattīnaṃ padasmā paresaṃ **vo no**ādesā honti yathākkamaṃ dutiyācatutthīchaṭṭhīsu bahuvacanesu navā. Ettha ca ‘‘ekavacanesū’’ti vakkhamānattā ‘‘bahuvacanesū’’ti laddhaṃ. Pahāya vo gamissāmi, mā no ajja vikantiṃsu, dhammaṃ vo bhikkhave desissāmi, saṃvibhajetha no rajjena, tuṭṭhosmi vo pakatiyā, satthā no bhagavā anuppatto.

Navāti kiṃ? Bhayaṃ tumhāka no siyā, eso amhākaṃ satthā.

‘‘Padato, catutthīchaṭṭhīsū’’ti vattate.

247. **Temekavacanesu ca**.

Sabbesaṃ **tumha amha**saddānaṃ savibhattīnaṃ padasmā paresaṃ **te me**ādesā honti yathākkamaṃ catutthīchaṭṭhīsu ekavacanesu navā. Dadāmi te gāmavarāni pañca, dadāhi me gāmavaraṃ, idaṃ te raṭṭhaṃ, ayaṃ me putto.

Navāti kiṃ? Idaṃ cīvaraṃ tuyhaṃ vikappanatthāya dammi, suṇātha vacanaṃ mama.

> **Navā**dhikārato cettha,
> Vo no te meti ye ime;
> Pādādo ca ca vā evā-
> Diyoge ca na honti te.

Yathā –

> Na socāmi na rodāmi, tava sutvāna māṇava;
> Tuyhañcāpi mahārāja, mayhañca raṭṭhavaḍḍhana.

Evamidaṃ dīghamaddhānaṃ sandhāvitaṃ saṃsaritaṃ mamañceva tumhākañcāti.

Padatoti kiṃ? Tava ñāti, mama ñāti.

‘‘Te me’’ti vattate.

248. **Na aṃmhi**.

Sabbesaṃ **tumha amha**saddānaṃ savibhattīnaṃ padasmā paresaṃ **te me**ādesā na honti **aṃ**mhi vibhattimhi. Passeyya taṃ vassasataṃ ārogyaṃ. So mamabravīti.

‘‘Temekavacane’’ti vattate.

249. **Vā tatiye ca**.

Sabbesaṃ **tumha amha**saddānaṃ savibhattīnaṃ padasmā paresaṃ **te me** ādesā honti vā yathākkamaṃ tatiyekavacane pare. Kataṃ te pāpaṃ, kataṃ tayā pāpaṃ, kataṃ me puññaṃ, kataṃ mayā puññaṃ.

‘‘Vā, tatiye’’ti ca vattate.

250. **Bahuvacanesu vo no**.

Sabbesaṃ **tumha amha**saddānaṃ savibhattīnaṃ padasmā paresaṃ **vo no**ādesā honti vā yathākkamaṃ tatiyābahuvacane pare. Kataṃ vo kammaṃ, kataṃ no kammaṃ.

Bahuvacananiddesena kvaci **yo**mhi paṭhame ca **vo no** honti. Gāmaṃ vo gaccheyyātha, gāmaṃ no gaccheyyāma.

Tathā **pañcā**dīna**maṭṭhārasa**ntānaṃ, **kati**saddassa cāliṅgattā tiliṅgepi samānarūpaṃ, aliṅgattā eva **pañcā**dito itthippaccayābhāvo.

‘‘Pañca yo’’itīdha –

‘‘Yosu dvinnaṃ dve cā’’ti ito ‘‘yosū’’ti vattate, ‘‘itthipumanapuṃsakasaṅkhya’’nti ca.

251. **Pañcādīnamakāro**.

Antāpekkhāyaṃ chaṭṭhī, **pañcā**dīnaṃ **aṭṭhārasa**ntānaṃ saṅkhyānaṃ itthipumanapuṃsake vattamānānamantassa savibhattissa **a**kāro hoti **yo**su paresu. **Ā e**ādesāpavādoyaṃ, pañcakkhandhā, pañca gatiyo, pañca indriyāni. Evaṃ dutiyāyañca.

‘‘Sunaṃhisū’’ti vattate.

252. **Pañcādīnamattaṃ**.

Pañcādīna**maṭṭhārasa**ntānaṃ saṅkhyānamanto **a**ttamāpajjate **su naṃ hi**iccetesu paresu. **E**ttadīghāpavādoyaṃ. Pañcahi pañcabhi, pañcannaṃ, pañcahi pañcabhi, pañcannaṃ, pañcasu. Evaṃ **cha sa tta aṭṭhanava dasa**saddā.

‘‘Ekañca dasa cā’’ti atthe dvandasamāse, ‘‘ekena adhikā dasā’’ti atthe tappurise vā kate

‘‘Saṅkhyāne’’ti vattate.

253. **Dvekaṭṭhānamākāro vā**.

Dviekaaṭṭhaiccetesamanto **ā**kāro hoti vā saṅkhyāne uttarapade pare. Vavatthitavibhāsāyaṃ. **E**kādasa, dvādasa, aṭṭhārasa.

Saṅkhyāneti kimatthaṃ? Ekadanto, dvidanto, aṭṭhatthambho.

‘‘Vā’’ti vattate.

254. **Ekādito dassa ra saṅkhyāne**.

Ekādito saṅkhyāto parassa dasassa ādissa **da**ssa **ra**kāro hoti vā saṅkhyāne. Sesaṃ samaṃ. Ekārasa, ekādasa.

Dve ca dasa ca, dvīhi vā adhikā dasāti dvidasa itīdha –

‘‘Vā’’ti vattate.

255. **Vīsatidasesu bā dvissa tu**.

Vīsati dasaiccetesu paresu **dvi**saddassa **bā** hoti vā. **Tu**saddena **tiṃsā**yampi. **Ra**kāro, **ā**ttañca. Bārasa, dvādasa.

Tayo ca dasa ca, tīhi vā adhikā dasāti terasa. Ettha ‘‘tesu vuddhī’’tiādinā **ti**saddassa **te**ādeso ānavutiyā.

Cattāro ca dasa ca, catūhi vā adhikā dasāti catuddasa iccatra –

‘‘Gaṇane, dasassā’’ti ca vattate.

256 . **Catūpapadassa lopo tuttarapadādi cassa cu copi navā**.

Gaṇane **dasa**ssādimhi ṭhitassa **catu**iccetassa upapadassa **tu**saddo lopo hoti, uttarapadādimhi ṭhitassa **catū**papadassa **ca**kārassa **cu co**ādesā honti navā. Cuddasa, coddasa, catuddasa.

Apiggahaṇena anupapadassāpi gaṇane padādi**ca**kārassa lopo, **cu co** honti navā. Yathā – tālīsaṃ, cuttālīsaṃ, cottālīsaṃ, cattālīsaṃ.

Pañca ca dasa ca, pañcahi vā adhikā dasāti atthe pañcadasa. ‘‘Tesu vuddhī’’tiādinā **pañca**saddassa **dasa vīsatīsu** kvaci **pannapaṇṇa**ādesā. Pannarasa, paṇṇarasa.

Cha ca dasa ca, chahi vā adhikā dasāti atthe chadasa itīdha –

‘‘Chassā’’ti vattate.

257. **Dase so niccañca**.

Chaiccetassa saṅkhyāsaddassa niccaṃ **so** hoti **dase** pare.

‘‘Saṅkhyānaṃ, vā’’ti ca vattate.

258. **La darānaṃ**.

Saṅkhyānaṃ **da**kāra**ra**kārānaṃ **la**kārādeso hoti vā.

Laḷānamaviseso. Vavatthitavibhāsatthoyaṃ **vā**saddo, tena ‘‘soḷasa’’ iti niccaṃ, ‘‘teḷasa, terasa, cattālīsaṃ, cattārīsa’’miti vibhāsā, dasa pannarasādīsu na ca hoti.

Satta ca dasa ca, sattahi vā adhikā dasāti atthe sattarasa, sattadasa.

Aṭṭha ca dasa ca, aṭṭhahi vā adhikā dasāti atthe aṭṭhadasa itīdha **ā**tte kate –

‘‘Vā, dassa, ra, saṅkhyāne’’ti ca vattate.

259. **Aṭṭhādito ca**.

Aṭṭhādito ca **dasa**saddassa **da**kārassa **ra**kāro hoti vā saṅkhyāne. Aṭṭhārasa, aṭṭhādasa.

Aṭṭhāditoti kiṃ? Catuddasa.

Katisaddo bahuvacanantova, ‘‘kati yo’’ itīdha

Niccaṃ **yo**lopādi, rassattaṃ, kati tiṭṭhanti, kati passasi, katihi katibhi, katinaṃ, katihi katibhi, katinaṃ, katisu.

Aliṅganāmaṃ niṭṭhitaṃ.

Vibhattippaccayavidhāna

Atha vibhattippaccayantā vuccante.

Tesaṃ panāliṅgattā, nipātattā ca tiliṅge, vacanadvaye ca samānaṃ rūpaṃ.

Purisasmā, purisehi vāti atthe –

260. **Kvaci to pañcamyatthe**.

Sabbasmā suddhanāmato, sabbanāmato ca liṅgamhā kvaci **to**paccayo hoti pañcamyatthe.

261. **Tvādayo vibhattisaññā**.

Toādi yesaṃ **dāni**pariyantānaṃ paccayānaṃ te honti paccayā **tvādayo,** te paccayā vibhattisaññā honti. Tena tadantānampi vibhatyantapadattaṃ siddhaṃ hoti.

Purisato, evaṃ rājato vā, corato vā, aggito vā, gahapatito vā, hatthito, hetuto, sabbaññuto, kaññato, yuttito, itthito, bhikkhunito, ettha ca ‘‘kvacādimajjhuttarānaṃ dīgharassāpaccayesu cā’’ti **to**paccaye rassattaṃ. Yāguto, jambuto, cittato, āyuto iccādi.

Sabbanāmato sabbasmā, sabbehīti vā atthe sabbato, evaṃ yato, tato, katarato, katamato, itarato, aññato, ekato, ubhayato, pubbato, parato, aparato, dakkhiṇato, uttarato, amuto.

‘‘Kissa, ku’’iti ca vattate.

262. **Tratothesu ca**.

Kimiccetassa **ku** hoti **trato tha**iccetesu ca paresu. Kasmā, kehīti vā kuto.

‘‘Tothesū’’ti vattate.

263. **Sabbassetassākāro vā**.

Sabbassa **eta**saddassa **a**kāro hoti vā **totha**iccetesu. Etasmā, etehīti vā ato.

‘‘Sabbassetassā’’ti ca vattate.

264. **E tothesu ca**.

Sabbassa **eta**saddassa **e**kāro hoti vā **totha**iccetesu. Dvittaṃ, etto.

‘‘Sabbassā’’ti vattate.

265. **Imassi thaṃdānihatodhesu ca**.

Imasaddassa sabbasseva **i**kāro hoti **thaṃdānihatodha**iccetesu ca. Imasmāti ito.

‘‘Kvaci to’’ti yogavibhāgena **ādi**ppabhutīhi **to** sattamiyatthe. **Aniccādī**hi tatiyatthe ca. Yathā – ādimhībhi atthe ādito. Evaṃ majjhato, ekato, purato, pacchato, passato, piṭṭhito, pādato, sīsato, aggato, mūlato, parato iccādayo.

Tatiyatthe aniccenāti aniccato, aniccato sammasati. Evaṃ dukkhato, rogato, gaṇḍato iccādayo.

‘‘Atthe, kvacī’’ti ca vattate.

266. **Tratha sattamiyā sabbanāmehi**.

Sabbanāmehi parā **tra tha**iccete paccayā honti kvaci sattamyatthe. Sabbasmiṃ, sabbesu cāti sabbatra sabbattha. Evaṃ yatra yattha, tatra tattha, itaratra itarattha, aññatra aññattha, ubhayatra ubhayattha, paratra parattha, kutra kuttha, ‘‘tratothesu cā’’ti **ku**ttaṃ. ‘‘Kissa ka ve cā’’ti sutte **ca**saddena **kā**deso. Kattha, amutra amuttha.

‘‘Sabbassetassākāro’’ti vattate.

267. **Tre niccaṃ**.

Sabbasseva **eta**saddassa **a**kāro hoti niccaṃ **tre** pare. Atra. ‘‘Sabbassetassākāro vā’’ti **a**ttaṃ, **‘‘e** tothesu cā’’ti **e**kāro, attha, ettha.

‘‘Kvaci, atthe, sattamiyā’’ti ca adhikāro, sabbasminti atthe –

268. **Sabbato dhi**.

Sabbaiccetasmā **dhi**ppaccayo hoti kvaci sattamyatthe. Sabbadhi.

269. **Kismā vo**.

Kimiccetasmā **va**ppaccayo hoti kvaci sattamyatthe.

270. **Kissa ka ve ca**.

Kimiccetassa **ka**saddo ādeso hoti **va**ppaccayepare. **Ca**ggahaṇena **thaha**mādiavappaccayepi.

‘‘Tesu vuddhī’’tiādinā **ka**kāre **a**kārassa lopo ca **va**mhi. Kva gatosi tvaṃ.

‘‘Kismā’’ti vattate.

271. **Hiṃhaṃhiñcanaṃ**.

Kimiccetasmā **hiṃ haṃ hiñcanaṃ**iccete paccayā honti kvaci sattamyatthe.

‘‘Kissā’’ti vattate.

272. **Ku hiṃhaṃsu ca**.

Kimiccetassa **ku** hoti **hiṃ haṃ** iccetesu. **Ca**ggahaṇena **hiñcanaṃdācana**miccādīsupi. Kisminti kuhiṃ, kuhaṃ, kuhiñcanaṃ, kahaṃ **kā**deso.

‘‘Hiṃ ha’’nti vattate.

273. **Tamhā ca**.

Taiccetasmā ca sabbanāmato **hiṃhaṃ**paccayā honti kvaci sattamyatthe. Tasminti tahiṃ, tahaṃ.

274. **Imasmā hadhā ca**.

Imasaddato **hadha**ppaccayā honti kvaci sattamyatthe. ‘‘Imassi tha’’ntiādinā **i**kāro. Imasminti iha, idha.

275. **Yato hiṃ**.

Yaiccetasmā sabbanāmato **hiṃ**paccayo hoti kvaci sattamyatthe. Yasminti yahiṃ.

‘‘Kāle’’ti adhikāroyaṃ.

Kasmiṃ kāleti atthe

276. **Kiṃsabbaññekayakuhi dā dācanaṃ**.

Kiṃ sabbaaññaekayaiccetehi sabbanāmehi **dā**paccayo hoti. **Ku**iccetasmā **dācana**ñca kāle kvaci sattamyatthe.

‘‘Kissa ka ve cā’’ti sutte **ca**saddena kādeso, kadā.

277. **Sabbassa so dāmhi vā**.

Sabbaiccetassa saddassa **sa**saddādeso hoti vā **dā**paccaye pare. Sabbasmiṃ kāleti sadā, sabbadā.

Evaṃ aññadā, ekadā, yadā, kasmiṃ kāleti kudācanaṃ, ‘‘ku hiṃhaṃsu cā’’ti sutte **ca**saddena **ku**ttaṃ, **‘‘ku’’**iti nipātanena vā.

‘‘Dā’’ti vattate.

278. **Tamhā dāni ca**.

Taiccetasmā sabbanāmato **dānidā**paccayā honti kāle kvaci sattamyatthe. Tasmiṃ kāleti tadāni,

tadā.

279. **Imasmā rahidhunādāni ca**.

Imasaddato **rahi dhunā dāni**iccete paccayā honti kāle kvaci sattamyatthe.

‘‘Sabbassa, imassā’’ti ca vattate.

280. **Eta rahimhi**.

Sabbassa **ima**saddassa **etā**deso hoti **rahi**mhi paccaye pare. Imasmiṃ kāleti etarahi.

281. **A dhunāmhi ca**.

Sabbasseva **ima**saddassa **a**kāro hoti **dhunā**paccaye pare. Adhunā, **ima**saddassa **i**kāro. Imasmiṃ kāleti idāni.

Vibhattippaccayavidhānaṃ niṭṭhitaṃ.

Opasaggikapada

Athāliṅgasaṅkhyāvibhattibhedā upasagganipātā vuccante.

Pa parā ni nī u du saṃ vi ava anu pari adhi abhi pati su ā ati api apa upa iti **pīsati upasaggā**.

Tattha **pa**saddo pakārā’dikamma padhāni’ssariya’ntobhāvaviyoga tappara bhusattha sambhavatitti anāvila patthanādīsu. **Pa**iti ayamupasaggo etesu pakārādīsu atthesu vattati, yathā – **pakāre** paññā, **ādikamme** vippakataṃ, **padhāne** paṇītaṃ, padhānaṃ padhānattaṃ, **issariye** pabhū ayaṃ desassa, **antobhāve** pakkhittaṃ, **viyoge** pavāsī, **tappare** pācariyo, **bhusatthe** pavuddhakāyo, **sambhave** himavatā gaṅgā pabhavati, **tittiyaṃ** pahūtamannaṃ, **anāvile** pasannamudakaṃ, **patthane** paṇihitaṃ.

Parāiti parihāni parājaya gativikkamā’masanādīsu. Yathā – **parihāniyaṃ** parābhavo, **parājaye** parājito, **gatiyaṃ** parāyanaṃ. **Vikkame** parakkamati, **āmasane** aṅgassa parāmasanaṃ.

Niiti nissesa niggata nīharaṇa’ntopavesanā’bhāvanisedha nikkhanta pātubhāvā’vadhāraṇa vibhajana upamū’padhāraṇā’vasānachekādīsu. **Nissese** nirutti, niravasesaṃ deti, **niggate** nikkileso, niyyāti, **nīharaṇe** niddhāraṇaṃ, **antopavesane** nikhāto, **abhāve** nimmakkhikaṃ, **nisedhe** nivāreti, **nikkhante** nibbāno, nibbānaṃ, **pātubhāve** nimmitaṃ, **avadhāraṇe** nicchayo, **vibhajane** niddeso, **upamāyaṃ** nidassanaṃ, **upadhāraṇe** nisāmanaṃ, **avasāne** niṭṭhitaṃ, **cheke** nipuṇo.

Nīiti nīharaṇā’varaṇādīsu. **Nīharaṇe** nīharati, **āvaraṇe** nīvaraṇaṃ.

Uiti uggatu’ddhakamma padhāna viyoga sambhava atthalābhasatti sarūpakathanādīsu. **Uggate** uggacchati, **uddhakamme** āsanā uṭṭhito, ukkhepo, **padhāne** uttamo, lokuttaro, **viyoge** ubbāsito, **sambhave** ubbhūto, **atthalābhe** uppannaṃ ñāṇaṃ, **sattiyaṃ** ussahati gantuṃ, **sarūpakathane** uddisati suttaṃ.

Duiti asobhanā’bhāvakucchitā’samiddhi kiccha virūpatādīsu. **Asobhane** duggandho, **abhāve** dubbhikkhaṃ, **kucchite** dukkaṭaṃ, **asamiddhiyaṃ** dussassaṃ, **kicche** dukkaraṃ, **virūpatāyaṃ** dubbaṇṇo, dummukho.

Saṃiti samodhāna sammāsama samantabhāvasaṅgata saṅkhepabhusattha sahattha appattha pabhavā’bhimukhabhāva saṅgaha pidhāna punappunakaraṇa samiddhādīsu. **Samodhāne** sandhi,

sammāsamesu samādhi, sampayutto, **samantabhāve** saṃkiṇṇā samullapanā, **saṅgate** saṅgamo, **saṅkhepe** samāso, **bhusatthe** sāratto, **sahatthe** saṃvāso, **appatthe** samaggho. **Pabhave** sambhavo, **abhimukhabhāve** sammukhaṃ, **saṅgahe** saṅgaṇhāti, **pidhāne** saṃvutaṃ, **punappunakaraṇe** sandhāvati, **samiddhiyaṃ** sampanno.

Viiti visesa vividha viruddha vigata viyoga virūpatādīsu. **Visese** vimutti visiṭṭho, **vividhe** vimati vicitraṃ, **viruddhe** vivādo, **vigate** vimalaṃ, **viyoge** vippayutto, **virūpatāyaṃ** virūpo.

Avaiti adhobhāga viyoga paribhava jānana suddhi nicchayadesa theyyādīsu. **Adhobhāge** avakkhittacakkhu, **viyoge** omukkaupāhano avakokilaṃ vanaṃ, **paribhave** avajānanaṃ avamaññati, **jānane** avagacchati, **suddhiyaṃ** vodānaṃ, **nicchaye** avadhāraṇaṃ, **dese** avakāso, **theyye** avahāro.

Anuiti anugatā'nupacchinna pacchattha bhusattha sādissa hīnatatiyattha lakkhaṇi'tthambhūtakkhāna bhāga vicchādīsu. **Anugate** anveti, **anupacchinne** anusayo, **pacchāsaddatthe** anurathaṃ, **bhusatthe** anuratto, **sādisse** anurūpaṃ. **Hīne** anusāriputtaṃ paññavanto, **tatiyatthe** nadimanvavasitā senā, **lakkhaṇe** rukkhaṃ anu vijjotate vijju, **itthambhūtakkhāne** sādhu devadatto mātaraṃ anu, **bhāge** yadettha maṃ anusiyā taṃ dīyatu, **vicchāyaṃ** rukkhaṃ rukkhaṃ anu vijjotate cando.

Pariiti samantatobhāva pariccheda vajjanā'liṅgana nivāsanapūjābhojanā'vajānana dosakkhāna lakkhaṇādīsu. **Samantatobhāve** parivuto, **paricchede** pariññeyyaṃ, **vajjane** pariharati, **āliṅgane** parissajati, **nivāsane** vatthaṃ paridhassati, **pūjāyaṃ** pāricariyā, **bhojane** bhikkhuṃ parivisati. **Avajānane** paribhavati, **dosakkhāne** paribhāsati, **lakkhaṇādīsu** rukkhaṃ pari vijjotate vijjuiccādi.

Adhiiti adhiki'ssa'rūparibhāvā'dhibhavanajjhāyanā'dhiṭṭhānanicchayapāpuṇanādīsu. **Adhike** adhisīlaṃ, **issare** adhipati, adhi brahmadatte pañcālā, **uparibhāve** adhirohati, pathaviṃ adhisessati, **adhibhavane** adhibhavati, **ajjhāyane** byākaraṇamadhīte, **adhiṭṭhāne** bhūmikampādiṃ adhiṭṭhāti, **nicchaye** adhimokkho, **pāpuṇane** bhogakkhandhaṃ adhigacchati.

Abhiiti abhimukhabhāva visiṭṭhā'dhi ku'ddhakamma kula sāruppavandana lakkhaṇi'tthambhūtakkhāna vicchādīsu. **Abhimukhabhāve** abhimukho abhikkamati, **visiṭṭhe** abhidhammo, **adhike** abhivassati, **uddhakamme** abhiruhati, **kule** abhijāto, **sāruppe** abhirūpo, **vandane** abhivādeti, **lakkhaṇādīsu** purimasamaṃ.

Patiiti patigata paṭilomapatinidhi patidāna nisedhanivattana sādissa patikaraṇā'dāna patibodha paṭicca lakkhaṇi'tthambhūtakkhāna bhāgavicchādīsu. **Patigate** paccakkhaṃ, **paṭilome** patisotaṃ, **patinidhimhi** ācariyato pati sisso, **patidāne** telatthikassa ghataṃ pati dadāti, **nisedhe** paṭisedhanaṃ, **nivattane** paṭikkamati, **sādisse** patirūpakaṃ, **patikaraṇe** patikāro, **ādāne** patiggaṇhāti, **patibodhe** paṭivedho, **paṭicce** paccayo, **lakkhaṇādīsu** purimasamaṃ.

Suiti sobhana suṭṭhusammā samiddhi sukhatthādīsu. **Sobhane** sugandho, **suṭṭhusammādatthesu** suṭṭhu gato sugato, sammā gatotipi sugato, **samiddhiyaṃ** subhikkhaṃ, **sukhatthe** sukaro.

Āiti abhimukhabhāvu'ddhakamma mariyādā'bhividhi patti'cchāparissajana ādikammaggahaṇa nivāsa samīpa'vhānādīsu. **Abhimukhabhāve** āgacchati, **uddhakamme** ārohati, **mariyādāyaṃ** āpabbatā khettaṃ, **abhividhimhi** ākumāraṃ yaso kaccāyanassa, **pattiyaṃ** āpattimāpanno, **icchāyaṃ** ākaṅkhā, **parissajane** āliṅganaṃ, **ādikamme** ārambho, **gahaṇe** ādīyati ālambati, **nivāse** āvasatho, **samīpe** āsannaṃ, **avhāne** āmantesi.

Atiiti abhikkamanā'tikkantā'tisaya bhusatthādīsu. **Atikkamane** atirocati amhehi, atīto, **atikkante** accantaṃ, **atisaye** atikusalo, **bhusatthe** atikkodho ativuddhi.

Apiiti sambhāvanā'pekkhā samuccaya garaha pañhādīsu. **Sambhāvanāyaṃ** api dibbesu

kāmesu, merumpi vinivijjhitvā gaccheyya, **apekkhāyaṃ** ayampi dhammo aniyato, **samuccaye** itipi arahaṃ, antampi antaguṇampi ādāya, **garahe** api amhākaṃ paṇḍitaka, **pañhe** api bhante bhikkhaṃ labhittha.

Apaiti apagata garaha vajjana pūjā padussanādīsu. **Apagate** apamāno apeto, **garahe** apagabbho, **vajjane** apasālāya āyanti vāṇijā, **pūjāyaṃ** vuddhāpacāyī, **padussane** aparajjhati.

Upaiti upagamana samīpū'papatti sādissā'dhikū'paribhāvā'nasana dosakkhāna saññā pubbakamma pūjā gayhākāra bhusatthādīsu. **Upagamane** nisinnaṃ vā upanisīdeyya, **samīpe** upanagaraṃ, **upapattiyaṃ** saggaṃ lokaṃ upapajjati, atha vā **upapatti** yutti, yathā – upapattito ikkhatīti upekkhā, **sādisse** upamānaṃ upamā, **adhike** upa khāriyaṃ doṇo, **uparibhāve** upasampanno, **anasane** upavāso, **dosakkhāne** paraṃ upapadati, **saññāyaṃ** upadhā upasaggo, **pubbakamme** upakkamo upakāro, **pūjāyaṃ** buddhupaṭṭhāko, mātupaṭṭhānaṃ, **gayhākāre** soceyyapaccupaṭṭhānaṃ, **bhusatthe** upādānaṃ, upāyāso, upanissayoti. Iti anekatthā hi upasaggā.

Vuttañca –

''Upasagga nipātā ca, paccayā ca ime tayo;
Nekenekatthavisayā, iti neruttikābravu''nti.

Tattha upasaggānaṃ nāmākhyātavisesakattā liṅgasaññāyaṃ aniyamena syādimhi sampatte tesaṃ saṅkhyākammādibhedābhāvā tehi paṭhamekavacanameva bhavati.

''Lopa''nti vattamāne

282. **Sabbāsamāvusopasagganipātādīhi ca**.

Āvusosaddato, upasagganipātehi ca sabbāsaṃ parāsaṃ vibhattīnaṃ lopo hoti. **Ādi**saddena kvaci **suttapadā**dīhi ca. Ettha ca **āvuso**timassa visuṃ gahaṇaṃ sasaṅkhyattadīpanatthanti daṭṭhabbaṃ.

Upeccatthaṃ sajjantīti, upasaggā hi pādayo;
Cādī padādimajjhante, nipātā nipatantiti.

Paharaṇaṃ pahāro, evaṃ parābhavo, nivāso, nīhāro, uhāro, duhāro, saṃhāro, vihāro, avahāro, anuhāro, parihāro, adhihāro, abhihāro, patihāro, suhāro, āhāro, atihāro, apihāro, apahāro, upahāro. Paharati, parābhavati, nivasati, nīharati, uddharati iccādi yojetabbaṃ.

Dhātvatthaṃ bādhate koci, koci tamanuvattate;
Tamevañño viseseti, upasaggagatī tidhā.

Opasaggikapadaṃ niṭṭhitaṃ.

Nepātikapada

Samuccayavikappanapaṭisedhapūraṇādiatthaṃ asatvavācakaṃ **nepātikaṃ** padaṃ.

Tatra **ca**iti samuccayā'nvācaye'tarītarayogasamāhārā'vadhāraṇādīsu.

Vāiti vikappanū'pamāna samuccaya vavatthitavibhāsāsu.

Na no mā a alaṃ halaṃ iccete paṭisedhanatthe.

Alaṃ pariyatti bhūsanesu ca.

Pūraṇatthaṃ duvidhaṃ atthapūraṇaṃ padapūraṇañca.

Tattha atha khalu vata vatha atho assu yagghe hi carahi naṃ taṃ vā ca tuva vo pana have kīva ha tato yathā sudaṃ kho ve haṃ enaṃ seyyathidaṃ iccevamādīni padapūraṇāni.

Tattha – **atha**iti pañhā’nantariyā’dhikārādīsu ca.

Khaluiti paṭisedhā’vadhāraṇa pasiddhīsu ca.

Vataiti ekaṃsa khedā’nukampasaṅkappesu ca.

Athoiti anvādese ca.

Hiiti hetu avadhāraṇesu ca.

Tuiti visesa hetu nivattanādīsu ca.

Panaiti visesepi.

Have, veiccete **e**kaṃsatthepi.

Haṃiti visāda sambhamesupi.

Seyyathidanti taṃ katamanti atthepi.

Atthapūraṇaṃ duvidhaṃ vibhattiyuttaṃ, avibhattiyuttañca.

Atthi sakkā labbhā iccete paṭhamāyaṃ.

Āvuso ambho hambho re are hare jeiccete āmantane.

Divā bhiyyo namo iccete paṭhamāyaṃ, dutiyāyañca.

Sayaṃ sāmaṃ saṃ sammā kinti iccete tatiyatthe, **soto dhā**paccayantā ca. Suttaso padaso aniccato dukkhato ekadhā dvidhā iccādi.

Tave tuṃpaccayantā catutthiyā, kātave dātave kātuṃ kāretuṃ dātuṃ dāpetuṃ iccādi.

So topaccayantā pañcamiyatthe, dīghaso oraso rājato vā corato vā iccādi.

To sattamyatthepi, **trathā**dipaccayantā ca. Ekato purato pacchato passato piṭṭhito pādato sīsato aggato mūlato yatra yattha yahiṃ tatra tattha tahiṃ tahaṃ iccādi.

Samantā sāmantā parito abhito samantato ekajjhaṃ ekamantaṃ heṭṭhā upari uddhaṃ adho tiriyaṃ sammukhā parammukhā āvi raho tiro uccaṃ nīcaṃ anto antarā ajjhattaṃ bahiddhā bāhirā bāhiraṃ bahi oraṃ pāraṃ ārā ārakā pacchā pure huraṃ pecca iccete sattamiyā.

Sampati āyati ajja aparajju parajja suve sve parasuve hiyyo pare sajju sāyaṃ pāto kālaṃ kallaṃ divā nattaṃ niccaṃ satataṃ abhiṇhaṃ abhikkhaṇaṃ muhuṃ muhuttaṃ bhūtapubbaṃ purā yadā tadā kadā iccādayo kālasattamiyā. Iti vibhattiyuttāni.

Avibhattiyuttesu ca **appeva appevanāma nu** iccete saṃsayatthe.

Addhā aññadatthu taggha jātu kāmaṃ sasakkaṃiccete ekaṃsatthe.

Evaiti avadhāraṇe.

Kaccinu'kinnunanukathaṃ kiṃsu kiṃiccete pucchanatthe.

Evaṃ iti itthaṃ iccete nidassane.

Iti hetu vākyaparisamattīsu ca.

Yāva tāva yāvatā tāvatā kittāvatā ettāvatā kīva iccete paricchedanatthe.

Evaṃ sāhu lahu opāyikaṃ patirūpaṃ āma sādhu iti sampaṭicchanatthe.

Yathā tathā yatheva tatheva evaṃ evameva evamevaṃ evampi yathāpi seyyathāpi seyyathāpināma viya iva yathariva tathariva yathānāma tathānāma yathāhi tathāhi yathācatathāca iccete paṭibhāgatthe.

Yathāiti yoggatā vicchā padatthānativattanidassanesu ca.

Evaṃiti upadesa pañhādīsu ca.

Kiñcāpiiti anuggahatthe.

Ahoiti garaha pasaṃsana patthanesu ca.

Nāmaiti garaha pasaṃsana saññā pañhesu ca.

Sādhuiti pasaṃsana yācanesu ca.

Iṅgha handa iccete codanatthe.

Sādhu suṭṭhu evametanti anumodane.

Kiraiti anussavaṇa assaddheyyesu.

Nūnaiti anumānā'nussaraṇa parivitakkanesu.

Kasmāiti kāraṇapucchane.

Yasmā tasmā tathāhi tena iccete kāraṇacchedanatthe.

Saha saddhiṃ samaṃ amāiti samakriyāyaṃ.

Vinā riteiti vippayoge.

Nānā puthu bahuppakāre.

Puthu visuṃ asaṅghāte ca.

Duṭṭhu ku jigucchāyaṃ.

Puna appaṭhame.

Kathañci kicchatthe ca.

Dhā kkhattuṃ sakiñca saṅkhyāvibhāge.

Īsakaṃ appatthe.

Saṇikaṃ mandatthe.

Khippaṃ araṃ lahu āsuṃ **tuṇṇaṃ aciraṃ** sīghatthe.

Ciraṃ cirassaṃ dīghakāle.

Ce yadi saṅkāvaṭṭhāne.

Dhuvaṃ thirāvadhāraṇesu.

Hā visāde.

Tuṇhī abhāsane.

Sacchi paccakkhe.

Musā micchā alikaṃ asacce.

Suvatthi āsīsatthe iccādi.

Tuna tvāna tvāpaccayantā ussukkanatthe bhavanti.

Yathā – passituna passiya passitvāna passitvā disvā disvānadassetvā dātuna datvāna datvā upādāya dāpetvā viññāpetvā viceyya vineyya nihacca samecca apecca upecca ārabbha āgamma iccādi.

Evaṃ nāmākhyātopasaggavinimuttaṃ yadabyayalakkhaṇaṃ, taṃ sabbaṃ nipātapadanti veditabbaṃ.

Vuttañca –

‘‘Muttaṃ padattayā yasmā, tasmā nipatatyantarā;
Nepātikanti taṃ vuttaṃ, yaṃ abyaya salakkhaṇa’’nti.

Nepātikapadaṃ niṭṭhitaṃ.

Pulliṅgaṃ itthiliṅgañca, napuṃsakamathāparaṃ;
Tiliṅgañca aliṅgañca, nāmikaṃ pañcadhā ṭhitaṃ.

Iti padarūpasiddhiyaṃ nāmakaṇḍo dutiyo.

3. Kārakakaṇḍa

Atha vibhattīnamatthabhedā vuccante.

Tattha ekampi atthaṃ kammādivasena, ekattādivasena ca vibhajantīti **vibhattiyo,** syādayo. Tā pana paṭhamādibhedena sattavidhā.

Tattha kasmiṃ atthe paṭhamā?

283. **Liṅgatthe paṭhamā**.

Liṅgatthābhidhānamatte paṭhamāvibhatti hoti.

Liṅgassa attho **liṅgattho**. Ettha ca līnaṃ aṅganti liṅgaṃ, apākaṭo avayavo, purisotiādīnañhi pakatippaccayādivibhāgakappanāya nipphāditānaṃ saddappatirūpakānaṃ nāmikapadānaṃ paṭhamaṃ ṭhapetabbaṃ pakatirūpaṃ apākaṭattā, avayavattā ca liṅganti vuccati. Atha vā visadāvisadobhayarahitākāravohārasaṅkhātena tividhaliṅgena sahitatthassa, tabbinimuttassupasaggādīnamatthassa ca līnassa gamanato, liṅganato vā liṅganti anvatthanāmavasena vā ''dhātuppaccayavibhattivajjitamatthavaṃ liṅga''nti vacanato parasamaññāvasena vā liṅganti idha pāṭipadikāparanāmadheyyaṃ **syā**divibhatyantapadapakatirūpameva vuccatīti daṭṭhabbaṃ.

Liṅgassattho nāma pabandhavisesākārena pavattamāne rūpādayo upādāya paññāpīyamāno tadaññānaññabhāvena anibbacanīyo samūhasantānādibhedo upādāpaññattisaṅkhāto ghaṭapaṭādivohārattho ca pathavīdhātuphassādīnaṃ sabhāvadhammānaṃ kāladesādibhedabhinnānaṃ vijātiyavinivatto sajātiyasādhāraṇo yathāsaṅketamāropasiddho tajjāpaññattisaṅkhāto kakkhaḷattaphusanādisāmaññākāro ca.

So pana kammādisaṃsaṭṭho, suddho cāti duvidho. Tattha kammādīsu dutiyādīnaṃ vidhīyamānattā kammādisaṃsaggarahito liṅgasaṅkhyāparimāṇayutto, tabbinimuttupasaggādipadatthabhūto ca suddho saddattho idha **liṅgattho** nāma.

Yo pana ākhyātakitakataddhitasamāsehi vutto kammādisaṃsaṭṭho attho, sopi dutiyādīnaṃ puna attanā vattabbassa atthavisesassābhāvena avisayattā, liṅgatthamattassa sambhavato ca paṭhamāyeva visayo.

Hoti cettha –

Paṭhamāvupasaggatthe, kesañcatthe nipātasaddānaṃ;
Liṅgādike ca suddhe-bhihite kammādiatthepi.

Saliṅge tāva – eso puriso, ete purisā, esā kaññā, etā kaññāyo, etaṃ cittaṃ, etāni cittāni.

Sasaṅkhye – eko dve.

Saparimāṇe – doṇo khārī āḷhakaṃ.

Liṅgādivinimutte sattāmatte – ca vā ha ahaṃ atthi sakkālabbhā iccādi.

''Liṅgatthe paṭhamā''ti adhikicca ''ālapane cā''ti ālapanatthe ca paṭhamā, abhimukhaṃ katvā lapanaṃ ālapanaṃ, āmantanaṃ avhānanti attho.

Ettha ca āmantanaṃ nāma pageva laddhasarūpassa saddena abhimukhīkaraṇaṃ, katābhimukho pana ''gacchā''tiādinā nayena kriyāya yojīyati, tasmā āmantanasamaye kriyāyogābhāvato idaṃ kārakavohāraṃ na labhati.

Vuttañca

''Saddenābhimukhīkāro, vijjamānassa vatthuno;
Āmantanaṃ vidhātabbe, natthi 'rājā bhave'tida''nti.

Bho purisa ehi, bho purisā vā, bhavanto purisā etha.

Kasmiṃ atthe dutiyā?

284. **Kammatthe dutiyā**.

Kammatthe liṅgamhā dutiyāvibhatti hoti.

Anabhihite evāyaṃ, ‘‘kammani dutiyāyaṃ tto’’ti vacanañcettha ñāpakaṃ.

Kiṃ kammaṃ?

‘‘Yena vā kayirate taṃ karaṇa’’nti ito ‘‘vā’’ti vattate.

285. **Yaṃ karoti taṃ kammaṃ**.

Yaṃ vā karoti, yaṃ vā vikaroti, yaṃ vā pāpuṇāti, taṃ kārakaṃ kammasaññaṃ hoti.

Idha liṅgakālavacanamatantaṃ. Karīyatīti **kammaṃ**. Tattha kārakaṃ, sādhakaṃ kriyānipphattiyā kāraṇamuccate, taṃ pana **kārakaṃ** chabbidhaṃ kammaṃ kattā karaṇaṃ sampadānamapādānamokāso cāti. Tattha sabhāvato, parikappato vā kammādimhi satiyeva kriyābhāvato kammādīnaṃ channampi kārakavohāro siddhova hoti.

Taṃ pana **kammaṃ** tividhaṃ nibbattanīyaṃ vikaraṇīyaṃ pāpaṇīyañcāti. Yathā – mātā puttaṃ vijāyati, āhāro sukhaṃ janayati. Ghaṭaṃ karoti devadatto, kaṭṭhamaṅgāraṃ karoti, suvaṇṇaṃ keyūraṃ, kaṭakaṃ vā karoti, vīhayo lunāti. Devadatto nivesanaṃ pavisati, ādiccaṃ passati, dhammaṃ suṇāti, paṇḍite payirupāsati.

Vuttañca

‘‘Nibbattivikatippatti-bhedena tividhaṃ mataṃ;
Kattu kriyābhigammaṃ taṃ, sukhaṅgāraṃ nivesana’’nti.

Ettha ca icchitānicchitakathitākathitādibhedamanapekkhitvā sabbasaṅgāhakavasena ‘‘yaṃ karoti taṃ kamma’’nti vuttattā, atthantaravikappanavādhikārato ca sabbattha imināva kammasaññā hoti.

Tattha **anicchitakammaṃ** yathā – kaṇṭakaṃ maddati, visaṃ gilati, gāmaṃ gacchanto rukkhamūlaṃ upagacchati.

Akathitakammaṃ yathā – yaññadattaṃ kambalaṃ yācate brāhmaṇo. Ettha hi ‘‘kambala’’miti kathitakammaṃ dvikammikāya yācanakriyāya pattumicchitatarattā. ‘‘Yaññadatta’’miti appadhānattā akathitakammaṃ. Tathā samiddhaṃ dhanaṃ bhikkhate, ajaṃ gāmaṃ nayati, parābhavantaṃ purisaṃ, mayaṃ pucchāma gotamaṃ, bhagavā bhikkhū etadavoca iccādi.

Abhihitakamme pana na hoti, yathā – kaṭo karīyate devadattena, sugatena desito dhammo, yaññadatto kambalaṃ yācīyate brāhmaṇena iccādi.

‘‘Dutiyā’’ti adhikāro.

286. **Gati buddhi bhuja paṭha hara kara sayādīnaṃ kārite vā**.

Gamu sappa gatimhi, **budha** bodhane, **budha** avagamane vā, **bhuja** pālanabyavaharaṇesu, **paṭha** byattiyaṃ vācāyaṃ, **hara** haraṇe, **kara** karaṇe, **si** saye iccevamādīnaṃ dhātūnaṃ payoge

kārite sati payojjakakattubhūte kammani liṅgamhā dutiyāvibhatti hoti vā. Niccasampatte vikappatthoyaṃ, tena tassa pakkhe tatiyā hoti.

Yo koci puriso gāmaṃ gacchati, tamañño payojayati. Puriso purisaṃ gāmaṃ gamayati, purisena vā gāmaṃ gamayati. Evaṃ sissaṃ dhammaṃ bodheti ācariyo, mātā puttaṃ bhojanaṃ bhojayati, sissaṃ dhammaṃ pāṭheti ācariyo, puriso purisaṃ bhāraṃ hāreti, tathā puriso purisaṃ kammaṃ kārayati, purisena vā kammaṃ kārāpayati, puriso purisaṃ sayāpayati. Evaṃ sabbattha kārite kattukammani dutiyā.

Kāriteti kiṃ? Puriso gāmaṃ gacchati.

Abhihite na bhavati, purisena puriso gāmaṃ gamīyate, sisso dhammaṃ bodhīyate iccādi.

287. **Kāladdhānamaccantasaṃyoge**.

Accantaṃ nirantaraṃ saṃyogo**accantasaṃyogo**. Kāladdhānaṃ dabbaguṇakriyāhi accantasaṃyoge tehi kāladdhānavācīhi liṅgehi dutiyāvibhatti hoti.

Kāle tāva – sattāhaṃ gavapānaṃ, māsaṃ maṃsodanaṃ, saradaṃ ramaṇīyā nadī, sabbakālaṃ ramaṇīyaṃ nandanaṃ, māsaṃ sajjhāyati, tayo māse abhidhammaṃ desesi.

Addhāne – yojanaṃ vanarāji, yojanaṃ dīgho pabbato, kosaṃ sajjhāyati.

Accantasaṃyogeti kiṃ? Māse māse bhuñjati, yojane yojane vihāraṃ patiṭṭhāpesi.

288. **Kammappavacanīyayutte**.

Kammappavacanīyehi nipātopasaggehi yutte yoge sati liṅgamhā dutiyāvibhatti hoti.

Kammaṃ pavacanīyaṃ yesaṃ te **kammappavacanīyā,** parasamaññāvasena vā anvādayo kammappavacanīyā.

Tattha **anu**saddassa lakkhaṇe, sahatthe, hīne ca kammappavacanīyasaññā vuttā. Yathā – pabbajitamanu pabbajiṃsu, nadimanvavasitā bārāṇasī, nadiyā saha avabaddhāti attho, anu sāriputtaṃ paññavā.

Lakkhaṇādīsu ‘‘lakkhaṇi’tthambhūtakkhānabhāga vicchāsu pati pari anavo’’ti pati pari anūnaṃ kammappavacanīyasaññā vuttā.

Lakkhaṇe sūriyuggamanaṃ pati dibbā bhakkhā pātubhaveyyuṃ, rukkhaṃ pati vijjotate cando, rukkhaṃ pari, rukkhaṃ anu.

Itthambhūtakkhāne sādhu devadatto mātaraṃ pati, mātaraṃ pari, mātaraṃ anu.

Bhāge yadettha maṃ pati siyā, maṃ pari, maṃ anu, taṃ dīyatu.

Vicchāyoge atthamatthaṃ pati saddo nivisati, rukkhaṃ rukkhaṃ pati vijjotate cando, rukkhaṃ rukkhaṃ pari, rukkhaṃ rukkhaṃ anu.

‘‘Abhirabhāge’’ti abhissa bhāgavajjitesu lakkhaṇādīsu kammappavacanīyasaññā vuttā. Taṃ kho pana bhavantaṃ gotamaṃ evaṃ kalyāṇo kittisaddo abbhuggato, sādhu devadatto mātaraṃ abhi.

Nipāte dhi brāhmaṇassa hantāra miccevamādi.

289. **Kvaci dutiyā chaṭṭhīnamatthe**.

Chaṭṭhīnaṃ atthe kvaci dutiyāvibhatti hoti. Antarāabhito parito pati paṭibhātiyoge ayaṃ. Antarā ca rājagahaṃ antarā ca nāḷandaṃ addhānamaggappaṭipanno, rājagahassa ca nāḷandāya ca majjheti attho. Abhito gāmaṃ vasati, parito gāmaṃ vasati, nadiṃ nerañjaraṃ pati, nerañjarāya nadiyā samīpeti attho. Paṭibhantu taṃ cunda bojjhaṅgā, upamā maṃ paṭibhāti, upamā mayhaṃ upaṭṭhahatīti attho.

''Kvaci dutiyā, atthe''ti ca vattate.

290. **Tatiyāsattamīnañca**.

Tatiyāsattamīnamatthe ca kvaci liṅgamhā dutiyāvibhatti hoti.

Tatiyatthe sace maṃ nālapissati, tvañca maṃ nābhibhāsasi, vinā saddhammaṃ kuto sukhaṃ, upāyamantarena na atthasiddhi.

Sattamiyatthe – kāle, upānvajjhāvasassa payoge, adhisiṭṭhāvasānaṃ payoge, tappānacāre ca dutiyā.

Kāle tāva – pubbaṇhasamayaṃ nivāsetvā, ekaṃ samayaṃ bhagavā. Imaṃ rattiṃ cattāro mahārājāno.

Upādipubbassa **vasa**dhātussa payoge – gāmaṃ upavasati, gāmaṃ anuvasati, vihāraṃ adhivasati, gāmaṃ āvasati, agāraṃ ajjhāvasati. Tathā pathaviṃ adhisessati, gāmaṃ adhitiṭṭhati, gāmaṃ ajjhāvasati.

Tappānacāresu – nadiṃ pivati, gāmaṃ carati iccādi.

Kasmiṃ atthe tatiyā?

291. **Karaṇe tatiyā**.

Karaṇakārake tatiyāvibhatti hoti.

Kiṃ karaṇaṃ?

292. **Yena vā kayirate taṃ karaṇaṃ**.

Yena vā kattā upakaraṇabhūtena vatthunā kriyaṃ abyavadhānena karoti, yena vā vikaroti, yena vā pāpuṇāti, taṃ kārakaṃ karaṇasaññaṃ hoti.

Karīyate anenāti **karaṇaṃ,** ettha ca satipi sabbakārakānaṃ kriyāsādhakatte ''yena vā kayirate''ti visesetvā vacanaṃ kattūpakaraṇabhūtesu kārakesu sādhakatamasseva gahaṇatthaṃ.

Vuttañca

''Yassa sabbavisesena, kriyāsaṃsiddhihetutā;
Sambhāvīyati taṃ vuttaṃ, karaṇaṃ nāma kāraka''nti.

Taṃ pana duvidhaṃ ajjhattika bāhiravasena.

Yathā – hatthena kammaṃ karoti, cakkhunā rūpaṃ passati, manasā dhammaṃ viññāya. Dattena vīhayo lunāti, agginā kuṭiṃ jhāpeti.

‘‘Tatiyā’’ti adhikāro.

293. **Kattari ca**.

Kattari ca kārake liṅgamhā tatiyāvibhatti hoti. Caggahaṇena itthambhūtalakkhaṇe, kriyāpavagge, pubbasadisasamūnattha kalaha nipuṇa missaka sakhilatthādiyoge, kāladdhānesu, paccattakammatthapañcamiyatthādīsu ca tatiyā.

Ko ca kattā?

294. **Yo karoti sa kattā**.

Yo kriyaṃ attappadhāno hutvā karoti, so kattusañño hoti.

So tividho suddhakattā hetukattā kammakattāti. Tattha yo sayameva kriyaṃ karoti, so **suddhakattā**. Yo aññaṃ kātuṃ samatthaṃ akarontaṃ kammaṃ niyojeti, so **hetukattā,** yathā – gantuṃ samattho devadatto, tamañño payojeti ‘‘gamayati devadatta’’nti.

Yaṃ pana tattha tattha gacchati devadatto, tamañño payojayati ‘‘gamayati devadatta’’nti hetvatthanidassanaṃ, tampi sāmatthiyadassanavasena vuttanti gahetabbaṃ. Aññathā yadi sayameva gacchati, kiṃ tattha payojakabyāpārena akarontaṃ balena kārayati, pāsāṇaṃ uṭṭhāpayatītiādikañca na sijjheyya.

Ettha pana

‘‘Kattā’’ti vattate.

293. **Yo kāreti sa hetu**.

Yo kattāraṃ kāreti, so hetusañño hoti, kattā cāti hetukattusaññā.

Yo pana parassa kriyaṃ paṭicca kammabhūtopi sukarattā sayameva sijjhanto viya hoti, so **kammakattā** nāma, yathā – sayaṃ karīyate kaṭo, sayameva paccate odanoti.

Vuttañca

‘‘Attappadhāno kiriyaṃ, yo nibbatteti kārako;
Appayutto payutto vā, sa kattāti pavuccati.

Hetukattāti kathito,
Kattuno yo payojako;
Kammakattāti sukaro,
Kammabhūto kathīyate’’ti.

Nanu ca ‘‘saṃyogo jāyate’’tiādīsu kathaṃ pure asato jananakriyāya kattubhāvosiyāti? Vuccate – lokasaṅketasiddho hi saddappayogo, avijjamānampi hi loko saddābhidheyyatāya vijjamānaṃ viya gahetvā voharati, vikappabuddhigahitākāroyeva hi saddenābhidhīyate, na tu vatthusabhāvo, aññathā sutamayañāṇenapi paccakkhena viya vatthusabhāvasacchikaraṇappasaṅgo ca musāvāda kudiṭṭhivādādīnamabhāvappasaṅgo ca siyā, tasmā buddhiparikappitapaññattivasenapi saddappavatti hotīti asato saṃyogādissapi hoteva jananakriyāya kattukārakatāti.

Yathāha

‘‘Vohāravisayo saddo, nekantaparamatthiko;

Buddhisaṅkappito attho, tassatthoti pavuccati.

Buddhiyā gahitattā hi, saṃyogo jāyate iti;
Saṃyogo vijjamānova, kattā bhavati jātiyā''ti.

Tatra **tatiyā** jinena desito dhammo, buddhena jito māro, ahinā daṭṭho naro, buddhena bodhito loko, saddhehi kārito vihāro.

Abhihite na bhavati. Kaṭaṃ karoti devadatto, kāreti vā.

Itthambhūtassa lakkhaṇe – sā bhinnena sīsena paggharantena lohitena paṭivissakānaṃ ujjhāpesi, ūnapañcabandhanena pattena aññaṃ navaṃ pattaṃ cetāpeyya, tidaṇḍakena paribbājakamaddakkhi.

Apavagge – ekāheneva bārāṇasiṃ pāyāsi, navahi māsehi vihāraṃ niṭṭhāpesi, yojanena adhītaṃ byākaraṇaṃ, **kriyāpavaggo**ti kriyāya āsuṃ pariniṭṭhāpanaṃ.

Pubbādiyoge – māsena pubbo, pitarā sadiso, mātarā samo, kahāpaṇena ūno, dhanena vikalo, asinā kalaho, ācārena nipuṇo, vācāya nipuṇo, guḷena missakaṃ, tilena missakaṃ, vācāya sakhilo, maṇinā attho, dhanena attho, pitarā tulyo.

Kāladdhānesu – māsena bhuñjati, yojanena gacchati.

Paccatte – attanāva attānaṃ sammannati.

Kammatthe – tilehi khette vapati.

Pañcamiyatthe – sumuttā mayaṃ tena mahāsamaṇena.

296. **Sahādiyoge ca**.

Saha saddhiṃ samaṃ nānā vinā alaṃ kimiccevamādīhi yoge liṅgamhā tatiyāvibhatti hoti, **ca**saddena sahatthepi.

Tattha **saha**saddena yogo kriyā guṇa dabba samavāye sambhavati. Yathā – vitakkena saha vattati, puttena saha thūlo, antevāsikasaddhivihārikehi saha ācariyupajjhāyānaṃ lābho, nisīdi bhagavā saddhiṃ bhikkhusaṅghena, sahassena samaṃ mitā, sabbehi me piyehi manāpehi nānābhāvo vinābhāvo, saṅgho vināpi gaggena uposathaṃ kareyya, alaṃ te idha vāsena, kiṃ me ekena tiṇṇena, purisena thāmadassinā, kiṃ te jaṭāhi dummedha, kiṃ te ajinasāṭiyā.

Sahatthe – devadatto rājagahaṃ pāvisi kokālikena pacchāsamaṇena, dukkho bālehi saṃvāso.

297. **Hetvatthe ca**.

Yogaggahaṇamihānuvattate, hetvatthe, hetvatthappayoge ca liṅgamhā tatiyāvibhatti hoti.

Kismiñci phale diṭṭhasāmatthiyaṃ kāraṇaṃ hetu, soyeva attho, tasmiṃ hetvatthe, annena vasati, dhammena vasati, vijjāya vasati.

Na jaccāvasalo hoti,
Na jaccā hoti brāhmaṇo;
Kammunā vasalo hoti,
Kammunā hoti brāhmaṇo.

Dānena bhogavā, ācārena kulī.

Kena pāṇi kāmadado, kena pāṇi madhussavo;
Kena te brahmacariyena, puññaṃ pāṇimhi ijjhati.

Hetvatthappayoge – kena nimittena, kena payojanena, kenaṭṭhena, kena hetunā vasati.

298. **Sattamyatthe ca**.

Sattamyatthe ca liṅgamhā tatiyāvibhatti hoti.

Kāladdhānadisādesādīsu cāyaṃ. Tena samayena, tena kālena, kālena dhammassavaṇaṃ, so vo mamaccayena satthā, māsena bhuñjati, yojanena dhāvati. Puratthimena dhataraṭṭho, dakkhiṇena virūḷhako, pacchimena virūpakkho, uttarena kasivanto janoghamaparena ca, yena bhagavā tenupasaṅkami iccādi.

299. **Yenaṅgavikāro**.

Yena byādhimatā aṅgena aṅgino vikāro lakkhīyate, tattha tatiyāvibhatti hoti. Ettha ca aṅgamassa atthīti **aṅgaṃ,** sarīraṃ. Akkhinā kāṇo, hatthena kuṇī, pādena khañjo, piṭṭhiyā khujjo.

300. **Visesane ca**.

Visesīyati visesitabbaṃ anenāti **visesanaṃ,** gottādi. Tasmiṃ gottanāmajātisippavayoguṇasaṅkhāte visesanatthe tatiyāvibhatti hoti, **ca**saddena **pakati**ādīhi ca. Gottena gotamo nātho.

Sāriputtoti nāmena, vissuto paññavā ca so;
Jātiyā khattiyo buddho, loke appaṭipuggalo.

Tadahu pabbajito santo, jātiyā sattavassiko;
Sopi maṃ anusāseyya, sampaṭicchāmi matthake.

Sippena naḷakāro so, ekūnatiṃso vayasā, vijjāya sādhu, paññāya sādhu, tapasā uttamo, suvaṇṇena abhirūpo.

Pakatiādīsu – pakatiyā abhirūpo, yebhuyyena mattikā, samena dhāvati, visamena dhāvati, dvidoṇena dhaññaṃ kiṇāti, sahassena assake kiṇāti iccādi.

Kasmiṃ atthe catutthī?

301. **Sampadāne catutthī**.

Sampadānakārake liṅgamhā catutthīvibhatti hoti.

Kiñca sampadānaṃ?

302. **Yassa dātukāmo rocate dhārayate vā taṃ sampadānaṃ**.

Yassa vā dātukāmo, yassa vā rocate, yassa vā dhārayate, taṃ kārakaṃ sampadānasaññaṃ hoti. Sammā padīyate assāti **sampadānaṃ,** paṭiggāhako.

Taṃ pana tividhaṃ diyyamānassānivāraṇajjhesanānumativasena. Yathā – buddhassa pupphaṃ yajati, bodhirukkhassa jalaṃ dadāti. **Ajjhesane** – yācakānaṃ dhanaṃ dadāti. **Anumatiyaṃ** –

bhikkhūnaṃ dānaṃ deti.

Yathāha

‘‘Anirākaraṇārādha-nābbhanuññavasena hi;
Sampadānaṃ tidhā vuttaṃ, rukkha yācaka bhikkhavo’’ti.

Dātukāmoti kiṃ? Rañño daṇḍaṃ dadāti.

Rocanādīsu pana – samaṇassa rocate saccaṃ, māyasmantānampi saṅghabhedo ruccittha, yassāyasmato khamati, devadattassa suvaṇṇacchattaṃ dhārayate yaññadatto.

‘‘Sampadānaṃ, vā’’ti ca vattate.

303. **Silāgha hanu ṭhā sapa dhāra piha kudha duhi ssāsūya rādhikkha paccāsuṇa anupatigiṇapubbakattārocanatthatadattha tumatthālamattha maññānādarappāṇini gatyatthakammani āsisattha sammuti bhiyyasattamyatthesu ca**.

Catuppadamidaṃ. **Silāgha** katthane, **hanu** apanayane, **ṭhā** gatinivattimhi, **sapa** akkose, **dhara** dhāraṇe, **piha** icchāyaṃ iccetesaṃ dhātūnaṃ payoge, **kudha** kope, **duha** jighaṃsāyaṃ, **issa** issāyaṃ, **usūya** dosāvikaraṇe iccetesaṃ tadatthavācīnañca dhātūnaṃ payoge ca **rādha** hiṃsāsaṃrādhesu, **ikkha** dassanaṅkesūti imesaṃ payoge ca **pati ā**pubbassa **su** savaṇeti imassa ca **anupati**pubbassa **ge**saddeti imassa ca pubbakattā ca ārocanatthappayoge, tadatthe, tumatthe, alamatthappayoge ca maññatippayoge anādare appāṇini ca gatyatthānaṃ kammani ca āsisatthappayoge ca sammuti bhiyyappayogesu ca sattamyatthe cāti taṃ kammādikārakaṃ sampadānasaññaṃ hoti, **ca**saddaggahaṇena pahiṇatikappati pahoti upamāñjalikaraṇa phāsu atthaseyyappabhutiyoge ca pure viya catutthī.

Silāghādippayoge tāva – buddhassa silāghate. Upajjhāyassa silāghate, thometīti attho.

Hanute mayhameva, hanute tuyhameva, apalapatīti attho.

Upatiṭṭheyya sakyaputtānaṃ vaḍḍhakī, ettha ca upaṭṭhānaṃ nāma upagamanaṃ. Bhikkhussa bhuñjamānassa pānīyena vā vidhūpanena vā upatiṭṭheyya.

Tuyhaṃ sapate, mayhaṃ sapate, ettha ca **sapanaṃ** nāma saccakaraṇaṃ.

Dhārayatippayoge dhanikoyeva sampadānaṃ, suvaṇṇaṃ te dhārayate, iṇaṃ dhārayatīti attho. Tassa rañño mayaṃ nāgaṃ dhārayāma.

Pihappayoge icchitoyeva, devāpi tassa pihayanti tādino, devāpi tesaṃ pihayanti, sambuddhānaṃ satīmataṃ, patthentīti attho.

Kodhādiatthānaṃ payoge yaṃ pati kopo, tassa kujjha mahāvīra, yadihaṃ tassa kuppeyyaṃ.

Duhayati disānaṃ megho, yo mittānaṃ na dubbhati.

Titthiyā issanti samaṇānaṃ.

Dujjanā guṇavantānaṃ usūyanti, kā usūyā vijānataṃ.

Rādhikkhappayoge yassa vipucchanaṃ kammavikhyāpanatthaṃ, **vā**dhikārato dutiyā ca. Ārādho me rañño, rañño aparajjhati, rājānaṃ vā aparajjhati, kyāhaṃ ayyānaṃ aparajjhāmi, kyāhaṃ ayye aparajjhāmi vā.

Āyasmato upālittherassa upasampadāpekkho upatisso, āyasmantaṃ vā.

Paccāsuṇa anupatigiṇānaṃ pubbakattā ca suṇotissa dhātussa paccāyoge, giṇassa ca anupatiyoge pubbassa kammuno yo kattā, so sampadānasañño hoti. Yathā – bhagavā bhikkhū etadavoca, ettha ''bhikkhū''ti akathitakammaṃ, ''eta''nti kathitakammaṃ, pubbassa vacanakammassa kattā bhagavā. Bhikkhū bhagavato paccassosuṃ, āsuṇanti buddhassa bhikkhū, tathā bhikkhu janaṃ dhammaṃ sāveti, tassa bhikkhuno jano anugiṇāti, tassa bhikkhuno jano patigiṇāti, sādhukāradānādinā taṃ ussāhayatīti attho.

Yo vadeti sa kattāti, vuttaṃ kammanti vuccati;
Yo paṭiggāhako tassa, sampadānaṃ vijāniyāti.

Ārocanatthappayoge yassa āroceti, taṃ sampadānaṃ. Ārocayāmi vo bhikkhave, paṭivedayāmi vo bhikkhave, āmantayāmi te mahārāja, āmanta kho taṃ gacchāmāti vā. Ettha ca **ārocana**saddassa kathanappakāratthattā desanatthādippayogepi catutthī. Dhammaṃ vo desessāmi, desetu bhante bhagavā dhammaṃ bhikkhūnaṃ, yathā no bhagavā byākareyya, niruttiṃ te pavakkhāmi iccādi.

Tadatthe sampadānasaññā, catutthī ca.

''Ato, vā''ti ca vattate.

304. **Āya catutthekavacanassa tu**.

Akārantato liṅgamhā parassa catutthekavacanassa **āyā**deso hoti vā, saralopādi.

Buddhassatthāya dhammassatthāya saṅghassatthāya jīvitaṃ pariccajāmi, piṇḍapātaṃ paṭisevāmi neva davāya na madāya na maṇḍanāya na vibhūsanāya, ūnassa pāripūriyā, atthāya hitāya sukhāya saṃvattati.

Tumatthe – lokānukampāya, lokamanukampitunti attho. Tathā phāsuvihārāya.

Alaṃsaddassa atthā arahapaṭikkhepā. **Arahatthe** – alaṃ me rajjaṃ, alaṃ bhikkhu pattassa, akkhadhutto purisapuggalo nālaṃ dārabharaṇāya, alaṃ mallo mallassa, arahati mallo mallassa.

Paṭikkhepe – alaṃ te idha vāsena, alaṃ me hiraññasuvaṇṇena, kiṃ me ekena tiṇṇena, kiṃ te jaṭāhi dummedha, kiṃ tettha catumaṭṭhassa.

Maññatippayoge anādare appāṇini kammaniyeva – kaṭṭhassa tuvaṃ maññe, kaḷiṅgarassa tuvaṃ maññe, jīvitaṃ tiṇāyapi na maññamāno.

Anādareti kiṃ? Suvaṇṇaṃ taṃ maññe. **Appāṇinī**ti kiṃ? Gadrabhaṃ tuvaṃ maññe.

Gatyatthakammani vādhikārato dutiyā ca. Appo saggāya gacchati, appo saggaṃ gacchati, nibbānāya vajantiyā, mūlāya paṭikasseyya, mūlaṃ paṭikasseyya.

Āsīsanatthe āyubhaddakusalādiyogeyeva, āyasmato dīghāyu hotu, ''totitā sasmiṃnāsū''ti **ntu**ssa savibhattissa **to** ādeso. Bhaddaṃ bhavato hotu, kusalaṃ bhavato hotu, anāmayaṃ bhavato hotu, sukhaṃ bhavato hotu, atthaṃ bhavato hotu, hitaṃ bhavato hotu, svāgataṃ bhavato hotu, sotthi hotu sabbasattānaṃ.

Sammutippayoge – sādhu sammuti me tassa bhagavato dassanāya.

Bhiyyappayoge bhiyyoso mattāya.

Sattamiyatthe āvikaraṇa pātubhavanādiyoge – tuyhañcassa āvikaromi, tassa me sakko pāturahosi.

Casaddaggahaṇena pahiṇādikriyāyoge, phāsuādināmapayoge ca – tassa pahiṇeyya, bhikkhūnaṃ dūtaṃ pāhesi, kappati samaṇānaṃ āyogo, ekassa dinnaṃ dvinnaṃ tiṇṇaṃ pahoti, upamaṃ te karissāmi, añjaliṃ te paggaṇhāmi. Tathā tassa phāsu hoti, lokassattho, maṇinā me attho, seyyo me attho iccādi.

''Catutthī''ti vattate.

305. **Namoyogādīsvapi ca**.

Namosaddayoge, **sotthisvāgatādī**hi ca yoge liṅgamhā catutthīvibhatti hoti. Namo te buddha vīratthu, namo karohi nāgassa, namatthu buddhānaṃ, namatthu bodhiyā, sotthi pajānaṃ, svāgataṃ te mahārāja, atho te adurāgataṃ.

''Kāle, bhavissatī''ti ca vattate.

306. **Bhāvavācimhi catutthī**.

Bhāvavācimhi catutthīvibhatti hoti bhavissatikāle. Bhavanaṃ **bhāvo**. Paccissate, pacanaṃ vā pāko, pākāya vajati, pacituṃ gacchatīti attho. Evaṃ bhogāya vajati iccādi.

Kasmiṃ atthe pañcamī?

307. **Apādāne pañcamī**.

Kimapādānaṃ?

308. **Yasmādapeti bhayamādatte vā tadapādānaṃ**.

Yasmā vā avadhito apeti, yasmā vā bhayahetuto bhayaṃ bhavati, yasmā vā akkhātārā vijjaṃ ādadāti, taṃ kārakaṃ apādānasaññaṃ hoti. Apanetvā ito ādadātīti **apādānaṃ**.

Taṃ pana tividhaṃ visayabhedena niddiṭṭhavisayaṃ, upāttavisayaṃ, anumeyyavisayañcāti.

Apādānasaññāvisayassa kriyāvisesassa niddiṭṭhattā **niddiṭṭhavisayaṃ**. Yathā – gāmā apenti munayo, nagarā niggato rājā.

Ettha ca ''pāpā cittaṃ nivāraye, pāpā nivārentī''tiādīsu yadipi kāyasaṃyogapubbakāpagamanaṃ natthi, tathāpi cittasaṃyogapubbakassa apagamanassa sambhavato iminā ca apādānasaññā.

Yattha pana apagamanakriyaṃ upāttaṃ ajjhāhaṭaṃ visayaṃ katvā pavattati, taṃ **upāttavisayaṃ**. Yathā – valāhakā vijjotate vijju, kusūlato pacatīti. Ettha ca ''valāhakā nikkhamma, kusūlato apanetvā''ti ca pubbakriyā ajjhāharīyati.

Anumeyyavisayaṃ yathā – māthurā pāṭaliputtakehi abhirūpā. Ettha hi kenaci guṇena ukkaṃsīyantīti anumeyyova kriyāviseso. Idha pana **dūrantikā**disutte **vibhatta**ggahaṇena apādānasaññā.

Vuttañca

''Niddiṭṭhavisayaṃ kiñci, upāttavisayaṃ tathā;

Anumeyyavisayañcāti, apādānaṃ tidhā mata''nti.

Tadeva calācalavasena duvidhampi hoti.

Calaṃ yathā – dhāvatā hatthimhā patito aṅkusadhārī.

Acalaṃ yathā – pabbatā otaranti vanacarā.

Bhayahetumhi – corā bhayaṃ jāyati, taṇhāya jāyatī bhayaṃ, pāpato uttasati, **akkhātari** – upajjhāyā sikkhaṃ gaṇhāti, ācariyamhā adhīte, ācariyato suṇāti.

''Apādāna''nti adhikāro.

309. **Dhātunāmānamupasaggayogādīsvapi ca**.

Dhātavo ca nāmāni ca **dhātunāmāni,** tesaṃ avihitalakkhaṇānaṃ dhātunāmānaṃ payoge, upasaggayoge ca **ādi**saddena nipātayoge ca taṃyuttaṃ kārakaṃ apādānasaññaṃ hoti.

Dhātuppayoge tāva – **parāji**yoge yo asayho, pabhūyoge pabhavo, janiyoge jāyamānassa pakati ca. Yathā – buddhasmā parājenti aññatitthiyā. Himavatā pabhavanti pañca mahānadiyo, anavatattamhā mahāsarā pabhavanti, aciravatiyā pabhavanti kunnadiyo. Kāmato jāyatī soko, yasmā so jāyate gini, urasmā jāto putto, kammato jātaṃ indriyaṃ.

Nāmappayoge aññatthitarādīhi yutte – nāññatra dukkhā sambhoti, nāññaṃ dukkhā nirujjhati, tato aññena kammena, tato itaraṃ, ubhato sujāto putto iccādi.

Upasaggayuttesu apaparīhi vajjanatthehi yoge, mariyādābhividhiatthe āyoge **pati**nā patinidhipatidānatthena yoge ca. Yathā – apasālāya āyanti vāṇijā, sālaṃ vajjetvāti attho. Tathā paripabbatā devo vassati, pabbataṃ vajjetvāti attho. **Mariyādāyaṃ** – āpabbatā khettaṃ. **Abhividhimhi** – ābrahmalokā saddo abbhuggacchati, brahmalokaṃ abhibyāpetvāti attho. **Patinidhimhi** – buddhasmā pati sāriputto dhammadesanāya ālapati temāsaṃ. **Patidāne** – ghatamassa telasmā pati dadāti, kanakamassa hiraññasmā pati dadāti.

Nipātayuttesu rite nānā vinādīhi yoge – rite saddhammā kuto sukhaṃ labhati. Te bhikkhū nānākulā pabbajitā. Vinā saddhammā natthañño koci nātho loke vijjati. Ariyehi puthagevāyaṃ jano, yāva brahmalokā saddo abbhuggacchati.

Apiggahaṇena kammāpādānakārakamajjhepi pañcamī kāladdhānehi, pakkhasmā vijjhati migaṃ luddako, ito pakkhasmā migaṃ vijjhatīti vuttaṃ hoti. Evaṃ māsasmā bhuñjati bhojanaṃ, kosā vijjhati kuñjaraṃ.

Casaddaggahaṇena **pabhutyā**diatthe, tadatthappayoge ca – yatohaṃ bhagini ariyāya jātiyā jāto, yato sarāmi attānaṃ, yato pattosmi viññutaṃ, yatvādhikaraṇamenaṃ, yato pabhuti, yato paṭṭhāya, tato paṭṭhāya iccādi.

310. **Rakkhaṇatthānamicchitaṃ**.

Rakkhaṇatthānaṃ dhātūnaṃ payoge yaṃ icchitaṃ, taṃ kārakaṃ apādānasaññaṃ hoti, **ca**kārādhikārato anicchitañca. Rakkhaṇañcettha nivāraṇaṃ, tāyanañca. Kāke rakkhanti taṇḍulā, yavā paṭisedhenti gāvo.

Anicchitaṃ yathā – pāpā cittaṃ **ni**vāraye, pāpānivārenti, rājato vā corato vā aggito vā udakato vā nānābhayato vā nānārogato vā nānāupaddavato vā ārakkhaṃ gaṇhantu.

‘‘Icchita’’miti vattate.

311. **Yena vā’dassanaṃ**.

Yena adassanamicchitaṃ antaradhāyantena, taṃ kārakaṃ apādānasaññaṃ hoti vā, antaradhānevāyaṃ. Upajjhāyā antaradhāyati sisso, nilīyatīti attho. Mātāpitūhi antaradhāyati putto.

Vāti kiṃ? Jetavane antarahito. **Yenā**ti kiṃ? Yakkho tattheva antaradhāyati.

312. **Dūrantikaddhakālanimmānatvālopadisāyogavibhattārappayoga suddhappamocana hetu vivittappamāṇa pubbayoga bandhana guṇavacana pañha kathanathokākattūsu ca**.

Dūratthe, antikatthe, addhanimmāne, kālanimmāne, tvālope, disāyoge, vibhatte, āratippayoge, suddhatthappayoge, pamocanatthappayoge, hetvatthe, vivittatthappayoge, pamāṇatthe, pubbayoge, bandhanatthappayoge, guṇavacane, pañhe, kathane, thokatthe, akattari ca yadavadhibhūtaṃ, hetukammādibhūtañca, taṃ kārakaṃ apādānasaññaṃ hoti, **ca**saddena yathāyogaṃ dutiyā, tatiyā, chaṭṭhī ca.

Ettha ca dūrantikañca dūrantikatthañcāti **dūrantika**nti sarūpekasesaṃ katvā vuttanti daṭṭhabbaṃ, tena dūrantikatthappayoge, tadatthe ca apādānasañño hoti.

Dūratthappayoge tāva – kīvadūro ito naḷakāragāmo, tato have dūrataraṃ vadanti, gāmato nātidūre. Ārakā te moghapurisā imasmā dhammavinayā, ārakā tehi bhagavā. **Dūratthe** – dūratova namassanti, addasa dūratova āgacchantaṃ.

Antikatthappayoge – antikaṃ gāmā, āsannaṃ gāmā, samīpaṃ gāmā, gāmassa samīpanti attho.

Dutiyā, tatiyā ca, dūraṃ gāmaṃ āgato, dūrena gāmena āgato, dūrato gāmā āgatoti attho. Dūraṃ gāmena vā. Antikaṃ gāmaṃ āgato, antikaṃ gāmena vā, āsannaṃ gāmaṃ, āsannaṃ gāmena vā iccādi.

Addhakālanimmāne nimmānaṃ nāma parimāṇaṃ, tasmiṃ gamyamāne – ito mathurāya catūsu yojanesu saṅkassaṃ, rājagahato pañcacattālīsayojanamatthake sāvatthi.

Kālanimmāne – ito ekanavutikappamatthake vipassī bhagavā loke udapādi, ito vassasahassaccayena buddho loke uppajjissati.

Tvāpaccayantassa lopo nāma tadatthasambhavepi avijjamānatā, tasmiṃ tvālope kammādhikaraṇesu – pāsādā saṅkameyya, pāsādaṃ abhiruhitvā saṅkameyyāti attho. Tathā hatthikkhandhā saṅkameyya, abhidhammā pucchanti, abhidhammaṃ sutvā vā, abhidhammā kathayanti, abhidhammaṃ paṭhitvā vā, āsanā vuṭṭhaheyya, āsane nisīditvā vā.

Disatthavācīhi yoge, disatthe ca – ito sā purimā disā, ito sā dakkhiṇā disā, ito sā pacchimā disā, ito sā uttarā disā, avīcito uparibhavaggā, uddhaṃ pādatalā, adho kesamatthakā iccādi. **Disatthe** – puratthimato dakkhiṇatotiādi. Ettha pana sattamiyatthe **to**paccayopi bhavissati.

Vibhattaṃ nāma sayaṃ vibhattasseva tadaññato guṇena vibhajanaṃ, tasmiṃ vibhatte – yato paṇītataro vā visiṭṭhataro vā natthi, attadanto tato varaṃ. Kiñcāpi dānato sīlameva varaṃ, tato mayā sutā assutameva bahutaraṃ, sīlameva sutā seyyo. Chaṭṭhī ca, channavutīnaṃ pāsaṇḍānaṃ pavaraṃ yadidaṃ sugatavinayo.

Āratippayogo nāma viramaṇatthasaddappayogo. Tattha – asaddhammā ārati, virati pāpā, pāṇātipātā veramaṇī, adinnādānā paṭivirato, appaṭivirato musāvādā.

Suddhatthappayoge – lobhanīyehi dhammehi suddho asaṃsaṭṭho, mātito ca pitito ca suddho anupakkuṭṭho agarahito.

Pamocanatthappayoge – parimutto dukkhasmāti vadāmi, mutto mārabandhanā, na te muccanti maccunā, muttohaṃ sabbapāsehi.

Hetvatthe, sarūpekasesassa gahitattā hetvatthappayoge ca sabbanāmato – kasmā nu tumhaṃ daharā na mīyare, kasmā idheva maraṇaṃ bhavissati, kasmā hetunā, yasmā ca kammāni karonti, yasmā tiha bhikkhave, tasmā tiha bhikkhave evaṃ sikkhitabbaṃ, tasmā buddhosmi brāhmaṇa, yasmā kāraṇā, tasmā kāraṇā, kiṃ kāraṇā. Dutiyā, chaṭṭhī ca, kiṃ kāraṇaṃ, taṃ kissa hetu, kissa tumhe kilamatha.

Kena hetunā, kena kāraṇena, yena midhekacce sattā, tena nimittena, tena vuttamiccādīsu ''hetvatthe cā''ti tatiyā.

Vivittaṃ nāma vivecanaṃ, tadatthappayoge – vivitto pāpakā dhammā, vivicceva kāmehi, vivicca akusalehi dhammehi.

Pamāṇatthe tatiyā ca, āyāmato ca vitthārato ca yojanaṃ, gambhīrato ca puthulato ca yojanaṃ candabhāgāya parimāṇaṃ, parikkhepato navayojanasataparimāṇo majjhimapadeso.

Dīghaso nava vidatthiyo sugatavidatthiyā pamāṇikā kāretabbā.

Ettha ca ''smāhismiṃna''miccādito ''smā''ti ca ''so, vā''ti ca vattamāne

313. **Dīghorehi**.

Dīgha oraicceteti **smā**vacanassa **so**ādeso hoti vā.

Dīghaso, dīghamhā vā, [oraso, oramhā vā] tatiyā ca, yojanaṃ āyāmena, yojanaṃ vitthārena, yojanaṃ ubbedhena sāsaparāsi.

Paṭhamatthavācakena **pubba**saddena yogo **pubbayogo,** ettha ca **pubba**ggahaṇaṃ adisatthavuttino **pubbā**diggahaṇassupalakkhaṇanti daṭṭhabbaṃ, tena **parā**diyogepi. Yathā – pubbeva me bhikkhave sambodhā, ito pubbenāhosi, tato paraṃ paccantimā janapadā, dhātuliṅgehi parā paccayā, tato aparena samayena, tato uttarimpi iccādi.

Bandhanatthappayoge bandhanahetumhi iṇe pañcamī, tatiyā ca hoti, satasmā baddho naro raññā, satena vā baddho naro.

Phalasādhanahetubhūtassa guṇassa vacanaṃ **guṇavacanaṃ,** tasmiṃ guṇavacane pañcamī, tatiyā ca, issariyā janaṃ rakkhati rājā, issariyena vā, sīlato naṃ pasaṃsanti, sīlena vā, paññāya vimuttimano iccādi.

Pañhakathanesu – kutosi tvaṃ, kuto bhavaṃ, pāṭaliputtato. Ettha ca **kathanaṃ** nāma vissajjanaṃ.

Thokatthe asatvavacane karaṇe tatiyā ca, thokā muccati, thokena muccati vā, appamattakā muccati, appamattakena vā, kicchā muccati, kicchena vā.

Akattari akārake ñāpakahetumhi – kammassa katattā upacitattā ussannattā vipulattā uppannaṃ hoti cakkhuviññāṇa, **na** tāvidaṃ nāmarūpaṃ ahetukaṃ sabbattha sabbadā sabbesañca ekasadisabhāvāpattito.

Hutvā abhāvato niccā, udayabbayapīḷanā;
Dukkhā avasavattittā, anattāti tilakkhaṇaṃ.

‘‘Pañcamī’’ti vattate.

314. **Kāraṇatthe ca**.

Karoti attano phalanti **kāraṇaṃ,** kārakahetu [janakahetu], tasmiṃ kāraṇatthe ca pañcamīvibhatti hoti, vikappenāyaṃ, hetvatthe tatiyāya ca vihitattā, ananubodhā appaṭivedhā catunnaṃ ariyasaccānaṃ yathābhūtaṃ adassanā evamidaṃ dīghamaddhānaṃ sandhāvitaṃ saṃsaritaṃ, avijjāpaccayā saṅkhārā, saṅkhārapaccayā viññāṇaṃ, avijjāya tveva asesavirāganirodhā saṅkhāranirodho, saṅkhāranirodhā viññāṇanirodho, viññāṇanirodhā iccādi.

Kasmiṃ atthe chaṭṭhī?

315. **Sāmismiṃ chaṭṭhī**.

Ko ca sāmī?

316. **Yassa vā pariggaho taṃ sāmī**.

Pariggayhatīti **pariggaho,** yo yassa pariggaho āyatto sambandhī, taṃ pati so attho sāmisañño hoti. **Vā**ggahaṇena sāmitabba rujādiyogepi.

Ettha ca kriyābhisambandhābhāvā na kārakatā sambhavati. Sāmibhāvo hi kriyākārakabhāvassa phalabhāvena gahito, tathā hi ‘‘rañño puriso’’ti vutte yasmā rājā dadāti, puriso ca patigganhāti, tasmā ‘‘rājapuriso’’ti viññāyati. Evaṃ yo yassa āyatto sevakādibhāvena vā bhaṇḍabhāvena vā samīpa samūhāvayavavikāra kāriyaavatthā jāti guṇa kriyādivasena vā, tassa sabbassāpi so sambandhādhārabhūto visesanaṭṭhānī āgamīvasena tividhopi attho **sāmī** nāmāti gahetabbo.

Vuttañca

‘‘Kriyākārakasañjāto,
Assedaṃ bhāvahetuko;
Sambandho nāma so attho,
Tattha chaṭṭhī vidhīyate.

Pāratantyañhi sambandho,
Tattha chaṭṭhī bhavetito;
Upādhiṭṭhānā gamito,
Na visesyādito tito’’ti.

Visesanato tāva – rañño purisoti, ettha ca rājā purisaṃ aññasāmito viseseti nivattetīti **visesanaṃ,** puriso tena visesīyatīti **visesitabbo,** evaṃ sabbattha visesitabbayoge visesanatova chaṭṭhī.

Bhaṇḍena sambandhe – pahūtaṃ me dhanaṃ sakka, etassa paṭivīso, bhikkhussa pattacīvaraṃ.

Samīpasambandhe – ambavanassa avidūre, nibbānasseva santike.

Samūhasambandhe – suvaṇṇassa rāsi, bhikkhūnaṃ samūho.

Avayavasambandhe – manussasseva te sīsaṃ, rukkhassa sākhā.

Vikārasambandhe – suvaṇṇassa vikati, bhaṭṭhadhaññānaṃ sattu.

Kāriyasambandhe – yavassa aṅkuro, meghassa saddo, puttāpi tassa bahavo, kammānaṃ phalaṃ vipāko.

Avatthāsambandhe – khandhānaṃ pātubhāvo, khandhānaṃ jarā, khandhānaṃ bhedo.

Jātisambandhe – manussassa bhāvo, manussānaṃ jāti.

Guṇasambandhe – suvaṇṇassa vaṇṇo, vaṇṇo na khīyetha tathāgatassa, buddhassa guṇaghoso, pupphānaṃ gandho, phalānaṃ raso, cittassa phusanā, sippikānaṃ sataṃ natthi, tilānaṃ muṭṭhi, tesaṃ samāyogo, sandhino vimokkho, tathāgatassa paññāpāramiṃ ārabbha, pubbacariyaṃ vā, sukhaṃ te, dukkhaṃ te, cetaso parivitakko udapādi, paññāya paṭubhāvo, rūpassa lahutā, rūpassa mudutā, rūpassa upacayo.

Kriyāsambandhe – pādassa ukkhipanaṃ, pādassa avakkhepanaṃ vā, hatthassa samiñjanaṃ, pādānaṃ pasāraṇaṃ, dhātūnaṃ gamanaṃ, dhātūnaṃyeva ṭhānaṃ, nisajjā, sayanaṃ vā. Tathā tassa nāmagottādi, tassa kāraṇaṃ, tassa mātāpitaro, tassa purato pāturahosi, tassa pacchato, nagarassa dakkhiṇato, vassānaṃ tatiye māse, na tassa upamā, kuverassa bali iccādi.

Ṭhānito – yamedantassādeso, o avassa.

Āgamito – puthassāgamo iccādi.

Sāmiyoge – devānamindo, migānaṃ rājā.

Tabba rujādiyoge – mahāsenāpatīnaṃ ujjhāpetabbaṃ vikanditabbaṃ viravitabbaṃ, devadattassa rujati, tassa rogo uppajjati, rajakassa vatthaṃ dadāti, musāvādassa ottappaṃ iccādi.

‘‘Kvaci, tatiyāsattamīna’’nti ca vattate.

317. **Chaṭṭhī ca**.

Tatiyāsattamīnamatthe kvaci chaṭṭhīvibhatti hoti.

Yajassa karaṇe – pupphassa buddhaṃ yajati, pupphena vā, ghatassa aggiṃ juhoti.

Suhitatthayoge – pattaṃ odanassa pūretvā, odanenāti attho. Imameva kāyaṃ pūraṃ nānappakārassa asucino paccavekkhati, pūraṃ hiraññasuvaṇṇassa, pūrati bālo pāpassa.

Tulyatthakimalamādiyoge – pitussa tulyo, pitarā vā tulyo, mātu sadiso, mātarā sadiso vā, kiṃ tassa ca tuṭṭhassa, kiṃ tena tuṭṭhenāti attho. Alaṃ tassa ca tuṭṭhassa.

Kattari kitappaccayayoge – sobhanā kaccāyanassa kati, kaccāyanena vā, rañño sammato, raññā vā, evaṃ rañño pūjito, rañño sakkato, rañño apacito, rañño mānito, amataṃ tesaṃ bhikkhave aparibhuttaṃ, yesaṃ kāyagatāsati aparibhuttā iccādi.

Sattamiyatthe kusalādiyoge – kusalā naccagītassa sikkhitā cāturitthiyo, kusalo tvaṃ rathassa aṅgapaccaṅgānaṃ, kusalo maggassa, kusalo amaggassa, santi hi bhante uḷārā yakkhā bhagavato pasannā, divasassa tikkhattuṃ, divase tikkhattuṃ vā, māsassa dvikkhattuṃ iccādi.

‘‘Kvaci, chaṭṭhī’’ti ca vattate.

318. **Dutiyāpañcamīnañca**.

Dutiyāpañcamīnamatthe ca kvaci chaṭṭhīvibhatti hoti.

Dutiyatthe kammani kitakayoge – tassa bhavanti vattāro, sahasā kammassa kattāro, amatassa dātā, bhinnānaṃ sandhātā, sahitānaṃ anuppadātā, bodhetā pajāya, kammassa kārako natthi, vipākassa ca vedako, avisaṃvādako lokassa, pāpānaṃ akaraṇaṃ sukhaṃ, catunnaṃ mahābhūtānaṃ upādāya pasādo, acchariyo arajakena vatthānaṃ rāgo, acchariyo agopālakena gāvīnaṃ doho.

Tathā saricchādīnaṃ kammani – mātu sarati, mātaraṃ sarati, na tesaṃ koci sarati, sattānaṃ kammappaccayā, puttassa icchati, puttamicchati.

Karotissa patiyatane ca – patiyatanaṃ abhisaṅkhāro, udakassa patikurute, udakaṃ patikurute, kaṇḍassa patikurute, kaṇḍaṃ patikurute.

Pañcamiyatthe parihānibhayatthayoge – assavanatā dhammassa parihāyanti, kiṃ nu kho ahaṃ tassa sukhassa bhāyāmi, sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti maccuno, bhīto catunnaṃ āsivisānaṃ iccādi.

Kvacīti kiṃ? Gambhīrañca kathaṃ kattā, kālena dhammiṃ kathaṃ bhāsitā hoti, paresaṃ puññāni anumoditā, bujjhitā saccāni, kaṭaṃ kārako, pasavo ghātako.

Tathā **na niṭṭhādīsu ca** – sukhakāmī vihāraṃ kato, rathaṃ katavanto, rathaṃ katāvī, kaṭaṃ katvā, kaṭaṃ karonto, kaṭaṃ karāno, kaṭaṃ kurumāno iccādi.

Kasmiṃ atthe sattamī?

319. **Okāse sattamī**.

Okāsakārake sattamīvibhatti hoti.

Ko ca okāso?

320. **Yodhāro tamokāsaṃ**.

Ādhārīyati asminti **ādhāro,** adhikaraṇaṃ. Kattukammasamavetānaṃ nisajjapacanādikriyānaṃ patiṭṭhānaṭṭhena yo ādhāro, taṃ kārakaṃ okāsasaññaṃ hoti.

Kaṭe nisīdati devadatto, thāliyaṃ odanaṃ pacati. Ettha hi devadattataṇḍulānaṃ kattukammānaṃ dhāraṇato taṃsamavetaṃ āsanapacanasaṅkhātaṃ kriyaṃ dhāreti nāma.

So panāyamokāso catubbidho byāpiko opasilesiko sāmīpiko vesayikoti.

Tattha **byāpiko** nāma yattha sakalopi ādhārabhūto attho ādheyyena patthaṭo hoti, yasmiñca ādheyyabhūtaṃ kiñci byāpetvā tiṭṭhati, taṃ yathā – tilesu telaṃ atthi, khīlesu jalaṃ, dadhimhi sappīti.

Opasilesiko nāma paccekasiddhānaṃ bhāvānaṃ yattha upasilesena upagamo hoti, yasmiñca ādheyyo upasilissati allīyitvā tiṭṭhati, taṃ yathā – āsane nisinno saṅgho, thāliyaṃ odanaṃ pacati, ghaṭesu udakaṃ atthi, dūre ṭhito, samīpe ṭhitoti.

Sāmīpiko nāma yattha samīpe samīpivohāraṃ katvā tadāyattavuttitādīpanatthaṃ ādhārabhāvo vikappīyati, taṃ yathā – gaṅgāyaṃ ghoso vasati, gaṅgāya samīpe vajo vasatīti attho. Bhagavā sāvatthiyaṃ viharati jetavane, sāvatthiyā samīpeti attho.

Vesayiko nāma yattha aññatthābhāvavasena, desantarāvacchedavasena vā ādhārabhāvo

parikappo, taṃ yathā – ākāse sakuṇā pakkhanti, bhūmīsu manussā caranti, jalesu macchā, pādesu patito, pāpasmiṃ ramatī mano, pasanno buddhasāsane, paññāya sādhu, vinaye nipuṇo, mātari sādhu, pitari nipuṇo iccādi.

Sabbopi cāyamādhāro padhānavasena vā parikappitavasena vā kriyāya patiṭṭhā bhavatīti **okāso**tveva vuttoti veditabbo.

Vuttañcetaṃ

‘‘Kiriyā kattukammānaṃ,
Yattha hoti patiṭṭhitā;
‘Okāso’ti pavutto so,
Catudhā byāpikādito.

Byāpiko tilakhīrādi,
Kaṭo opasilesiko;
Sāmīpiko tu gaṅgādi,
Ākāso visayo mato’’ti.

‘‘Chaṭṭhī, sattamī’’ti ca adhikāro.

321. **Sāmissarādhipatidāyādasakkhīpatibhūpasūtakusalehi ca**.

Sāmī issara adhipati dāyāda sakkhipatibhū pasūta kusalaiccetehi yoge chaṭṭhīvibhatti hoti, sattamī ca. Ubhayatthaṃ vacanaṃ.

Gavaṃ sāmi, gosu sāmi, gavaṃ issaro, gosu issaro, gavaṃ adhipati, gosu adhipati, gavaṃ dāyādo, gosu dāyādo, gavaṃ sakkhi, gosu sakkhi, gavaṃ patibhū, gosu patibhū, gavaṃ pasūto, gosu pasūto, gavaṃ kusalo, gosu kusalo.

322. **Niddhāraṇe ca**.

Nīharitvā dhāraṇaṃ **niddhāraṇaṃ,** jāti guṇa kriyā nāmehi samudāyato ekadesassa puthakkaraṇaṃ, tasmiṃ niddhāraṇatthe gamyamāne tato samudāyavāciliṅgamhā chaṭṭhīvibhatti hoti, sattamī ca.

Manussānaṃ khattiyo sūratamo, manussesu khattiyo sūratamo, kaṇhā gāvīnaṃ sampannakhīratamā, kaṇhā gāvīsu sampannakhīratamā, addhikānaṃ dhāvanto sīghatamo, addhikesu dhāvanto sīghatamo, āyasmā ānando arahataṃ aññataro ahosi, arahantesu vā iccādi.

323. **Anādare ca**.

Anādare gamyamāne bhāvavatā liṅgamhā chaṭṭhīvibhatti hoti, sattamī ca. Akāmakānaṃ mātāpitūnaṃ rudantānaṃ pabbaji, mātāpitūsu rudantesu pabbaji.

Ākoṭayanto so neti,
Sivirājassa pekkhato;
Maccu gacchati ādāya,
Pekkhamāne mahājane.

324. **Kammakaraṇanimittatthesu sattamī**.

Kammakaraṇanimittaiccetesvatthesu liṅgamhā sattamīvibhatti hoti.

Kammatthe – bhikkhūsu abhivādenti, muddhani cumbitvā, purisassa bāhāsu gahetvā.

Karaṇatthe – hatthesu piṇḍāya caranti, pattesu piṇḍāya caranti, pathesu gacchanti, sopi maṃ anusāseyya, sampaṭicchāmi matthake.

Nimittatthe – dīpi cammesu haññate, kuñjaro dantesu haññate, aṇumattesu vajjesu bhayadassāvī, sampajānamusāvāde pācittiyaṃ, musāvādanimittaṃ musāvādappaccayāti attho.

''Sattamī''ti adhikāro.

325. **Sampadāne ca**.

Sampadānatthe ca liṅgamhā sattamīvibhatti hoti. Saṅghe dinnaṃ mahapphalaṃ, saṅghe gotami dehi, saṅghe te dinne ahañceva pūjito bhavissāmi.

Yā palālamayaṃ mālaṃ, nārī datvāna cetiye;
Alattha kañcanamayaṃ, mālaṃ bojjhaṅgikañca sā.

326. **Pañcamyatthe ca**.

Pañcamyatthe ca liṅgamhā sattamīvibhatti hoti. Kadalīsu gaje rakkhanti.

327. **Kālabhāvesu ca**.

Kālo nāma nimesa khaṇa laya muhutta pubbaṇhādiko, **bhāvo** nāma kriyā, sā cettha kriyantarūpalakkhaṇāva adhippetā, tasmiṃ kālatthe ca bhāvalakkhaṇe bhāvatthe ca liṅgamhā sattamīvibhatti hoti.

Kāle – pubbaṇhasamaye gato, sāyanhasamaye āgato, akāle vassati tassa, kāle tassa na vassati, phussamāsamhā tīsu māsesu vesākhamāso, ito satasahassamhi, kappe uppajji cakkhumā.

Bhāvenabhāvalakkhaṇe – bhikkhusaṅghesu bhojīyamānesu gato, bhuttesu āgato, gosu duyhamānāsu gato, duddhāsu āgato, jāyamāne kho sāriputta bodhisatte ayaṃ dasasahassilokadhātu saṃkampi sampakampi sampavedhi.

Pāsāṇā sakkharā ceva, kaṭhalā khāṇukaṇṭakā;
Sabbe maggā vivajjenti, gacchante lokanāyake.

Imasmiṃ sati idaṃ hoti iccādi.

328. **Upājhādhikissaravacane**.

Dvipadamidaṃ. Adhikatthe, issaratthe ca vattamānehi **upaadhi**iccetehi yoge adhikissaravacane gamyamāne liṅgamhā sattamīvibhatti hoti.

Adhikavacane – upa khāriyaṃ doṇo, khāriyā doṇo adhikoti attho. Tathā upa nikkhe kahāpaṇaṃ, adhi devesu buddho, sammutiupapattivisuddhidevasaṅkhātehi tividhehipi devehi sabbaññū buddhova adhikoti attho.

Issaravacane – adhi brahmadatte pañcālā, brahmadattissarā pañcālāti attho.

329. **Maṇḍitussukkesu tatiyā ca**.

Maṇḍitaussukkaiccetesvatthesu gamyamānesu liṅgamhā tatiyāvibhatti hoti, sattamī ca.

Maṇḍitasaddo panettha pasannatthavācako, **ussukka**saddo saīhattho. Ñāṇena pasanno, ñāṇasmiṃ pasanno, ñāṇena ussukko, ñāṇasmiṃ ussukko sappuriso.

Kārakaṃ chabbidhaṃ saññā-vasā chabbīsatīvidhaṃ;
Pabhedā sattadhā kammaṃ, kattā pañcavidho bhave.

Karaṇaṃ duvidhaṃ hoti, sampadānaṃ tidhā mataṃ;
Apādānaṃ pañcavidhaṃ, ādhāro tu catubbidho.

Vibhattiyo pana paccattavacanādivasena aṭṭhavidhā bhavanti. Yathāha

''Paccattamupayogañca, karaṇaṃ sampadāniyaṃ;
Nissakkaṃ sāmivacanaṃ, bhummālapanamaṭṭhama''nti.

Iti padarūpasiddhiyaṃ kārakakaṇḍo

Tatiyo.

4. Samāsakaṇḍa

Atha nāmameva aññamaññasambandhīnaṃ samāsoti nāmanissitattā, sayañca nāmikattā nāmānantaraṃ **samāso** vuccate.

So ca saññāvasena chabbidho abyayībhāvo kammadhārayo digu tappuriso bahubbīhi dvando cāti.

Abyayībhāvasamāsa

Tatra paṭhamaṃ abyayībhāvasamāso vuccate;
So ca niccasamāsoti assapadaviggaho.

''Upanagaraṃ''itīdha – **upa**saddato paṭhamekavacanaṃ **si,** tassa upasaggaparattā ''sabbāsamāvusopasagganipātādīhi cā''ti lopo, **nagara**saddato chaṭṭhekavacanaṃ **sa,** nagarassa samīpanti aññapadena viggahe –

''Nāmānaṃ samāso yuttattho''ti samāsavidhāne sabbattha vattate.

330. **Upasagganipātapubbako abyayībhāvo**.

Upasaggapubbako, **nipāta**pubbako ca nāmiko yuttattho teheva attapubbakehi upasagganipātehi saha niccaṃ samasīyate, so ca samāso **abyayībhāva**sañño hoti. Idha abyayībhāvādisaññāvidhāyakasuttāneva vā saññāvidhānamukhena samāsavidhāyakānīti daṭṭhabbāni.

Tattha **abyaya**miti upasagganipātānaṃ saññā, liṅgavacanabhedepi byayarahitattā, abyayānaṃ atthaṃ vibhāvayatīti **abyayībhāvo** abyayatthapubbaṅgamattā, anabyayaṃ abyayaṃ bhavatīti vā abyayībhāvo. Pubbapadatthappadhāno hi abyayībhāvo, ettha ca ''upasagganipātapubbako''ti vuttattā upasagganipātānameva pubbanipāto.

331. **Nāmānaṃ samāso yuttattho**.

Tesaṃ nāmānaṃ payujjamānapadatthānaṃ yo yuttattho, so samāsasañño hoti, tadaññaṃ vākyamiti ruḷhaṃ.

Nāmāni **syā**divibhatyantāni, samassateti **samāso,** saṅkhipiyatīti attho.

Vuttañhi

‘‘Samāso padasaṅkhepo, padappaccayasaṃhitaṃ;
Taddhitaṃ nāma hotevaṃ, viññeyyaṃ tesamantara’’nti.

Duvidhañcassa samasanaṃ saddasamasanamatthasamasanañca, tadubhayampi luttasamāse paripuṇṇameva labbhati. Aluttasamāse pana atthasamasanameva vibhattilopābhāvato, tatthāpi vā ekapadattūpagamanato duvidhampi labbhateva. Dve hi samāsassa payojanāni ekapadattamekavibhattittañcāti.

Yutto attho **yuttatto,** atha vā yutto saṅgato, sambandho vā attho yassa soyaṃ yuttattho, etena saṅgatatthena **yuttattha**vacanena bhinnatthānaṃ ekatthībhāvo samāsalakkhaṇanti vuttaṃ hoti. Ettha ca ‘‘nāmāna’’nti vacanena ‘‘devadatto pacatī’’tiādīsu ākhyātena samāso na hotīti dasseti. Sambandhatthena pana **yuttattha**ggahaṇena ‘‘bhaṭo rañño putto devadattassā’’tiādīsu aññamaññānapekkhesu, ‘‘devadattassa kaṇhā dantā’’tiādīsu ca aññasāpekkhesu ayuttatthatāya samāso na hotīti dīpeti.

‘‘Atthavasā vibhattivipariṇāmo’’ti vipariṇāmena ‘‘yuttatthāna’’nti vattate.

332. **Tesaṃ vibhattiyo lopā ca**.

Idha padantarena vā taddhitappaccayehi vā **āyā**dippaccayehi vā ekatthībhūtā yuttatthā nāma, tena ‘‘tesaṃ yuttatthānaṃ samāsānaṃ, taddhitā**yā**dippaccayantānañca vibhattiyo lopanīyā hontī’’ti attho. **Samāsa**ggahaṇādhikāre pana sati **tesaṃ**gahaṇena vā taddhitā**yā**dippaccayanta vibhattilopo. **Ca**ggahaṇaṃ ‘‘pabhaṅkaro’’tiādīsu lopanivattanatthaṃ.

Vipariṇāmena ‘‘luttāsu, vibhattīsū’’ti vattate, **yuttattha**ggahaṇañca.

333. **Pakati cassa sarantassa**.

Luttāsu vibhattīsu sarantassa assa yuttatthabhūtassa tividhassapi liṅgassa pakatibhāvo hoti. **Ca**saddena **kiṃsamudaya idappaccayatā**dīsu niggahītantassapi. Nimittābhāve nemittakābhāvassa idha anicchitattā ayamatideso.

Sakatthavirahenidha samāsassa ca liṅgabhāvābhāvā vibhattuppattiyamasampattāyaṃ nāmabyapadesātidesamāha.

334. **Taddhitasamāsakitakā nāmaṃvā’tavetunādīsu ca**.

Taddhitantā, kitantā, samāsā ca nāmamiva daṭṭhabbā **tavetuna tvāna tvā**dippaccayante vajjetvā. **Ca**ggahaṇaṃ kiccappaccaya**āīinī**itthippaccayantādissapi nāmabyapadesatthaṃ. Idha **samāsa**ggahaṇaṃ atthavataṃ samudāyānaṃ nāmabyapadeso samāsassevāti niyamatthanti apare.

‘‘Abyayībhāvo’’ti vattate.

335. **So napuṃsakaliṅgo**.

So abyayībhāvasamāso napuṃsakaliṅgova daṭṭhabboti napuṃsakaliṅgattaṃ. Ettha hi satipi liṅgātidese ‘‘adhipañña’’ntiādīsu ‘‘adhiñāṇaṃ’’ntiādi rūpappasaṅgo na hoti saddantarattā, ‘‘tipañña’’ntiādīsu viyāti daṭṭhabbaṃ, na cāyaṃ atideso, sutte atidesaliṅgassa **iva**saddassa adassanato. Pure viya syādyuppatti.

‘‘Kvacī’’ti vattate.

336. **Aṃ vibhattīnamakārantā abyayībhāvā**.

Tasmā akārantā abyayībhāvā parāsaṃ vibhattīnaṃ kvaci **aṃ** hoti, sesaṃ neyyaṃ.

Taṃ upanagaraṃ, nagarassa samīpaṃ tiṭṭhatīti attho. Tāni upanagaraṃ, ālapanepevaṃ, taṃ upanagaraṃ passa, tāni upanagaraṃ.

Na pañcamyāyamambhāvo, **kvacī**ti adhikārato;
Tatiyāsattamīchaṭṭhī-nantu hoti vikappato.

Tena upanagaraṃ kataṃ, upanagarena vā, tehi upanagaraṃ, upanagarehi vā, tassa upanagaraṃ dehi, tesaṃ upanagaraṃ, upanagarā ānaya, upanagaramhā upanagarasmā, upanagarehi, upanagaraṃ santakaṃ, upanagarassa vā, tesaṃ upanagaraṃ, upanagarānaṃ vā, upanagaraṃ nidhehi, upanagaramhi upanagarasmiṃ, upanagaraṃ upanagaresu vā. Evaṃ upakumbhaṃ.

Abhāve – darathānaṃ abhāvo niddarathaṃ, nimmasakaṃ.

Pacchāatthe – rathassa pacchā anurathaṃ, anuvātaṃ.

Yoggatāyaṃ – yathāsarūpaṃ, anurūpaṃ, rūpayogganti attho.

Vicchāyaṃ – attānamattānaṃ pati paccattaṃ, addhamāsaṃ addhamāsaṃ anu anvaddhamāsaṃ.

Anupubbiyaṃ – jeṭṭhānaṃ anupubbo anujeṭṭhaṃ.

Paṭilome – sotassa paṭilomaṃ paṭisotaṃ, paṭipathaṃ, pativātaṃ, attānaṃ adhikicca pavattā ajjhattaṃ.

Pariyādābhividhīsu āpāṇakoṭiyā āpāṇakoṭikaṃ, ‘‘kvaci samāsantagatānamakāranto’’ti **ka**ppaccayo, ākumārehi yaso kaccāyanassa ākumāraṃ.

Samiddhiyaṃ – bhikkhāya samiddhīti atthe samāseva napuṃsakaliṅgatte ca kate –

‘‘Samāsassa, anto’’ti ca vattate.

337. **Saro rasso napuṃsake**.

Napuṃsake vattamānassa samāsassa anto saro rasso hoti. Ettha ca **abyayībhāva**ggahaṇaṃ nānuvattetabbaṃ, tena digudvandabahubbīhīsupi napuṃsake vattamānassa samāsantassarassa rassattaṃ siddhaṃ hoti. ‘‘Aṃ vibhattīna’’miccādinā **a**mādeso, subhikkhaṃ. Gaṅgāya samīpe vattatīti upagaṅgaṃ, maṇikāya samīpaṃ upamaṇikaṃ.

Itthīsu amikiccāti atthe samāsanapuṃsakarassattādīsu katesu –

‘‘Abyayībhāvā, vibhattīna’’nti ca vattate.

338. **Aññasmā lopo ca**.

Akārantato aññasmā abyayībhāvasamāsā parāsaṃ vibhattīnaṃ lopo ca hoti. Adhitti, itthīsu adhikicca kathā pavattatīti attho. Adhitthi passa, adhitthi kataṃ iccādi, evaṃ adhikumāri, vadhuyā samīpaṃ upavadhu, gunnaṃ samīpaṃ upagu, **o**kārassa rassattaṃ **u**kāro. Evaṃ **upasaggapubbako**.

Nipātapubbako yathā – vuḍḍhānaṃ paṭipāṭi, ye ye vuḍḍhā vā yathāvuḍḍhaṃ, **padatthānatikkame** – yathākkamaṃ, yathāsatti, yathābalaṃ karoti, balamanatikkamitvā karotīti attho. Jīvassa yattako paricchedo yāvajīvaṃ, yāvatāyukaṃ, **ka**ppaccayo. Yattakena attho yāvadatthaṃ, pabbatassa parabhāgo tiropabbataṃ, tiropākāraṃ, tirokuṭṭaṃ, pāsādassa anto antopāsādaṃ, antonagaraṃ, antovassaṃ, nagarassa bahi bahinagaraṃ, pāsādassa upari uparipāsādaṃ, uparimañcaṃ, mañcassa heṭṭhā heṭṭhāmañcaṃ, heṭṭhāpāsādaṃ, bhattassa pure purebhattaṃ, evaṃ pacchābhattaṃ.

Sākallatthe – saha makkhikāya samakkhikaṃ bhuñjati, na kiñci parivajjetīti attho. ‘‘Tesu vuddhī’’tiādinā **saha**saddassa **sā**deso. Gaṅgāya oraṃ oragaṅgamiccādi.

Abyayībhāvasamāso niṭṭhito.

Kammadhārayasamāsa

Atha kammadhārayasamāso vuccate.

So ca navavidho visesanapubbapado visesanuttarapado visesanobhayapado upamānuttarapado sambhāvanāpubbapado avadhāraṇapubbapado **na**nipātapubbapado **ku**pubbapado **pā**dipubbapado cāti.

Tattha **visesanapubbapado** tāva – ‘‘mahanta purisa’’itīdha ubhayattha paṭhamekavacanaṃ **si,** tulyādhikaraṇabhāvappasiddhatthaṃ **ca**sadda **ta**saddappayogo, mahanto ca so puriso cāti viggahe –

Ito paraṃ ‘‘vibhāsā rukkhatiṇa’’iccādito ‘‘vibhāsā’’ti samāsavidhāne sabbattha vattate.

339. **Dvipade tulyādhikaraṇe kammadhārayo**.

Dve padāni nāmikāni tulyādhikaraṇāni aññamaññena saha vibhāsā samasyante, tasmiṃ dvipade tulyādhikaraṇe sati so samāso kammadhārayasañño ca hoti.

Dve padāni **dvipadaṃ,** tulyaṃ samānaṃ adhikaraṇaṃ attho yassa padadvayassa taṃ **tulyādhikaraṇaṃ,** tasmiṃ dvipade tulyādhikaraṇe. Bhinnappavattinimittānaṃ dvinnaṃ padānaṃ visesanavisesitabbabhāvena ekasmiṃ atthe pavatti **tulyādhikaraṇatā**. Kammamiva dvayaṃ dhārayatīti **kammadhārayo**. Yathā hi kammaṃ kriyañca payojanañca dvayaṃ dhārayati, kamme sati kriyāya, payojanassa ca sambhavato, tathā ayaṃ samāso ekassa atthassa dve nāmāni dhārayati, tasmiṃ samāse sati **e**katthajotakassa nāmadvayassa sambhavato.

Pure viya samāsasaññāvibhattilopapakatibhāvā, samāseneva tulyādhikaraṇabhāvassa vuttattā ‘‘vuttatthānamappayogo’’ti **ca**sadda **ta**saddānamappayogo.

340. **Mahataṃ mahā tulyādhikaraṇe pade**.

Mahanta saddassa **mahā** hoti tulyādhikaraṇe uttarapade pare. **Mahata**nti bahuvacanaggahaṇena kvaci **maha**ādeso ca, ettha ca visesanassa pubbanipāto visesanabhūtassa pubbapadassa **mahā**desavidhānatova viññāyati.

‘‘Kammadhārayo, digū’’ti ca vattate.

341. **Ubhe tappurisā**.

Ubhe kammadhārayadigusamāsā tappurisasaññā honti.

Tassa puriso tappuriso, tappurisasadisattā ayampi samāso anvatthasaññāya **tappuriso**ti vutto.

Yathā hi **tappurisa**saddo guṇamativatto, tathā ayaṃ samāsopi. Uttarapadatthappadhāno hi tappurisoti. Tato nāmabyapadeso syādyuppatti. Ayaṃ pana tappuriso abhidheyyavacano, paraliṅgo ca.

Mahāpuriso, mahāpurisā iccādi **purisa**saddasamaṃ, evaṃ mahāvīro, mahāmuni, mahantañca taṃ balañcāti mahābalaṃ, mahabbhayaṃ, **maha**ādeso. Santo ca so puriso cāti sappuriso, ‘‘santasaddassa so bhe bo cante’’ti ettha **ca**saddena **santa**saddassa samāse a**bha**kārepi **sā**deso, tathā pubbapuriso, parapuriso, paṭhamapuriso, majjhimapuriso, uttamapuriso, dantapuriso, paramapuriso, vīrapuriso, setahatthī, kaṇhasappo, nīluppalaṃ, lohitacandanaṃ.

Kvaci vibhāsādhikārato na bhavati, yathā – puṇṇo mantāniputto, citto gahapati, sakko devarājāti.

Pumā ca so kokilo cāti atthe samāse kate –

‘‘Lopa’’nti vattate.

342. **Pumassa liṅgādīsu samāsesu**.

Pumaiccetassa anto **a**kāro lopamāpajjate **liṅgā**dīsu parapadesu samāsesu, ‘‘aṃmo niggahītaṃ jhalapehī’’ti **ma**kārassa niggahītaṃ. Puṅkokilo. Evaṃ punnāgo.

Khattiyā ca sā kaññā cāti viggayha samāse kate –

‘‘Tulyādhikaraṇe, pade, itthiyaṃ bhāsitapumitthī pumāva ce’’ti ca vattate.

343. **Kammadhārayasaññe ca**.

Kammadhārayasaññe ca samāse itthiyaṃ vattamāne tulyādhikaraṇe uttarapade pare pubbabhūto itthivācako saddo pubbe bhāsitapumā ce, so pumā iva daṭṭhabboti pubbapade itthippaccayassa nivatti hoti.

Khattiyakaññā, khattiyakaññāyo iccādi. Evaṃ rattalatā, dutiyabhikkhā, brāhmaṇī ca sā dārikā cāti brāhmaṇadārikā, nāgamāṇavikā.

Pubbapadassevāyaṃ pumbhāvātideso, tena ‘‘khattiyakumārī kumārasamaṇī taruṇabrāhmaṇī’’tiādīsu uttarapadesu itthippaccayassa na nivatti hoti.

Itthiyamicceva kiṃ? Kumārīratanaṃ, samaṇīpadumaṃ.

Bhāsitapumāti kiṃ? Gaṅgānadī, taṇhānadī, pathavīdhātu. ‘‘Nandāpokkharaṇī, nandādevī’’tiādīsu pana saññāsaddattā na hoti.

Tathā puratthimo ca so kāyo cāti puratthimakāyo, ettha ca kāyekadeso **kāya**saddo. Evaṃ pacchimakāyo, heṭṭhimakāyo, uparimakāyo, sabbakāyo, purāṇavihāro, navāvāso, kataranikāyo, katamanikāyo, hetuppaccayo, abahulaṃ bahulaṃ katanti bahulīkataṃ, jīvitappadhānaṃ navakaṃ jīvitanavakaṃ iccādi.

Visesanuttarapade jinavacanānuparodhato therācariyapaṇḍitādi visesanaṃ parañca bhavati. Yathā – sāriputto ca so thero cāti sāriputtatthero. Evaṃ mahāmoggallānatthero, mahākassapatthero, buddhaghosācariyo, dhammapālācariyo, ācariyaguttiloti vā, mahosadho ca so paṇḍito cāti mahosadhapaṇḍito. Evaṃ vidhurapaṇḍito, vatthuviseso.

Visesanobhayapado yathā – sītañca taṃ uṇhañcāti sītuṇhaṃ, siniddho ca so uṇho cāti

siniddhuṇho, māso. Khañjo ca so khujjo cāti khañjakhujjo. Evaṃ andhabadhiro, katākataṃ, chiddāvachiddaṃ, uccāvacaṃ, chinnabhinnaṃ, sittasammaṭṭhaṃ, gatapaccāgataṃ.

Upamānuttarapade abhidhānānurodhato upamānabhūtaṃ visesanaṃ paraṃ bhavati. Yathā – sīho viya sīho, muni ca so sīho cāti munisīho. Evaṃ munivasabho, munipuṅgavo, buddhanāgo, buddhādicco, raṃsi viya raṃsi, saddhammo ca so raṃsi cāti saddhammaraṃsi. Evaṃ vinayasāgaro, puṇḍarīkamiva puṇḍarīko, samaṇo ca so puṇḍarīko cāti samaṇapuṇḍarīko, samaṇapadumo. Cando viya cando, mukhañca taṃ cando cāti mukhacando. Evaṃ mukhapadumaṃ iccādi.

Sambhāvanāpubbapado yathā – dhammo iti buddhi dhammabuddhi. Evaṃ dhammasaññā, dhammasaṅkhāto, dhammasammato, pāṇasaññitā, asubhasaññā, aniccasaññā, anattasaññā, dhātusaññā, dhītusaññā, attasaññā, atthisaññā, attadiṭṭhi iccādi.

Avadhāraṇapubbapado yathā – guṇo eva dhanaṃ guṇadhanaṃ. Evaṃ saddhādhanaṃ, sīladhanaṃ, paññādhanaṃ, cakkhu eva indriyaṃ cakkhundriyaṃ. Evaṃ cakkhāyatanaṃ, cakkhudhātu, cakkhudvāraṃ, rūpārammaṇamiccādi.

Nanipātapubbapado yathā – na brāhmaṇoti atthe kammadhārayasamāse, vibhattilopādimhi ca kate –

‘‘Ubhe tappurisā’’ti tappurisasaññā.

344. **Attaṃ nassa tappurise**.

Nassa nipātapadassa tappurise uttarapade pare sabbasseva **a**ttaṃ hoti. Tappurisekadesattā tappuriso, abrāhmaṇo.

Na nisedho sato yutto,
Desādiniyamaṃ vinā;
Asato cāphalo tasmā,
Kathamabrāhmaṇoti ce?

Nisedhatthānuvādena, paṭisedhavidhi kvaci;
Parassa micchāñāṇattā-khyāpanāyopapajjate.

Duvidho cassattho pasajjappaṭisedhapariyudāsavasena.

Tattha yo ‘‘asūriyapassā rājadārā’’tiādīsu viya uttarapadatthassa sabbathā abhāvaṃ dīpeti, so **pasajjappaṭisedhavācī** nāma. Yo pana ‘‘abrāhmaṇa amanussā’’tiādīsu viya uttarapadatthaṃ pariyudāsitvā taṃsadise vatthumhi kāriyaṃ paṭipādayati, so **pariyudāsavācī** nāma.

Vuttañca

‘‘Pasajjappaṭisedhassa, lakkhaṇaṃ vatthunatthitā;
Vatthuto aññatra vutti, pariyudāsalakkhaṇa’’nti.

Nanvevaṃ santepi ‘‘abrāhmaṇo’’tiādīsu kathamuttarapadatthappadhānatā siyāti?

Vuccate – **brāhmaṇā**disaddānaṃ brāhmaṇādiatthasseva taṃsadisādiatthassāpi vācakattā, **brāhmaṇā**disaddā hi kevalābrāhmaṇādiatthesveva pākaṭā, **bhū**saddo viyasattāyaṃ, yadā te pana aññena sadisādivācakena **na**iti nipātena yujjanti, tadā taṃsadisatadaññatabbiruddhatadabhāvesupi vattanti, **bhū**saddo viya **anvabhi**yādiyoge anubhavanaabhibhavanādīsu, tasmā uttarapadatthajotakoyevettha **na**iti nipātoti na doso, tena abrāhmaṇoti brāhmaṇasadisoti vuttaṃ hoti. Evaṃ amanusso, assamaṇo.

Aññatthe – na byākatā abyākatā, asaṃkiliṭṭhā, apariyāpannā.

Viruddhatthe – na kusalā akusalā, kusalapaṭipakkhāti attho. Evaṃ alobho, amitto.

Pasajjappaṭisedhe – na katvā akatvā, akātuna puññaṃ akaronto.

''Nassa, tappurise''ti ca vattate.

345. **Sare ana**.

Naiccetassa padassa tappurise uttarapade **ana** hoti sare pare.

Na asso anasso, na ariyo anariyo. Evaṃ anissaro, aniṭṭho, anupavādo, na ādāya anādāya, anoloketvā iccādi.

Kupubbapado yathā – kucchitamannanti niccasamāsattā aññapadena viggaho, kammadhārayasamāse kate –

''Tappurise, sare''ti ca vattate.

346. **Kadada kussa**.

Kuiccetassa nipātassa tappurise uttarapade **kada** hoti sare pare. Kadannaṃ. Evaṃ kadasanaṃ.

Sareti kiṃ? Kudārā, kuputtā, kudāsā, kudiṭṭhi.

''Kussā''ti vattate.

347. **Kāppatthesu ca**.

Kuiccetassa appatthe vattamānassa **kā** hoti tappurise uttarapade pare. Bahuvacanuccāraṇato kucchitatthe ca kvaci tappurise. Appakaṃ lavaṇaṃ kālavaṇaṃ. Evaṃ kāpupphaṃ, kucchito puriso kāpuriso, kupuriso vā.

Pādipubbapado ca niccasamāsova, padhānaṃ vacanaṃ pāvacanaṃ, bhusaṃ vaddhaṃ pavaddhaṃ, sarīraṃ, samaṃ, sammā vā ādhānaṃ samādhānaṃ, vividhā mati vimati, vividho kappo vikappo, visiṭṭho vā kappo vikappo, adhiko devo atidevo. Evaṃ adhidevo, adhisīlaṃ, sundaro gandho sugandho, kucchito gandho duggandho, sobhanaṃ kataṃ sukataṃ, asobhanaṃ kataṃ dukkaṭaṃ iccādi.

Ye idha avihitalakkhaṇā nāmanipātopasaggā, tesaṃ ''nāmānaṃ samāso''ti yogavibhāgena samāso daṭṭhabbo. Yathā – apunageyyā gāthā, acandamullokikāni mukhāni, assaddhabhojī, alavaṇabhojītiādīsu ayuttatthattā nāññena samāso.

Tathā diṭṭho pubbanti diṭṭhapubbo tathāgataṃ. Evaṃ sutapubbo dhammaṃ, gatapubbo maggaṃ, **kammani** diṭṭhā pubbanti diṭṭhapubbā devā tena. Evaṃ sutapubbā dhammā, gatapubbā disā, pahāro, parābhavo, vihāro, āhāro, upahāro iccādi.

Kammadhārayasamāso.

Digusamāsa

Atha digusamāso vuccate.

Tayo lokā samāhaṭā cittena sampiṇḍitā, tiṇṇaṃ lokānaṃ samāhāroti vā atthe –

‘‘Nāmānaṃ samāso yuttattho’’ti vattamāne ‘‘dvipade’’tiādinā kammadhārayasamāso, tato samāsasaññāyaṃ, vibhattilope, pakatibhāve ca kate –

‘‘Kammadhārayo’’ti vattate.

348. **Saṅkhyāpubbo digu**.

Saṅkhyāpubbo kammadhārayasamāso digusañño hoti.

Dve gāvo digu, digusadisattā ayampi samāso **digū**ti vutto. Atha vā saṅkhyāpubbattanapuṃsakekattasaṅkhātehi dvīhi lakkhaṇehi gato avagatoti digūti vuccati, dvīhi vā lakkhaṇehi gacchati pavattatīti digu. Ettha ca ‘‘saṅkhyāpubbo’’ti vuttattā saṅkhyāsaddasseva pubbanipāto, ‘‘ubhe tappurisā’’ti tappurisasaññā.

‘‘Napuṃsakaliṅgo’’ti vattate.

349. **Digussekattaṃ**.

Digussa samāsassa ekattaṃ hoti, napuṃsakaliṅgattañca.

Samāhāradigussetaṃ gahaṇaṃ, tattha sabbatthekavacanameva hoti, aññatra pana bahuvacanampi, nāmabyapadesasyādyuppatti **a**mādesādi.

Tilokaṃ, he tiloka, tilokaṃ, tilokena, tilokassa, tilokā tilokasmā tilokamhā, tilokassa, tiloke tilokamhi tilokasmiṃ.

Evaṃ tayo daṇḍā tidaṇḍaṃ, tīṇi malāni samāhaṭāni, tiṇṇaṃ malānaṃ samāhāroti vā timalaṃ, tilakkhaṇaṃ, catussaccaṃ, catasso disā catuddisaṃ, ‘‘saro rasso napuṃsake’’ti rassattaṃ, pañcasikkhāpadaṃ, saḷāyatanaṃ, sattāhaṃ, aṭṭhasīlaṃ, navalokuttaraṃ, dasasīlaṃ, satayojanaṃ.

Tathā – dve rattiyo dvirattaṃ, tisso rattiyo tirattaṃ, dve aṅguliyo dvaṅgulaṃ, satta godāvariyo, tāsaṃ samāhāroti vā sattagodāvaraṃ.

Ettha ca ratti aṅguli godāvarīnamantassa –

350. **Kvaci samāsantagatānamakāranto**.

Rājādigaṇassetaṃ gahaṇaṃ, tena samāsantagatānaṃ **rājādī**naṃ nāmānaṃ anto kvaci **a**kāro hotīti attho. **Kāra**ggahaṇena bahubbīhādimhi samāsante kvaci **ka**ppaccayo hoti, **surabhi su du pūtī**hi **gandha**ntassikāro ca.

Atha vā **a** ca **ko** ca akā, **ra**kāro padasandhikaro, tena kvaci samāsantagatānamanto hutvā **a ka** iccete paccayā hontīti attho. Tena pañca gāvo samāhaṭāti atthe samāsādiṃ katvā samāsante **a**ppaccaye, ‘‘o sare cā’’ti **avā**dese ca kate ‘‘pañcagava’’ntiādi ca sijjhati. ‘‘Dviratta’’ntiādīsu pana **a**ppaccaye kate pubbasarassa ‘‘saralopo’’tiādinā lopo.

Asamāhāradigu yathā – eko ca so puggalo cāti ekapuggalo. Evaṃ ekadhammo, ekaputto, tayo bhavā tibhavā, catasso disā catuddisā, dasasahassacakkavāḷāni iccādi.

Digusamāso.

Tappurisasamāsa

Atha tappurisasamāso vuccate.

So pana dutiyādīsu chasu vibhattīsu bhāvato chabbidho. Tattha dutiyātappuriso gatanissitātītātikkantappattāpannādīhi bhavati.

Saraṇaṃ gatoti viggahe –

‘‘Tappuriso’’ti vattate.

351. **Amādayo parapadebhi**.

Amādivibhatyantāni yuttatthāni pubbapadāni nāmehi parapadebhi saha vibhāsā samasyante, so samāso tappurisasañño hoti. Ayañca tappuriso abhidheyyavacanaliṅgo.

Gatādisaddā kitantattā tiliṅgā, vibhattilopādi sabbaṃ pubbasamaṃ. So saraṇagato, te saraṇagatā. Sā saraṇagatā, tā saraṇagatāyo. Taṃ kulaṃ saraṇagataṃ, tāni kulāni saraṇagatāni iccādi.

Evaṃ araññagato, bhūmigato, dhammaṃ nissito dhammanissito, atthanissito, bhavaṃ atīto bhavātīto, kālātīto, pamāṇaṃ atikkantaṃ pamāṇātikkantaṃ. Lokātikkantaṃ, sukhaṃ patto sukhappatto, dukkhappatto, sotaṃ āpanno sotāpanno, nirodhasamāpanno, rathaṃ āruḷho rathāruḷho, sabbarattiṃ sobhano sabbarattisobhano, muhuttasukhaṃ.

Upapadasamāse pana vuttiyeva tassa niccattā. Yathā – kammaṃ karotīti kammakāro, kumbhakāro, atthaṃ kāmetīti atthakāmo, dhammakāmo, dhammaṃ dhāretīti dhammadharo, vinayadharo, saccaṃ vadituṃ sīlamassāti saccavādī iccādi.

Tavantumānantādikitantehi vākyameva vavatthitavibhāsādhikārato. Yathā – odanaṃ bhuttavā, dhammaṃ suṇamāno, dhammaṃ suṇanto, kaṭaṃ karāno, anabhidhānato vā, abhidhānalakkhaṇā hi taddhitasamāsakitakāti.

Dutiyātappuriso.

Tatiyā kitaka pubba sadisa samūnattha kalaha nipuṇa missasakhilādīhi.

Buddhena bhāsito buddhabhāsito, dhammo. Evaṃ jinadesito, satthārā vaṇṇito satthuvaṇṇito, viññūhi garahito viññugarahito, viññuppasattho, issarakataṃ, sayaṃkataṃ, sukehi āhaṭaṃ sukāhataṃ, raññā hato rājahato, rogapīḷito, aggidaḍḍho, sappadaṭṭho, sallena viddho sallaviddho, icchāya apakato icchāpakato, sīlena sampanno sīlasampanno. Evaṃ sukhasahagataṃ, ñāṇasampayuttaṃ, mittasaṃsaggo, piyavippayogo, jātitthaddho, guṇahīno, guṇavuḍḍho, catuvaggakaraṇīyaṃ, catuvaggādikattabbaṃ, kākehi peyyā kākapeyyā, nadī.

Kvaci vuttiyeva, urena gacchatīti urago, pādena pivatīti pādapo. Kvaci vākyameva, parasunā chinnavā, kākehi pātabbā, dassanena pahātabbā.

Pubbādiyoge – māsena pubbo māsapubbo. Evaṃ mātusadiso, pitusamo, ekūnavīsati, sīlavikalo, asikalaho, vācānipuṇo, yāvakālikasaṃmissaṃ, vācāsakhilo, satthārā sadiso satthukappo, puññena atthiko puññatthiko, guṇādhiko, guḷena saṃsaṭṭho odano guḷodano, khīrodano, assena yutto ratho assaratho, maggacittaṃ, jambuyā paññāto lakkhito dīpo jambudīpo, ekena adhikā dasa ekādasa, jātiyā andho jaccandho, pakatiyā medhāvī pakatimedhāvī iccādi.

Tatiyātappuriso.

Catutthī tadatthaatthahitadeyyādīhi.

Tadatthe – kathinassa dussaṃ kathinadussaṃ, kathinacīvaratthāyāti attho. Evaṃ cīvaradussaṃ, cīvaramūlyaṃ, yāguyā atthāya taṇḍulā yāgutaṇḍulā, bhattataṇḍulā, saṅghassatthāya bhattaṃ saṅghabhattaṃ, āgantukānamatthāya bhattaṃ āgantukabhattaṃ. Evaṃ gamikabhattaṃ, pāsādāya dabbaṃ pāsādadabbaṃ.

Atthe bhikkhusaṅghassatthāya vihāro bhikkhusaṅghattho vihāro, bhikkhusaṅghatthā yāgu, bhikkhusaṅghatthaṃ cīvaraṃ. Yassatthāya yadattho, yadatthā, yadatthaṃ. Evaṃ tadattho, tadatthā. Tadatthaṃ. Etadattho vāyāmo, etadatthā kathā, etadatthaṃ sotāvadhānaṃ. Kimatthaṃ, attatthaṃ, paratthaṃ, vinayo saṃvaratthāya, sukhaṃ samādhatthāya, nibbidā virāgatthāya, virāgo vimuttatthāya. Tathā lokassa hito lokahito, buddhassa deyyaṃ buddhadeyyaṃ, pupphaṃ. Saṅghadeyyaṃ, cīvaraṃ. Idha na bhavati, saṅghassa dātabbaṃ, saṅghassa dātuṃ iccādi.

Catutthītappuriso.

Pañcamī apagamana bhaya virati mocanatthādīhi.

Methunasmā apeto methunāpeto. Evaṃ palāpāpagato, nagaraniggato, piṇḍapātapaṭikkanto. Gāmato nikkhantaṃ gāmanikkhantaṃ, rukkhaggā patito rukkhaggapatito, sāsanacuto, āpattivuṭṭhānaṃ, dharaṇitaluggato, sabbabhavehi nissaṭo sabbabhavanissaṭo.

Bhayatthādiyoge yathā – rājato bhayaṃ rājabhayaṃ, corehi bhayaṃ corabhayaṃ, amanussehi bhayaṃ amanussabhayaṃ, aggito bhayaṃ aggibhayaṃ. Pāpato bhīto pāpabhīto, pāpabhīruko, akattabbato virati akattabbavirati. Evaṃ kāyaduccaritavirati, vacīduccaritavirati, bandhanā mutto bandhanamutto, vanamutto, bandhanamokkho, kammato samuṭṭhitaṃ kammasamuṭṭhitaṃ, ukkaṭṭhukkaṭṭhaṃ, omakomakaṃ.

Kvaci vuttiyeva, kammato jātaṃ kammajaṃ. Evaṃ cittajaṃ, utujaṃ, āhārajaṃ. Idha na bhavati, pāsādā patito.

Pañcamītappuriso.

Chaṭṭhī rañño putto rājaputto. Evaṃ rājapuriso, ācariyapūjako, buddhasāvako, buddharūpaṃ, jinavacanaṃ, samuddaghoso, dhaññānaṃ rāsi dhaññarāsi, pupphagandho, phalaraso, kāyassa lahutā kāyalahutā, maraṇassati, rukkhamūlaṃ, ayassa patto ayopatto, evaṃ suvaṇṇakaṭāhaṃ, pānīyathālakaṃ, sappikumbho.

‘‘Devānaṃ rājā’’ti atthe samāsādimhi kate ‘‘kvaci samāsantagatānamakāranto’’ti **a**kāro, tato ‘‘syā cā’’ti **ā**ttaṃ **na** bhavati. Devarājo, devarājā, devarājaṃ, devarāje iccādi **purisa**saddasamaṃ. **A**ttābhāve so devarājā, te devarājāno iccādi **rāja**saddasamaṃ. Tathā devānaṃ sakhā devasakho, devasakhā, so devasakhā, te devasakhāno iccādi.

Pumassa liṅgaṃ pulliṅgaṃ. Evaṃ pumbhāvo, pumantalopādi.

Hatthipadaṃ, itthirūpaṃ, bhikkhunisaṅgho, jambusākhā, ettha ca ‘‘kvacādimajjhuttarāna’’ntiādinā majjhe **ī**kārūkārānaṃ rassattaṃ.

Vibhāsādhikārato kvaci vākyameva, sahasā kammassa kattāro, bhinnānaṃ sandhātā, kappassa tatiyo bhāgo, yā ca pakkhassa aṭṭhamī, manussānaṃ khattiyo sūratamo.

Yuttattho icceva? ‘‘Bhaṭo rañño puriso devadattassā’’ti ettha ‘‘bhaṭasambandhe chaṭṭhī’’ti aññamaññānapekkhatāya ayuttatthabhāvato samāso na bhavati, ‘‘kosalassa rañño putto’’tiādīsu pana sāpekkhatāya asamatthattā na bhavati, **sambandhī**saddānaṃ pana niccaṃ sāpekkhattepi gamakattā samāso, yathā – devadattassa gurukulaṃ, bhagavato sāvakasaṅghotiādi.

Chaṭṭhītappuriso.

Sattamī rūpe saññā rūpasaññā, evaṃ rūpasañcetanā, saṃsāradukkhaṃ, cakkhumhi sannissitaṃ viññāṇaṃ cakkhuviññāṇaṃ, dhamme rato dhammarato, dhammābhirati, dhammaruci, dhammagāravo, dhammesu nirutti dhammanirutti, dānādhimutti, bhavantarakataṃ, dassane assādo dassanassādo, araññe vāso araññavāso, vikāle bhojanaṃ vikālabhojanaṃ, kāle vassaṃ kālavassaṃ, vane pupphaṃ vanapupphaṃ. Evaṃ vanamahiso, gāmasūkaro, samuddamaccho, āvāṭakacchapo, āvāṭamaṇḍūko, kūpamaṇḍūko, titthanāvā, itthīsu dhutto itthidhutto chāyāya sukkho chāyāsukkho, aṅgārapakkaṃ, cārakabaddho.

Idha vuttiyeva, yathā – vane caratīti vanacaro, kucchimhi sayatīti kucchisayo, thale tiṭṭhatīti thalaṭṭho. Evaṃ jalaṭṭho, pabbataṭṭho, maggaṭṭho, paṅke jātaṃ paṅkajaṃ, sire ruhatīti siroruhaṃ iccādi.

Idha na bhavati, bhojane mattaññutā, indriyesu guttadvāratā, āsane nisinno, āsane nisīditabbaṃ.

Sattamītappuriso.

‘‘Tadanuparodhenā’’ti vuttattā yathābhidhānaṃ tappurise kvaci **accantā**dīsu **a**mādivibhatyantaṃ pubbapadaṃ paraṃ sambhavati.

Yathā – antaṃ atikkantaṃ accantaṃ, accantāni, velaṃ atikkanto ativelo, rassattaṃ. Evaṃ mālaṃ atīto atimālo, pattajīviko, āpannajīviko, akkhaṃ patigataṃ nissitanti paccakkhaṃ dassanaṃ, paccakkho attabhāvo, paccakkhā buddhi, atthaṃ anugataṃ anvatthaṃ, kokilāya avakuṭṭhaṃ avakokilaṃ vanaṃ, pariccattanti attho. Avamayūraṃ, ajjhayanāya parigilāno pariyajjhayano, kammassa alaṃ samatthoti alaṃkammo, vacanāya alanti alaṃvacano, vānato nikkhantaṃ nibbānaṃ, kilesehi nikkhanto nikkileso, niraṅgaṇo, kosambiyā nikkhanto nikkosambī, vanato niyyāto nibbano, ācariyato paro pācariyo. Evaṃ payyako, parahiyyo, gaṅgāya upari uparigaṅgaṃ. Evaṃ heṭṭhānadī, antosamāpatti, haṃsānaṃ rājā rājahaṃso, haṃsarājā vā, māsassa addhaṃ addhamāsaṃ, māsaddhaṃ vā, āmalakassa addhaṃ addhāmalakaṃ, āmalakaddhaṃ vā, kahāpaṇassa aḍḍhaṃ aḍḍhakahāpaṇaṃ, aḍḍhamāsakaṃ, rattiyā aḍḍhaṃ aḍḍharattaṃ, rattiyā pubbaṃ pubbarattaṃ, rattiyā pacchā pacchārattaṃ. Ettha ca ‘‘kvaci samāsantagatānamakāranto’’ti **ratti**saddantassa **a**ttaṃ, ahassa pubbaṃ pubbanhaṃ. Evaṃ sāyanhaṃ, ‘‘tesu vuddhī’’tiādinā **aha**ssa **anhā**deso.

Amādiparatappuriso.

Kvaci tappurise ‘‘pabhaṅkarā’’dīsu vibhattilopo na bhavati.

Yathā – pabhaṃ karotīti atthe ‘‘amādayo parapadebhī’’ti samāso, ‘‘nāmānaṃ samāso yuttattho’’ti samāsasaññā, tato ‘‘tesaṃ vibhattiyo lopā cā’’ti vibhattilope sampatte tattheva **ca**ggahaṇena pubbapade vibhattilopābhāvo. Sesaṃ samaṃ. Pabhaṅkaro, amataṃ dadātīti amatandado, raṇaṃ jahātīti raṇañjaho, jutiṃ dhāretīti jutindharo, tathā sahasākataṃ, parassapadaṃ. Attanopadaṃ, bhayato upaṭṭhānaṃ bhayatūpaṭṭhānaṃ, paratoghoso, gavaṃpatitthero, manasikāro, pubbenivāso, pubbenivāsānussati, majjhekalyāṇaṃ, antevāsī, antevāsiko, janesuto, urasilomo, kaṇṭhekāḷo, sarasijamiccādi.

Alopatappuriso.

Tappurisasamāso niṭṭhito.

Bahubbīhisamāsa

Atha bahubbīhisamāso vuccate.

So ca navavidho dvipado tulyādhikaraṇo, dvipado bhinnādhikaraṇo, tipado **na**nipātapubbapado, **saha**pubbapado upamānapubbapado saṅkhyobhayapado disantarāḷattho byatihāralakkhaṇo cāti.

Tattha **dvipado tulyādhikaraṇo** bahubbīhi kammādīsu chasu vibhatyatthesu bhavati.

Tattha **dutiyatthe** tāva – ‘‘āgatā samaṇā imaṃ saṅghārāma’’nti viggahe –

352. **Aññapadatthesu bahubbīhi**.

Samasyamānapadato aññesaṃ paṭhamadutiyādivibhatyantānaṃ padānamatthesu yuttatthāni nāmāni vibhāsā samasyante, so samāso bahubbīhisañño ca hoti.

Bahavo vīhayo yassa so bahubbīhi, bahubbīhisadisattā ayampisamāso anvatthasaññāvasena **bahubbīhī**ti vutto, aññapadatthappadhāno hi bahubbīhi.

Duvidho cāyaṃ bahubbīhi tagguṇasaṃviññāṇātagguṇasaṃviññāṇavasena, tesu yattha visesanabhūto attho **aññapadattha**ggahaṇena gayhati, so **tagguṇasaṃviññāṇo,** yathā – lambakaṇṇamānayāti.

Yattha pana na gayhati, so **atagguṇasaṃviññāṇo,** yathā – bahudhanamānayāti.

Idha **bahubbīhi**sadde viya visesanassa pubbanipāto, sesaṃ pubbasamaṃ.

Āgatasamaṇo saṅghārāmo. Ettha ca **āgata**saddo, **samaṇa**saddo ca attano atthe aṭṭhatvā dutiyāvibhatyatthabhūte saṅghārāmasaṅkhāte aññapadatthe vattanti, tadatthajotanatthameva tadanantaraṃ ‘‘saṅghārāmo’’ti padantaraṃ payujjati, tato samāseneva kammatthassa abhihitattā puna dutiyā na hoti. **Idaṃ**saddassa ca appayogo, evaṃ sabbattha. Bahubbīhi cāyaṃ abhidheyyaliṅgavacano.

Tathā āgatasamaṇā sāvatthi, āgatasamaṇaṃ jetavanaṃ, paṭipannā addhikā yaṃ pathaṃ soyaṃ paṭipannaddhiko patho, abhiruḷhā vāṇijā yaṃ nāvaṃ sā abhiruḷhavāṇijā nāvā. Evaṃ kammatthe bahubbīhi.

Tatiyatthe bahubbīhi yathā – jitāni indriyāni yena samaṇena soyaṃ jitindriyo samaṇo. Evaṃ diṭṭhadhammo, pattadhammo, katakicco, jitā mārā anenāti jitamāro bhagavā, paṭividdhasabbadhammo.

Catutthiyatthe bahubbīhi yathā – dinno suṅko yassa rañño soyaṃ dinnasuṅko rājā, upanītaṃ bhojanaṃ assa samaṇassāti upanītabhojano samaṇo, upahaṭo bali assāti upahaṭabali yakkho.

Pañcamiyatthe bahubbīhi yathā – niggatā janā asmā gāmā soyaṃ niggatajano gāmo, niggato ayo asmāti nirayo, niggatā kilesā etasmāti nikkileso, apetaṃ viññāṇaṃ asmāti apetaviññāṇo matakāyo, apagataṃ bhayabheravaṃ asmāti apagatabhayabheravo arahā.

Chaṭṭhiyatthe bahubbīhi yathā – chinnā hatthā yassa purisassa soyaṃ chinnahattho puriso. Evaṃ paripuṇṇasaṅkappo, khīṇāsavo, vīto rāgo assāti vītarāgo, dve padāni assāti dvipado, dvihattho paṭo, tevijjo, catuppado, pañca cakkhūni assāti pañcacakkhu bhagavā, chaḷabhiñño, rassattaṃ, navaṅgaṃ satthusāsanaṃ, dasabalo, anantañāṇo, tīṇi dasa parimāṇametesanti tidasā devā, samāsantassa **a**ttaṃ, idha **parimāṇa**saddassa sannidhānato **dasa**saddo saṅkhyāne vattate, ayaṃ paccayo etesanti idappaccayā, ko pabhavo assāti kiṃpabhavo ayaṃ kāyo, vigataṃ malamassāti vimalo, sundaro gandho assāti sugandhaṃ candanaṃ. Evaṃ susīlo, sumukho, kucchito gandho assāti duggandhaṃ kuṇapaṃ, duṭṭhu mano assāti dummano. Evaṃ dussīlo, dummukho, tapo eva dhanaṃ assāti tapodhano, khantisaṅkhātaṃ balaṃ assāti khantibalo, indoti nāmaṃ etassāti indanāmo.

Chandajātādīsu visesanavisesitabbānaṃ yathicchitattā ubhayaṃ pubbaṃ nipatati, yathā – chando jāto assāti chandajāto, jāto chando assātipi jātachando. Evaṃ sañjātapītisomanasso, pītisomanassasañjāto, māsajāto, jātamāso, chinnahattho, hatthacchinno.

‘‘Dīghā jaṅghāyassā’’ti viggayha samāsādimhi kate –

‘‘Tulyādhikaraṇe, pade’’ti ca vattate.

353. **Itthiyaṃ bhāsitapumitthī pumāva ce**.

Itthiyaṃ vattamāne tulyādhikaraṇe pade pare pubbe bhāsitapumā itthivācako saddo atthi ce, so pumā iva daṭṭhabboti pubbapade itthippaccayābhāvo, bahubbīhivisayoyaṃ, upari ‘‘kammadhārayasaññe cā’’ti vakkhamānattā.

354. **Kvacādimajjhuttarānaṃ dīgharassāpaccayesu ca**.

Kvaci taddhitasamāsanāmopasaggādīsu padesu ādimajjhuttarabhūtānaṃ sarānaṃ jinavacanānuparodhena dīgharassā honti paccayesu, apaccayesu paresu, aparabhūtesu ca.

Tattha

Dīghattaṃ pākaṭānūpa- ghātādo madhuvādisu;
Rassattaṃ ajjave itthi- rūpādo ca ka, tādisūti.

Bahubbīhisamāse sati pulliṅge uttarapadantassa rassattaṃ. Dīghajaṅgho puriso, tathā pahūtā jivhā assāti pahūtajivho bhagavā. Mahatī paññā assāti mahāpañño. ‘‘Mahataṃ mahā tulyādhikaraṇe pade’’ti **mahā**deso.

Itthiyamiti kiṃ? Khamādhano. **Bhāsitapumā**ti kiṃ? Saddhādhuro, saddhāpakatiko, paññāpakatiko, paññāvisuddhiko, ettha ca ‘‘kvaci samāsantagatānamakāranto’’ti **ka**ppaccayo. **Tulyādhikaraṇe** icceva? Samaṇibhattiko, kumāribhattiko, kumāribhatti.

Pubbapadassevāyaṃ pumbhāvātideso, tena idha na bhavati. Bahudāsiko puriso. Bahukumārikaṃ kulaṃ.

‘‘Gāṇḍhivo dhanu assā’’ti viggayha samāsādimhi kate –

355. **Dhanumhā ca**.

Tipadamidaṃ. Kvacisamāsantagatā **dhanu**saddā **ā**paccayo hoti, **ca**saddena **dhammā**dito ca, ‘‘vamodudantāna’’nti **va**kāro, gāṇḍhivadhanvā. Evaṃ paccakkhadhammā.

Kvacīti kiṃ? Sahassathāmadhanu, paccakkhadhammo, viditadhammo.

Nānādumapatitapupphavāsitasānu iccatra – nānappakārā dumā nānādumā, nānādumehi patitāni nānādumapatitāni, nānādumapatitāni ca tāni pupphāni cāti nānādumapatitapupphāni, tehi vāsitā nānādumapatitapupphavāsitā, nānādumapatitapupphavāsitā sānū yassa pabbatassa soyaṃ nānādumapatitapupphavāsitasānu pabbato. Ayaṃ pana kammadhārayatappurisagabbho tulyādhikaraṇabahubbīhi.

Tathā byālambo ambudharo byālambambudharo, tassa bindūni byālambambudharabindūni, tehi cumbito byālambambudharabinducumbito, tādiso kūṭo yassa soyaṃ **byālambambudharabinducumbitakūṭo** iccādi.

Sattamiyatthe bahubbīhi yathā – sampannāni sassāni yasmiṃ janapade soyaṃ sampannasasso janapado, sulabho piṇḍo imasminti sulabhapiṇḍo deso. Ākiṇṇā manussā yassaṃ rājadhāniyaṃ sā ākiṇṇamanussā rājadhānī, bahavo tāpasā etasminti bahutāpaso assamo, upacitaṃ maṃsalohitaṃ asminti upacitamaṃsalohitaṃ sarīraṃ, bahavo sāmino asminti bahussāmikaṃ nagaraṃ.

‘‘Bahū nadiyo asmi’’nti atthe samāsādimhi kate –

Samāsantaggahaṇaṃ, **ka**ppaccayo ca vattate.

356. **Nadimhā ca**.

Samāsantagatā **nadi**mhā **ka**ppaccayo hoti, **ca**saddena tuantā ca. Niccatthaṃ vacanaṃ. **Nadī**ti cettha itthivācakānaṃ **ī**kārūkārānaṃ parasamaññā, tato ‘‘kvacādimajjhuttarāna’’ntiādinā nadisaññassa **ka**ppaccaye rassattaṃ, bahunadiko janapado. Evaṃ bahujambukaṃ vanaṃ. Bahunārikoti chaṭṭhībahubbīhinā siddhaṃ. Bahavo kattāro asmiṃ, assāti vā bahukattuko deso. Evaṃ bahubhattuko.

Bhinnādhikaraṇo yathā – ekarattiṃ vāso assāti ekarattivāso, samānena janena saddhiṃ vāso assāti samānavāso puriso. Ubhato byañjanamassa atthīti ubhabhobyañjanako, chattaṃ pāṇimhi assāti chattapāṇi puriso. Evaṃ daṇḍapāṇi, satthapāṇi, vajirapāṇi, khaggahattho, satthahattho, dāne ajjhāsayo assāti dānajjhāsayo, dānādhimuttiko, buddhabhattiko, saddhammagāravo iccādi.

Tipado yathā – parakkamenādhigatā sampadā yehi te bhavanti parakkamādhigatasampadā mahāpurisā. Evaṃ dhammādhigatabhogā, oṇīto pattato pāṇi yena soyaṃ oṇītapattapāṇi, sīhassa pubbaddhaṃ viya kāyo assāti sīhapubbaddhakāyo, mattā bahavo mātaṅgā asminti mattabahumātaṅgaṃ vanaṃ iccādi.

Nanipātapubbapado yathā – natthi etassa samoti asamo bhagavā. Idha ‘‘attaṃ nassa tappurise’’ti sutte ‘‘attaṃ nassā’’ti yogavibhāgena **na**ssa **a**ttaṃ. Evaṃ appaṭipuggalo, aputtako, ahetuko, ‘‘kvaci samāsanta’’iccādinā **ka**ppaccayo, natthi saṃvāso etesanti asaṃvāsā, **na** vijjate vuṭṭhi etthāti avuṭṭhiko janapado, abhikkhuko vihāro, natthi etassa uttaroti anuttaro, ‘‘sare ana’’ti **ana, tappurisa**ggahaṇamupalakkhaṇaṃ, athavā ‘‘tesu vuddhī’’tiādinā **na**ssa **ana**. Evaṃ natthi anto assāti anantaṃ, na vijjanti āsavā etesanti anāsavā iccādi.

Paṭhamāyatthe sahapubbapado yathā – saha hetunā yo vattateti sahetuko, sahetu vā, ‘‘tesu vuddhī’’tiādinā **saha**saddassa **sā**deso, ‘‘kvaci samāsanta’’iccādinā **ka**ppaccayo ca, saha pītiyā ime vattantīti sappītikā. Evaṃ saha paccayehi vattantīti sappaccayā, sakileso, saupādāno, saparivāro, saha mūlena uddhato samūluddhato rukkho.

Upamānapubbapado paṭhamāyatthe tāva – upamānopameyyabhāvappasiddhatthaṃ **iva**saddappayogo, kāyabyāmānaṃ samappamāṇatāya nigrodho iva parimaṇḍalo yo rājakumāro soyaṃnigrodhaparimaṇḍalo rājakumāro. ‘‘Vuttatthānamappayogo’’ti **iva**saddassa appayogo, saṅkho viya paṇḍaro ayanti saṅkhapaṇḍaro, kāko viya sūro ayanti kākasūro, cakkhu iva bhūto ayaṃ paramatthadassanatoti cakkhubhūto bhagavā. Evaṃ atthabhūto. Dhammabhūto, brahmabhūto, andho viya bhūto ayanti andhabhūto bālo. Muñjapabbajamiva bhūtā ayanti muñjapabbajabhūtā kudiṭṭhi. Tantākulakamiva jātā ayanti tantākulakajātā.

Chaṭṭhiyatthe – suvaṇṇavaṇṇo viya vaṇṇo yassa soyaṃ suvaṇṇavaṇṇo bhagavā. Uttarapadalopo, nāgassa viya assa gatīti nāgagati. Evaṃ sīhagati, nāgavikkamo, sīhavikkamo, sīhahanu, eṇissa viya assa jaṅghāti eṇijaṅgho, sīhassa pubbaddhaṃ viya assa kāyoti sīhapubbaddhakāyo, brahmuno viya aṭṭhaṅgasamannāgato saro assāti brahmassaro.

Vāsaddatthe saṅkhyobhayapado yathā – dve vā tayo vā pattā dvattipattā, ‘‘dvekaṭṭhānamākāro vā’’ti **dvi**saddantassa **ā**ttaṃ, rassattaṃ, dvīhaṃ vā tīhaṃ vā dvīhatīhaṃ, cha vā

pañca vā vācā chappañcavācā. Evaṃ sattaṭṭhamāsā, ekayojanadviyojanāni.

Disantarāḷattho yathā – pubbassā ca dakkhiṇassā ca disāya yadantarāḷaṃ sāyaṃ pubbadakkhiṇā vidisā. Ettha tulyādhikaraṇapadaparattābhāvā na pumbhāvātideso, ‘‘kvacādimajjhuttarāna’’ntiādinā disantarāḷatthe pubbapadassa rassattaṃ. Evaṃ pubbuttarā, aparadakkhiṇā, pacchimuttarā. Yadā pana dakkhiṇā ca sā pubbā cāti kammadhārayasamāso hoti, tadā pumbhāvātideso uttarapadatthappadhānattā, sabbanāmikavidhānampi niccaṃ bhavatiyeva, yathā – dakkhiṇapubbassā, dakkhiṇapubbassamiti.

Byatihāralakkhaṇo yathā – kesesu ca kesesu ca gahetvā idaṃ yuddhaṃ pavattatīti kesākesi, daṇḍehi ca daṇḍehi ca paharitvā idaṃ yuddhaṃ pavattatīti daṇḍādaṇḍi, ‘‘kvacādimajjhuttarāna’’ntiādinā majjhedīgho, ‘‘tesu vuddhī’’tiādinā antassikāro.

Paṭhamāvibhatyatthabahubbīhi.

Bahubbīhisamāso niṭṭhito.

Dvandasamāsa

Atha dvandasamāso vuccate.

So ca duvidho itarītarayoga samāhāratthabhedena.

Tattha **itarītarayoge** tāva – ‘‘sāriputtamoggallāna’’itīdha ubhayatthāpi paṭhamekavacanaṃ, samuccayajotanatthaṃ **ca**saddappayogo ca.

‘‘Sāriputto ca moggallāno cā’’ti viggahe –

357. **Nāmānaṃ samuccayo dvando**.

Nānānāmānameva ekavibhattikānaṃ yuttatthānaṃ yo samuccayo, so vibhāsā samāso bhavati, dvandasañño ca.

Ettha ca **samuccayo** nāma sampiṇḍanaṃ, so pana atthavasena kevalasamuccayo anvācayo itarītarayogo samāhāro cāti catubbidho.

Tattha kevalasamuccaye, anvācaye ca samāso na bhavati, kriyāsāpekkhatāya nāmānaṃ aññamaññaṃ ayuttatthabhāvato, yathā – cīvaraṃ piṇḍapātañca paccayaṃ sayanāsanaṃ adāsi, dānañca dehi, sīlañca rakkhāhi. Itarītarayoge, samāhāre ca samāso bhavati, tattha nāmānaṃ aññamaññaṃ yuttatthabhāvato.

Dve dve padāni dvandā, dvandaṭṭhā vā dvandā, dvandasadisattā ayaṃ samāsopi anvatthasaññāya **dvando**ti vuccati, ubhayapadatthappadhāno hi dvando.

Nanu ca ubhayapadatthappadhānatte sati dvande kathamekatthībhāvo siyāti? Vuccate – sadisādiatthepi saddappavattisambhavenadvinnaṃ padānaṃ ekakkhaṇeyeva atthadvayadīpakattā na virodho, tañca dvandavisayameva, tesamatthadvayadīpakattā. Yathā hi **bhū**saddo anubhavaabhibhavādike atthe **anvabhi**ādiupasaggasahitova dīpeti, na kevalo, evaṃ ‘‘gavassaka’’ntiādīsu gavādīnaṃ **assā**disaddantarasahitānameva atthadvayadīpanaṃ, na kevalānanti tañca dvandavisayameva, na sabbatthāti daṭṭhabbaṃ. Atha vā dvinnampi yathāvuttasamuccayadīpakattā atthi dvandepekatthitāti na koci virodho, tato samāsasaññāvibhattilopādi vuttanayameva, samāseneva catthassa vuttattā ‘‘vuttatthānamappayogo’’ti **ca**saddassa appayogo.

Idha dvande accitataraṃ pubbaṃ nipatati, parasseva liṅgañca. Itarītarayogassa avayavappadhānattā sabbattha bahuvacanameva.

Sāriputtamoggallānā, sāriputtamoggallāne, sāriputtamoggallānehi iccādi, samaṇo ca brāhmaṇo ca samaṇabrāhmaṇā. Evaṃ brāhmaṇagahapatikā, khattiyabrāhmaṇā, devamanussā, candimasūriyā, mātā ca pitā ca mātāpitaro, ''tesu vuddhī''tiādinā dvande **mātu**ādipubbapa**du**kārassa **ā**kāro. Evaṃ pitāputtā.

''Jāyā ca pati cāti jāyāpati''itīdha –

''Kvacī''ti vattate.

358. **Jāyāya tudaṃ jāni patimhi**.

Jāyāsaddassa **tudaṃ jāni**iccete ādesā honti **pati**sadde pare kvaci. Tudaṃpati, jānipati, jayampatikā. **E**ttha niggahītāgamo, ''kvacā''dinā rassattañca.

Kvaci appasaraṃ pubbaṃ nipatati, yathā – cando ca sūriyo ca candasūriyā, nigamā ca janapadā ca nigamajanapadā, surā ca asurā ca garuḷā ca manujā ca bhujagā ca gandhabbā ca surāsuragaruḷamanujabhujagagandhabbā.

Kvaci **ivaṇṇu**vaṇṇantānaṃ pubbanipāto, yathā – aggi ca dhūmo ca aggidhūmā. Evaṃ gatibuddhibhujapaṭhaharakarasayā, dhātavo ca liṅgāni ca dhātuliṅgāni.

Kvaci sarādi**a**kārantānaṃ pubbanipāto, yathā – attho ca dhammo ca atthadhammā. Evaṃ atthasaddā, saddatthā vā.

Samāhāre pana – ''cakkhu ca sotañcā''ti atthe ''nāmānaṃ samuccayo dvando''ti dvandasamāsaṃ katvā vibhattilopādimhi kate –

''Napuṃsakaliṅgaṃ, ekattañcā''ti vattate.

359. **Tathā dvande pāṇi tūriya yogga senaṅga khuddajantuka vividha viruddha visabhāgatthādīnañca**.

Yathā digusamāse, tathā samāhāradvandasamāsepi pāṇi tūriya yogga senaṅgatthānaṃ, khuddajantukavividha viruddhavisabhāgatthaiccevamādīnañca ekattaṃ hoti, napuṃsakaliṅgattañca.

Pāṇino ca tūriyāni ca yoggāni ca senā cāti pāṇitūriya yoggasenā, tāsamaṅgāni **pāṇitūriyayoggasenaṅgāni,** dvandato parattā **aṅga**saddo paccekamabhisambajjhate. Khuddā ca te jantukā ceti **khuddajantukā,** vividhenākārena viruddhā **vividhaviruddhā,** niccavirodhino. Samāno bhāgo yesaṃ te sabhāgā, ''tesu vuddhī''tiādinā **samāna**ssa **sa**ādeso, vividhā ca te lakkhaṇato sabhāgā ca kiccatoti **visabhāgā**. Pāṇitūriyayoggasenaṅgāni ca khuddajantukā ca vividhaviruddhā ca visabhāgā cāti dvando, idha bahuttā pubbanipātassa aniyamo, te atthā yesaṃ te pāṇitūriyayoggasenaṅgakhuddajantukavividhaviruddhavisabhāgatthā, te ādayo yesaṃ te tadādayo.

Ādiggahaṇena aññoññaliṅgavisesita saṅkhyāparimāṇattha pacanacaṇḍālattha disatthādīnañca dvande ekattaṃ, napuṃsakaliṅgattañca, iti pāṇyaṅgatthabhāvato cakkhusotasaddānaṃ iminā ekattaṃ, napuṃsakaliṅgattañca katvā samāsattā nāmabyapadese kate **syā**dyuppatti **a**mādesādi.

Cakkhusotaṃ, he cakkhusota, cakkhusotaṃ, cakkhusotena. Evaṃ sabbatthekavacanameva. Mukhañca nāsikā ca mukhanāsikaṃ, ''saro rasso napuṃsake''ti antassa rassattaṃ, hanu ca gīvā ca hanugīvaṃ. Evaṃ kaṇṇanāsaṃ, pāṇipādaṃ, chavimaṃsalohitaṃ. Hatthapādā maṃsalohitānītiādīnaṃ pana itarītarayogena siddhaṃ. Evaṃ **pāṇyaṅgatthe**.

Tūriyaṅgatthe gītañca vāditañca gītavāditaṃ, sammañca tāḷañca sammatāḷaṃ, **samma**nti kaṃsatāḷaṃ. **Tāḷa**nti hatthatāḷaṃ. Saṅkhe ca paṇavo ca ḍiṇḍimo ca, saṅkhā ca paṇavā ca ḍaṃṇḍimā cāti vā saṅkhapaṇavaḍiṇḍimaṃ, paṇavādayo dvepi bheriviseso.

Yoggaṅgatthe yathā – phālo ca pācanañca phālapācanaṃ, yugañca naṅgalañca yuganaṅgalaṃ.

Senaṅgatthe hatthino ca assā ca hatthiassaṃ, rathā ca pattikā ca rathapattikaṃ, asi ca cammañca asicammaṃ, **camma**nti saravāraṇaphalakaṃ. Dhanu ca kalāpo ca dhanukalāpaṃ, **kalāpo**ti tūṇīraṃ.

Khuddajantukatthe ḍaṃsā ca makasā ca ḍaṃsamakasaṃ. Evaṃ kunthakipillikaṃ, kīṭapaṭaṅgaṃ, kīṭasarīsapaṃ. Tattha **kunthā** sukhumakipillikā, **kīṭā** kapālapiṭṭhikapāṇā.

Vividhaviruddhatthe ahi ca nakulo ca, ahī ca nakulā cāti vā ahinakulaṃ. Evaṃ biḷāramūsikaṃ, antassa rassattaṃ, kākolūkaṃ, sappamaṇḍūkaṃ, garuḷasappaṃ.

Visabhāgatthe sīlañca paññāṇañca sīlapaññāṇaṃ, samatho ca vipassanā ca samathavipassanaṃ. Evaṃ nāmarūpaṃ, hirottappaṃ. Satisampajaññaṃ, lobhamohaṃ, dosamohaṃ, ahirikānottappaṃ, thinamiddhaṃ, uddhaccakukkuccamiccādi. ‘‘Aṃmo niggahītaṃ jhalapehī’’ti ettha ‘‘aṃmo’’ti niddesadassanato katthaci napuṃsakaliṅgattaṃ na hotīti daṭṭhabbaṃ, tena ādhipaccaparivāro chandapārisuddhi paṭisandhippavattiyantiādi sijjhati.

Aññoññaliṅgavisesitānaṃ dvande dāsī ca dāso ca dāsidāsaṃ, ‘‘kvacādī’’tiādinā majjhe rassattaṃ. Evaṃ itthipumaṃ, pattacīvaraṃ, sākhāpalāsamiccādi.

Saṅkhyāparimāṇatthānaṃ dvande ekakañca dukañca ekakadukaṃ, saṅkhyādvande appasaṅkhyā pubbaṃ nipatati. Evaṃ dukatikaṃ, tikacatukkaṃ, catukkapañcakaṃ, dīgho ca majjhimo ca dīghamajjhimaṃ.

Pacanacaṇḍālatthānaṃ dvande orabbhikā ca sūkarikā ca orabbhikasūkarikaṃ. Evaṃ sākuṇikamāgavikaṃ, sapāko ca caṇḍālo ca sapākacaṇḍālaṃ, pukkusachavaḍāhakaṃ, venarathakāraṃ. Tattha **venā** tacchakā, **rathakārā** cammakārā.

Disatthānaṃ dvande pubbā ca aparā cāti atthe dvandasamāsaṃ, vibhattilopañca katvā idhā**di**ggahaṇena ekatte, napuṃsakaliṅgatte ca kate ‘‘saro rasso napuṃsake’’ti rassattaṃ, pubbāparaṃ, he pubbāpara, pubbāparaṃ, pubbāparena, pubbāparassa iccādi. Evaṃ puratthimapacchimaṃ, dakkhiṇuttaraṃ, adharuttaraṃ.

‘‘Napuṃsakaliṅgaṃ, ekattaṃ, dvande’’ti ca vattate.

360. Vibhāsā rukkha tiṇa pasu dhana dhañña janapadādīnañca.

Rukkha tiṇa pasu dhana dhañña janapadādīnamekattaṃ, napuṃsakaliṅgattañca vibhāsā hoti dvande samāse. **E**kattābhāve bahuvacanaṃ, parasseva liṅgañca.

Tattha **rukkhānaṃ dvande** assatthā ca kapitthā cāti atthe samāhāre dvandasamāsādimhi kate iminā vikappenekattaṃ, napuṃsakaliṅgattañca. Assatthakapitthaṃ, assatthakapitthā vā. Evaṃ ambapanasaṃ, ambapanasā vā, khadirapalāsaṃ, khadirapalāsā vā, dhavassakaṇṇakaṃ, dhavassakaṇṇakā vā.

Tiṇānaṃ dvande usīrāni ca bīraṇāni ca usīrabīraṇaṃ, usīrabīraṇāni vā. Evaṃ muñjapabbajaṃ, muñjapabbajā vā, kāsakusaṃ, kāsakusā vā.

Pasūnaṃ dvande ajā ca eḷakā ca ajeḷakaṃ, ajeḷakā vā, hatthī ca gāvo ca assā ca vaḷavā ca

hatthigavassavaḷavaṃ, hatthigavassavaḷavā vā, ‘‘kvacā’’tiādinā rassattaṃ, ‘‘osare cā’’ti **avā**deso ca, gomahiṃsaṃ, gomahiṃsā vā, eṇeyyavarāhaṃ, eṇeyyavarāhā vā, sīhabyagghataracchaṃ, sīhabyagghataracchā vā.

Dhanānaṃ dvande hiraññañca suvaṇṇañca hiraññasuvaṇṇaṃ, hiraññasuvaṇṇāni vā. Evaṃ jātarūparajataṃ, jātarūparajatāni vā, maṇimuttasaṅkhaveḷuriyaṃ, maṇimuttasaṅkhaveḷuriyā vā.

Dhaññānaṃ dvande sālī ca yavā ca sāliyavaṃ, sāliyavā vā. Evaṃ tilamuggamāsaṃ, tilamuggamāsā vā.

Janapadānaṃ dvande kāsī ca kosalā ca kāsikosalaṃ, kāsikosalā vā, vajjī ca mallā ca vajjimallaṃ, vajjimallā vā, aṅgā ca magadhā ca aṅgamagadhaṃ, aṅgamagadhā vā.

Ādiggahaṇena aññoññappaṭipakkhadhammānaṃ, sakuṇatthānañca dvande vibhāsā ekattaṃ hoti, napuṃsakaliṅgattañca. Kusalañca akusalañca kusalākusalaṃ, kusalākusalā vā, evaṃ sāvajjānavajjaṃ, sāvajjānavajjā vā, hīnappaṇītaṃ, hīnappaṇītā vā, kaṇhasukkaṃ, kaṇhasukkā vā, sukhadukkhaṃ, sukhadukkhāni vā, paṭighānunayaṃ, paṭighānunayā vā, chāyātapaṃ, chāyātapā vā, ālokandhakāraṃ, ālokandhakārā vā, ratti ca divā ca rattindivaṃ, rattindivā vā, ahañca ratti ca ahorattaṃ, ahorattā vā, ‘‘kvaci samāsanta’’iccādinā **ā**kārikārānamattaṃ.

Sakuṇānaṃ dvande haṃsā ca bakā ca haṃsabakaṃ, haṃsabakā vā. Evaṃ kāraṇḍavacakkavākaṃ, kāraṇḍavacakkavākā vā, mayūrakoñcaṃ, mayūrakoñcā vā, sukasālikaṃ, sukasālikā vā.

Samāhāradvando.

Yebhuyyena cettha –

Accitappasaraṃ pubbaṃ, ivaṇṇuvaṇṇakaṃ kvaci;
Dvande sarādyakārantaṃ, bahūsvaniyamo bhave.

Dvandasamāso niṭṭhito.

Pubbuttarubhayaññattha-ppadhānattā catubbidho;
Samāsoyaṃ digu kamma-dhārayehi ca chabbidho.

Duvidho abyayībhāvo, navadhā kammadhārayo;
Digu dudhā tappuriso, aṭṭhadhā navadhā bhave;
Bahubbīhi dvidhā dvando, samāso caturaṭṭhadhāti.

Iti padarūpasiddhiyaṃ samāsakaṇḍo

Catuttho.

5. Taddhitakaṇḍa

Apaccataddhita

Atha nāmato eva vibhatyantā apaccādiatthavisese taddhituppattīti nāmato paraṃ taddhitavidhānamārabhīyate.

Tattha tasmā tividhaliṅgato paraṃ hutvā hitā sahitāti **taddhitā, ṇā**dipaccayānametaṃ adhivacanaṃ, tesaṃ vā nāmikānaṃ hitā upakārā taddhitāti anvatthabhūtaparasamaññāvasenāpi

ṇādippaccayāva taddhitā nāma.

‘‘Vasiṭṭhassa apacca’’nti viggahe –

‘‘Liṅgañca nipaccate’’ti ito **liṅga**ggahaṇamanuvattate.

361. **Vā ṇa’pacce**.

Chaṭṭhiyantato liṅgamhā **ṇa**ppaccayo hoti vikappena ‘‘tassa apacca’’miccetasmiṃ atthe.

So ca –

362. **Dhātuliṅgehi parā paccayā**.

Dhātūhi, liṅgehi ca paccayā parāva hontīti paribhāsato apaccatthasambandhiliṅgato chaṭṭhiyantāyeva paro hoti. Paṭicca etasmā attho etīti **paccayo,** patīyanti anena atthāti vā paccayo, ‘‘vuttatthānamappayogo’’ti **apacca**saddassa appayogo, ‘‘tesaṃ vibhattiyo lopā ce’’ti vibhattilopo ca.

363. **Tesaṃ ṇo lopaṃ**.

Tesaṃ taddhitappaccayānaṃ **ṇā**nubandhānaṃ **ṇa**kāro lopamāpajjate.

364. **Vuddhādisarassa vāsaṃyogantassa saṇe ca**.

Ādisarassa vā ādibyañjanassa vā asaṃyogantassa vuddhi hoti sa**ṇa**kārappaccaye pare. Saṃyogo anto assāti saṃyoganto, tadañño **asaṃyoganto**. Atha vā vavatthitavibhāsatthoyaṃ **vā**saddo, tadā ca pakatibhūte liṅge sarānamādisarassa asaṃyogantassa vuddhi hoti sa**ṇa**kāre taddhitappaccaye pareti attho.

Tena –

Vāsiṭṭhādīsu niccāyaṃ, aniccoḷumpikādisu;
Na vuddhi nīlapītādo, vavatthitavibhāsato.

Casaddaggahaṇamavadhāraṇatthaṃ.

Tassā vuddhiyā aniyamappasaṅge niyamatthaṃ paribhāsamāha.

365. **Ayuvaṇṇānañcāyo vuddhī**.

Tesaṃ **a**kāra**i**va**ṇṇu**vaṇṇānameva yathākkamaṃ **ā eo**iccete vuddhiyo honti. **Ca**saddaggahaṇamavuddhisampiṇḍanatthaṃ, avadhāraṇatthaṃ vā. I ca u ca yu, yu eva vaṇṇā yuvaṇṇā, a ca yuvaṇṇā ca **ayuvaṇṇā**. Ā ca e ca o ca **āyo**. Puna **vuddhi**ggahaṇaṃ ‘‘negamajānapadā’’tiādīsu uttarapadavuddhibhāvatthaṃ, ettha ca ‘‘ayuvaṇṇāna’’nti ṭhānaniyamavacanaṃ āyonaṃ vuddhibhāvappasaṅganivattanatthaṃ.

Yathā hi katavuddhīnaṃ, puna vuddhi na hotiha;
Tathā sabhāvavuddhīnaṃ, āyonaṃ puna vuddhi na.

Tato **a**kārassa **ā**kāro vuddhi, ‘‘saralopomādesappaccayādimhi saralope tu pakatī’’ti saralopapakatibhāvā, ‘‘naye paraṃ yutte’’ti paranayanaṃ katvā taddhitattā ‘‘taddhitasamāsa’’iccādinā nāmabyapadese kate pure viya **syā**dyuppatti.

Vāsiṭṭho, vasiṭṭhassa putto vā, vāsiṭṭhā iccādi **purisa**saddasamaṃ. Tassa nattupanattādayopi

tadupacārato vāsiṭṭhāyeva. Evaṃ sabbattha gottataddhite paṭhamappakatitoyeva paccayo hoti.

Itthiyaṃ ṇappaccayantattā ''ṇava ṇika ṇeyya ṇa ntūhī''ti **vāsiṭṭha**saddato īpaccayo. Saralopādiṃ katvā itthippaccayantattā ''taddhitasamāsa''iccādisutte **ca**ggahaṇena nāmabyapadese kate **syā**dyuppatti, vāsiṭṭhī kaññā, vāsiṭṭhī, vāsiṭṭhiyo iccādi **itthi**saddasamaṃ.

Napuṃsake vāsiṭṭhaṃ apaccaṃ, vāsiṭṭhāni apaccāni iccādi **citta**saddasamaṃ. Evaṃ uparipi taddhitantassa tiliṅgatā veditabbā.

Bhāradvājassa putto bhāradvājo, vesāmittassa putto vesāmitto, gotamassa putto gotamo. Ettha ca ayuvaṇṇattābhāvā **ā**kārādīnaṃ na vuddhi hoti. Vasudevassa apaccaṃ vāsudevo, baladevo. ''Cittako''tiādīsu pana saṃyogantattā vuddhi na bhavati.

''Vacchassa apacca''nti viggahe **ṇa**mhi sampatte ''vā ṇa'pacce''ti ito **vā**ti taddhitavidhāne sabbattha vattate, tena sabbattha vākyavuttiyo bhavanti. ''Apacce''ti padaṃ yāva **saṃsaṭṭha**ggahaṇāva vattate.

366. **Ṇāyana ṇāna vacchādito**.

Vaccha kaccaiccevamādito chaṭṭhiyantato gottagaṇato **ṇāyana ṇāna**iccate paccayā honti vā ''tassāpacca''miccetasmiṃ atthe. Sabbattha **ṇa**kārānubandho vuddhattho, sesaṃ pubbasamaṃ, saṃyogantattā vuddhiabhāvova viseso.

Vacchāyano vacchāno vacchassa putto vā. Evaṃ kaccassa putto kaccāyano kaccāno, moggallassa putto moggallāyano moggallāno. Evaṃ aggivessāyano aggivessāno, kaṇhāyano kaṇhāno, sākaṭāyano sākaṭāno, muñcāyano muñcāno, kuñjāyano kuñjāno iccādi. Ākatigaṇo'yaṃ.

''Kattikāya apacca''nti viggahe –

367. **Ṇeyyo kattikādīhi**.

Ādisaddoyaṃ pakāre vattate. **Kattikā vinatārohiṇī**iccevamādīhi itthiyaṃ vattamānehi liṅgehi **ṇeyya**ppaccayo hoti vā ''tassāpacca''miccetasmiṃ atthe.

Vibhattilope ''pakati cassa sarantassā''ti pakatibhāvo. Kattikeyyo, kattikāya putto vā. Evaṃ vinatāya apaccaṃ venateyyo, **i**kāra**sse**kāro vuddhi, rohiṇiyā putto rohiṇeyyo, gaṅgāya apaccaṃ gaṅgeyyo, bhaginiyā putto bhāgineyyo, nadiyāputto nādeyyo. Evaṃ anteyyo, āheyyo, kāmeyyo. Suciyā apaccaṃ soceyyo, ettha **u**kāra**sso**kāro vuddhi, bālāya apaccaṃ bāleyyo iccādi.

''Dakkhassāpacca''nti viggahe ṇamhi sampatte –

368. **Ato ṇi vā**.

Akārantato liṅgamhā **ṇi**paccayo hoti vā ''tassāpacca''miccetasmiṃ atthe. Dakkhi, dakkhī, dakkhayo, doṇassa apaccaṃ doṇi. Evaṃ vāsavi, sakyaputti, nāṭaputti, dāsaputti, dāsarathi. Vāruṇi, kaṇḍi, bāladevi, pāvaki, jinadattassa apaccaṃ jenadatti, suddhodani, anuruddhi iccādi.

Puna **vā**ggahaṇena apaccatthe **ṇika**ppaccayo, **aditi**ādito **ṇya**ppaccayo ca. Yathā – sakyaputtassa putto sakyaputtiko, ''tesu vuddhī''tiādinā **ka**kārassa **ya**kāro, sakyaputtiyo. Evaṃ nāṭaputtiko, jenadattiko, vimātuyā putto vemātiko.

''Aditiyā putto''ti atthe **ṇya**ppaccayo, vuddhi ca.

369. **Avaṇṇo ye lopañca**.

Avaṇṇo taddhitabhūte **ya**ppaccaye pare lopamāpajjate. **Ca**saddena ivaṇṇopīti **i**kāralopo, ‘‘yavataṃ talanadakārānaṃ byañjanāni ca la ña jakāratta’’nti **tya**kārasaṃyogassa **ca**kāro, ‘‘paradvebhāvo ṭhāne’’ti dvittaṃ, ādicco. Evaṃ ditiyā putto decco.

‘‘Kuṇḍaniyā putto’’ti atthe **ṇya**ppaccaye kate –

‘‘Kvacādimajjhuttaresū’’ti vattate.

370. **Tesu vuddhilopāgamavikāraviparītādesā ca**.

Tesu ādimajjhuttaresu avihitalakkhaṇesu jinavacanānuparodhena kvaci vuddhi lopa āgama vikāra viparītaādesā hontīti saṃyogantattepi ādivuddhi, **i**kāralope **nya**ssa**ñā**deso, koṇḍañño, kuruno putto korabyo, etthāpi teneva **u**kārassa **avā**deso, bhātuno putto bhātabyo.

‘‘Upagussa apacca’’nti viggahe –

371. **Ṇavopagvādīhi**.

Upagu manuiccevamādīhi **u**kārantehi gottagaṇehi **ṇava**ppaccayo hoti vā ‘‘tassāpacca’’miccetasmiṃ atthe. **Ādi**saddassa cettha pakāravācakattā **u**kārantatoyevāyaṃ. Opagavo, opagavī, opagavaṃ, manuno apaccaṃ mānavo, ‘‘mānuso’’ti **ṇa**ppaccaye, **sā**game ca kate rūpaṃ, bhagguno apaccaṃ bhaggavo, paṇḍuno apaccaṃ paṇḍavo, upavindussa apaccaṃ opavindavo iccādi.

‘‘Vidhavāya apacca’’nti atthe –

372. **Ṇera vidhavādito**.

Vidhavādito **ṇera**ppaccayo hoti vā apaccatthe. Vigato dhavo pati etissāti vidhavā, vedhavero, bandhukiyā abhisāriṇiyā putto bandhukero, samaṇassa upajjhāyassa putto puttaṭṭhāniyattāti sāmaṇero, nāḷikero iccādi.

Apaccataddhitaṃ.

Saṃsaṭṭhādianekatthataddhita

‘‘Tilena saṃsaṭṭha’’nti viggahe –

373. **Yena vā saṃsaṭṭhaṃ tarati carati vahati ṇiko**.

Yena vā saṃsaṭṭhaṃ, yena vā tarati, yena vā carati, yena vā vahati, tato tatiyantato liṅgamhā tesu saṃsaṭṭhādīsvatthesu **ṇika**ppaccayo hoti vā. Telikaṃ bhojanaṃ, tilena abhisaṅkhatanti attho. Telikī yāgu. Guḷena saṃsaṭṭhaṃ egāḷikaṃ. Evaṃ ghātikaṃ, dādhikaṃ, māricikaṃ, loṇikaṃ.

Nāvāya taratīti nāviko, uḷumpena taratīti oḷumpiko, vuddhiabhāvapakkhe uḷumpiko. Evaṃ kulliko, gopucchiko. Sakaṭena caratīti sākaṭiko. Evaṃ pādiko, daṇḍiko, dhammena carati pavattatīti dhammiko. Sīsena vahatīti sīsiko, **vā**ggahaṇena **ī**kārassa vuddhi na hoti. Evaṃ aṃsiko, khandhiko, hatthiko, aṅguliko.

Puna **vā**ggahaṇena aññatthesupi **ṇika**ppaccayo, paradāraṃ gacchatīti pāradāriko, pathaṃ gacchatīti pathiko.

‘‘Vinayamadhīte, aveccādhīte’’ti vā viggahe –

‘‘Ṇiko’’ti vattate.

374. **Tamadhīte tenakatādisannidhānaniyogasippabhaṇḍajīvikatthesu ca**.

Catuppadamidaṃ. Tamadhīteti atthe, tena katādīsvatthesu ca tamhi sannidhāno, tattha niyutto, tamassa sippaṃ, tamassa bhaṇḍaṃ, tamassa jīvikā iccetesvatthesu ca dutiyādivibhatyantehi liṅgehi **ṇika**ppaccayo hoti vā. Venayiko. Evaṃ suttantiko, ābhidhammiko.

‘‘Byākaraṇamadhīte’’ti atthe **ṇika**ppaccayādimhi kate –

‘‘Vuddhādisarassa vāsaṃyogantassa saṇe cā’’ti vattamāne –

375. **Māyūnamāgamo ṭhāne**.

I uiccebhesaṃ ādisarānaṃ asaṃyogantānaṃ mā vuddhi hoti saṇe, tatreva vuddhi āgamo hoti ca ṭhāneti ekāravuddhāgamo.

‘‘Ṭhāne’’ti vacanā cettha, **yū**namādesabhūtato;
Yavehi pubbeva eo-vuddhiyo honti āgamā.

Yakārassa dvibhāvo.

Veyyākaraṇiko, nyāyamadhīteti neyyāyiko. Evaṃ takkiko, vediko, nemittiko, kāyena kato payogo kāyiko, kāyena kataṃ kammaṃ kāyikaṃ, vacasā kataṃ kammaṃ vācasikaṃ. Evaṃ mānasikaṃ, ettha ca ‘‘sasare vāgamo’’ti sutte vavatthita**vā**saddena paccaye parepi **sā**gamo, therehi katā saṅgīti therikā. Evaṃ pañcasatikā, sattasatikā, ettha ‘‘ṇavaṇikā’’disutte anuvattita**vā**ggahaṇena īpaccayo na hoti.

Sannidhānatthe sarīre sannidhānā vedanā sārīrikā, sārīrikaṃ dukkhaṃ. Evaṃ mānasikā, mānasikaṃ.

Niyuttatthe dvāre niyutto dovāriko, ettha ‘‘māyūnamāgamo ṭhāne’’ti **va**kārato pubbe**o**kārāgamo. Evaṃ bhaṇḍāgāriko, nāgariko, navakammiko, vanakammiko, ādikammiko, odariko, rathiko, pathiko, upāye niyutto opāyiko, cetasi niyuttā cetasikā.

Sippatthe vīṇāvādanaṃ vīṇā, vīṇā assa sippaṃ veṇiko. **E**vaṃ pāṇaviko, modiṅgiko, vaṃsiko.

Bhaṇḍatthe gandho assa bhaṇḍanti gandhiko. Evaṃ teliko, goḷiko, pūviko, paṇṇiko, tambūliko, loṇiko.

Jīvikatthe urabbhaṃ hantvā jīvati, urabbhamassa jīvikāti vā orabbhiko. Evaṃ māgaviko, ettha **va**kārāgamo. Sūkariko, sākuṇiko, macchiko iccādi.

‘‘Tena katādī’’ti ettha **ādi**ggahaṇena tena hataṃ, tena baddhaṃ, tena kītaṃ, tena dibbati, so assa āvudho, so assa ābādho, tattha pasanno, tassa santakaṃ, tamassa parimāṇaṃ, tassa rāsi, taṃ arahati, tamassa sīlaṃ, tattha jāto, tattha vasati, tatra vidito, tadatthāya saṃvattati, tato āgato, tato sambhūto, tadassa payojananti evamādiatthe ca **ṇika**ppaccayo hoti. Yathā – jālena hato, hanatīti vā jāliko. Evaṃ bāḷisiko, vākariko, suttena baddho suttiko, varattāya baddho vārattiko nāgo.

Vatthena kītaṃ bhaṇḍaṃ vatthikaṃ. Evaṃ kumbhikaṃ, phālikaṃ, sovaṇṇikaṃ, sātikaṃ. Akkhena dibbatīti akkhiko. Evaṃ sālākiko, tindukiko, ambaphaliko. Cāpo assa āvudhoti cāpiko. Evaṃ tomariko, muggariko, mosaliko.

Vāto assa ābādhoti vātiko. Evaṃ semhiko, pittiko.

Buddhe pasanno buddhiko. Evaṃ dhammiko, saṅghiko. Buddhassa santako buddhiko. Evaṃ

dhammiko, saṅghiko vihāro, saṅghikā bhūmi, saṅghikaṃ cīvaraṃ, puggalikaṃ.

Kumbho assa parimāṇanti kumbhikaṃ. Evaṃ khārikaṃ, doṇikaṃ. Kumbhassa rāsi kumbhiko. Kumbhaṃ arahatīti kumbhiko. Evaṃ doṇiko, aṭṭhamāsiko, kahāpaṇiko, āsītikā gāthā, nāvutikā, sātikaṃ, sāhassikaṃ. Sandiṭṭhamarahatīti sandiṭṭhiko, ''ehi passā''ti imaṃ vidhiṃ arahatīti ehipassiko.

Sīlatthe paṃsukūladhāraṇaṃ paṃsukūlaṃ, taṃ sīlamassāti paṃsukūliko. Evaṃ tecīvariko, ekāsane bhojanasīlo ekāsaniko, rukkhamūle vasanasīlo rukkhamūliko, tathā āraññiko, sosāniko.

Jātatthe apāye jāto āpāyiko. Evaṃ nerayiko, sāmuddiko maccho, vassesu jāto vassiko, vassikā, vassikaṃ pupphaṃ, sāradiko, hemantiko, vāsantiko, cātuddasiko, rājagahe jāto, rājagahe vasatīti vā rājagahiko jano, magadhesu jāto, vasatīti vā māgadhiko, māgadhikā, māgadhikaṃ, sāvatthiyaṃ jāto, vasatīti vā sāvatthiko, kāpilavatthiko, vesāliko.

Loke vidito lokiko, lokāya saṃvattatītipi lokiko. Tathā mātito āgataṃ mātikaṃ, pitito āgataṃ pettikaṃ nāmaṃ.

Sambhūtatthe mātito sambhūtaṃ mattikaṃ. Evaṃ pettikaṃ. Upadhitassa payojanaṃ opadhikaṃ.

Sakatthepi asaṅkhāroyeva asaṅkhārikaṃ. Evaṃ sasaṅkhārikaṃ, nāmameva nāmikaṃ. Evaṃ ākhyātikaṃ, opasaggikaṃ, nepātikaṃ, catumahārāje bhatti etesanti cātumahārājikā. Evaṃ aññatthepi yojetabbaṃ.

''Kasāvena ratta''nti viggahe –

376. **Ṇa rāgā tenarattaṃ tassedamaññatthesu ca**.

Rāgatthavācakā liṅgamhā ''tena ratta''miccetasmiṃ atthe, ''tasse''ti chaṭṭhiyantato ''ida''miccetasmiṃ atthe ca aññatthesu ca **ṇa**ppaccayo hoti vā.

Kāsāvaṃ vatthaṃ. Evaṃ kāsāyaṃ, kusumbhena rattaṃ kosumbhaṃ, haliddiyā rattaṃ hāliddaṃ, pattaṅgaṃ, mañjiṭṭhaṃ, kuṅkumaṃ, nīlena rattaṃ nīlaṃ. Evaṃ pītaṃ.

Idamatthe mahiṃsassa idaṃ māhiṃsaṃ maṃsaṃ, dadhi sappi cammādikaṃ vā, sūkarassa idaṃ sūkaraṃ, kaccāyanassa idaṃ kaccāyanaṃ byākaraṇaṃ. Evaṃ sogataṃ sāsanaṃ.

''Isissa ida''nti atthe **ṇa**ppaccaye kate vuddhimhi sampatte –

''Saṇe, yūnamāgamo ṭhāne''ti ca vattate.

377. **Āttañca**.

I uiccetesaṃ ādisarānaṃ **ā**ttañca hoti **saṇa**kārappaccaye pare, **ca**saddena **ri**kārāgamo ca ṭhāneti **i**kārassa **ā**ttaṃ.

Ṭhānādhikārato āttaṃ, isūsabhaujādinaṃ;
Isissa tu rikārāga-mo cāttānantare bhave.

Ārisyaṃ, usabhassa idaṃ āsabhaṃ ṭhānaṃ, āsabhī vācā.

Aññatthaggahaṇena pana avidūrabhavo, tatra bhavo, tatra jāto, tato āgato, so assa nivāso, tassa issaro, kattikādīhi niyutto māso, sāssa devatā, tamaveccādhīte, tassa visayo deso, tasmiṃ dese atthi,

tena nibbattaṃ, taṃ arahati, tassa vikāro, tamassa parimāṇanti iccevamādīsvatthesu ca **ṇa**ppaccayo. Yathā – vidisāya avidūre bhavo vediso gāmo, udumbarassa avidūre bhavaṃ odumbaraṃ vimānaṃ.

Bhavatthe manasi bhavaṃ mānasaṃ sukhaṃ, sāgamo. Sare bhavo sāraso sakuṇo, sārasā sakuṇī, sārasaṃ pupphaṃ, urasi bhavo oraso putto, urasi saṃvaḍḍhitattā, mitte bhavā mettā, mettī vā, pure bhavā porī vācā.

Jātādīsu pāvuse jāto pāvuso megho, pāvusā ratti, pāvusaṃ abbhaṃ, sarade jāto sārado māso, sāradā ratti, sāradaṃ pupphaṃ. Evaṃ sisiro, hemanto, vasanto, vimho, mathurāyaṃ jāto māthuro jano, māthurā gaṇikā, māthuraṃ vatthaṃ. Mathurāya āgato māthuro, mathurā assa nivāsoti māthuro, mathurāya issaro māthuro rājā. ''Sabbato ko''ti ettha puna **sabbato**ggahaṇena taddhitatopi kvaci sasara**ka**kārāgamo, māthurako vā, rājagahe jāto, rājagahā āgato, rājagaho assa nivāsoti vā, rājagahassa issaroti vā rājagaho, rājagahako vā. Evaṃ sāgalo, sāgalako vā, pāṭaliputto, pāṭaliputtako vā, vesāliyaṃ jātotiādiatthe vesālo, vesālako vā, kusināre jāto kosināro, kosinārako vā. Evaṃ sāketo, sāketako vā, kosambo, kosambako vā, indapatto, indapattako vā, kapillo, kapillako vā, bhārukaccho, bhārukacchako vā, nagare jāto, nagarā āgato, nagare vasatīti vā nāgaro, nāgarako vā. Evaṃ jānapado.

Janapadanāmesu pana sabbattha bahuvacanameva bhavati. Yathā – aṅgesu jāto, aṅgehi āgato, aṅgā assa nivāso, aṅgānaṃ issaro vā aṅgo, aṅgako vā, māgadho, māgadhako vā, kosalo, kosalako vā, vedeho, vedehako vā, kambojo, kambojako vā, gandhāro, gandhārako vā, sovīro, sovīrako vā, sindhavo, sindhavako vā, assako, kāliṅgo, pañcālo, sakko, tathā suraṭṭhe jāto, suraṭṭhassa issaro vā soraṭṭho, soraṭṭhako vā. Evaṃ mahāraṭṭho, mahāraṭṭhako vā iccādi.

Nakkhattayoge kattikāya puṇṇacandayuttāya yutto māso kattiko, magasirena candayuttena nakkhattena yutto māso māgasiro. Evaṃ phussena yutto māso phusso, maghāya yutto māso mātgho, phagguniyā yutto māso phagguno, cittāya yutto māso citto, visākhāya yutto māso vesākho, jeṭṭhāya yutto māso jeṭṭho, uttarāsāḷhāya yutto māso āsāḷho, āsāḷhī vā, savaṇena yutto māso sāvaṇo, sāvaṇī. Bhaddena yutto māso bhaddo, assayujena yutto māso assayujo, buddho assa devatāti buddho. Evaṃ sogato, māhindo, yāmo, somo.

Byākaraṇaṃ aveccādhīte veyyākaraṇo. Evaṃ mohutto, nemitto, aṅgavijjo, vatthuvijjo. Vasātīnaṃ visayo deso vāsāto, udumbarā asmiṃ padese santīti odumbaro deso.

Sahassena nibbattā sāhassī parikhā, payasā nibbattaṃ pāyāsaṃ, sahassaṃ arahatīti sāhassī gāthā, ayaso vikāro āyaso. Evaṃ sovaṇṇo, puriso parimāṇamassāti porisaṃ udakaṃ.

Caggahaṇena tattha jāto, tattha vasati, tassa hitaṃ, taṃ arahatītiādīsu **ṇeyya**ppaccayo. Bārāṇasiyaṃ jāto, vasatīti vā bārāṇaseyyako, pure viya **ka**kārāgamo. Evaṃ campeyyako, sāgaleyyako, mithileyyako jano, gaṅgeyyo maccho, silāya jātaṃ seleyyakaṃ, kule jāto koleyyako sunakho, vane jātaṃ vāneyyaṃ pupphaṃ. Evaṃ pabbateyyo mānuso, pabbateyyā nadī, pabbateyyaṃ osadhaṃ, pathassa hitaṃ pātheyyaṃ, sapatissa hitaṃ sāpateyyaṃ dhanaṃ, padīpeyyaṃ telaṃ, mātu hitaṃ matteyyaṃ. Evaṃ petteyyaṃ. Dakkhiṇamarahatīti dakkhiṇeyyo iccādi.

378. **Jātādīnamimiyā ca**.

Jātaiccevamādīnaṃ saddānaṃ atthe **ima iya**iccete paccayā honti vā.

Pacchā jāto pacchimo, pacchimā janatā, pacchimaṃ cittaṃ, ante jāto antimo, antimā, antimaṃ. Evaṃ majjhimo, purimo, uparimo, heṭṭhimo, paccantimo, gopphimo, ganthimo.

Tathā **iya**ppaccaye manussajātiyā jāto manussajātiyo, manussajātiyā, manussajātiyaṃ. Evaṃ assajātiyo, hatthijātiyo, bodhisattajātiyo, **dabba**jātiyo, samānajātiyo, lokiyo iccādi.

Ādiggahaṇena tattha niyutto, tadassa atthi, tattha bhavotiādīsvapi **ima iya**ppaccayā honti, **ca**saddena **ika**ppaccayo ca. Ante niyutto antimo, antiyo, antiko, putto assa atthi, tasmiṃ vā vijjatīti puttimo, puttiyo, vuttiko, kappo assa atthīti kappiyo, jaṭā assa atthīti jaṭiyo, hānabhāgo assa atthīti hānabhāgiyo. Evaṃ ṭhitibhāgiyo, bodhissa pakkhe bhavā bodhipakkhiyā, pañcavagge bhavā pañcavaggiyā. Evaṃ chabbaggiyā, udariyaṃ, attano idanti attaniyaṃ, nakārāgamo.

Casaddaggahaṇena **kiya yaṇya**ppaccayā ca. Jātiyā niyutto jātikiyo. Evaṃ andhakiyo, jaccandhe niyutto jaccandhakiyo. Sassa ayanti sakiyo. Evaṃ parakiyo.

Yappaccayo **sādhuhitabhavajātā**diatthesu. Yathā – kammani sādhu kammaññaṃ. Sabhāyaṃ sādhu sabbhaṃ, ‘‘yavataṃ talanā’’dinā **u**kārādi. Evaṃ medhāya hitaṃ mejjhaṃ ghaṭaṃ. Pādānaṃ hitaṃ pajjaṃ telaṃ, rathassa hitā racchā, gāme bhavo gammo, gave bhavaṃ gabyaṃ, ‘‘osare cā’’ti sutte **ca**saddena **ya**ppaccaye parepi **avā**deso. Kavimhi bhavaṃ kabyaṃ, divi bhavā dibyā, **tha**nato jātaṃ thaññaṃ, dhanāya saṃvattatīti dhaññaṃ.

Ṇyappaccayo parisāyaṃ sādhu pārisajjo, **da**kārāgamo, samaṇānaṃ hitā sāmaññā janā, brāhmaṇānaṃ hitā brāhmaññā, arūpe bhavā āruppā iccādi.

‘‘Rājaputtānaṃ samūho’’ti viggahe –

379. **Samūhatthe kaṇaṇā**.

Chaṭṭhiyantato ‘‘tesaṃ samūho’’ti atthe **kaṇaṇa**iccete paccayā honti. Rājaputtako, rājaputtakaṃ vā, rājaputto. Evaṃ mānussako, mānusso, māthurako, māthuro, porisako, poriso, vuddhānaṃ samūho vuddhako, vuddho. Evaṃ māyūrako, māyūro, kāpoto, kokilo, māhiṃsako, māhiṃso, oṭṭhako, orabbhako, aṭṭhannaṃ samūho aṭṭhako, rājānaṃ samūho rājako, bhikkhānaṃ samūho bhikkho, sikkhānaṃ samūho sikkho, dvinnaṃ samūho dvayaṃ, ‘‘tesu vuddhī’’tiādinā **i**kārassa **ayā**deso. Evaṃ tiṇṇaṃ samūho tayaṃ iccādi.

‘‘Samūhatthe’’ti vattate.

380. **Gāmajanabandhusahāyādīhi tā**.

Gāmajanabandhusahāyaiccevamādīhi **tā**paccayo hoti samūhatthe. Gāmānaṃ samūho gāmatā. Evaṃ janatā, bandhutā, sahāyatā, nāgaratā. ‘‘Tā’’ti yogavibhāgena **sakatthepi** devoyeva devatā, **tā**paccayantassa niccamitthiliṅgatā.

381. **Tadassa ṭhānamiyo ca**.

‘‘Tadassa ṭhāna’’miccetasmiṃ atthe chaṭṭhiyantato **iya**ppaccayo hoti. Madanassa ṭhānaṃ madaniyo, madaniyā, madaniyaṃ, bandhanassa ṭhānaṃ bandhaniyaṃ. Evaṃ mucchaniyaṃ. Rajaniyaṃ, gamaniyaṃ, dassaniyaṃ, upādāniyaṃ, pasādaniyaṃ. **Ca**saddena **hitā**diatthepi upādānānaṃ hitā upādāniyā iccādi.

382. **Upamatthāyitattaṃ**.

Upamatthe upamāvāciliṅgato **āyitatta**ppaccayo hoti. Dhūmo viya dissatīti dhūmāyitattaṃ. Evaṃ timirāyitattaṃ.

‘‘Tadassa ṭhāna’’nti vattate.

383. **Tannissitatthe lo**.

‘‘Tannissita’’nti atthe, ‘‘tadassaṭhāna’’nti atthe ca **la**ppaccayo hoti. Duṭṭhu nissitaṃ, duṭṭhu

ṭhānaṃ vā duṭṭhullaṃ, duṭṭhullā vācā, **la**ssa dvibhāvo. Evaṃ vedallaṃ.

‘‘Abhijjhā assa pakati, abhijjhā assa bahulā’’ti vā viggahe –

384. **Ālu tabbahule**.

Paṭhamāvibhatyantato **ālu**ppaccayo hoti ‘‘tadassa bahula’’miccetasmiṃ atthe. Abhijjhālu, abhijjhālū, abhijjhālavo. Evaṃ sītālu, dhajālu, dayālu. ‘‘Sabbato ko’’ti ettha puna **sabbato**ggahaṇena **ka**kārāgamo, abhijjhāluko, abhijjhālukā, abhijjhālukaṃ. Evaṃ sītāluko, dayāluko, tathā hīnova hīnako. Evaṃ potako, kumārako, māṇavako, muduko, ujuko, appamattakaṃ, oramattakaṃ, sīlamattakaṃ iccādi.

‘‘Yadanupapannā nipātanā sijjhantī’’ti iminā paṭibhāgakucchitasaññānukampādiatthesu **ka**ppaccayo. **Paṭibhāgatthe** hatthino iva hatthikā. Evaṃ assakā. **Kucchitatthe** kucchito samaṇo samaṇako. Evaṃ brāhmaṇako, muṇḍako, paṇḍitako, veyyākaraṇako. **Saññāyaṃ** katako, bhaṭako. **Anukampāyaṃ** puttako.

Tathā **kiṃyateta**to parimāṇatthe **ttakavantu**ppaccayā. Kiṃ parimāṇamassāti kittakaṃ. Evaṃ yattakaṃ, tattakaṃ, ettakaṃ. **Vantumhi ā**ttañca, yaṃ parimāṇamassāti yāvā, yāvanto, guṇavantusamaṃ. Evaṃ tāvā, tāvanto. Etāvā, etāvanto iccādi.

‘‘Suvaṇṇena pakata’’nti viggahe –

385. **Tappakativacane mayo**.

Tappakativacanatthe **maya**ppaccayo hoti, pakarīyatīti pakati, tena pakati tappakati, tappakatiyā vacanaṃ kathanaṃ **tappakativacanaṃ**. Suvaṇṇamayo ratho, sovaṇṇamayo vā, suvaṇṇamayā bhājanavikati, suvaṇṇamayaṃ bhājanaṃ. Evaṃ rūpiyamayaṃ, rajatamayaṃ, jatumayaṃ, dārumayaṃ, mattikāmayaṃ, iddhiyā nibbattaṃ iddhimayaṃ.

Manato nipphannā manomayā, ayasāpakataṃ ayomayaṃ. Ettha ca ‘‘manogaṇādīna’’nti vattamāne –

386. **Etesamo lope**.

Etesaṃ manogaṇādīnaṃ anto **o**ttamāpajjate vibhattilope kateti **o**kāro.

Gavena pakataṃ karīsaṃ, goto nibbattanti vā gomayaṃ. ‘‘Mayo’’tiyogavibhāgena **sakatthepi** dānameva dānamayaṃ, sīlamayaṃ iccādi.

Saṃsaṭṭhādianekatthataddhitaṃ.

Bhāvataddhita

‘‘Alasassa bhāvo’’ti viggahe –

387. **Ṇyattatā bhāve tu**.

Chaṭṭhiyantato **ṇyattatā**iccete paccayā honti ‘‘tassa bhāvo’’ iccetasmiṃ atthe, **tu**saddaggahaṇena **ttanaṇeyyā**dippaccayā ca. Bhavanti etasmā buddhisaddā iti **bhāvo,** saddappavattinimittaṃ vuccati, vuttañca – ‘‘yassa guṇassa hi bhāvā dabbe saddaniveso tadabhidhāneṇyattatādayo’’ti. **Ṇyattattana**ntānaṃ niccaṃ napuṃsakattaṃ, **tā**paccayantassa sabhāvato niccamitthiliṅgatā. **Ṇya**ppaccayoyaṃ guṇavacane **brāhmaṇā**dīhi, tattha ‘‘avaṇṇo ye lopañcā’’ti **avaṇṇa**lopo, ādivuddhi.

Ālasyaṃ. Evaṃ ārogyaṃ, udaggassa bhāvo odagyaṃ, sakhino bhāvo sakhyaṃ, aṇaṇassa bhāvo āṇaṇyaṃ, vidhavāya bhāvo vedhabyaṃ, dubbalassa bhāvo dubbalyaṃ, capalassa bhāvo cāpalyaṃ.

Viyattassa bhāvo veyyattiyaṃ, maccharassa bhāvo macchariyaṃ. Evaṃ issariyaṃ, ālasiyaṃ, muṇḍiyaṃ, mūḷhiyaṃ. Ettha ''veyyattiya''ntiādīsu ''tesu vuddhī''tiādinā **ya**mhi **i**kārāgamo.

''Paṇḍitassa bhāvo paṇḍitya''ntiādīsu ''yavataṃ talanadakārānaṃ byañjanāni calañajakāratta''nti **tya**kārasaṃyogādīnaṃ **calañaja**kārādesā, dvittaṃ. Paṇḍiccaṃ, bahussutassa bhāvo bāhussaccaṃ, ''tesu vuddhī''tiādinā **u**kārassa **a**kāro, evaṃ porohiccaṃ, adhipatissa bhāvo ādhipaccaṃ, muṭṭhassatissa bhāvo muṭṭhassaccaṃ, **ivaṇṇa**lopo. Kusalassa bhāvo kosallaṃ. Evaṃ vepullaṃ, samānānaṃ bhāvo sāmaññaṃ, gilānassa bhāvo gelaññaṃ, ''kvacādimajjhuttarā''disuttena saṃyoge pare rassattaṃ.

Suhadassa bhāvosohajjaṃ. Evaṃ vesārajjaṃ, kusīdassabhāvokosajjaṃ, ''tesu vuddhī''tiādinā īkārassa **a**kāro. Tathā ''purisassa bhāvo porisa''ntiādīsu ''yavataṃ talanā''disutte **kāra**ggahaṇena yavataṃ **sa**kāra**kacaṭapa**vaggānaṃ **sa**kāra**kacaṭapa**vaggādesā. Sumanassa bhāvo somanassaṃ. Evaṃ domanassaṃ, sovacassaṃ, dovacassaṃ, ettha **sa**kārāgamo. Tathā nipakassa bhāvo nepakkaṃ, dvittaṃ. Evaṃ ādhikkaṃ, dubhagassa bhāvo dobhaggaṃ, vāṇijassa bhāvo vāṇijjaṃ, rājino bhāvo rajjaṃ, ''kvacā''dinā rassattaṃ. Sarūpassa bhāvo sāruppaṃ. Evaṃ opammaṃ, sokhummaṃ.

Tathassa bhāvo tacchaṃ, dummedhassa bhāvo dummejjhaṃ, samaṇassa bhāvo sāmaññaṃ. Evaṃ brāhmaññaṃ, nipuṇassa bhāvo nepuññaṃ. ''Taccha''ntiādīsupi **kāra**ggahaṇeneva yavataṃ **thadhaṇa**kārānaṃ **chajhaña**kārādesā.

Ttatāpaccayesu – paṃsukūlikassa bhāvo paṃsukūlikattaṃ, paṃsukūlikatā. Evaṃ tecīvarikattaṃ, tecīvarikatā, odarikattaṃ, odarikatā, manussattaṃ, manussatā jāti, nīlattaṃ, nīlatā guṇo, yācakattaṃ, yācakatā kriyā, daṇḍittaṃ, daṇḍitā dabbaṃ, saccavāditā, pāramitā, kataññutā, sabbaññutā, ''kvacā''dinā **tā**paccaye rassattaṃ, appicchatā, asaṃsaggatā, bhassārāmatā, niddārāmatā, lahutā iccādi.

Ttanapaccaye – puthujjanassa bhāvo puthujjanattanaṃ, vedanattanaṃ, jāyattanaṃ.

Ṇeyye – sucissa bhāvo soceyyaṃ. Evaṃ ādhipabheyyaṃ, kavissa bhāvokāveyyaṃ, thenassa bhāvo theyyaṃ, mahāvuttinā **na**kārassa lopo.

''Ṇyattatā''ti yogavibhāgena kammani, sakatthe ca **ṇyā**dayo, vīrānaṃ bhāvo, kammaṃ vā vīriyaṃ, paribhaṭassa kammaṃ pāribhaṭyaṃ, pāribhaṭyassa bhāvo pāribhaṭyatā. Evaṃ sovacassatā, bhisaggassa kammaṃ bhesajjaṃ, byāvaṭassa kammaṃ veyyāvaccaṃ, saṭhassa bhāvo, kammaṃ vā sāṭheyyaṃ.

Sakatthe pana – yathābhūtameva yathābhuccaṃ, karuṇāyeva kāruññaṃ, pattakālameva pattakallaṃ, ākāsānantameva ākāsānañcaṃ, kāyapāguññameva kāyapāguññatā iccādi.

''Visamassa bhāvo''ti viggahe –

''Ttatā, bhāve''ti ca vattate.

388. **Ṇa visamādīhi**.

Visamaiccevamādīhi chaṭṭhiyantehi **ṇa**ppaccayo hoti, **tta tā** ca ''tassa bhāvo'' iccetasmiṃ atthe. Ākatigaṇoyaṃ. Vesamaṃ, visamattaṃ, visamatā. Sucissa bhāvo socaṃ, sucittaṃ, sucitā, garuno bhāvo gāravo, ādivuddhi, ''o sare cā''ti sutte **ca**saddaggahaṇena **u**kārassa ca **avā**deso. Paṭuno bhāvo pāṭavaṃ, paṭuttaṃ, paṭutā.

Ujuno bhāvo ajjavaṃ, muduno bhāvo maddavaṃ iccatra ‘‘āttañcā’’ti **ṇa**mhi **i**kārukārānaṃ **ā**ttaṃ, **dvi**bhāvo, saṃyoge ādirassattañca. Ujutā, mudutā. Evaṃ isissa bhāvo ārisyaṃ, āsabhaṃ, kumārassa bhāvokomāraṃ, yuvassa bhāvo yobbanaṃ, mahāvuttinā **na**kārāgamo, paramānaṃ bhāvo, kammaṃ vā pāramī dānādikriyā, ‘‘ṇavaṇikā’’disuttena **ī**paccayo, samaggānaṃ bhāvo sāmaggī.

389. **Ramaṇīyādito kaṇa**.

Ramaṇīyaiccevamādito **kaṇa**paccayo hoti, **tta tā** ca bhāvatthe. Ramaṇīyassa bhāvo rāmaṇīyakaṃ, ramaṇīyattaṃ, ramaṇīyatā. Evaṃ mānuññakaṃ, manuññattaṃ, manuññatā, piyarūpakaṃ, piyarūpattaṃ, piyarūpatā, kalyāṇakaṃ, kalyāṇattaṃ, kalyāṇatā, corakaṃ, corikā vā, corattaṃ, coratā, aḍḍhakaṃ, aḍḍhattaṃ, aḍḍhatā iccādi.

Bhāvataddhitaṃ.

Visesataddhita

‘‘Sabbe ime pāpā ayamimesaṃ visesena pāpo’’ti viggahe –

390. **Visese taratamisikiyiṭṭhā**.

Visesatthe **tara tama isika iya iṭṭha**iccete paccayā honti. Pāpataro, pāpatarā, pāpataraṃ. Tatopi adhiko pāpatamo, pāpatamā, pāpatamaṃ. Pāpisiko, pāpisikā, pāpisikaṃ. Pāpiyo, pāpiyā, pāpiyaṃ. Pāpiṭṭho, pāpiṭṭhā, pāpiṭṭhaṃ. Atisayena pāpiṭṭho, pāpiṭṭhataro. Evaṃ paṭutaro, paṭutamo, paṭisiko, paṭiyo, paṭiṭṭho. Sabbesaṃ atisayena varo varataro, varatamo, varisiko, variyo, variṭṭho. Evaṃ paṇītataro, paṇītatamo.

‘‘Sabbe ime vuḍḍhā ayamimesaṃ visesena vuḍḍho’’ti atthe **iyaiṭṭha**ppaccayā honti.

391. **Vuḍḍhassa jo iyiṭṭhesu**.

Sabbasseva **vuḍḍha**saddassa **jo** hoti **iya iṭṭha**iccetesu paccayesu. Jeyyo, jeṭṭho, ettha ca ‘‘saralopādi’’sutte **tu**ggahaṇena lopamakatvā ‘‘sarā sare lopa’’nti pubbasare lutte ‘‘kvacāsavaṇṇaṃ lutte’’ti **e**kāro.

‘‘Iyiṭṭhesū’’ti adhikāro, ‘‘jo’’ti ca vattate.

392. **Pasatthassa so ca**.

Sabbasseva **pasattha**saddassa **sā**deso hoti, **jo** ca iyiṭṭhesu. Ayañca pasattho ayañca pasattho sabbe ime pasatthā ayamimesaṃ visesena pasatthoti seyyo, seṭṭho, jeyyo, jeṭṭho.

393. **Antikassa nedo**.

Sabbasseva **antika**saddassa **nedā**deso hoti iyiṭṭhesu. Visesena antikoti nediyo, nediṭṭho.

394. **Bāḷhassa sādho**.

Sabbasseva **bāḷ**hasaddassa **sādhā**deso hoti iyiṭṭhesu. Visesena bāḷhoti sādhiyo, sādhiṭṭho.

395. **Appassa kaṇa**.

Sabbassa **appa**saddassa **kaṇa** hoti iyiṭṭhesu. Visesena appoti kaṇiyo, kaṇiṭṭho.

‘‘Visesena yuvā’’ti atthe ‘‘kaṇa’’iti vattate.

396. **Yuvānañca**.

Sabbassa **yuva**saddassa **kaṇa** hoti iyiṭṭhesu. ‘‘Tesu vuddhī’’tiādinā **ṇa**kārassa **na**kāro. Kaniyo, kaniṭṭho.

397. **Vantu mantu vīnañca lopo**.

Vantumantuvī iccetesaṃ paccayānaṃ lopo hoti iyiṭṭhesu. Sabbe ime guṇavanto ayamimesaṃ visesena guṇavāti guṇiyo, guṇiṭṭho, visesena satimāti satiyo, satiṭṭho, visesena medhāvīti medhiyo, medhiṭṭho iccādi.

Visesataddhitaṃ.

Assatthitaddhita

‘‘Medhā yassa atthi, tasmiṃ vā vijjatī’’ti viggahe –

398. **Tadassatthīti vī ca**.

Paṭhamāvibhatyantā ‘‘tadassa atthi, tasmiṃ vā vijjati’’ iccetesvatthesu **vī**paccayo hoti. **Medhāmāyā** saddehi cāyaṃ. Medhāvī, medhāvino. Itthiyaṃ **ī**kārantattā ‘‘patibhikkhurājīkārantehi inī’’ti **inī,** medhāvinī, medhāviniyo. Napuṃsake medhāvi kulaṃ. Evaṃ māyāvī, māyāvinī, māyāvi cittaṃ.

Caggahaṇena **so i lava ālā**dippaccayā ca. Yathā – sumedhā yassa atthi, tasmiṃ vā vijjatīti sumedhaso, rassattaṃ. Evaṃ lomaso. Picchaṃ assa atthi, tasmiṃ vā vijjatīti picchilo. Evaṃ phenilo, tuṇḍilo, jaṭilo. Kesā assa atthīti kesavo, vācālo iccādi.

‘‘Tapo assa atthi, tasmiṃ vā vijjatī’’ti viggahe –

‘‘Tadassatthī’’ti adhikāro.

399. **Tapādito sī**.

Tapaiccevamādito **sī**paccayo hoti ‘‘tadassatthi’’ iccetasmiṃ atthe. Sassa dvibhāvo. Tapassī, tapassino, tapassinī, tapassi. Evaṃ tejassī, yasassī, manassī, payassī.

‘‘Daṇḍo assa atthi, tasmiṃ vā vijjatī’’ti viggahe –

400. **Daṇḍādito ikaī**.

Ādisaddoyaṃ pakārattho, **daṇḍa**iccevamādito avaṇṇantā **ika ī** iccete paccayā honti ‘‘tadassatthi’’ iccetasmiṃ atthe. Daṇḍiko, daṇḍī, daṇḍino, daṇḍinī. Evaṃ māliko, mālī, mālinī, chattiko, chattī, rūpiko, rūpī, kesiko, kesī, saṅghī, ñāṇī, hatthī iccādi.

401. **Madhvādito ro**.

Madhuādito **ra**ppaccayo hoti ‘‘tadassatthī’’ti atthe. Madhu assa atthi, tasmiṃ vā vijjatīti madhuro guḷo, madhurā sakkharā, madhuraṃ khīraṃ, kuñjā hanū etassa santīti kuñjaro, sabbasmiṃ vattabbe mukhamassa atthīti mukharo, susi assa atthīti susiro. Evaṃ ruciro, nagaro.

‘‘Guṇo assa atthi, tasmiṃ vā vijjatī’’ti viggahe –

402. **Guṇāditovantu**.

Guṇaiccevamādito **vantu**ppaccayo hoti ‘‘tadassa atthī’’ti atthe. Vibhattilope, nāmabyapadese ca kate **syā**dyuppatti. Guṇavantu **si,** ‘‘savibhattissa, ntussā’’ti adhikicca ‘‘ā simhī’’ti **ā**ttaṃ, guṇavā puriso, sesaṃ ñeyyaṃ. Evaṃ gaṇavā, kulavā iccādayo. Itthiyaṃ ‘‘ṇava ṇika ṇeyyaṇantūhī’’ti īpaccayo, ‘‘vā’’ti vattamāne ‘‘ntussa tamīkāre’’ti **ta**kāro, guṇavatī, guṇavantī iccādi. Napuṃsake ‘‘aṃ napuṃsake’’ti savibhattissa ntussa **a**mādeso, guṇavaṃ iccādi.

‘‘Sati assa atthi, tasmiṃ vā vijjatī’’ti viggahe –

‘‘Tadassatthī’’ti vattate.

493. **Satyādīhi mantu**.

Satiiccevamādīhi avaṇṇantarahitehi paṭhamāvibhatyantehi liṅgehi **mantu**ppaccayo hoti ‘‘tadassatthī’’ti atthe. Sesaṃ **guṇava**ntusamaṃ. Satimā, satimatī, satimantī, satimaṃ. Evaṃ dhitimā, gatimā iccādayo.

Tathā ‘‘āyu assa atthīti **āyu mantu’’**iccatra –

404. **Āyussukārāsamantumhi**.

Āyussa ukāro **asa** hoti **mantu**mhīti asādeso. Āyasmā, sesaṃ samaṃ. Gāvo assa santīti gomā, gomanto, gomatī, gomantī, gomaṃ kulaṃ iccādi.

‘‘Saddhā assa atthī’’ti viggahe –

405. **Saddhādito ṇa**.

Saddhā paññāiccevamādito **ṇa**ppaccayo hoti ‘‘tadassatthi’’iccetasmiṃ atthe. Saddho puriso, saddhā kaññā, saddhaṃ kulaṃ. Evaṃ pañño, amaccharo, tathā buddhaṃ, buddhi assa atthīti buddho iccādi.

Assatthitaddhitaṃ.

Saṅkhyātaddhita

‘‘Pañcannaṃ pūraṇo’’ti viggahe –

406. **Saṅkhyāpūraṇe mo**.

Pūrayati saṅkhyā anenāti pūraṇo, saṅkhyāya pūraṇo **saṅkhyāpūraṇo,** tasmiṃ saṅkhyāpūraṇatthe chaṭṭhiyantato **ma**ppaccayo hoti. Pañcamo, pañcannaṃ pūraṇī pañcamī, ‘‘nadādito vā ī’’ti īpaccayo. ‘‘Itthiyamato āpaccayo’’ti **ā**paccayo, pañcamā vīriyapāramī, pañcamaṃ jhānaṃ. Evaṃ sattamo, sattamī, sattamā, sattamaṃ, aṭṭhamo, aṭṭhamī, aṭṭhamā, aṭṭhamaṃ, navamo, navamī, navamā, navamaṃ, dasamo, dasamī, dasamā, dasamaṃ iccādi.

‘‘Saṅkhyāpūraṇe’’ti adhikāro.

407. **Catucchehi thaṭhā**.

Catuchaiccetehi **thaṭha**iccete paccayā honti saṅkhyāpūraṇatthe. Catunnaṃ pūraṇo catuttho, dvittaṃ, catutthī, catutthā, catutthaṃ, channaṃ pūraṇo chaṭṭho, chaṭṭhī, chaṭṭhā, chaṭṭhaṃ, chaṭṭho eva chaṭṭhamo.

Chāhaṃ, chaḷāyatanaṃ iccatra –

408. **Sa chassa vā**.

Chassa **sa**kārādeso hoti vā saṅkhyāne. Chāhamassa jīvitaṃ sāhaṃ, chāhaṃ vā, saḷāyatanaṃ.

‘‘Dvinnaṃ pūraṇo’’ti viggahe –

409. **Dvitīhi tiyo**.

Dvitiiccetehi **tiya**ppaccayo hoti saṅkhyāpūraṇatthe. Vipariṇāmena ‘‘dvi tiṇṇa’’nti vattamāne –

410. **Tiye dutāpi ca**.

Dvitiiccetesaṃ **duta**iccādesā honti **tiya**ppaccaye pare. Dutiyo puriso, dutiyā, dutiyaṃ. Evaṃ tiṇṇaṃ pūraṇo tatiyo, tatiyā, tatiyaṃ. **Api**ggahaṇena aññatthāpi **dvi**saddassa **du**ādeso hoti, **ca**saddena **di** ca. Dve rattiyo durattaṃ, duvidhaṃ, duvaṅgaṃ, dirattaṃ, diguṇaṃ, digu.

411. **Tesamaḍḍhūpapadena aḍḍhuḍḍhadivaḍḍhadiyaḍḍhaḍḍhatiyā**.

Tesaṃ catutthadutiyatatiyānaṃ aḍḍhūpapadānaṃ aḍḍhūpapadena saha **aḍḍhuḍḍhadivaḍḍhadiyaḍḍhaaḍḍhatiyā**desā honti.

Ettha ca –

Aḍḍhūpapadapādāna-sāmatthā aḍḍhapubbakā;
Tesaṃsaddena gayhante, catutthadutiyādayo.

Aḍḍhena catuttho aḍḍhuḍḍho, aḍḍhena dutiyo divaḍḍho, diyaḍḍho, aḍḍhena tatiyo aḍḍhatiyo.

‘‘Ekañca dasa cā’’ti atthe dvandasamāse, ‘‘ekena adhikā dasā’’ti atthe tappurisasamāse vā kate ‘‘saṅkhyāne’’ti vattamāne ‘‘dvekaṭṭhānamākāro vā’’ti **ā**ttaṃ. Vavatthitavibhāsatthoyaṃ **vā**saddo.

Tena cettha –

Dvekaṭṭhānaṃ dase niccaṃ, dvissā’navutiyā navā;
Itaresa’masantañca, āttaṃ dīpeti **vā**suti.

‘‘Ekādito dasara saṅkhyāne’’ti rattaṃ.

Rādeso vaṇṇamattattā, vaṇṇamattappasaṅgipi;
Siyā dasassa dasseva, nimittāsannabhāvato.

Tato bahuvacanaṃ yo, ‘‘pañcādīnamakāro’’ti savibhattissa antassa **a**ttaṃ. Ekārasa, ekādasa, liṅgattayepi samānaṃ.

‘‘Vā’’ti vattate.

412. **Ekādito dasassī**.

Ekādito parassa **dasa**ssa ante īpaccayo hoti vā pūraṇatthe.

Dasassa paccayāyogā, laddhamanteti atthato;
Tadantassa sabhāvena, itthiyaṃyeva sambhavo.

Ekādasannaṃ pūraṇī **e**kādasī, aññatra ekādasamo, ekādasamaṃ.

Dve ca dasa ca, dvīhi vā adhikā dasāti ‘‘dvi dasa’’iccatra ‘‘vā’’ti vattate.

‘‘Vīsati dasesu bā dvissa tū’’ti **bā**deso, **da**ssa **rā**deso. Bārasa, aññatra **ā**ttaṃ, dvādasa. Dvādasannaṃ pūraṇo bārasamo, dvādasamo, dvādasī.

Tayo ca dasa ca, tīhi vā adhikā dasāti terasa, ‘‘tesu vuddhi lopā’’dinā **ti**ssa **te**ādaso ānavutiyā, terasamo, terasī.

Cattāro ca dasa ca, catūhi vā adhikā dasāti catuddasa iccatra ‘‘gaṇane dasassā’’ti ca vattamāne ‘‘catūpapadassa lopo tuttarapadādi cassa cucopi navā’’ti **tu**lopo, **cuco** ca. Cuddasa, coddasa, catuddasa. Cuddasamo, catuddasamo, cakuddasī, cātuddasī vā.

Pañca ca dasa ca, pañcahi vā adhikā dasāti pañcadasa, ‘‘tesu vuddhi lopā’’dinā pañcasaddassa dasa vīsesu **pannapaṇṇa**ādesāpi, ‘‘aṭṭhādito cā’’ti rattaṃ. Pannarasa, pañcadasa. Pannarasamo, pañcadasamo, pannarasī, pañcadasī.

‘‘Cha ca dasa ca, chahi vā adhikā dasā’’ti samāse kate ‘‘chassā’’ti vattamāne ‘‘dase so niccañcā’’ti **so,** ‘‘saṅkhyānaṃ, vā’’ti ca vattate, ‘‘la darāna’’nti lattaṃ, vavatthitavibhāsatthoyaṃ **vā**saddo.

Ḷo niccaṃ soḷase dassa, cattālīse ca terase;
Aññatra na ca hotāyaṃ, vavatthitavibhāsato.

Laḷānamaviseso kvaci, soḷasa. Teḷasa, cattālīsaṃ, cattārīsaṃ. Soḷasamo, soḷasī.

‘‘Vā, dasara saṅkhyāne’’ti adhikicca ‘‘aṭṭhādito cā’’ti rattaṃ. Aṭṭhārasa, aṭṭhādasa, **ā**ttaṃ. Aṭṭhārasannaṃ pūraṇo aṭṭhārasamo, aṭṭhādasamo. Evaṃ sattarasa, sattadasa. Sattarasamo, sattadasamo.

Aṭṭhāditoti kimatthaṃ? Catuddasa.

Ekena ūnā vīsatīti tappuriso, ekūnavīsati. Ekūnavīsatādayo ānavutiyā **e**kavacanantā, itthiliṅgā ca daṭṭhabbā, te ca saṅkhyāne, saṅkhyeyye ca vattante, yadā **saṅkhyāne** vattante, tadā bhikkhūnamekūnavīsati tiṭṭhati, bhoti bhikkhūnamekūnavīsati tiṭṭhatu, bhikkhūnamekūnavīsatiṃ passa, bhikkhūnamekūnavīsatiyā kataṃ iccādi.

Saṅkhyeyye pana ekūnavīsati bhikkhavo tiṭṭhanti, bhonto ekūnavīsati bhikkhavo tiṭṭhatha, ekūnavīsatiṃ bhikkhū passa, ekūnavīsatiyā bhikkhūhi kataṃ iccādi. Evaṃ vīsatādīsupi yojetabbaṃ, ekūnavīsatiyā pūraṇo ekūnavīsatimo.

Dasa ca dasa cāti atthe dvandasamāsaṃ katvā ‘‘dasadasā’’ti vattabbe ‘‘sarūpānamekasesvasaki’’nti ekasese kate **dasa**saddato paṭhamābahuvacanaṃ **yo**. ‘‘Dasa yo’’itīdha –

413. **Gaṇane dasassa dviti catu pañca cha satta aṭṭhanavakānaṃ vīti cattāra paññā cha sattāsa navā yosu yonañcī samāsaṃ ṭhiri tītuti**.

Gaṇane dasassa sambandhīnaṃ **dvika tika catukka pañcaka chakkasattaka aṭṭhaka navakānaṃ** katekasesānaṃ yathākkamaṃ **vīti cattāra paññā cha satta asa nava** iccādesā honti **yo**su paresu, yonañca **īsaṃ āsaṃ ṭhi riti īti uti**iccete ādesā hontīti dvidasatthavācakassa **dasa**ssa **vī**ādeso hoti, **yo**vacanassa **īsa**ñca, saralopādi.

‘‘Saṅkhyānaṃ, vā, ante’’ti ca vattate.

414. **Ti ca**.

Tāsaṃ saṅkhyānamante **ti**kārāgamo hoti vā. Vavatthitavibhāsatthoyaṃ **vā**saddo.

Vibhāsā vīsa tiṃsāna-mante hoti tiāgamo;
Aññattha na ca hoteva, vavatthitavibhāsato.

‘‘Byañjane cā’’ti niggahītalopo, puna taddhitattā nāmabyapadese **syā**dyuppatti. Bhikkhūnaṃ vīsati, vīsaṃ vā, vīsati bhikkhū, vīsaṃ vā iccādi. Vīsatimo. Tathā ekavīsati kusalacittāni, ekavīsaṃ vā. Ekavīsatimo. Bāvīsati, bāvīsaṃ vā. Bāvīsatimo. Dvāvīsati, dvāvīsaṃ vā. Dvāvīsatimo. Tevīsati, tevīsaṃ vā. Tevīsatimo. Catuvīsati, catuvīsaṃ vā. Catuvīsatimo. Paṇṇavīsati, paṇṇavīsaṃ vā. Paṇṇavīsatimo. Pañcavīsati, pañcavīsaṃ vā. Pañcavīsatimo. Chabbīsati, chabbīsaṃ vā. Chabbīsatimo. Sattavīsati, sattavīsaṃ vā. Sattavīsatimo. Aṭṭhavīsati, aṭṭhavīsaṃ vā. Aṭṭhavīsatimo. Ekūnatiṃsati, ekūnatiṃsaṃvā. Ekūnatiṃsatimo.

Dasa ca dasa ca dasa cāti ‘‘dasa dasa dasā’’ti vattabbe ekasese kate ‘‘gaṇane dasassā’’tiādinā **tiīsa**mādesā, ‘‘kvacā’’dinā rassattaṃ, niggahītāgamo ca, sesaṃ vīsatisamaṃ. Tiṃsati, tiṃsaṃ, tiṃsa vassāni, niggahītalopo, tiṃsaṃ, tiṃsāya iccādi. Ekatiṃsati, ekatiṃsaṃ vā, bāttiṃsaṃ, dvattiṃsaṃ, tettiṃsaṃ iccādi.

Catudasatthavācakassa katekasesassa **da**sassa **cattāra, yo**vacanassa **īsaṃ,** cattālīsaṃ, ‘‘la darāna’’nti rassa **la**ttaṃ, tālīsaṃ vā. Cattālīsatimo. Ekacattālīsaṃ, dvācattālīsaṃ, dvicattālīsaṃ, tecattālīsaṃ, ticattālīsaṃ iccādi.

Pañcadasatthavācakassa **dasa**ssa **paññā, yo**vacanassa **āsa**ñca. Paññāsaṃ, ‘‘tesu vuddhi lopā’’dinā **paṇṇā**deso, paṇṇāsaṃ vā. Ekapaññāsaṃ, dvepaññāsaṃ, dvipaññāsaṃ.

Chadasatthavācakassa **dasa**ssa **cha, yo**vacanassa **ṭhi**ādeso, ‘‘sa chassa vā’’ti **sa**kārādeso, saṭṭhi, dvāsaṭṭhi, dvesaṭṭhi, dvisaṭṭhi, tesaṭṭhi, tisaṭṭhi.

Sattadasatthavācakassa **dasa**ssa **satta, yo**vacanassa ri, **ti** ca. Sattari, sattati, dvāsattari, dvāsattati, dvisattari, disattati, tesattati, tisattati iccādi.

Aṭṭhadasatthavācakassa **dasa**ssa **asa, yo**vacanassa **īti**ādeso ca. Asīti, ekāsīti, dveasīti, teasīti, caturāsīti, ‘‘kvacā’’dinā dīgho.

Navadasatthavācakassa **dasa**ssa **nava, yo**vacanassa **uti** ca, navuti, dvānavuti, dvenavuti, dvinavuti, tenavuti, tinavuti, catunavuti, channavutiyā, channavutīnaṃ pāsaṇḍānaṃ.

‘‘Gaṇane, dasassā’’ti ca vattate.

415. **Dasadasakaṃ sataṃ dasakānaṃ sataṃ sahassañca yomhi**.

Gaṇane pariyāpannassa dasadasakatthavācakassa **dasa**saddassa **sataṃ** hoti, satadasakatthavācakassa **dasa**ssa **sahassaṃ** hoti **yo**mhi. Iminā nipātanena **yo**lopo, taddhitattā puna nāmabyapadese **syā**dyuppatti, niggahītassa lopo, ‘‘si’’nti **a**mādeso, yojanānaṃ sataṃ, sahassaṃ. Sataṃ napuṃsakamekavacanantañca, tathā sahassaṃ, vaggabhede sabbattha bahuvacanampi bhavati. Dve vīsatiyo. Evaṃ tiṃsādīsupi, dve satāni, bahūni satāni, dve sahassāni, bahūni sahassāni.

Satassa dvikanti atthe chaṭṭhītappurisaṃ katvā ‘‘sataṃ dvika’’nti vattabbe ‘‘dvikādīnaṃ taduttarapadānañca nipaccante’’ti vuttiyaṃ vacanato iminā nipātanena uttarapadassa pubbanipāto, **ka**kāralopo ca hoti. Dvisataṃ. Evaṃ satassa tikaṃ tisataṃ, tathā catusataṃ, pañcasataṃ, chasataṃ,

sattasataṃ, aṭṭhasataṃ, navasataṃ, dasasataṃ sahassaṃ hoti. Atha vā dve satāni dvisatanti digusamāso. Evaṃ tisataṃ, catusataṃ iccādi.

416. **Yāva taduttari dasaguṇitañca**.

Yāva tāsaṃ saṅkhyānamuttari, tāva dasaguṇitañca kātabbaṃ, ettha **da**kāro sandhijo. Yathā – dasassa gaṇanassa dasaguṇitaṃ sataṃ hoti, satassa dasaguṇitaṃ sahassaṃ, sahassassa dasaguṇitaṃ dasasahassaṃ, idaṃ **nahuta**ntipi vuccati, dasasahassassa dasaguṇitaṃ satasahassaṃ, taṃ **lakkha**ntipi vuccati, satasahassassa dasaguṇitaṃ dasasatasahassaṃ.

‘‘Yadanupapannā nipātanā sijjhantī’’ti vattate.

417. **Sakanāmehi**.

Yāsaṃ pana saṅkhyānaṃ aniddiṭṭhanāmadheyyānaṃ yāni rūpāni, tāni sakehi nāmehi nipaccante. Satasahassānaṃ sataṃ koṭi, itthiliṅgā, ekavacanantā ca, vaggabhede bahuvacanañca bhavati, koṭisatasahassānaṃ sataṃ pakoṭi, pakoṭisatasahassānaṃ sataṃ koṭippakoṭi. Evaṃ nahutaṃ, ninnahutaṃ, akkhobhinī, bindu, abbudaṃ, nirabbudaṃ, ahahaṃ, ababaṃ, aṭaṭaṃ, sogandhikaṃ, uppalaṃ, kumudaṃ, puṇḍarīkaṃ, padumaṃ, kathānaṃ, mahākathānaṃ, asaṅkhyeyyanti.

Iccevaṃ ṭhānato ṭhānaṃ, satalakkhaguṇaṃ mataṃ;
Koṭippabhutinaṃ vīsa-saṅkhyānañca yathākkamaṃ.

‘‘Dve parimāṇāni etassā’’ti viggahe –

418. **Dvādito konekatthe ca**.

Dviiccevamādito gaṇanato **ka**ppaccayo hoti anekatthe. Dviko rāsi dvikaṃ. Evaṃ tikaṃ, catukkaṃ, pañcakaṃ, chakkaṃ, sattakaṃ, aṭṭhakaṃ, navakaṃ, dasakaṃ, paṇṇāsakaṃ, satakaṃ, sahassakaṃ iccādi.

Saṅkhyātaddhitaṃ.

Abyayataddhita

‘‘Ekasmiṃ vāre bhuñjati, dvivāre bhuñjatī’’ti viggahe –

419. **Ekādito sakissa kkhattuṃ**.

Ekadvitiiccevamādito gaṇanato sakissa ṭhāne vāratthe **kkhattuṃ**paccayo hoti. Ekakkhattuṃ, dvikkhattuṃ bhuñjati, ‘‘sabbāsamāvuso’’tiādinā **si**lopo. Evaṃ tikkhattuṃ, catukkhattuṃ, pañcakkhattuṃ, chakkhattuṃ, sattakkhattuṃ, aṭṭhakkhattuṃ, navakkhattuṃ, dasakkhattuṃ, satakkhattuṃ, sahassakkhattuṃ, bahukkhattuṃ, katikkhattuṃ.

‘‘Ekena vibhāgenā’’ti viggahe –

Maṇḍūkagatiyā **saṅkhyā**ggahaṇamanuvattate.

420. **Vibhāge dhā ca**.

Vibhāgatthe ekādisaṅkhyāto **dhā**paccayo hoti. **Ca**saddena **eka**dvito **jjha** ca, **suttā**dito **so** ca. Ekadhā. Dvīhi vibhāgehi dvidhā, dudhā vā, dvedhā. Tīhi vibhāgehi tidhā, tedhā vā, ‘‘tesu vuddhī’’tiādinā ikārassekāro. Evaṃ catudhā, pañcadhā, chadhā, sattadhā, aṭṭhadhā, navadhā, dasadhā, satadhā, sahassadhā, katidhā, bahudhā.

Jjhappaccaye ekadhā karotīti ekajjhaṃ. Evaṃ dvejjhaṃ.

Sopaccaye suttena vibhāgena suttaso. Evaṃ byañjanaso, padaso, atthaso, bahuso, sabbākārena sabbaso, upāyaso, hetuso, ṭhānaso, yoniso.

421. **Sabbanāmehi pakāravacane tu thā**.

Sabbanāmehi pakāravacanatthe **thā**paccayo hoti, **tu**saddena **thattā**paccayo ca. Sāmaññassa bhedako viseso pakāro, tassābhidhāneti attho, so pakāro tathā, taṃ pakāraṃ tathā, tena pakārena tathā, yena pakārena yathā. Evaṃ sabbathā, aññathā, itarathā, ubhayathā, **thattā**paccaye tena pakārena tathattā. Evaṃ yathattā, aññathattā.

Ko pakāroti atthe –

422. **Kimimehi thaṃ**.

Kiṃimaiccetehi **thaṃ**paccayo hoti pakāravacanatthe. ''Kissa ka ve cā''ti ettha **ca**saddena **ki**ssa **kā**deso. Kathaṃ, kaṃ pakāraṃ kathaṃ, kena pakārena kathaṃ, ayaṃ pakāro itthaṃ, imaṃ pakāraṃ itthaṃ. Anena pakārena itthaṃ, ''imassi thaṃ dāniha to dhesu cā''ti **ima**saddassa **i**kāro, dvittaṃ. Ettha hi **kkhattuṃ** ādi**thaṃ**pariyosānappaccayantānaṃ abyayataddhitattā nāmabyapadesaṃ katvā vibhattimhi kate ''sabbāsamāvuso''tiādinā vibhattilopo, ''kvaci to pañcamyatthe''tiādinā vutta**to**ādippaccayantā ca idheva **a**byayataddhite saṅgayhanti.

423. **Yadanupapannā nipātanā sijjhanti**.

Ye saddā lakkhaṇena anupapannā **a**niddiṭṭhalakkhaṇā akkharādito, nāmopasagganipātato vā samāsataddhitādito vā, te nipātanā sijjhanti.

Taddhitato tāva –

Imasmā jja siyā kāle, samānāparato jju ca;
Imasaddassa'kāro ca, samānassa ca so siyā.

Imasmiṃ kāle, imasmiṃ divase vā ajja, samāne kāle sajju, aparasmiṃdivase aparajju. Nipātehi **bhavatthe tana**ppaccayo. Ajja bhavaṃ ajjatanaṃ, ajja bhavā ajjatanī, sve bhavaṃ svātanaṃ. Evaṃ purātanaṃ, hiyyo bhavaṃ hiyyattanaṃ, hiyyo bhavā hiyyattanī iccādi.

Abyayataddhitaṃ.

Sāmaññavuttibhāvatthā-byayato taddhitaṃ tidhā;
Tatrādi catudhāpaccā-nekatthassatthisaṅkhyāto.

Iti padarūpasiddhiyaṃ taddhitakaṇḍo

Pañcamo.

6. Ākhyātakaṇḍa

Bhūvādigaṇa

Vibhattividhāna

Atha ākhyātavibhattiyo kriyāvācīhi dhātūhi parā vuccante.

Tattha kriyaṃ ācikkhatīti **ākhyātaṃ,** kriyāpadaṃ. Vuttañhi ‘‘kālakārakapurisaparidīpakaṃ kriyālakkhaṇamākhyātika’’nti. Tattha **kālo**ti atītādayo, **kāraka**miti kammakattubhāvā, **purisā**ti paṭhamamajjhimuttamā, **kriyā**ti gamanapacanādiko dhātvattho, kriyālakkhaṇaṃ saññāṇaṃ etassāti **kriyālakkhaṇaṃ,** atiliṅgañca.

Vuttampi cetaṃ –

‘‘Yaṃ tikālaṃ tipurisaṃ, kriyāvāci tikārakaṃ;
Atiliṅgaṃ dvivacanaṃ, tadākhyātanti vuccatī’’ti.

Kālādivasena dhātvatthaṃ vibhajantīti **vibhattiyo,** tyādayo, tā pana vattamānā pañcamī sattamī parokkhāhiyyattanī ajjatanī bhavissantī kālātipatti cāti aṭṭhavidhā bhavanti.

Kriyaṃ dhārentīti **dhātavo,** bhūvādayo, khādidhātuppaccayantā ca, te pana atthavasā dvidhā bhavanti sakammakā, akammakā cāti. Tatra **sakammakā** ye dhātavokammāpekkhaṃ kriyaṃ vadanti, yathā – kaṭaṃ karoti, gāmaṃ gacchati, odanaṃ pacatītiādayo, **akammakā** ye kammanirapekkhaṃ kriyaṃ vadanti, yathā – acchati, seti, tiṭṭhatītiādayo.

Te pana sattavidhā bhavanti vikaraṇappaccayabhedena, kathaṃ? **A**vikaraṇā bhūvādayo. Niggahītapubbaka**a**vikaraṇā rudhādayo, **ya**vikaraṇā divādayo, ṇu**ṇā uṇā**vikaraṇā svādayo, **nāppaṇhā**vikaraṇā kiyādayo, **oyira**vikaraṇā tanādayo, sakatthe **ṇe ṇaya**ntā curādayoti.

Tattha paṭhamaṃ **a**vikaraṇesu bhūvādīsu dhātūsu paṭhamabhūtā akammakā **bhū**iccetasmā dhātuto **tyā**dayo parā yojīyante.

Bhūsattāyaṃ, ‘‘bhū’’iccayaṃ dhātu sattāyamatthe vattate, kriyāsāmaññabhūte bhavane vattateti attho.

‘‘Bhū’’iti ṭhite –

424. **Bhūvādayo dhātavo**.

Bhūiccevamādayo ye kriyāvācino saddagaṇā, te **dhātu**saññā honti. Bhū ādi yesaṃ te **bhūvādayo,** atha vā bhūvā ādī pakārā yesaṃ te **bhūvādayo**.

Bhūvādīsu vakāroyaṃ, ñeyyo āgamasandhijo;
Bhūvāppakārā vā dhātū, sakammākammakatthato.

‘‘Kvaci dhātū’’tiādito ‘‘kvacī’’ti vattate.

425. **Dhātussanto loponekassarassa**.

Anekassarassa dhātussa anto kvaci lopo hoti.

Kvaciggahaṇaṃ ‘‘mahīyati samatho’’tiādīsu nivattanatthaṃ, iti anekassarattābhāvā idha dhātvantalopo na hoti.

Tato dhātvādhikāravihitānekappaccayappasaṅge ‘‘vatticchānupubbikā saddappaṭipattī’’ti katvā vattamānavacanicchāyaṃ –

426. **Vattamānā tianti, sitha, mima, teante, sevhe, emhe**.

Tyādayo dvādasa vattamānāsaññā hontīti **tyādīnaṃ** vattamānatthavisayattā **vattamānā**saññā.

427. **Kāle**.

Ayamadhikāro.

Ito paraṃ **tyā**divibhattividhāne sabbattha vattate.

428. **Vattamānā paccuppanne**.

Paccuppanne kāle gamyamāne vattamānāvibhatti hoti, **kālo**ti cettha kriyā, karaṇaṃ kāro, **ra**kārassa **la**kāro, kālo.

Tasmā –

Kriyāya gamyamānāya, vibhattīnaṃ vidhānato;
Dhātūheva bhavantīti, siddhaṃ tyādivibhattiyo.

Idha pana kālassa atītānāgatapaccuppannāṇattiparikappakālābhipattivasena chadhā bhinnattā ‘‘paccuppanne’’ti viseseti. Taṃ taṃ kāraṇaṃ paṭicca uppanno **paccuppanno,** paṭiladdhasabhāvo, na tāva atītoti attho.

Paccuppannasamīpepi, tabbohārūpacārato;
Vattamānā atītepi, taṃkālavacanicchayāti.

Tasmiṃ paccuppanne vattamānāvibhattiṃ katvā, tassā ṭhānāniyame ‘‘dhātuliṅgehi parā paccayā’’ti paribhāsato dhātuto paraṃ vattamānappaccaye katvā, tesamaniyamappasaṅgesati ‘‘vatticchānupubbikā saddappaṭipattī’’ti parassapadavacanicchāyaṃ –

429. **Atha pubbāni vibhattīnaṃ cha parassapadāni**.

Atha taddhitānantaraṃ vuccamānānaṃ sabbāsaṃ vattamānādīnaṃ aṭṭhavidhānaṃ vibhattīnaṃ yāni yāni pubbakāni **cha** padāni, tāni tāni atthato aṭṭhacattālīsamattāni **parassapada**saññāni hontītiādimhi channaṃ parassapadasaññā, parassatthāni padāni **parassapadāni,** tabbāhullato tabbohāro.

‘‘Dhātūhi ṇe ṇaya’’iccādito ‘‘dhātūhī’’ti vattamāne –

430. **Kattari parassapadaṃ**.

Kattarikārake abhidheyye sabbadhātūhi **parassapadaṃ** hotīti parassapadaṃ katvā, tassāpyaniyamappasaṅge vatticchāvasā –

Vipariṇāmena ‘‘parassapadānaṃ, attanopadāna’’nti ca vattate.

431. **Dve dve paṭhamamajjhimuttamapurisā**.

Tāsaṃ vibhattīnaṃ parassapadāna’mattanopadānañca **dve dve** vacanāni yathākkamaṃ **paṭhamamajjhimuttamapurisa**saññāni honti. Taṃ yathā? **Ti anti**iti paṭhamapurisā, **si tha**iti majjhimapurisā, **mi ma**iti uttamapurisā. Attanopadesupi **te ante**iti paṭhamapurisā, **se vhe**iti majjhimapurisā, **e mhe**iti uttamapurisā. Evaṃ sesāsu sattasu vibhattīsupi yojetabbanti. Evaṃ aṭṭhavibhattivasena channavutividhe ākhyātapade dvattiṃsa dvattiṃsa paṭhamamajjhimauttamapurisā hontīti vattamānaparassapadādimhi dvinnaṃ paṭhamapurisasaññā.

432. **Nāmamhi payujjamānepitulyādhikaraṇe paṭhamo**.

Tumhāmhasaddavajjite tulyādhikaraṇabhūte sādhakavācake nāmamhi payujjamānepi appayujjamānepi dhātūhi paṭhamapuriso hotīti paṭhamapurisaṃ katvā, tassāpyaniyamappasaṅge kriyāsādhakassa kattuno ekatte vattumicchite ‘‘ekamhi vattabbe ekavacana’’nti vattamānaparassapadapaṭhamapurisekavacanaṃ **ti**.

‘‘Paro, paccayo, dhātū’’ti ca adhikāro, ‘‘yathā kattari cā’’ti ito ‘‘kattarī’’ti vikaraṇappaccayavidhāne sabbattha vattate.

433. **Bhūvādito a**.

Bhūiccevamādito dhātugaṇato paro **a**paccayo hoti kattari vihitesu vibhattippaccayesu paresu. Sabbadhātukamhiyevāyamissate.

‘‘Asaṃyogantassa, vuddhī’’ti ca vattate.

434. **Aññesu ca**.

Kāritato aññesu paccayesu asaṃyogantānaṃ dhātūnaṃ vuddhi hoti. **Ca**ggahaṇena **ṇu**ppaccayassāpi vuddhi hoti. Ettha ca ‘‘ghaṭādīnaṃ vā’’ti ito **vā**saddo anuvattetabbo, so ca vavatthitavibhāsattho. Tena –

Ivaṇṇuvaṇṇantānañca, lahūpantāna dhātunaṃ;
Ivaṇṇuvaṇṇānameva, vuddhi hoti parassa na.

Yuvaṇṇānampi ya ṇu ṇā-nāniṭṭhādīsu vuddhi na;
Tudādissāvikaraṇe, na chetvādīsu vā siyā.

Tassāpyaniyamappasaṅge – ‘‘ayuvaṇṇānañcāyo vuddhī’’ti paribhāsato **ū**kāra**sso**kāro vuddhi.

Vipariṇāmena ‘‘dhātūna’’nti vattate.

435. **O ava sare**.

Okārassa dhātvantassa sare pare **avā**deso hoti. ‘‘Saralopo mādesa’’iccādinā saralopādimhi kate ‘‘naye paraṃ yutte’’ti paranayanaṃ kātabbaṃ.

So puriso sādhu bhavati, sā kaññā sādhu bhavati, taṃ cittaṃ sādhu bhavati.

Ettha hi –

Kattunobhihitattāva, ākhyātena na kattari;
Tatiyā paṭhamā hoti, liṅgatthaṃ panapekkhiya.

Satipi kriyāyekatte kattūnaṃ bahuttā ‘‘bahumhi vattabbe bahuvacana’’nti vattamānaparassapadapaṭhamapurisabahuvacanaṃ **anti,** pure viya appaccayavuddhiavādesā, saralopādi. Te purisā bhavanti, appayujjamānepi bhavati, bhavanti.

‘‘Payujjamānepi, tulyādhikaraṇe’’ti ca vattate.

436. **Tumhe majjhimo**.

Tulyādhikaraṇabhūte **tumha**sadde payujjamānepi appayujjamānepi dhātūhi **majjhima**puriso hotīti vattamānaparassapadamajjhimapurisekavacanaṃ**si,** sesaṃ purimasamaṃ. Tvaṃ bhavasi, tumhe bhavatha, appayujjamānepi bhavasi, bhavatha.

Tulyādhikaraṇeti kimatthaṃ? Tayā paccate odano.

Tasmiṃyevādhikāre –

437. **Amhe uttamo**.

Tulyādhikaraṇabhūte **amha**sadde payujjamānepi appayujjamānepi dhātūhi **uttama**puriso hotīti vattamānaparassapadauttamapurisekavacanaṃ **mi, a**ppaccayavuddhi**avā**desā.

438. **Akāro dīghaṃ himimesu**.

Akāro **dīgha**māpajjate **himima**iccetāsu vibhattīsu. Ahaṃ bhavāmi, mayaṃ bhavāma. Bhavāmi, bhavāma.

‘‘Vibhattīnaṃ, chā’’ti ca vattate.

439. **Parāṇyattanopadāni**.

Sabbāsaṃ vattamānānaṃ aṭṭhavidhānaṃ vibhattīnaṃ yāni yāni parāni cha padāni, tāni tāni **attanopada**saññāni hontīti **te**ādīnaṃ attanopadasaññā.

‘‘Dhātūhi, attanopadānī’’ti ca vattate.

440. **Kattari ca**.

Kattari ca kārake abhidheyye dhātūhi attanopadāni honti. **Ca**ggahaṇaṃ katthaci nivattanatthaṃ, sesaṃ parassapade vuttanayeneva veditabbaṃ. Bhavate, bhavante, bhavase, bhavavhe, bhave, bhavāmhe.

Paca pāke, dhātusaññāyaṃ dhātvantalopo, vuttanayeneva **tyā**dyuppatti, ivaṇṇuvaṇṇānamabhāvā vuddhiabhāvovettha viseso. So devadatto odanaṃ pacati, pacanti, pacasi, pacatha, pacāmi, pacāma, so odanaṃ pacate, te pacante, tvaṃ pacase, tumhe pacavhe, ahaṃ pace, mayaṃ pacāmhe.

Paṭhamapurisādīnamekajjhappavattippasaṅge paribhāsamāha –

441. **Sabbesamekābhidhāne paro puriso**.

Sabbesaṃ paṭhamamajjhimānaṃ, paṭhamuttamānaṃ, majjhimuttamānaṃ tiṇṇaṃ vā purisānaṃ ekatobhidhāne kātabbe paro puriso yojetabbo. Ekakālānamevābhidhāne cāyaṃ. So ca pacati, tvañca pacasīti pariyāyappasaṅge **tumhe pacathā**ti bhavati. Evaṃ so ca pacati, ahañca pacāmīti **mayaṃ pacāma,** tathā tvañca pacasi, ahañca pacāmi, **mayaṃ pacāma,** so ca pacati, tvañca pacasi, ahañca pacāmi, **mayaṃ pacāma**. Evaṃ sabbattha yojetabbaṃ.

Ekābhidhāneti kimatthaṃ? ‘‘So ca pacati, tvañca pacissasi, ahaṃ paciṃ’’ ettha bhinnakālattā ‘‘mayaṃ pacimhā’’ti na bhavati.

Gamu sappa gatimhi, pure viya dhātusaññāyaṃ dhātvantalopo.

Kattari **tyā**dyuppatti.

442. **Gamissanto ccho vā sabbāsu**.

Gamuiccetassa dhātussanto **ma**kāro **ccho** hoti vā sabbāsu vibhattīsu, **sabba**ggahaṇena

mānanta ya kāritappaccayesu ca. Vavatthitavibhāsatthoyaṃ **vā**saddo. Tenāyaṃ –

Vidhiṃ niccañca vāsaddo, māna’ntesu tu kattari;
Dīpetāniccamaññattha, parokkhāyamasantakaṃ.

Appaccayaparanayanāni, so puriso gāmaṃ gacchati, te gacchanti, ‘‘kvaci dhātū’’tiādinā garupubbarassato parassa paṭhamapurisabahuvacanassa **re** vā hoti, gacchare. Tvaṃ gacchasi, tumhe gacchatha. Ahaṃ gacchāmi, mayaṃ gacchāma.

Cchādesābhāve ‘‘lopañcettamakāro’’ti **a**ppaccayassa **e**kāro. Gameti, gamenti, saralopo. Gamesi, gametha. Gamemi, gamema.

Attanopadepi so gāmaṃ gacchate, gacchante, gacchare. Gacchase, gacchavhe. Gacche, gacchāmhe.

‘‘Kuto nu tvaṃ āgacchasi, rājagahato āgacchāmī’’tiādīsu pana paccuppannasamīpe vattamānavacanaṃ.

‘‘Vā’’ti vattate.

443. **Gamissa ghammaṃ**.

Gamuiccetassa dhātussa sabbassa **ghammā**deso hoti vā. Ghammati, ghammanti iccādi.

Bhāvakammesu pana –

444. **Attanopadāni bhāve ca kammani**.

Bhāve ca **kammani** ca kārake abhidheyye attanopadāni honti, **ca**saddena kammakattaripi. Bhavanaṃ **bhāvo,** so ca kārakantarena asaṃsaṭṭho kevalo bhavanalavanādiko dhātvattho. Karīyatīti **kammaṃ**. Akammakāpi dhātavo sopasaggā sakammakāpi bhavanti, tasmā kammani anupubbā bhūdhātuto vattamānattanopadapaṭhamapurisekavacanaṃ **te**.

‘‘Dhātūhi ṇe ṇaya’’iccādito ‘‘dhātūhī’’ti vattamāne –

445. **Bhāvakammesu yo**.

Sabbadhātūhi paro bhāvakammesu **ya**ppaccayo hoti. Attanopadavisayevāyamissate, ‘‘aññesu cā’’ti sutte anuvattita**vā**ggahaṇena **ya**ppaccaye vuddhi na bhavati, anubhūyate sukhaṃ devadattena.

Ākhyātena avuttattā, tatiyā hoti kattari;
Kammassābhihitattā na, dutiyā paṭhamāvidha.

Anubhūyante sampattiyo tayā. Anubhūyase tvaṃ devadattena, anubhūyavhe tumhe. Ahaṃ anubhūye tayā, mayaṃ anubhūyāmhe.

‘‘Kvaci dhātu’’iccādito ‘‘kvacī’’ti vattamāne –

446. **Attanopadāni parassapadattaṃ**.

Attanopadāni kvaci parassapadattamāpajjante, akattariyevetaṃ. **Ya**kārassa dvittaṃ, anubhūyyati mayā sukhaṃ, anubhūyyate vā, anubhūyyanti. Anubhūyyasi, anubhūyyatha. Anubhūyyāmi, anubhūyyāma. Dvittābhāve – anubhūyati, anubhūyanti.

Kvacīti kiṃ? Anubhūyate.

Bhāve adabbavuttino bhāvassekattā **e**kavacanameva, tañca paṭhamapurisasseva, bhūyate devadattena, devadattena sampati bhavananti attho.

Pacadhātuto kammani attanopade yappaccaye ca kate –

Vipariṇāmena ‘‘yassā’’ti vattamāne –

447. **Tassa cavaggayakāravakārattaṃ sadhātvantassa**.

Tassa bhāvakammavisayassa **ya**ppaccayassa **ca**vagga**ya**kāra**va**kārattaṃ hoti dhātvantena saha yathāsambhavaṃ. Ettha **ca** ‘‘ivaṇṇāgamo vā’’ti ito sīhagatiyā **vā**saddo anuvattetabbo, so **ca** vavatthitavibhāsattho. Tena –

Cavaggo ca ta vaggānaṃ, dhātvantānaṃ yavattanaṃ;
Ravānañca sayappacca-yānaṃ hoti yathākkamanti.

Dhātvantassa cavaggādittā **ca**kāre kate ‘‘paradvebhāvo ṭhāne’’ti **ca**kārassa dvittaṃ. Paccate odano devadattena, ‘‘kvaci dhātū’’tiādinā garupubbarassato parassa paṭhamapurisabahuvacanassa kvaci **re** hoti. Paccare, paccante. Paccase, paccavhe. Pacce, paccāmhe.

Parassapadādese paccati, paccanti. Paccasi, paccatha. Paccāmi, paccāma. Tathā kammakattari paccate odano sayameva, paccante. Paccati, paccanti vā iccādi.

Gamito kammani attanopade, **ya**ppaccaye ca kate –

‘‘Dhātūhi, tasmiṃ, ye’’ti ca vattate.

448. **Ivaṇṇāgamo vā**.

Sabbehi dhātūhi tasmiṃ bhāvakammavisaye **ya**ppaccaye pare ivaṇṇāgamo hoti vāti īkārāgamo. Vavatthitavibhāsatthoyaṃ **vā**saddo. **Cchā**deso, gacchīyate gāmo devadattena, gacchīyante. Gacchīyase, gacchīyavhe. Gacchīye, gacchīyāmhe.

Cchādesābhāve –

‘‘Dhātūhi, yo, vā’’ti ca vattate.

449. **Pubbarūpañca**.

Heṭṭhānuttehi parassevedaṃ, tena **kaṭapa**vagga**ya**kāra**lasa**nteheva dhātūhi paro **ya**ppaccayo pubbarūpamāpajjate vāti **ma**kārā parassa **ya**kārassa **ma**kāro. Gammate, gamīyate, gammante, gamīyante. Gammase, gamīyase, gammavhe, gamīyavhe. Gamme, gamīye, gammāmhe, gamīyāmhe.

Parassapadatte – gacchīyyati, gacchīyyanti. Gacchīyati, gacchīyanti vā. Gammati, gammanti. Gamīyati, gamīyanti. **I**kārāgame gamiyyati, gamiyyanti. Tathā ghammīyati, ghammīyanti iccādi.

Vattamānāvibhatti.

450. **Pañcamī tu antu, hi tha, mi ma, taṃ antaṃ, ssuvho, e āmase**.

Tvādayo dvādasa **pañcamī**saññā honti.

451. **Āṇatyāsiṭṭhenuttakāle pañcamī**.

Āṇatyatthe ca āsīsatthe anuttakāle **pañcamī**vibhatti hoti.

Satipi kālādhikāre puna **kāla**ggahaṇena **vidhinimantanājjhesanānumatipatthanāpattakālā**dīsu ca pañcamī. Āṇāpana**māṇatti,** āsīsanamā**siṭṭho,** so ca iṭṭhassa asampattassa atthassa patthanaṃ, tasmiṃ **āṇatyāsiṭṭhe**. Anu samīpe uttakālo **anuttakālo,** paccuppannakāloti attho, na uttakāloti vā anuttakālo, tasmiṃ anuttakāle, kālamanāmasitvā hotīti attho.

Tattha **āsīsanatthe** bhūdhātuto pañcamīparassapadapaṭhamapurisekavacanaṃ **tu,** **a**ppaccayavuddhi**avā**desā. So sukhī bhavatu, te sukhitā bhavantu.

Vipariṇāmena ‘‘akārato’’ti vattate.

452. **Hilopaṃ vā**.

Akārato paro **hi**vibhatti **lopa**māpajjate vā. Tvaṃ sukhī bhava, bhavāhi vā, himhi dīgho. Tumhe sukhitā bhavatha. Ahaṃ sukhī bhavāmi, mayaṃ sukhino bhavāma.

Attanopade so sukhī bhavataṃ, te sukhitā bhavantaṃ. Tvaṃ sukhī bhavassu, tumhe sukhitā bhavavho. Ahaṃ sukhī bhave, mayaṃ sukhitā bhavāmase.

Kammani anubhūyataṃ tayā, anubhūyantaṃ. Anubhūyassu, anubhūyavho. Anubhūye, anubhūyāmase. **Parassapadatte** anubhūyyatu, anubhūyyantu. Anubhūyatu, anubhūyantu vā, anubhūyyāhi iccādi. **Bhāve** bhūyataṃ.

Āṇattiyaṃ kattari devadatto dāni odanaṃ pacatu, pacantu. Paca, pacāhi, pacatha. Pacāmi, pacāma. Pacataṃ, pacantaṃ. Pacassu, pacavho. Pace, pacāmase.

Kammani yappaccayacavaggādi, paccataṃ odano devadattena, paccantaṃ. Paccassu, paccavho. Pacce, paccāmase. **Parassapadatte** paccatu, paccantu. Pacca, paccāhi, paccatha. Paccāmi, paccāma.

Tathā so gāmaṃ gacchatu, gacchantu. Gaccha, gacchāhi, gacchatha. Gacchāmi, gacchāma. Gametu, gamentu. Gama, gamāhi, gametha. Gamemi, gamema. Gacchataṃ, gacchantaṃ. Gacchassu, gacchavho. Gacche, gacchāmase. **Ghammā**dese ghammatu, ghammantu iccādi.

Kammani gacchīyataṃ, gacchīyatu, gamīyataṃ, gamīyatu, gammataṃ, gammatu iccādi.

Vidhimhi idha pabbato hotu, ayaṃ pāsādo suvaṇṇamayo hotūtiādi.

Nimantane adhivāsetu me bhante bhagavā bhojanaṃ, idha nisīdatu bhavaṃ.

Ajjhesane desetu bhante bhagavā dhammaṃ.

Anumatiyaṃ pucchatu bhavaṃ pañhaṃ, pavisatu bhavaṃ, ettha nisīdatu.

Patthanā yācanā, dadāhi me gāmavarāni pañca, ekaṃ me nayanaṃ dehi.

Pattakāle sampatto te kālo kaṭakaraṇe, kaṭaṃ karotu bhavaṃ iccādi.

Pañcamīvibhatti.

453. **Sattamī eyya eyyuṃ, eyyāsi eyyātha, eyyāmieyyāma, etha eraṃ, etho eyyāvho, eyyaṃeyyāmhe**.

Eyyādayo dvādasa **sattamī**saññā honti.

‘‘Anuttakāle’’ti vattate.

454. **Anumatiparikappatthesu sattamī**.

Anumatyatthe ca parikappatthe ca anuttakāle **sattamī**vibhatti hoti.

Atthaggahaṇena **vidhinimantanā**dīsu ca sattamī. Kattumicchato parassa anujānanaṃ **anumati,** parikappanaṃ **parikappo,** ‘‘yadi nāma bhaveyyā’’ti sallakkhaṇaṃ nirūpanaṃ, hetukriyāya sambhave phalakriyāya sambhavaparikappo ca.

Tattha **parikappe** sattamīparassapadapaṭhamapurisekavacanaṃ **eyya,** appaccayavuddhādi purimasamaṃ, ‘‘kvaci dhātu vibhattī’’tiādinā eyya eyyāsi eyyāmi eyyaṃiccetesaṃ vikappena ekārādeso. So dāni kiṃ nu kho bhave, yadi so paṭhamavaye pabbajeyya, arahā bhaveyya, sace saṅkhārā niccā bhaveyyuṃ, na nirujjheyyuṃ. Yadi tvaṃ bhaveyyāsi, tumhe bhaveyyātha. Kathamahaṃ devo bhaveyyāmi, kiṃ nu kho mayaṃ bhaveyyāma. Tathā bhavetha, bhaveraṃ. Bhavetho, bhaveyyāvho.

Patthane tu ahaṃ sukhī bhave, buddho bhaveyyaṃ, bhaveyyāmhe.

Kammani sukhaṃ tayā anubhūyetha, anubhūyeraṃ. Anubhūyetho, anubhūyeyyāvho. Anubhūye, anubhūyeyyaṃ, anubhūyeyyāmhe. **Parassapadatte** anubhūyeyya, anubhūyeyyuṃ. Anubhūyeyyāsi iccādi. **Bhāve** bhūyetha.

Vidhimhi so odanaṃ pace, paceyya, paceyyuṃ. Tvaṃ pace, paceyyāsi, tumhe paceyyātha. Ahaṃ pace, paceyyāmi, mayaṃ paceyyāma. Pacetha, paceraṃ. Pacetho, paceyyāvho. Pace, paceyyaṃ, paceyyāmhe.

Kammani paccetha, pacceraṃ. Paccetho, pacceyyāvho. Pacce, pacceyyaṃ, pacceyyāmhe. **Parassapadatte** pacce, pacceyya, pacceyyuṃ. Pacceyyāsi iccādi.

Anumatiyaṃ so gāmaṃ gacche, gaccheyya, ‘‘kvaci dhātū’’tiādinā **eyyu**ssa uṃ vā, gacchuṃ, gaccheyyuṃ. Tvaṃ gacche, gaccheyyāsi, gaccheyyātha. Gacche, gaccheyyāmi, gaccheyyāma. Game, gameyya, gamuṃ, gameyyuṃ. Game, gameyyāsi, gameyyātha. Game, gameyyāmi, gameyyāma. Gacchetha, gaccheraṃ. Gacchetho, gaccheyyāvho. Gacche, gaccheyyaṃ, gaccheyyāmhe. Gametha, gameraṃ iccādi.

Kammani gacchīyetha, gamīyetha, gacchīyeraṃ, gamīyeraṃ iccādi. **Parassapadatte** gacchīyeyya, gamīyeyya, gammeyya, gammeyyuṃ iccādi. Tathā ghamme, ghammeyya, ghammeyyuṃ iccādi.

Sattamīvibhatti.

Paccuppannāṇattiparikappakālikavibhattinayo.

455. **Hiyyattanī āū, ottha, aṃmhā, tthatthuṃ, sevhaṃ, iṃmhase**.

Āādayo dvādasa **hiyyattanī**saññā honti.

‘‘Appaccakkhe, atīte’’ti ca vattate.

456. Hiyyopabhuti paccakkhe hiyyattanī.

Hiyyopabhuti atīte kāle paccakkhe vā appaccakkhe vā **hiyyattanī**vibhatti hotīti hiyyattanīparassapadapaṭhamapurisekavacanaṃ **ā**.

‘‘Kvaci dhātu’’iccādito ‘‘kvaci, dhātūna’’nti ca vattate.

457. Akārāgamo hiyyattanī ajjatanīkālātipattīsu.

Kvaci dhātūnamādimhi **a**kārāgamo hoti **hiyyattanīajjatanīkālātipatti**iccetāsu tīsu vibhattīsu. Kathamayamakārāgamo dhātvādimhīti ce?

Satissarepi dhātvante, punakārāgamassidha;
Niratthattā payogānu rodhā dhātvādito ayaṃ.

Appaccayavuddhiavādesasaralopādi vuttanayameva.

Abhavā, abhavū. Abhavo, ‘‘kvaci dhātū’’tiādinā **o**kārassa **a**ādeso vā, abhava, abhavattha. Abhavaṃ, abhavamhā. Abhavattha, abhavatthuṃ. Abhavase, abhavavhaṃ. Abhaviṃ, abhavamhase.

Kammani yappaccayo, tayā sukhamanvabhūyattha, **a**kārāgamābhāve anubhūyattha, ‘‘kvaci dhātū’’tiādinā **ttha**ssa **thā**deso, anvabhūyatha, anubhūyatha, anvabhūyatthuṃ, anubhūyatthuṃ. Anvabhūyase, anubhūyase, anvabhūyavhaṃ, anubhūyavhaṃ. Anvabhūyiṃ, anubhūyiṃ, anvabhūyamhase, anubhūyamhase. **Parassapadatte** anvabhūyā, anubhūyā iccādi. **Bhāve** anvabhūyattha.

Tathā so odanaṃ apacā, pacā, apacū, pacū. Apaco, paco, apacattha, pacattha. Apacaṃ, pacaṃ, apacamhā, pacamhā. Apacattha, pacattha, apacatthu, pacatthuṃ. Apacase, pacase, apacavhaṃ, pacavhaṃ. Apaciṃ, paciṃ, apacamhase, pacamhase.

Kammani apaccatha, apaccattha, apaccatthuṃ. Apaccase, apaccavhaṃ. Apacciṃ, apaccamhase. Apaccā, apaccū iccādi.

Tathā agacchā, agacchū. Agaccho, agaccha, agacchattha. Agacchaṃ, agacchamhā. Agacchattha, agacchatthuṃ. Agacchase, agacchavhaṃ. Agacchiṃ, agacchamhase. Agamā, agamū. Agamo, agama, agamattha. Agamaṃ, agamamhā. Agamattha, agamatthuṃ. Agamase, agamavhaṃ. Agamiṃ, agamamhase.

Kammani agacchīyattha, gacchīyattha, agamīyattha, gamīyattha, agacchīyatthuṃ, gacchīyatthuṃ, agamīyatthuṃ, gamīyatthuṃ iccādi. Tathā aghammā, aghammū iccādi.

Hiyyattanīvibhatti.

458. Hiyyattanī sattamī pañcamī vattamānā sabbadhātukaṃ.

Hiyyattanādayo catasso vibhattiyo **sabbadhātuka**saññā hontīti hiyyattanādīnaṃ sabbadhātukasaññattā ‘‘ikārāgamo asabbadhātukamhī’’ti vutto **i**kārāgamo na bhavati.

Sabbadhātukaṃ.

459. Parokkhā a u, e ttha, aṃ mha, ttha re, tho vho, iṃmhe.

Aādayo dvādasa **parokkhā**saññā honti. Akkhānaṃ indriyānaṃ paraṃ parokkhā, taddīpakattā

ayaṃ vibhatti **parokkhā**ti vuccati.

460. **Apaccakkhe parokkhātīte**.

Apaccakkhe vattuno indriyāvisayabhūte atīte kāle **parokkhā**vibhatti hoti. Atikkamma itoti **atīto,** hutvā atikkantoti attho.

Heṭṭhā vuttanayena parokkhāparassapadapaṭhamapurisekavacanaṃ **a**. ''Bhū a''itīdha –

Vipariṇāmena ''dhātūna''nti vattate.

461. **Kvacādivaṇṇānamekassarānaṃ dvebhāvo**.

Dhātūnamādibhūtānaṃ vaṇṇānamekassarānaṃ kvaci dvebhāvo hoti. Vavatthitavibhāsatthoyaṃ **kvaci**saddo, tena –

Kha cha sesu parokkhāyaṃ, dvebhāvo sabbadhātunaṃ;
Appaccaye juhotyādi-ssapi kiccādike kvaci.

''Bhū bhū a''itīdha –

462. **Pubbobbhāso**.

Dvebhūtassa dhātussa yo pubbo avayavo, so **abbhāsa**sañño hotīti abbhāsasaññā.

Abbhāsaggahaṇamanuvattate.

463. **Antassivaṇṇākāro vā**.

Abbhāsassa antassa ivaṇṇo hoti vā, **a**kāro ca. Vavatthitavibhāsatthoyaṃ **vā**saddo. Tena –

Kha cha sesu avaṇṇassa,
Ikāro sagupussa ī;
Vāssa bhūssa parokkhāyaṃ,
Akāro nāparassimeti.

Ūkārassa **a**kāro.

464. **Dutiyacatutthānaṃ paṭhamatatiyā**.

Abbhāsagatānaṃ dutiyacatutthānaṃ vaggabyañjanānaṃ yathākkamaṃ paṭhamatatiyā hontīti **bha**kārassa **ba**kāro.

465. **Brūbhūnamāhabhūvā parokkhāyaṃ**.

Brūbhūiccetesaṃ dhātūnaṃ **āhabhūva**iccete ādesā honti parokkhāvibhattiyanti **bhū**saddassa **bhūva**ādeso, ''saralopo mādesappaccayādimhī''tiādinā saralopādi, so kira rājā babhūva, te kira babhūvu. Tvaṃ kira babhūve.

''Dhātūhī''ti vattate, sīhagatiyā **kvaci**ggahaṇañca.

466. **Ikārāgamo asabbadhātukamhi**.

Sabbasmiṃ asabbadhātukamhi pare kvaci dhātūhi paro **i**kārāgamo hoti.

Asabbadhātuke byañja-nādimhe vāyamāgamo;
Kvacādhikārato byañja-nādopi kvaci no siyā.

Ettha ca ''na sabbadhātukaṃ asabbadhātuka''miti katvā ''hiyyattanī sattamī pañcamī vattamānā sabbadhātuka''nti hiyyattanīādīnaṃ sabbadhātukasaññāya vuttattā tadaññā catasso vibhattiyo asabbadhātukanti vuccati.

Tumhe kira babhūvittha. Ahaṃ kira babhūvaṃ, mayaṃ kira babhūvimha. **Attanopade** so babhūvittha, babhūvire. Babhūvittho, babhūvivho. Babhūviṃ, babhūvimhe.

Kammani attanopade **ī**kārāgama**ya**ppacca**yi**kārāgamā, anubabhūvīyittha, **ya**ppaccayassa asabbadhātukamhi ''kvaci dhātū''tiādinā lope kate ivaṇṇāgamo na bhavati, tayā kira anubabhūvittha, anubabhūvire iccādi. **Bhāve** babhūvīyittha, babhūvittha vā.

Tathā papaca, papacū. Papace, papacittha. Papacaṃ, papacimha. Papacittha, papacire. Papacittho, papacivho. Papaciṃ, papacimhe.

Kammani papaccittha, papaccire iccādi. Tathā apacca, apaccū iccādi.

Gamimhi ''kvacādivaṇṇāna''ntiādinā dvebhāvo, ''pubbobbhāso''ti abbhāsasaññā.

''Abbhāse''ti vattate.

467. **Kavaggassa cavaggo**.

Abbhāse vattamānassa **ka**vaggassa **ca**vaggo hotīti **va**kārassa **ja**kāro, ''kvaci dhātū''tiādinā anabbhāsassa paṭhamapurisekavacanamhi dīgho. So gāmaṃ jagāma kira, jagama vā, jagamu. Jagame, jagamittha. Jagamaṃ, jagamimha. Jagamittha, jagamire. Jagamittho, jagamivho. Jagamiṃ, jagamimhe.

Kammani jagamīyittha, jagamittha vā iccādi.

Parokkhāvibhatti.

468. **Ajjatanī** ī uṃ, **o ttha, iṃ mhā, ā ū, se vhaṃ, amhe**.

Īādayo dvādasa **ajjatanī**saññā honti. Ajja bhavo ajjatano, taddīpakattā ayaṃ vibhatti **ajjatanī**ti vuccati.

''Apaccakkhe, atīte, paccakkhe''ti ca vattate.

469. **Samīpejjatanī**.

Samīpe samīpato paṭṭhāya ajjappabhuti atīte kāle paccakkhe ca apaccakkhe ca **ajjatanī**vibhatti hotīti ajjatanīparassapadapaṭhamapurisekavacanaṃ ī.

Pure viya **a**kārāgamo, vuddhādi ca, ''kvaci dhātuvibhattī''tiādinā **īmhā**divibhattīnaṃ kvaci rassattaṃ, **oāa**vacanānaṃ **itthaa**mādesā ca, saralopādi, so abhavi, abhavī vā, **a**kārāgamābhāve bhavi.

Maṇḍūkagatiyā ''vā''ti vattate.

470. **Sabbato uṃ iṃ su**.

Sabbehi dhātūhi uṃvibhattissa **iṃsvā**deso hoti vā.

Te abhaviṃsu, bhaviṃsu vā, abhavuṃ, bhavuṃ vā. Tvaṃ abhavi, bhavi vā, abhavo, bhavo vā, tumhe abhavittha, bhavittha vā, **i**kārāgamo. Ahaṃ abhaviṃ, bhaviṃ vā, mayaṃ abhavimha, bhavimha vā, abhavimhā, bhavimhā vā. So abhavittha, bhavittha vā, abhavā, bhavā vā, abhavū, bhavū vā. Abhavise, bhavise vā, abhavivhaṃ, bhavivhaṃ vā. Abhavaṃ, bhavaṃ vā, abhava, bhava vā, abhavimhe, bhavimhe vā.

Kammani yappaccayalope vuddhiavādesādi, sukhaṃ tayā anubhavittha, anvabhūyittha, anubhūyittha vā iccādi. **Parassapadatte** tayā anvabhūyi, anubhūyi, anvabhūyī, anubhūyī vā, anvabhūyiṃsu, anubhūyiṃsu, anvabhūyuṃ, anubhūyuṃ. Tvaṃ anvabhūyi, anubhūyi, tumhe anvabhūyittha, anubhūyittha. Ahaṃ anvabhūyiṃ, anubhūyiṃ, mayaṃ anvabhūyimha, anubhūyimha, anvabhūyimhā, anubhūyimhā vā. **Bhāve** abhavittha, abhūyittha tayā.

So apaci, paci, apacī, pacī vā, te apaciṃsu, paciṃsu, apacuṃ, pacuṃ. Tvaṃ apaci, paci, apaco, paco vā, tumhe apacittha, pacittha. Ahaṃ apaciṃ, paciṃ, mayaṃ apacimha, pacimha, apacimhā, pacimhā vā. So apacittha, pacittha, apacā, pacā vā, apacū, pacū. Apacise, apacivhaṃ. Apacaṃ, pacaṃ, apaca, paca vā, apacimhe, pacimhe.

Kammani apaccittha, paccittha iccādi. **Parassapadatte** apacci, pacci, apaccī, paccī vā, apacciṃsu, pacciṃsu, apaccuṃ, paccuṃ. Apacci, pacci, apacco, pacco vā, apaccittha, paccittha. Apacciṃ, pacciṃ, apaccimha, paccimha, apaccimhā, paccimhā vā.

So gāmaṃ agacchī, gacchī, agacchi, gacchi vā, te agacchiṃsu, gacchiṃsu, agacchuṃ, gacchuṃ. Tvaṃ agacchi, gacchi, agaccho, gaccho vā, tumhe agacchittha, gacchittha. Ahaṃ agacchiṃ, gacchiṃ, mayaṃ agacchimha, gacchimha, agacchimhā, gacchimhā vā.

‘‘Kvaci dhātū’’tiādinā ajjatanimhi gamissa **ccha**ssa kvaci **ñchā**deso, agañchi, gañchi, agañchī, gañchī vā, te agañchiṃsu, gañchiṃsu, agañchuṃ, gañchuṃ. Tvaṃ agañchi, gañchi, agañcho, gañcho vā, tumhe agañchittha, gañchittha. Ahaṃ agañchiṃ, gañchiṃ, mayaṃ agañchimha, gañchimha, agañchimhā, gañchimhā vā.

Cchādesābhāve so agami, gami, agamī, gamī vā, ‘‘karassa kāsattamajjatanimhī’’ti ettha **bhāva**niddesena, ‘‘sattamajjatanimhī’’ti yogavibhāgena vā **sā**game ‘‘kvaci dhātū’’tiādinā byañjanato **ā**kārāgamo, agamāsi, uṃvacanassa kvaci **aṃsvā**deso, **u**cāgamo **tthamhe**su kvaci, agamiṃsu, gamiṃsu, agamaṃsu, gamaṃsu, agamuṃ, gamuṃ, tvaṃ agami, gami, agamo, gamo vā, agamittha, gamittha, agamuttha, gamuttha. Ahaṃ agamiṃ, gamiṃ, agamimha, gamimha, agamumha, gamumha, agamimhā, gamimhā vā.

‘‘Kvaci dhātū’’tiādinā gamissa ajjatanimhi **gā**deso ca, so ajjhagā, paralopo, te ajjhaguṃ. Tvaṃ ajjhago, tumhe ajjhaguttha. Ahaṃ ajjhagiṃ, mayaṃ ajjhagumha.

Attanopade so agacchittha, gacchittha, agañchittha, gañchittha iccādi. **Cchā**desābhāve so agamittha, gamittha, agamā, gamā, te agamū, gamū, ajjhagū, agū. Tvaṃ agamise, gamise, agamivhaṃ, gamivhaṃ. Ahaṃ agamaṃ, gamaṃ, agama, gama, ajjhagaṃ vā, agamimhe, gamimhe.

Kamme gāmo agacchīyittha tena, gacchīyittha, agañchiyittha, gañchiyittha, agamīyittha, gamīyittha, agamittha, gamittha iccādi. **Parassapadatte** agacchīyi, gacchīyi vā, agamīyi, gamīyi vā, agacchīyuṃ, agamīyuṃ vā. Tathā aghammīyi, aghammīyiṃsu iccādi.

‘‘Hiyyattanī, ajjatanī’’ti ca vattate.

471. **Māyoge sabbakāle ca**.

Yadā**mā**yogo, tadā **hiyyattanajjatanī**vibhattiyo sabbakālepi honti, **ca**saddena **pañcamī** ca. Mā bhavati, mā bhavā, mā bhavissatīti vā atthe hiyyattanajjatanīpañcamī vibhattiyo, sesaṃ neyyaṃ, so mā bhavā, mā bhavī, mā te bhavantvantarāyā. Mā pacā, mā pacī, mā pacatu. Mā gacchā, mā gacchī, mā gacchatu. Mā kañci pāpamāgamā, mā agami, mā gamā, mā gamī, mā gametu. Tvaṃ mā gaccho, mā gacchi, mā gacchāhi iccādi.

Atītakālikavibhatti.

472. Bhavissantī ssati ssanti, ssasi ssatha, ssāmissāma, ssate ssante, ssase ssavhe, ssaṃssāmhe.

Ssatyādīnaṃ dvādasannaṃ vacanānaṃ **bhavissantī**saññā hoti. Bhavissatīti bhavissanto, taṃkāladīpakattā ayaṃ vibhatti **bhavissantī**ti vuccati.

473. Anāgate bhavissantī.

Anāgate kāle **bhavissantī**vibhatti hoti.

Atītepi bhavissantī, taṃkālavacanicchayā;
''Anekajātisaṃsāraṃ, sandhāvissa''ntiādisu.

Na āgato **anāgato,** paccayasāmaggiyaṃ sati āyatiṃ uppajjanārahoti attho, **i**kārāgamo, vuddhi**avā**desā, saralopādi ca.

Bhavissati, bhavissanti. Bhavissasi, bhavissatha. Bhavissāmi, bhavissāma. Bhavissate, bhavissante. Bhavissase, bhavissavhe. Bhavissaṃ, bhavissāmhe.

Kamme yappaccayalopo, sukhaṃ tayā anubhavissate, anubhavissante. Anubhavissase, anubhavissavhe. Anubhavissaṃ, anubhavissāmhe. **Parassapadatte** anubhavissati devadattena, anubhavissanti iccādi. **Bhāve** bhavissate tena, **ya**ppaccayalopābhāve anubhūyissate, anubhūyissante iccādi. **Bhāve** bhūyissate.

Tathā pacissati, pacissanti. Pacissasi, pacissatha. Pacissāmi, pacissāma. Pacissate, pacissante. Pacissase, pacissavhe. Pacissaṃ, pacissāmhe.

Kamme paccissate odano devadattena, paccissante iccādi. **Parassapadatte** paccissati, paccissanti. Paccissasi, paccissatha. Paccissāmi, paccissāma.

Gacchissati, gacchissanti. Gacchissasi, gacchissatha. Gacchissāmi, gacchissāma. Gacchissate, gacchissante. Gacchissase, gacchissavhe. Gacchissaṃ, gacchissāmhe. So saggaṃ gamissati, gamissanti. Gamissasi, gamissatha. Gamissāmi, gamissāma iccādi.

Kamme gacchīyissate, gacchīyissante. Gacchīyissati, gacchīyissanti vā, gamīyissate, gamīyissante. Gamīyissati, gamīyissanti vā iccādi. **Ya**ppaccayalope gamissate, gamissante. Gamissati, gamissanti vā. Tathā ghammissati, ghammissanti iccādi.

Bhavissantīvibhatti.

484. Kālātipatti ssā ssaṃsu, sse ssatha, ssaṃssāmhā, ssatha ssisu, ssase ssavhe, ssiṃssāmhase.

Ssādīnaṃ dvādasannaṃ **kālātipatti**saññā hoti. Kālassa atipatanaṃ kālātipatti, sā pana viruddhapaccayūpanipātato, kāraṇavekallato vā kriyāya anabhinibbatti, taddīpakattā ayaṃ vibhatti **kālātipattī**ti vuccati.

475. **Kriyātipannetīte kālātipatti**.

Kriyātipannamatte atīte kāle **kālātipatti**vibhatti hoti. Kriyāya atipatanaṃ **kriyātipannaṃ,** taṃ pana sādhakasattivirahena kriyāya accantānuppatti. Ettha ca kiñcāpi na kriyā atītasaddena voharitabbā, tathāpi takkiriyuppattippaṭibandhakarakriyāya kālabhedena atītavohāro labbhatevāti daṭṭhabbaṃ.

Kālātipattiparassapadapaṭhamapurisekavacanaṃ **ssā, a**kārikārāgamā, vuddhi**avā**desā ca, ‘‘kvaci dhātū’’tiādinā **ssā ssāmhā**vibhattīnaṃ kvaci rassattaṃ, **sse**vacanassa ca **a**ttaṃ.

So ce paṭhamavaye pabbajjaṃ alabhissa, arahā abhavissa, bhavissa, abhavissā, bhavissāvā, te ce taṃ alabhissaṃsu, arahanto abhavissaṃsu, bhavissaṃsu. Evaṃ tvaṃ abhavissa, bhavissa, abhavisse vā, tumhe abhavissatha, bhavissatha. Ahaṃ abhavissaṃ, bhavissaṃ, mayaṃ abhavissamha, bhavissamha, abhavissāmhā, bhavissāmhā vā. So abhavissatha, abhavissisu. Abhavissase, abhavissavhe. Abhavissiṃ, abhavissāmhase.

Kamme anvabhavissatha, anvabhavissisu. Anvabhūyissatha vā iccādi. **Parassapadatte** anvabhavissa, anvabhavissaṃsu. Anvabhūyissa vā iccādi. **Bhāve** abhavissatha devadattena, abhūyissatha.

Tathā so ce taṃ dhanaṃ alabhissa, odanaṃ apacissa, pacissa, apacissā, pacissā vā, apacissaṃsu, pacissaṃsu. Apacissa, pacissa, apacisse, pacisse vā, apacissatha, pacissatha. Apacissaṃ, pacissaṃ, apacissamha, pacissamha, apacissāmhā, pacissāmhā vā. Apacissatha, pacissatha, apacissisu, pacissisu. Apacissase, pacissase, apacissavhe, pacissavhe. Apacissiṃ, pacissiṃ, apacissāmhase, pacissāmhase.

Kamme apacissatha odano devadattena, apacissisu. **Ya**ppaccayalopābhāve apacīyissatha iccādi. **Parassapadatte** apaccissa tena, paccissa, apaccissā, paccissā vā, apaccissaṃsu, paccissaṃsu iccādi.

So agacchissa, gacchissa, agacchissā, gacchissāvā, agacchissaṃsu, gacchissaṃsu. Tvaṃ agacchissa, gacchissa, agacchisse, gacchisse vā, agacchissatha, gacchissatha. Agacchissaṃ, gacchissaṃ, agacchissamha, gacchissamha, agacchissāmhā, gacchissāmhā vā. Agamissa, gamissa, agamissā, gamissā vā, agamissaṃsu, gamissaṃsu. Agamissa, gamissa, agamisse vā, agamissatha, gamissatha. Agamissaṃ, gamissaṃ, agamissamha, gamissamha, agamissāmhā, gamissāmhā vā. Agacchissatha, gacchissatha vā iccādi.

Kamme agacchīyissatha, agamīyissatha, agacchīyissa, agamīyissaiccādi. Tathā aghammissā, aghammissaṃsu iccādi.

Kālātipattivibhatti.

Pañcamī sattamī vatta-mānā sampatināgate;
Bhavissantī parokkhādī, catassotītakālikā.

Chakālikavibhattividhānaṃ.

Vikaraṇavidhāna

Isu icchākantīsu, pure viya dhātvantalopo, **tyā**dyuppatti, **a**ppaccayo ca.

‘‘Dhātūna’’nti vattamāne –

476. **Isuyamūnamanto ccho vā**.

Isuyamuiccetesaṃ dhātūnaṃ anto **ccho** hoti vā. Vavatthitavibhāsatthoyaṃ **vā**saddo, ‘‘anto ccho vā’’ti yogavibhāgena **āsa**ssapi. So saggaṃ icchati, icchanti. Icchasi, icchatha. Icchāmi, icchāma. **Cchā**desābhāve asaṃyogantattā ‘‘aññesu cā’’ti vuddhi, esati, esanti iccādi.

Kamme attanopadassa yebhuyyena parassapadattameva payojīyati, tena cettha attanopade rūpāni saṅkhipissāma. So icchīyati, esīyati, issate, issati, **ya**kārassa pubbarūpattaṃ. Tathā icchatu, esatu. Iccheyya, eseyya. Parokkhāhiyyattanīsu pana rūpāni sabbattha payogamanugamma payojetabbāni, icchi, esi. Icchissati, esissati. Icchissā, esissā icchādi.

Yamu uparame, **ni**pubbo, **cchā**deso ca. Niyacchati, niyacchanti. Niyamati, niyamanti. **Saṃ**pubbo ‘‘saye cā’’ti **ña**ttaṃ, dvittañca. Saññamati, saññamanti.

Kamme niyacchīyati, niyamīyati, niyammati, saññamīyati vā. Tathā niyacchatu, saññamatu. Niyaccheyya, saññameyya. Niyacchī, saññamī. Niyacchissati, saññamissati. Niyacchissa, saññamissa iccādi.

Āsa upavesane, yogavibhāgena **cchā**deso, rassattaṃ. Acchati, acchanti. Acchasi, acchatha. Acchāmi, acchāma. Aññatra **upa**pubbo upāsati, upāsanti. Acchīyati, upāsīyati. Acchatu, upāsatu. Accheyya, upāseyya. Acchī, upāsī. Acchissati, upāsissati. Acchissa, upāsissa iccādi.

Labha lābhe, labhati, labhanti. Labhasi, labhatha. Labhāmi, labhāma. Labhate, labhante. Labhase, labhavhe. Labhe, labhāmhe.

Kamme yakārassa pubbarūpatte kate ‘‘kvaci dhātū’’tiādinā purima**bha**kārassa **ba**kāro, labbhate, labbhante. Labbhati, labbhanti. Labbhataṃ, labbhatu. Labbhe, labbheyya.

Ajjatanimhi ‘‘vā, antalopo’’ti ca vattamāne –

477. **Labhasmā ī iṃnaṃ tthatthaṃ**.

Labhaiccetasmā dhātuto paresaṃ īiṃnaṃ vibhattīnaṃ **ttha tthaṃ**iccete ādesā honti vā, dhātvantassa lopo ca. Alattha, alabhi, labhi, alabhiṃsu, labhiṃsu. Alabho, labho, alabhi, labhi, alabhittha, labhittha. Alatthaṃ, alabhiṃ, labhiṃ, alabhimha, labhimha iccādi.

Bhavissantimhi ‘‘karassa sappaccayassa kāho’’ti ettha **sappaccaya**ggahaṇena **vaca muca bhujā**dito **ssa**ssa**khā**deso, **vasa chida labhā**dito **chā**deso ca vā hotīti **ssa**ssa **chā**deso, ‘‘byañjanantassa co chappaccayesu cā’’ti dhātvantassa **ca**kāro, lacchati, lacchanti. Lacchasi, lacchatha. Lacchāmi, lacchāma. **Chā**desābhāve labhissati, labhissanti. Labhissasi, labhissatha. Labhissāmi, labhissāma iccādi. Alabhissa, alabhissaṃsu iccādi.

Vaca viyattiyaṃ vācāyaṃ, vacati, vacanti. Vacasi, vacatha. Vacāmi, vacāma.

Kamme attanopade, **ya**ppaccaye ca kate –

478. **Vaca vasa vahādīnamukāro vassa ye**.

Vaca vasa vahaiccevamādīnaṃ dhātūnaṃ **va**kārassa **u**kāro hoti **ya**ppaccaye pare, **ādi**saddena **vaḍḍha**ssa ca. ‘‘Vassa a va’’iti samāsena dutiyañcettha **va**ggahaṇaṃ icchitabbaṃ, tena **a**kārassapi **u**kāro hoti, purimapakkhe paralopo. ‘‘Tassa cavagga’’iccādinā sadhātvantassa **ya**kārassa **ca**kāro, dvittaṃ. Uccate, uccante. Vuccate, vuccante. Vuccati, vuccanti vā iccādi. Tathā vacatu, vuccatu. Vaceyya, vucceyya. Avacā, avaccā, avacū, avaccū. Avaca, avaco, avacuttha. Avaca, avacaṃ, avacamhā. Avacuttha iccādi.

479. **Vacassajjatanimhi makāro o**.

Vacaiccetassa dhātussa **a**kāro **o**ttamāpajjate ajjatanimhi vibhattimhi. Avoci, avocuṃ. Avoco, avocuttha. Avociṃ, avocumha, **u**kārāgamo. Avoca, rassattaṃ, avocu iccādi. Avuccittha.

Bhavissantimhi **sappaccaya**ggahaṇena **ssa**ssa **khā**deso, ‘‘byañjanantassā’’ti vattamāne ‘‘ko khe cā’’ti dhātvantassa **kā**deso, vakkhati, vakkhanti. Vakkhasi, vakkhatha. Vakkhāmi, vakkhāma iccādi.

Vasa nivāse, vasati, vasanti.

Kamme uttaṃ, pubbarūpattañca vussati, vussanti iccādi. Vasatu. Vaseyya. Avasi, vasi.

Bhavissantiyaṃ **ssa**ssa **chā**deso, dhātvantassa **ca**kāro ca, vacchati, vacchanti. Vacchasi, vacchatha. Vacchāmi, vacchāma. Vasissati, vasissanti. Avasissa, avasissaṃsu.

Tathā **ruda** assuvimocane, rodati, rucchati. Rodissati iccādi.

Kusa akkose, **ā**pubbo dvittarassattāni, **a**ppaccayavuddhiyo ca. Akkosati. Akkosatu. Akkoseyya.

‘‘Antalopo’’ti vattate, maṇḍūkagatiyā ‘‘vā’’ti ca.

480. **Kusasmā dī cchi**.

Kusa iccetasmā dhātuto īvibhattissa **cchi**ādeso hoti, dhātvantassa lopo ca. Akkocchi maṃ, akkosi vā. Akkosissati. Akkosissa iccādi.

Vaha pāpuṇane, vahati, vahanti.

Kamme attanopade, **ya**ppaccaye ca kate –

‘‘Ye’’ti vattate.

481. **Ha vipariyayo lo vā**.

Hakārassa vipariyayo hoti **ya**ppaccaye pare, **ya**ppaccayassa ca **la**kāro hoti vā. Vavatthitavibhāsatthoyaṃ **vā**saddo, tena ‘‘gayhatī’’tiādīsu **la**ttaṃ na hoti, nimittabhūtassa **ya**kārassevetaṃ **la**ttaṃ, ‘‘vacavasa’’iccādinā uttaṃ. Vuyhati, vulhati, **vu**yhanti. Vahatu, vuyhatu. Vaheyya, vuyheyya. Avahī, avuyhittha, avahittha. Avahissati, vuyhissati. Avahissa, avuyhissa iccādi.

Jara vayohānimhi.

482. **Jaramarānaṃ jīrajīyyamīyyā vā**.

Jaramara iccetesaṃ dhātūnaṃ **jīrajīyyamīyyā**desā honti vā, saralopādi. Jīrati, jīranti. Jīyyati, jīyyanti. ‘‘Kvacā’’disuttena ekayakārassa kvaci lopo hoti. Jīyati, jīyanti.

Kamme jīrīyati, jīrīyanti. Jīyiyyati, jīyiyyanti. Jīratu, jīyyatu. Jīreyya, jīyyeyya. Ajīrī, jīrī, jīyyī. Jīrissati, jīyyissati. Ajīrissa, ajīyyissa.

Mara pāṇacāge, **mīyyā**deso, mīyyati, mīyyanti. Mīyati, mīyanti vā. Marati, maranti iccādi.

Disa pekkhaṇe.

483. **Disassa passa dissa dakkhā vā**.

Disaiccetassa dhātussa **passa dissa dakkha**iccete ādesā honti vā. Vavatthitavibhāsatthoyaṃ **vā**saddo, tena **dissā**deso kammani sabbadhātuke eva. Passati, passanti. Dakkhati, dakkhanti.

Kammani yakāralopo, dissate, dissante. Dissati, dissanti. Vipassīyati, dakkhīyati. Passatu, dakkhatu, dissatu. Passeyya, dakkheyya, disseyya.

Hiyyattaniyaṃ ‘‘kvaci dhātū’’tiādinā dhātuikārassa **a**ttaṃ, addasā, addasa. **Kammani** adissa.

Tathā apassi, passi, apassiṃsu, passiṃsu. Apassi, passi, apassittha, passittha. Apassiṃ, passiṃ, apassimha, passimha. Addasi, dasi, addasaṃsu, dasaṃsu. **Kammani** adissaṃsu. Addakkhi, addakkhiṃsu.

Passissati, passissanti. ‘‘Bhavissantimhi ssassa cā’’ti yogavibhāgena **ssa**ssa lopo, **i**kārāgamo ca, dakkhiti, dakkhinti. Lopābhāve dakkhissati, dakkhissanti. Apassissa, adakkhissa iccādi.

Sada visaraṇagatyāvasānesu.

‘‘Sabbatthā’’ti vattate, maṇḍūkagatiyā ‘‘kvacī’’ti ca.

484. **Sadassa sīdattaṃ**.

Sadaiccetassa dhātussa **sīdā**deso hoti sabbattha vibhattippaccayesu kvaci. Sesaṃ neyyaṃ. Nisīdati, nisīdanti. **Bhāve** nisajjate, idha kvacādhikārena **sīdā**-deso na bhavati. Nisīdatu. Nisīde. Nisīdi. Nisīdissati. Nisīdissa iccādi.

Yaja devapūjāsaṅgatikaraṇadānesu. Yajati, yajanti.

Kammani ‘‘yamhī’’ti vattate.

485. **Yajassādissi**.

Yajaiccetassa dhātussa ādissa **ya**kārassa **i**kārādeso hoti **ya**ppaccaye pare, saralopo. Ijjate mayā buddho. Tathā yajatu, ijjataṃ. Yaje, ijjetha. Yaji, ijjittha. Yajissati, ijjissate. Yajissa, ijjissatha iccādi.

Vada viyattiyaṃ vācāyaṃ, **tyā**dyuppatti, **a**ppaccayo ca.

‘‘Vā’’ti vattate.

486. **Vadassa vajjaṃ**.

Vadaiccetassa dhātussa sabbassa **vajjā**deso hoti vā sabbāsu vibhattīsu. Vibhatyādhikārattā cettha sabbāsūti atthato siddhaṃ.

‘‘Vā’’ti vattate.

487. **Lopañcettamakāro**.

Bhūvādito paro **a**ppaccayo **etta**māpajjate, lopañca vā. Vikaraṇakāriyavidhippakaraṇato cettha **a**kāroti **a**ppaccayo gayhati.

> Bhūvādito juhotyādi-to ca **a**ppaccayo paro;
> Lopamāpajjate nāñño, vavatthitavibhāsatoti.

Appaccayassa **e**kāro, saralopādi, vajjeti, vadeti, vadati, **anti**mhi –

488. **Kvaci dhātuvibhattippaccayānaṃ dīghaviparītādesalopāgamā ca**.

Idha dhātvādhikāre ākhyāte, kitake ca avihitalakkhaṇesu payogesu kvaci dhātūnaṃ, tyādivibhattīnaṃ, dhātuvihitappaccayānañca dīghatabbiparītaādesalopāgamaiccetāni kāriyāni jinavacanānurūpato bhavanti. Tattha –

Nāmhi rasso kiyādīnaṃ, saṃyoge caññadhātunaṃ;
Āyūnaṃ vā vibhattīnaṃ, mhā, ssāntassa ca rassatā.

Gamito cchassa ñcho vāssa, gamissajjatanimhi gā;
Ucāgamo vā tthamhesu, dhātūnaṃ yamhi dīghatā.

Eyyeyyāseyyāmettañca, vā ssessettañca pāpuṇe;
Okārā attamittañca, ātthā papponti vā tthathe.

Tathā brūtoti antīnaṃ, au vāha ca dhātuyā;
Parokkhāya vibhattimhi, anabbhāsassa dīghatā.

Saṃyoganto akārettha, vibhattippaccayādi tu;
Lopa māpajjate nicca-mekārokārato paroti.

Ekārato parassa **antia**kārassa lopo, vajjenti, vadenti, vadanti. Vajjesi, vadesi, vadasi, vajjetha, vadetha, vadatha. Vajjemi, vajjāmi, vademi, vadāmi, vajjema, vadema, vajjāma, vadāma.

Kammani vajjīyati, vajjīyanti. Vajjati, vajjanti. Vadīyati vā. Vajjetu, vadetu, vadatu. Vajje, vajjeyya, vade, vadeyya, vajjeyyuṃ, vadeyyuṃ. Vajjeyyāsi, vajjesi, vadeyyāsi. Avadi, vadi, vadiṃsu. Vadissati, vadissanti. Avadissa iccādi.

Kamu padavikkhepe, **a**ppaccaye kate ‘‘kvacādivaṇṇānamekassarānaṃ dvebhāvo’’ti dvittaṃ, **ka**vaggassa **ca**vaggo.

Abbhāsaggahaṇamantaggahaṇaṃ, **vā**ggahaṇañca vattate.

489. **Niggahītañca**.

Abbhāsante **niggahīta**ñcāgamo hoti vā. Vavatthitavibhāsatthoyaṃ **vā**saddo, tena **kamā**dīnamevetaṃ. Caṅkamati, caṅkamanti iccādi. Kamati, kamanti iccādi.

Cala kampane, cañcalati, calati.

Cala dalane, daddallati.

Jhecintāyaṃ, **a**ppaccaye ‘‘o, sare, e’’ti ca adhikicca ‘‘te āvāyā’’ti yogavibhāgena akāritepi **e**kārassa **āyā**deso, jhāyati, jhāyanti iccādi, visesavidhānaṃ.

Avuddhikabhūvādinayo.

Tuda byathane, **tyā**dyuppatti **a**ppaccayo, ‘‘aññesu cā’’ti **e**tthānuvattita **vā**ggahaṇena **tudā**dīnaṃ vuddhiabhāvova viseso, tudati, tudanti. Tudasi, tudatha. Tudāmi, tudāma.

Kamme ‘‘tassa cavagga’’iccādinā sadakārassa **ya**ppaccayassa **ja**kāro dvittaṃ, tujjate, tujjante. Tujjati, tujjanti, tujjare vā. Tathā tudatu, tudantu. Tude, tudeyya, tudeyyuṃ. Atudi, tudiṃsu. Atudi,

atudittha. Atudiṃ, atudimha. Atujjittha, atujji. Tudissati. Atudissa iccādi.

Visa pavesane **pa**pubbo, so gāmaṃ pavisati, pavisanti. Pavisasi, pavisatha. Pavisāmi, pavisāma.

Kamme pavisiyyate, pavisiyyante. Pavisiyyati, pavisiyyanti. Pavissate vā. Tathā pavisatu, pavisantu. Paviseyya. Pāvisi, pavisi, pāvekkhi pathaviṃ, ''kvaci dhātū''tiādinā ajjatanimhi **visa**ssa vekkhādeso ca. Pāvisiṃsu, pavisiṃsu.

Kamme pāvisīyittha, pavisīyittha, pāvisīyi, pavisīyi. Pavisissati, pavisissanti. Pavisīyissate, pavisissate. Pāvisissa. Pāvisīyissa iccādi.

Nuda khepe, nudati, nudanti.

Disa atisajjane, uddisati, uddisanti.

Likha lekhane, likhati, likhanti.

Phusa samphasse, phusati, phusanti iccādi.

Tudādinayo.

Hū, bhū sattāyaṃ, **tyā**dyuppatti ''bhūvādito a''iti **a**ppaccayo, ''vā''ti adhikicca ''lopañcettamakāro''ti bhūvādito parassa appaccayassa lopo, ''aññesu cā''ti vuddhi. So hoti, te honti, ''kvaci dhātū''tiādinā parasarassa lopo. Hosi, hotha. Homi, homa. **Bhāve** hūyate.

Tathā hotu, hontu. Hohi, anakāraparattā **hi**lopo na bhavati, hotha. Homi, homa. **Bhāve** hūyataṃ.

Sattamiyaṃ saralopādi, heyya, heyyuṃ. Heyyāsi, heyyātha. Heyyāmi, heyyāma. Heyyaṃ vā. **Bhāve** hūyetha.

Hiyyattaniyaṃ appaccayalope ''kvaci dhātū''tiādinā **hū**dhātussa **ū**kārassa **uvā**deso. Ahuvā, ahuvu, ahuvū. Ahuva, ahuvo, ahuvattha. Ahuvaṃ, ahuvamha. Ahuvattha, ahuvatthuṃ. Ahuvase, ahuvavhaṃ. Ahuviṃ, ahuvamhase. **Bhāve** ahūyattha.

Ajjatanimhi ''kvaci dhātū''tiādinā **hū**to īvibhattissa lopo rassattaṃ, so ahu, lopābhāve ''karassa kāsattamajjatanimhī''ti ettha ''sattamajjatanimhī''ti yogavibhāgena **sā**gamo, vuddhi, ahosi, ahesuṃ, ''kvaci dhātū''tiādinā **o**kāra**sse**kāro. Ahavuṃ vā. Ahosi, ahosittha. Ahosiṃ, ahuṃ, parasarassa lopo, rassattañca, ahosimha, ahumha, rassattaṃ. **Bhāve** ahūyittha.

''Hi lopaṃ vā''ti ito ''lopo, vā''ti ca vattate.

490. Hotissare'hohe bhavissantimhi ssassa ca.

Hūiccetassa dhātussa saro **eha oha etta**māpajjate bhavissantimhi vibhattimhi, **ssa**ssa ca lopo hoti vā. **I**kārāgamo, saralopādi.

> Hehiti, hehinti. Hehisi, hehitha. Hehāmi, hehāma. Lopābhāve – hehissati, hehissanti. Hehissasi, hehissatha. Hehissāmi, hehissāma. **Ohādese** – hohiti, hohinti. Hohisi, hohitha. Hohāmi, hohāma. Tathā hohissati, hohissanti. Hohissasi, hohissatha. Hohissāmi, hohissāma. **Ekārādese** – heti, henti. Hesi, hetha. Hemi, hema. Hessati, hessanti. Hessasi, hessatha. Hessāmi, hessāma. **Bhāve** hūyissate.

Kālātipattiyaṃ ahavissa, ahavissaṃsu. Ahuyissatha iccādi.

Hū, bhū sattāyaṃ, bhū itīdha **anu**pubbo, **tyā**dyuppatti **a**ppaccayassa lopavuddhiyo, anubhoti, anubhonti. Anubhosi, anubhotha. Anubhomi, anubhoma.

Kamme anubhūyati, anubhūyanti. Tathā anubhotu, anubhontu. Anubhohi, anubhotha. Anubhomi, anubhoma. Anubhūyatu, anubhūyantu. Anubhave, anubhaveyya. Anubhūyeyya. Anubhosi, anubhavi. Anubhossati, anubhossanti. Anubhossasi, anubhossatha. Anubhossāmi, anubhossāma. Anubhavissati vā. Anubhossa, anubhavissa vā iccādi.

Sī saye **a**ppaccayalopo, vuddhi ca, seti, senti. Sesi, setha. Semi, sema. Sete, sente iccādi.

Appaccayalopābhāve –

‘‘Sare’’ti vattate, **dhātu**ggahaṇañca.

491. **E aya**.

Ekārassa dhātvantassa sare pare **ayā**deso hoti, saralopādi. Sayati, sayanti. Sayasi, sayatha. Sayāmi, sayāma.

Kamme atipubbo, ‘‘kvaci dhātvā’’dinā yamhi rassasarassa dhātvantassa dīgho, atisīyate, atisīyante. Atisīyati, atisīyanti. **Bhāve** sīyate.

Tathā setu, sentu. Sehi, setha. Semi, sema. Sayatu, sayantu. Saya, sayāhi, sayatha. Sayāmi, sayāma. Sayataṃ, sayantaṃ. Sayassu, sayavho. Saye, sayāmase. Atisīyataṃ, atisīyantaṃ. Atisīyatu, atisīyantu. **Bhāve** sīyataṃ.

Saye, sayeyya, sayeyyuṃ. Atisīyeyya. **Bhāve** sīyetha.

Asayi, sayi, asayiṃsu, sayiṃsu, asayuṃ. Sāgame atisesi, atisesuṃ. **Kamme** accasīyittha, accasīyi, atisīyi. **Bhāve** sīyittha.

Sayissati, sayissanti. **I**kārāgamābhāve sessati, sessanti. **Kamme** atisīyissatha, atisīyissati. **Bhāve** sīyissate.

Asayissā, asayissaṃsu. **Kamme** accasīyissatha iccādi.

Nī pāpuṇane, **dvikammako**yaṃ, ajaṃ gāmaṃ neti, nenti. Nesi, netha. Nemi, nema. Lopābhāve nayati, nayanti iccādi. **Kamme** nīyate gāmaṃ ajo devadattena, nīyare, nīyante. Nīyati, nīyanti.

Tathā netu, nayatu. Nīyataṃ, nīyantaṃ. Naye, nayeyya. Nīyetha, nīyeyya. Anayi, nayi, anayiṃsu, nayiṃsu. Vinesi, vinesuṃ. Anīyittha, nīyittha. Nayissati, nessati. Nayissate, nīyissate, nīyissati. Anayissa, anīyissa iccādi.

Ṭhā gatinivattimhi, ‘‘vā’’ti vattate.

492. **Ṭhā tiṭṭho**.

Ṭhāiccetassa dhātussa **tiṭṭhā**deso hoti vā. Vavatthitavibhāsatthoyaṃ **vā**saddo, **a**ppaccayalopo. Tiṭṭhati, tiṭṭhanti. Ṭhāti, ṭhanti. Lopābhāve ‘‘kvaci dhātū’’tiādinā **ṭhā**to **ha**kārāgamo ca rassattaṃ, **saṃ**pubbo saṇṭhahati, saṇṭhahanti. **E**tte adhiṭṭheti, adhiṭṭhenti.

Kamme –

493. **Yamhi dādhā mā ṭhā hā pā maha mathādīnamī**.

Bhāvakammavisaye **ya**mhi paccaye pare **dā dhā mā ṭhā hāpā maha matha** iccevamādīnaṃ dhātūnaṃ anto īkāramāpajjate, niccatthoyamārambho. Upaṭṭhīyati, upaṭṭhīyanti. **Ha**kārāgame rassattaṃ, īkārāgamo ca, patiṭṭhahīyati, patiṭṭhahīyanti. **Bhāve** ṭhīyate.

Tathā tiṭṭhatu, tiṭṭhantu. Ṭhātu, ṭhantu. Saṇṭhahatu, saṇṭhahantu. Tiṭṭhe, tiṭṭheyya. Saṇṭhe, saṇṭheyya, saṇṭheyyuṃ. Saṇṭhahe, saṇṭhaheyyuṃ. Aṭṭhāsi, aṭṭhaṃsu. Saṇṭhahi, saṇṭhahiṃsu. Pakiṭṭhissati, patiṭṭhissanti. Ṭhassati, ṭhassanti. Patiṭṭhahissati, patiṭṭhahissanti. Patiṭṭhissa, patiṭṭhissaṃsu. Patiṭṭhahissa, patiṭṭhahissaṃsu iccādi.

Pā pāne, ‘‘vā’’ti vattate.

494. **Pā pibo**.

Pāiccetassa dhātussa **pibā**deso hoti vā. Vavatthitavibhāsatthoyaṃ **vā**saddo.

Pibati. Pibatu. Pibeyya. ‘‘Kvaci dhātvā’’dinā **ba**kārassa **va**kāro, pivati, pivanti. Pāti, pānti, panti vā. Pīyate, pīyante. Pīyati, pīyanti. Pivatu. Piveyya. Apāyi, pivi. Pivissati. Apivissa iccādi.

Asa bhuvi, vibhattuppatti, **a**ppaccayalopo, asa itīdha –

‘‘Asasmā, antalopo’’ti ca vattate.

495. **Tissa tthittaṃ**.

Asaiccetasmā dhātumhā parassa **ti**ssa vibhattissa **tthi**ttaṃ hoti, dhātvantassa lopo ca. Atthi.

‘‘Vā’’ti vattate.

496. **Sabbatthāsassādi lopo ca**.

Sabbattha vibhattippaccayesu ca **asa**iccetāya dhātuyā ādissa lopo hoti vā, vavatthitavibhāsatthoyaṃ **vā**saddo. Santi.

‘‘Asasmā, antalopo’’ti ca adhikāro.

497. **Simhi ca**.

Asadhātussa antalopo hoti **simhi** vibhattimhi ca. Tvaṃ asi.

498. **Thassa tthattaṃ**.

Asaiccetāya dhātuyā parassa **tha**ssa vibhattissa **ttha**ttaṃ hoti, dhātvantassa lopo ca. Tumhe attha.

‘‘Vā’’ti vattate.

499. **Asasmā mimānaṃ mhimhāntalopo ca**.

Asaiccetāya dhātuyā parāsaṃ **mi ma**iccetāsaṃ vibhattīnaṃ **mhimha**iccete ādesā honti vā, dhātvantassa lopo ca. Amhi, amha. Asmi, asma.

500. **Tussa tthuttaṃ**.

Asaiccetāya dhātuyā parassa **tu**ssa vibhattissa **tthu**ttaṃ hoti, dhātvantassa lopo ca. Atthu. **Asa**ssādilopo ca, santu. Āhi, attha. Asmi, asma.

Sattamiyaṃ asassādilopo, ‘‘kvaci dhātū’’tiādinā **asa**to **eyyaeyyuṃ** vibhattīnaṃ **iyāiyu**ñca honti. Siyā, siyuṃ.

Lopābhāve ‘‘kvaci dhātvā’’dinā **asa**to **eyyā**dīnaṃ sadhātvantānaṃ **ssa ssu ssa ssatha ssaṃ ssāma**ādesā honti.

Evamassa vacanīyo, assu. Assa, assatha. Assaṃ, assāma.

Ajjataniyaṃ akārāgamo, dīgho ca, āsi, āsiṃsu, āsuṃ. Āsi, āsittha. Āsiṃ, āsimha.

‘‘Vā, asassā’’ti ca vattate.

501. **Asabbadhātuke bhū**.

Asasseva dhātussa **bhū**ādeso hoti vā asabbadhātuke. Bhavissati, bhavissanti. Abhavissa, abhavissaṃsu.

Vāti kimatthaṃ? Āsuṃ.

Brū viyattiyaṃ vācāyaṃ, **tyā**dyuppatti, **a**ppaccayalopo ca.

‘‘Kvacī’’ti vattate.

502. **Brūto ī timhi**.

Brūiccetāya dhātuyā paro īkārāgamo hoti **ti**mhi vibhattimhi kvaci, vuddhi**avā**desā, saralopādi. Bravīti, brūti, ‘‘aññesu cā’’ti suttānuvattitavāggahaṇena **brū**dhātussa byañjane vuddhi na hoti, **bahuvacane** ‘‘jhalānamiyuvā sare vā’’ti ūkārassa sare **uvā**deso, bruvanti. ‘‘Kvaci dhātvā’’dinā **brū**to **tiantīnaṃ** vā **a u** ādesā **brū**ssa **āhā**deso ca.

> Āha, āhu. Brūsi, brūtha. Brūmi, brūma. Brūte, bruvante. Brūse, bruvavhe. Bruve, brūmhe. Brūtu, bruvantu. Brūhi, brūtha. Brūmi, brūma. Brūtaṃ, bruvantaṃ. Bruve, bruveyya, bruveyyuṃ. Bruveyyāsi, bruveyyātha. Bruveyyāmi, bruveyyāma. Bruvetha, bruveraṃ. Abruvā, abruvū.

Parokkhāyaṃ ‘‘brūbhūnamāhabhūvā parokkhāya’’nti **brū**dhātussa **āha**ādeso, saralopādi, supine kira māha, tenāhu porāṇā, āhaṃsu vā iccādi.

Ajjataniyaṃ abravi, abruvi, abravuṃ. Bravissati. Abravissa iccādi.

Hana hiṃsāgatīsu, **ti**mhi kvaci **a**ppaccayalopo, hanti, hanati, hananti. Hanasi, hanatha. Hanāmi, hanāma.

Kamme ‘‘tassa cavagga’’iccādinā **ña**ttaṃ, dvittañca, haññate, haññante, haññare. Haññati, haññanti. Hanatu, hanantu. Haneyya.

‘‘Hanassā’’ti vattate.

503. **Vadho vā sabbattha**.

Hanaiccetassa dhātussa **vadhā**deso hoti vā sabbattha vibhattippaccayesu, vavatthitavibhāsatthoyaṃ **vā**saddo. Vadheti. Vadhīyati. Vadhetu. Vadhīyatu. Vadheyya. Avadhi, avadhiṃsu. Ahani, ahaniṃsu. Vadhissati, hanissati. **Khā**dese paṭihaṅkhāmi, paṭihanissāmi. Avadhissa, ahanissa iccādi.

Hūvādinayo.

Hu dānādanahabyappadānesu, **tyā**dyuppatti, **a**ppaccayo ca, ''kvacādivaṇṇānamekassarānaṃ dvebhāvo''ti dvittaṃ, ''pubbobbhāso''ti abbhāsasaññā.

''Abbhāse''ti vattate.

504. **Hassa jo**.

Hakārassa abbhāse vattamānassa **jo** hoti. ''Lopañcetta makāro''ti **a**ppaccayalopo, vuddhi. Juhoti.

Lopābhāve ''jhalānaṃ, sare''ti ca vattamāne –

505. **Yavakārā ca**.

Jhalasaññānaṃ ivaṇṇuvaṇṇānaṃ **ya**kāravakārādesā honti sare pareti apadantassa **u**kārassa **va**kāro.

Juhvati, juhoti, juhvanti, juhonti. Juhvasi, juhosi, juhvatha, juhotha. Juhvāmi, juhomi, juhvāma, juhoma.

Kamme ''kvaci dhātū''tiādinā dīgho, hūyate, hūyante. Hūyati, hūyanti.

Tathā juhotu, juhontu, juhvantu vā. Juhe, juheyya, juheyyuṃ. Ajuhavi, ajuhavuṃ. Ajuhosi, ajuhosuṃ. Ahūyittha aggi. Juhissati, juhissanti. Juhossati, juhossanti vā. Ajuhissa, ajuhissaṃsu iccādi.

Hā cāge, pure viya **dve**bhāva**jā**desa **a**ppaccayalopā.

''Abbhāse''ti vattate.

506. **Rasso**.

Abbhāse vattamānassa sarassa rasso hoti.

Jahāti, jahanti. Jahāsi, jahātha. Jahāmi, jahāma.

Kamme ''yamhi dādhāmāṭhāhāpāmahamathādīnamī''ti dhātvantassa **ī**kāro. Hīyate, hīyante, hīyare. Hīyati, hīyanti.

Tathā jahātu, jahantu. Jahe, jaheyya, jaheyyuṃ. Hīyetha, hīyeyya. Ajahāsi, ajahiṃsu, ajahāsuṃ. Pajahi, pajahiṃsu, pajahaṃsu, pajahuṃ. **Kamme** pajahīyittha, pajahīyi. Pajahissati, pajahissanti. Hīyissati, hīyissanti. Pajahissa, pajahissaṃsu iccādi.

Dā dāne, **tyā**dyuppatti, dvebhāvarassattāni, **a**ppaccayassa lopo, dadāti, dadanti. Dadāsi, dadātha. Dadāmi, dadāma.

Dvittābhāve maṇḍūkagatiyā ''vā''ti vattate.

507. **Dādhātussa dajjaṃ**.

Dāiccetassa dhātussa sabbassa **dajjā**deso hoti vā, vavatthitavibhāsatthoyaṃ **vā**saddo, **a**ppaccayalopo. Dajjati, dajjanti. Dajjasi, dajjatha. Dajjāmi, dajjāma. **Dajjā**desābhāve ‘‘lopañcettamakāro’’ti **a**ppaccayassa **e**kāro, dānaṃ deti, denti. Desi, detha.

‘‘Vā’’ti vattate.

508. **Dādantassaṃ mimesu**.

Dāiccetassa dhātussa antassa **aṃ** hoti vā **mima**iccetesu paresu, niggahītassa vaggantattaṃ. Dammi, damma. Demi, dema.

Kamme ‘‘yamhi dādhā’’iccādinā **ī**kāro, dīyate, dīyante. Dīyati, dīyanti. Dīyyate, dīyyante. Dīyyati, dīyyanti vā iccādi.

Dadātu, dadantu. Dadāhi, dadātha. Dadāmi, dadāma. Dadataṃ, dadantaṃ. Dadassu, dadavho. Dade, dadāmase. Dajjatu, dajjantu iccādi. Detu, dentu. Dehi, detha. Demi, dema. **Kamme** dīyataṃ, dīyantaṃ. Dīyatu, dīyantu.

Sattamiyaṃ dade, dadeyya, dadeyyuṃ. Dadeyyāsi, dadeyyātha. Dadeyyāmi, dadeyyāma. Dadetha, daderaṃ. Dadetho, dadeyyāvho. Dadeyyaṃ, dadeyyāmhe. Dajje, dajjeyya.

‘‘Kvaci dhātū’’tiādinā eyyassāttañca, dajjā, dajjuṃ, dajjeyyuṃ. Dajjeyyāsi, dajjeyyātha. Dajjaṃ, eyyāmissa amādeso ca, dajjeyyāmi, dajjeyyāma. Dvittābhāve deyya, deyyuṃ. Deyyāsi, deyyātha. Dīyetha, dīyeyya.

Hiyyattaniyaṃ adadā, adadū. Adado, adadattha. Adadaṃ, adadamha. Adadattha, adadamhase. **Kamme** adīyittha.

Ajjatanimhi adadi, adadiṃsu, adaduṃ. Adajji, adajjiṃsu. Adāsi, adaṃsu. Adāsi, ado, adittha. Adāsiṃ, adāsimha, adamha. Adādānaṃ purindado. **Kamme** adīyittha, adīyyi.

Bhavissantiyaṃ ikārāgamo, saralopādi, dadissati, dadissanti. Dajjissati, dajjissanti. Rassattaṃ, dassati, dassanti. Dassasi, dassatha. Dassāmi, dassāma. Dassate. Dīyissate, dīyissati.

Kālātipattiyaṃ adadissa, adajjissa, adajjissā, adassa, adassā, adassaṃsu. Adīyissatha, adīyissa iccādi.

Dhā dhāraṇe, pure viya vibhattuppatti, dvittarassattāni, appaccayalopo ca, ‘‘dutiyacatutthānaṃ paṭhamatatiyā’’ti **dha**kārassa **da**kāro, dadhāti, dadhanti. Apipubbo tassa ‘‘tesu vuddhī’’tiādinā akāralopo, ‘‘kvaci dhātū’’tiādinā **dha**kārassa **ha**kāro, rassattañca, dvāraṃ pidahati, pidahanti. Dvebhāvābhāve nidhiṃ nidheti, nidhenti.

Kamme dhīyate, dhīyati, pidhīyate, pidhīyati.

Tathā dadhātu, pidahatu, nidhetu, nidhentu. Dadhe, dadheyya, pidahe, pidaheyya, nidhe, nidheyya. Dadhāsi, pidahi. Dhassati, pidahissati, paridahessati. Adhassa, pidahissa iccādi.

Juhotyādinayo.

Avuddhikā tudādī ca, hūvādi ca tathāparo;

Juhotyādi catuddhevaṃ, ñeyyā bhūvādayo idha.

Bhūvādigaṇo.

Rudhādigaṇa

Rudha āvaraṇe, pure viya dhātusaññādimhi kate vibhattuppatti.

‘‘A’’iti vattate.

509. **Rudhādito niggahītapubbañca**.

Catuppadamidaṃ. **Rudha**iccevamādito dhātugaṇato **a**ppaccayo hoti kattari vibhattippaccayesu, niggahītañca tato pubbaṃ hutvā āgamo hoti, tañca niggahītaṃ pakatiyā sarānugatattā dhātussarato paraṃ hoti. **Ca**saddena **īeo**paccayā ca, niggahītassa vaggantattaṃ. Idha saṃyogantattā na vuddhi hoti, tadāgamassa taggahaṇena gahaṇato.

So maggaṃ rundhati, rundhanti. Rundhasi, rundhatha. Rundhāmi, rundhāma. Rundhate, rundhante iccādi, **i**kārādippaccayesu pana rundhiti, rundhīti, rundheti, rundhotītipi hoti.

Kamme nipubbo yappaccayassa ‘‘tassa cavagga’’iccādinā sadhātvantassa jhakāre kate ‘‘vagge ghosā’’tiādinā dvittaṃ, maggo nirujjhate tena, nirujjhante. **Parassapadatte** nirujjhati, nirujjhanti. Nirujjhasi, nirujjhatha. Nirujjhāmi, nirujjhāma.

Rundhatu, rundhantu. Rundhāhi, rundhatha. Rundhāmi, rundhāma. Rundhataṃ, rundhantaṃ. Rundhassu, rundhavho. Rundhe, rundhāmase. Nirujjhataṃ, nirujjhantaṃ. Nirujjhatu, nirujjhantu. Rundhe, rundheyya, rundheyyuṃ. Rundhetha, rundheraṃ. Nirujjhetha, nirujjheyya iccādi. Rundhi, rundhiṃsu. Arundhi, nirujjhittha. Nirujjhi, nirujjhiṃsu. Rundhissati, rundhissanti. Nirujjhissate, nirujjhissante. Nirujjhissati, nirujjhissanti. Arundhissa, arundhissaṃsu. Nirujjhissatha, nirujjhissa iccādi.

Chidi dvidhākaraṇe, chindati, chindanti. **Kamme** chijjate, chijjante. Chijjati, chijjanti. Tathā chindatu, chindantu. Chijjatu, chijjantu. Chinde, chindeyya. Chijjeyya. Achindi, chindi, chindiṃsu. Achijjittha, chijji. Chindissati, chindissanti. Ssassa chādese – checchati, checchanti. Checchiti vā. **Kamme** chijjissate, chijjissante. Chijjissati, chijjissanti. Achindissa. Achijjissa iccādi.

Bhidi vidāraṇe, bhindati, bhindanti iccādi.

Yuja yoge, yuñjati, yuñjanti. Yujjate, yujjante. Yujjati, yujjanti. Yuñjatu. Yujjataṃ. Yuñje. Yujjetha. Ayuñji, ayuñjiṃsu. Ayujjittha, ayujji. Yuñjissati, yuñjissanti. Yujjissate, yujjissante. Yujjissati, yujjissanti. Ayuñjissa. Ayujjissatha, ayujjissa iccādi.

Bhuja pālanabyavaharaṇesu, bhuñjati, bhuñjanti iccādi.

Bhavissantiyaṃ ‘‘karassa sappaccayassa kāho’’ti sutte **sappaccaya**ggahaṇena bhujato ssassa khādeso, ‘‘ko khe cā’’ti dhātvantassa kakāro, vuddhi, bhokkhati, bhokkhanti. Bhokkhasi, bhokkhatha. Bhokkhāmi, bhokkhāma. Khādesābhāve bhuñjissati, bhuñjissanti iccādi.

Muca mocane, muñcati, muñcanti. Muccate, muccante. Muñcatu, muñcantu. Muccataṃ, muccantaṃ. Muñce, muñceyya, muñceyyuṃ. Muccetha, mucceraṃ. Amuñci, amuñciṃsu. Amuccittha. Mokkhati, mokkhanti. Muñcissati, muñcissanti. Muccissate, muccissante. Amuñcissa, amuccissatha iccādi.

Rudhādigaṇo.

Divādigaṇa

Divu kīḷāvijigīsābyavahārajutithutikantigatīsu. Pure viya dhātvantalopavibhattuppattiyo.

510. **Divādito yo**.

Divādito dhātugaṇato **ya**ppaccayo hoti kattari vihitesu vibhattippaccayesu.

‘‘Yaggahaṇaṃ, cavagga yakāra vakārattaṃ sadhātvantassa, pubbarūpa’’nti ca vattate.

511. **Tathā kattari ca**.

Yathā bhāvakammesu yappaccayassādeso hoti, tathā kattaripi **ya**ppaccayassa sadhātvantassa **ca**vagga **ya**kāra**va**kārādeso, pubbarūpañca kātabbānīti dhātvantassa **va**kārattā saha tena **ya**kārassa **va**kāre kate dvibhāvo, ‘‘do dhassa cā’’ti ettha **ca**ggahaṇena ‘‘bo vassā’’ti vuttattā **va**kāradvayassa **ba**kāradvayaṃ, dibbati, dibbanti. Dibbasi, dibbatha. Dibbāmi, dibbāma.

Kamme dibbate, dibbante. Dibbati, dibbanti. Dibbatu. Dibbataṃ. Dibbe. Dibbetha. Adibbi. Adibbittha. Dibbissati. Dibbissate. Adibbissa iccādi.

Sivu tantasantāne, sibbati, sibbanti. Sibbatu. Sibbeyya. Asibbi, sibbi. Sibbissati. Asibbissa iccādi.

Pada gatimhi, **u**pubbo dvittaṃ, ‘‘tathā kattari cā’’ti sadhātvantassa **ya**kārassa **ja**kāro, dvittañca.

Uppajjati, uppajjanti. Uppajjate, uppajjante, uppajjare.

Kamme paṭipajjate, paṭipajjante. Paṭipajjati, paṭipajjanti. **Bhāve** uppajjate tayā.

Tathā uppajjatu. Uppajjeyya. Udapajjā. Udapajjatha. Udapādi, uppajjī. Uppajjittha. Uppajjissati. Uppajjissa, uppajjissā iccādi.

Budha avagamane, yappaccayaparattā na vuddhi, jhakārādesova viseso, dhammaṃ bujjhati, bujjhanti. Bujjhate, bujjhante, bujjhare vā.

Kamme bujjhate mayā dhammo, bujjhante. Bujjhati, bujjhanti. Bujjhatu. Bujjheyya. Abujjhi. Abujjhittha. Bujjhissati. Abujjhissa.

Yudha sampahāre, yujjhati, yujjhanti.

Kudha kope, kujjhati, kujjhanti.

Vidha tāḷane, vijjhati, vijjhanti iccādi.

Naha bandhane, ‘‘ha vipariyayo’’ti yogavibhāgena vipariyayo. Sannayhati, sannayhanti iccādi.

Mana ñāṇe, ñādesova viseso, maññati, maññanti iccādi.

Dā ādāne, **saṃā**pubbo ‘‘kvaci dhātū’’tiādinā **ya**mhi dhātvantassa **i**kāro, sīlaṃ samādiyati, samādiyanti iccādi.

Tusa pītimhi, yappaccayassa pubbarūpattaṃ, tussati, tussanti iccādi.

Tathā **samu** upasame, sammati, sammanti.

Kupa kope, kuppati, kuppanti.

Janajanane, ‘‘janādīnamā timhi cā’’ti ettha ‘‘janādīnamā’’ti yogavibhāgena **ya**mhi dhātvantassa **ā**kāro. Jāyati, jāyanti. Jāyate, jāyante.

Kamme janīyati, janīyanti. Jāyatu. Jāyeyya. Ajāyi, ajani. Jāyissati, janissati. Ajāyissa, ajanissa iccādi.

Divādigaṇo.

Svādigaṇa

Su savaṇe, pure viya vibhattuppatti.

512. **Svādito ṇuṇāuṇā ca**.

Suiccevamādito dhātugaṇato **ṇu ṇāuṇā**iccete paccayā honti kattari vihitesu vibhattippaccayesu. ‘‘Aññesu cā’’ti ettha **ca**ggahaṇena **ṇu**ppaccayassa vuddhi. Tatthevānuvattita**vā**ggahaṇena svādīnaṃ ṇuṇādīsu na vuddhi.

Dhammaṃ suṇoti, saralopādi, suṇanti. Suṇosi, suṇotha. Suṇomi, suṇoma. **Ṇā**paccaye suṇāti, suṇanti. Suṇāsi, ‘‘kvaci dhātū’’tiādinā rassattaṃ, suṇasi, suṇātha, suṇatha. Suṇāmi, suṇāma.

Kamme yappaccaye ‘‘kvaci dhātū’’tiādinā dīgho, sūyate, sūyante. Sūyati, sūyanti. Dvitte rassattaṃ, suyyati, suyyanti. Sūyyati, sūyyanti vā.

Suṇotu, suṇantu. Suṇohi, suṇotha. Suṇomi, suṇoma. Suṇātu, suṇantu. Suṇa, suṇāhi, suṇātha. Suṇāmi, suṇāma. Suṇataṃ, suṇantaṃ. Suṇassu, suṇavho. Suṇe, suṇāmase. **Kamme** sūyataṃ, sūyantaṃ. Sūyatu, sūyantu.

Suṇe, suṇeyya, suṇeyyuṃ. Suṇeyyāsi, suṇeyyātha. Suṇeyyāmi, suṇeyyāma. Suṇetha, suṇeraṃ. Suṇetho, suṇeyyāvho. Suṇeyyaṃ, suṇeyyāmhe. Sūyetha, sūyeyya.

Asuṇi, suṇi, asuṇiṃsu, suṇiṃsu. Asuṇi, asuṇittha. Asuṇiṃ, suṇiṃ, asuṇimha, suṇimha. Asuṇittha, suṇittha. Ṇāpaccayalopo, vuddhi, sassa dvibhāvo, sāgamo, assosi, assosiṃsu, paccassosuṃ. Assosi, assosittha. Assosiṃ, assosimha, assosimhā vā, assosittha. Asūyittha, assūyi.

Saralopādi, suṇissati, suṇissanti. Suṇissasi, suṇissatha. Suṇissāmi, suṇissāma. Suṇissate, suṇissante. Suṇissase, suṇissavhe. Suṇissaṃ, suṇissāmhe. Ṇāpaccayalopo, vuddhi, sossati, sossanti. Sossasi, sossatha. Sossāmi, sossāma. Sossate. Sūyissate, sūyissati. Asuṇissa. Asūyissa iccādi.

Hi gatimhi, **pa**pubbo ṇāpaccayo, pahiṇāti, pahiṇati vā, pahiṇanti. Pahiṇātu, pahiṇantu. Pahiṇeyya. Pahiṇi, dūtaṃ pāhesi. Pahiṇissati. Pahiṇissa iccādi.

Vu saṃvaraṇe, āvuṇāti, āvuṇanti iccādi.

Mi pakkhepe, ‘‘kvaci dhātū’’tiādinā **ṇa**ssa **na**ttaṃ, minoti, minanti iccādi.

Apa pāpuṇane, **pa**pubbo saralope ‘‘dīgha’’nti dīgho, uṇāpaccayo, sampattiṃ pāpuṇāti, pāpuṇanti. Pāpuṇāsi, pāpuṇātha. Pāpuṇāmi, pāpuṇāma.

Kamme pāpīyati, pāpīyanti. Tathā pāpuṇātu. Pāpīyatu. Pāpuṇe, pāpuṇeyya. Pāpīyeyya. Pāpuṇi, pāpuṇiṃsu. Pāpīyi. Pāpuṇissati. Pāpīyissati. Pāpuṇissa. Pāpīyissa iccādi.

Saka sattimhi, dvibhāvo, sakkuṇāti, sakkuṇanti. **Bhāve** ‘‘pubbarūpañcā’’ti pubbarūpattaṃ, sakkate tayā, sakkati vā, sakkuṇātu. Sakkuṇeyya. ‘‘Kvaci dhātū’’tiādinā sakantassa khādeso ajjatanādimhi, asakkhi, sakkhi, asakkhiṃsu, sakkhiṃsu. Sakkhissati, sakkhissanti. Asakkhissa, asakkhissaṃsu iccādi.

Svādigaṇo.

Kiyādigaṇa

Kī dabbavinimaye, **vi**pubbo dvittaṃ, pure viya vibhattuppatti.

513. **Kiyādito nā**.

Kīicceva mādito dhātugaṇato **nā**paccayo hoti kattari. **Nā**parattā na vuddhi, ‘‘kvaci dhātū’’tiādinā kiyādīnaṃ **nā**mhi rassattaṃ, kīto **nā**paccaya**na**kārassa **ṇa**ttañca.

Bhaṇḍaṃ vikkiṇāti, vikkiṇanti. Vikkīyati, vikkīyanti. Vikkiṇātu, vikkiṇantu. Vikkīyatu, vikkīyantu. Vikkiṇe, vikkiṇeyya. Vikkīyeyya, vikkīyeyyuṃ. Avikkiṇi, vikkiṇi. Vikkīyittha, vikkīyi. Vikkiṇissati, vikkiṇissanti. Vikkīyissati, vikkīyissanti. Avikkiṇissa, avikkiṇissaṃsu. Vikkīyissa, vikkīyissaṃsu iccādi.

Ji jaye, kilese jināti, jinanti. Jīyati, jīyanti. Evaṃ jinātu. Jīyatu. Jineyya. Jīyeyya. Ajini, jini, ajiniṃsu, jiniṃsu. Ajesi, ajesuṃ. Ajinittha. Ajīyittha, ajīyi. Jinissati, jinissanti. Vijessati, vijessanti. Jīyissati, jīyissanti. Ajinissa. Ajīyissa iccādi.

Tathā **ci** caye, cināti, cinanti iccādi.

Ñā avabodhane nāpaccayo.

‘‘Vā’’ti vattate.

514. **Ñāssa jā jaṃ nā**.

Ñāiccetassa dhātussa jā jaṃ nāiccete ādesā honti vā.

Jādeso nāmhi jaṃ ñāmhi, nābhāvo timhi evidha;
Vavatthitavibhāsattha-vāsaddassānuvattanā;
Dhammaṃ vijānāti, vināyati vā, vijānanti.

Kamme viññāyati, viññāyanti. Ivaṇṇāgame pubbalopo, ‘‘kvaci dhātū’’tiādinā ekāro, dvittañca, ñeyyati, ñeyyanti. Vijānātu, vijānantu, rassattaṃ. Vijāna, vijānāhi, vijānātha. Vijānāmi, vijānāma. Vijānataṃ, vijānantaṃ. Vijānassu. Viññāyatu, viññāyantu.

515. **Eyyassa ñāto iyā ñā vā**.

Eyyassa vibhattissa **ñā**iccetāya dhātuyā parassa **iyā ñā**iccete ādesā honti vā, saralopādi. Vijāniyā.

Ñādese **ñā**ssa **jaṃ**ādeso.

‘‘Ñāto, vā’’ti ca vattate.

516. **Nāssa lopo yakārattaṃ**.

Ñāiccetāya dhātuyā parassa **nā**paccayassa lopo hoti vā, **ya**kārattañca, vavatthitavibhāsatthoyaṃ **vā**saddo. Tena –

Ñāmhi niccañca nālopo,
Vibhāsājjatanādisu;
Aññattha na ca hotāyaṃ,
Nāto timhi yakāratā.

Niggahītassa vaggantattaṃ, vijaññā, vijāneyya, vijāneyyuṃ. Vijāneyyāsi, vijāneyyātha. Vijāneyyāmi, vijāneyyāma, vijānemu vā. Vijānetha. Viññāyeyya, viññāyeyyuṃ.

Samajāni, sañjāni, sañjāniṃsu. **Nā**lope aññāsi, aññāsuṃ. Vijānittha. Viññāyittha. Paññāyi, paññāyiṃsu. Vijānissati, vijānissanti. Ñassati, ñassanti. Viññāyissate, viññāyissante. Paññāyissati, paññāyissanti. ‘‘Kvaci dhātū’’tiādinā **ssa**ssa **hi** ca, paññāyihiti, paññāyihinti. Ajānissa. Ajānissatha. Aññāyissatha, aññāyissa iccādi.

Mā māne, ‘‘kvaci dhātū’’tiādinā **mā**ntassa **i**kāro, mināti, minanti. **Kamme** mīyati, mīyanti iccādi.

Lū chedane, nāmhi rassattaṃ, lunāti, lunanti. Lūyati, lūyanti iccādi.

Dhū kampane, dhunāti, dhunanti. Dhūyati, dhūyanti iccādi.

Gaha upādāne, **nā**mhi sampatte –

517. **Gahāditoppaṇhā**.

Gahaiccevamādito dhātuto **ppa ṇhā**iccete paccayā honti kattari. **Ādi**saddoyaṃ pakāro.

‘‘Gahassā’’ti vattate.

518. **Halopo ṇhāmhi**.

Gahaiccetassa dhātussa **ha**kārassa lopo hoti **ṇhā**mhi paccaye pare. Sīlaṃ gaṇhāti, rassatte gaṇhati vā, gaṇhanti. Gaṇhāsi, gaṇhātha. Gaṇhāmi, gaṇhāma.

Kamme ‘‘ye’’ti vattamāne ‘‘havipariyayo lo vā’’ti **ha**kārassa **ya**kārena vipariyayo hoti. Gayhati, gayhanti.

Gaṇhātu, gaṇhantu. Gaṇha, gaṇhāhi, gaṇhātha. Gaṇhāmi, gaṇhāma. Gaṇhataṃ, gaṇhantaṃ. Gayhataṃ, gayhantaṃ. Gayhatu, gayhantu. Gaṇhe, gaṇheyya, gaṇheyyuṃ. Gayheyya, gayheyyuṃ. Aggaṇhi, gaṇhi, aggaṇhiṃsu, gaṇhiṃsu.

Yadā ‘‘kvaci dhātū’’tiādinā asabbadhātuke vikaraṇapaccayassa lopo, ikārāgamassa ekāro ca, tadā sāgamo.

Aggahesi, aggahesuṃ. Aggahi, aggahiṃsu, aggahuṃ. Aggayhittha, aggayhi. Gaṇhissati, gaṇhissanti. Gahessati, gahessanti. Gahīyissate, gahīyissante. Gayhissati, gayhissanti.

Aggaṇhissa, aggahissa. Aggaṇhissatha, aggahissatha. Aggayhissatha, aggayhissa iccādi.

Ppappaccaye –

519. **Gahassa ghe ppe**.

Gahaiccetassa dhātussa sabbassa **ghe**ādeso hoti **ppa**ppaccaye pare. Gheppati iccādi.

Kiyādigaṇo.

Tanādigaṇa

Tanu vitthāre, pure viya dhātvantalopavibhattuppattiyo.

520. **Tanādito oyirā**.

Tanuiccevamādito dhātugaṇato **oyira**iccete paccayā honti kattari. Karatovāyaṃ **yira**ppaccayo.

Dhammaṃ tanoti, tanonti. Tanosi, tanotha. Tanomi, tanoma.

‘‘Vā’’ti vattate.

521. **Uttamokāro**.

Tanādito **o**kārappaccayo **u**ttamāpajjate vā. Vavatthitavibhāsatthoyaṃ **vā**saddo. Ettha ca vikaraṇakāriyavidhippakaraṇato ‘‘okāro’’ti **o**vikaraṇaṃ gayhati. Tanute, bahuvacane ‘‘yavakārā cā’’ti **va**ttaṃ, tanvante. Tanuse, tanuvhe. Tanve, tanumhe.

Kamme ‘‘kvaci dhātū’’tiādinā **tanu**dhātvantassa **ya**mhi **ā**kāro, patāyate, patāyante. Patāyati, patāyanti. Ākārābhāve pataññati, pataññanti. Tanotu, tanontu. Taneyya, taneyyuṃ. Atani, ataniṃsu. Atāyittha, patāyi. Tanissati, tanissanti. Patāyissati, patāyissanti. Atanissa. Patāyissa iccādi.

Kara karaṇe, puññaṃ karoti.

Bahuvacane ‘‘vā’’ti vattamāne, ‘‘uttamokāro’’ti utte kate –

‘‘Vā, utta’’nti ca vattate.

522. **Karassākāro ca**.

Karaiccetassa dhātussa **a**kāro **u**ttamāpajjate vā. Vavatthitavibhāsatthoyaṃ **vā**saddo, ‘‘yavakārā cā’’ti apadantassa para**u**kārassa **va**kāro, ‘‘kvaci dhātū’’tiādinā dhātu**ra**kārassa **va**kārasmiṃ lopo, **va**kārassa **dvi**tte tassa ‘‘bbo vvassā’’ti **ba**kāradvayaṃ, kubbanti, karonti. Karosi, karotha. Karomi, karoma. Tathā kurute, kubbante. Kuruse, kuruvhe. Kubbe, kurumhe. **Yira**ppaccaye **ra**kāralopo, kayirati, kayiranti iccādi.

Kamme yappaccaye ‘‘ivaṇṇāgamo vā’’ti īkārāgamo, **ya**kārassa dvittaṃ, karīyyate kaṭo tena, karīyyati, karīyyanti. Karīyati, karīyanti vā. **Ī**kārābhāve ‘‘tassa cavagga’’iccādinā sadhātvantassa **ya**kārattaṃ, dvittañca. Kayyati, kayyanti. **I**kārāgame ‘‘kvaci dhātu’’iccādisutte **ca**ggahaṇena **rayānaṃ** vipariyayo, kayirati kaṭo tena, kayiranti iccādi.

Tathā kusalaṃ karotu, kurutu vā, kubbantu, karontu. Karohi, karotha. Karomi, karoma. Kurutaṃ, kubbantaṃ. Kurussu, kurassu vā, kuruvho. Kubbe, kubbāmase.

Kamme karīyatu, karīyantu, kayyataṃ, kayirataṃ, kayiratu.

Sattamiyaṃ kare, kareyya, kareyyuṃ. Kareyyāsi, kareyyātha. Kareyyāmi, kareyyāma. **U**tte kubbe, kubbeyya.

Yirappaccaye –

Yirato āttameyyassa, ethādisseyyumādisu;
Eyyasaddassa lopo ca, ''kvaci dhātū''tiādinā.

Saralopādi, kayirā, kayiruṃ. Kayirāsi, kayirātha. Kayirāmi, kayirāma. **Attanopade** kayirātha dhīro, kubbetha, karetha vā, ''kvaci dhātū''tiādinā kussa kru ca, krubbetha, krubberaṃ. Krubbetho, krubbeyyāvho. Krubbeyyaṃ, krubbeyyāmhe. **Kamme** karīyeyya, karīyeyyuṃ.

Hiyyattaniyaṃ ''karassa kā''ti yogavibhāgena **kā** hoti, saralopādi.

Akā, akarā, akarū. Akaro, akattha, akarottha. Akaṃ, akaraṃ, akamha, akaramha. Akattha. Akariṃ, akaramhase.

''Vā''ti vattate.

523. **Karassa kāsattamajjatanimhi**.

Kara iccetassa dhātussa sabbasseva **kāsa**ttaṃ hoti vā ajjatanimhi vibhattimhi pare. ''Kāsatta''miti bhāvaniddesena aññasmāpi dhātuto **sā**gamo. Atha vā yadā **kara**ssa **kā** hoti, **sa**ttañcāgamo ajjatanimhi vāti attho, tadā ''sattamajjatanimhī''ti yogavibhāgena aññasmāpi dhātuto **sā**gamopi sijjhati, ''yogavibhāgato iṭṭhappasiddhī''ti yebhuyyena dīghatova hoti, ''karassa kā''ti yogavibhāgena **kā**bhāvo ca hiyyattaniyaṃ siddho hoti.

Akāsi, akāsuṃ. Akāsi, akāsittha. Akāsiṃ, akāsimha. Akāsittha. **Kāsa**ttābhāve akari, kari, akariṃsu, kariṃsu, akaṃsu, akaruṃ. Akari, akarittha. Akariṃ, kariṃ, akarimha, karimha. Akarittha. Akarīyittha, akarīyi vā.

''Vā, lopo, bhavissantimhi ssassa cā''ti ca vattate.

524. **Karassa sappaccayassa kāho**.

Karaiccetassa dhātussa sappaccayassa **kāhā**deso hoti vā bhavissantimhi, ssassa ca lopo hoti. Adhikabhūta**sappaccaya**ggahaṇena **vacamucabhujā**dito **ssa**ssa **khā**deso, **vasa chidi labhā**dito **chā**deso ca hoti.

Kāhati, kāhanti. Kāhasi, kāhatha. Kāhāmi, kāhāma. Ikārāgame kāhiti, kāhinti iccādi. **Kāhā**bhāve karissati, karissanti. Karissasi, karissatha. Karissāmi, karissāma. Karissate, karissante. Karissase, karissavhe. Karissaṃ, karissāmhe. Karīyissati, karīyissanti. Akarissa. Akarīyissā iccādi.

Yadā **saṃ**pubbo, tadā ''purasamupaparīhi karotissa kha kharā vā''ti yogavibhāgena tyādivibhattīsupi **saṃ**pubba**karoti**ssa **kharā**deso.

Abhisaṅkharoti, abhisaṅkharonti. Abhisaṅkharīyati, abhisaṅkharīyanti. Abhisaṅkharotu. Abhisaṅkhareyya. Abhisaṅkhari, **khā**dese abhisaṅkhāsi vā. Abhisaṅkharissati. Abhisaṅkharissa iccādi.

Saka sattimhi, **o**paccayo, sakkoti, sakkonti. Sakkosi, sakkotha. Sakkomi, sakkoma iccādi.

Apa pāpuṇane, **pa**pubbo, pappoti, papponti. Papposi, pappotha. Pappomi, pappoma. Pappotu, pappontu iccādi.

Tanādigaṇo.

Curādigaṇa

Dhura theyye, pure viya dhātvantalopo, vibhattuppatti.

‘‘Tathā kattari cā’’ti ito ‘‘kattarī’’ti ca sīhavilokanena **bhāvakamma**ggahaṇāni ca vattante, maṇḍūkagatiyā **kārita**ggahaṇañca.

525. **Curādito ṇeṇayā**.

Curaiccevamādito dhātugaṇato **ṇe ṇaya**iccete paccayā honti kattari, bhāve ca kammani, vibhattippaccayesu. ‘‘Kāritaṃ viya ṇānubandho’’ti **ṇe ṇayānaṃ** kāritabyapadeso.

526. **Kāritānaṃ ṇo lopaṃ**.

Kāritappaccayānaṃ **ṇa**kāro lopamāpajjate.

527. **Asaṃyogantassa vuddhi kārite**.

Asaṃyogantassa dhātussa kārite pare vuddhi hotīti ukārassokāro vuddhi.

Dhanaṃ coreti, corenti. Coresi, coretha. Coremi, corema. **Ṇaya**ppaccaye – corayati, corayanti. Corayasi, corayatha. Corayāmi, corayāma. Corayate, corayante. Corayase, corayavhe. Coraye, corayāmhe.

Kamme yappaccaye **ī**kārāgamo, saralopādi ca, corīyate devadattena, corīyati, corīyanti iccādi.

Coretu, corentu. Corehi. Corayatu, corayantu. Coraya, corayāhi.

Coreyya, coreyyuṃ. Coraye, corayeyyuṃ. Acoresi, coresi, acoresuṃ, coresuṃ. Acorayi, corayi, acorayiṃsu, corayiṃsu, acorayuṃ, corayuṃ. Acoresi, acoresittha. Tvaṃ acorayi, acorayittha. Acoresiṃ, acoresimha. Acorayiṃ, acorayimha. Acorayittha. Acorīyittha, acorīyi.

Corissati, corissanti. Corayissati, corayissanti. Corīyissate, corīyissante. Corīyissati, corīyissanti. Acorissa, acorayissa. Acorīyissatha, acorīyissa iccādi.

Tathā **cinta** cintāyaṃ, saṃyogantattā vuddhiabhāvova viseso.

Cinteti, cintayati, cintenti, cintayanti. Cintetu, cintayatu. Cinteyya, cintayeyya. Acintesi, cintesi, acintayi, cintayi. Cintessati, cintayissati. Acintissa, acintayissa iccādi.

Manta guttabhāsane, manteti, mantayati **i**ccādi purimasamaṃ.

Pāla rakkhaṇe, dhammaṃ pāleti, pālayati. Pālīyati. Pāletu, pālayatu iccādi.

Ghaṭa ghaṭane, ghāṭeti, ghāṭayati, ghaṭeti, ghaṭayati, ghaṭāditā vikappena vuddhi.

Vida ñāṇe, vedeti, vedayati.

Gaṇa saṅkhyāne, ‘‘ghaṭādīnaṃ vā’’ti na vuddhi, gaṇeti, gaṇayati iccādi, sabbattha subodhaṃ.

Curādigaṇo.

Bhūvādī ca rudhādī ca, divādī svādayo gaṇā;
Kiyādī ca tanādī ca, curādī cidha sattadhā.

Vikaraṇavidhānaṃ samattaṃ.

Dhātuppaccayantanaya

Atha dhātuppaccayantā vuccante.

Tattha dhātvatthe niddiṭṭhā **khādikārita**ntā paccayā **dhātuppaccayā** nāma.

Tija nisāna bandhanakhamāsu, dhātusaññādi.

‘‘Dhātuliṅgehi parā paccayā’’ti ito **dhātu**ggahaṇaṃ anuvattate, ‘‘parā, paccayā’’ti ca adhikāro.

528. **Tija gupa kita mānehi kha cha sā vā**.

Tija gupa kita māna iccetehi dhātūhi **kha cha sa** iccete paccayā parā honti vā.

Tijato khantiyaṃ khova, nindāyaṃ gupato tu cho;
Kitā cho sova mānamhā, vavatthitavibhāsato.

‘‘Kvacādivaṇṇānamekassarānaṃ dvebhāvo’’ti dhātvādissa dvibhāvo.

‘‘Byañjanantassā’’ti vattamāne –

529. **Ko khe ca**.

Dhātvantassa byañjanassa **ka**kārādeso hoti **kha**ppaccaye pare.

Titikkha iti ṭhite –

Dhātuvihitānaṃ **tyā**divibhattīnaṃ adhātuto appavattiyamāha.

530. **Dhātuppaccayehi vibhattiyo**.

Dhātvatthe niddiṭṭhehi **khā**di**kārita**ntehi paccayehi **tyā**dayo vibhattiyo hontīti pure viya vattamānādayo yojetabbā.

Ativākyaṃ titikkhati, titikkhanti. **Kamme** titikkhīyati. Tathā titikkhatu, titikkhantu. Titikkheyya, titikkheyyuṃ. Atitikkhi, atitikkhiṃsu. Titikkhissati. Atitikkhissa iccādi.

Khappaccayābhāve **a**ppaccayassa **e**kāro, tejeti, tejati vā, tejanti iccādi.

Gupa gopane, **cha**ppaccaye dvibhāvo, ‘‘pubbobbhāso’’ti abbhāsasaññā, ‘‘abbhāsassā’’ti vattamāne ‘‘antassivaṇṇākāro vā’’ti abbhāsantassikāro, ‘‘kavaggassa cavaggo’’ti abbhāsa**ga**kārassa **ja**kāro ca.

531. **Byañjanantassa co chappaccayesu ca**.

Dhātvanthassa byañjanassa **ca**kārādeso hoti **cha**ppaccayesu paresu. Tato vibhattiyo, kāyaṃ jigucchati, jigucchanti. Sesaṃ purimasamaṃ. **Chā**bhāve gopeti, gopenti iccādi.

Kita rogāpanayane, chappaccayo, dvittañca.

Abbhāsaggahaṇamanuvattate.

532. **Mānakitānaṃ vatattaṃ vā**.

Abbhāsagatānaṃ **māna kita**iccetesaṃ dhātūnaṃ **va**kāra**ta**kārattaṃ hoti vā yathākkamanti **ta**kāro, dhātvantassa **ca**kāro, sesaṃ samaṃ. Rogaṃ tikicchati, tikicchanti iccādi. **Ta**kārābhāve ‘‘kavaggassa cavaggo’’ti **ca**kāro, vicikicchati, vicikicchanti iccādi.

Māna vīmaṃsapūjāsu, sappaccayadvibhāva**ī**kāra**va**kārā.

533. **Tato pāmānānaṃ vā maṃ sesu**.

Tato abbhāsato parāsaṃ **pāmānānaṃ** dhātūnaṃ **vāmaṃiccete** ādesā honti yathākkamaṃ **sa**ppaccaye pare. **Sesū**ti bahuvacananiddeso payogepi vacanavipallāsañāpanatthaṃ. Atthaṃ vīmaṃsati, vīmaṃsanti iccādi.

Aññattha ‘‘lopañcettamakāro’’ti **a**ppaccaya**sse**kāro, māneti, mānenti.

Bhuja pālanabyavaharaṇesu, bhottumicchatīti atthe –

‘‘Kha cha sā, vā’’ti ca vattate.

534. **Bhuja ghasa hara su pādīhi tumicchatthesu**.

Bhuja ghasa hara su pā iccevamādīhi dhātūhi **tu**micchatthesu ca **kha cha sa**iccete paccayā honti vā. Tumicchānaṃ, tumantayuttaicchāya vā atthā **tumicchatthā,** tena tumantarahitesu ‘‘bhojanamicchatī’’tiādīsu na honti, ‘‘vuttatthānamappayogo’’ti vākyassa appayogo, dhātvādissa dvebhāve kate ‘‘dutiyacatutthānaṃ paṭhamatatiyā’’ti abbhāsa**bha**kārassa **ba**kāro, dhātvantassa ‘‘ko khe cā’’ti **ka**kāro, bubhukkhati, bubhukkhanti iccādi.

Vāti kimatthaṃ? Bhottumicchati, **icchatthesū**ti kimatthaṃ? Bhottuṃ gacchati.

Ghasa adane, ghasitumicchatīti atthe chappaccayo, dvittaṃ, tatiya **ca**vagga ikāra **ca**kārādesā, jighacchati, jighacchanti.

Hara haraṇe, haritumicchatīti atthe **sa**ppaccayo.

535. **Harassa gī se**.

Haraiccetassa dhātussa sabbassa **gī** hoti **se** paccaye pare. ‘‘Gīse’’ti yogavibhāgena jissapi, ṭhānūpacārenādesassāpi dhātuvohārattā dvittaṃ, bhikkhaṃ jigīsati, jigīsanti.

Su savaṇe, sotumicchati sussūsati, sussūsanti, ‘‘kvaci dhātū’’tiādinā dīgho.

Pā pāne, pātumicchatīti atthe **sa**ppaccayadvittarassatta**i**kārādesā, ‘‘tato pāmānānaṃ vāmaṃ sesū’’ti **vā**deso, pivāsati, pivāsanti iccādi.

Ji jaye, vijetumicchati vijigīsati iccādi.

Saṅgho pabbatamiva attānamācarati, pabbato iva ācaratīti vā atthe –

536. **Āya nāmato kattupamānādācāre**.

Ācaraṇakriyāya kattuno upamānabhūtamhā nāmato **āya**ppaccayo hoti ācāratthe. Upamīyati etenāti upamānaṃ, kattuno upamānaṃ **kattupamānaṃ,** ‘‘vuttatthānamappayogo’’ti **iva**saddanivatti, dhātuppaccayantattā ‘‘tesaṃ vibhattiyo lopā cā’’ti sutte **tesaṃ**gahaṇena vibhattilopo, ‘‘pakati cassa sarantassā’’ti pakatibhāvo, saralopādi, ‘‘dhātuppaccayehi vibhattiyo’’ti vibhattuppatti, pabbatāyati saṅgho, evaṃ samuddamiva attānamācarati samuddāyati, cicciṭamiva attānamācarati cicciṭāyati saddo. Evaṃ dhūmāyati.

‘‘Nāmato, ācāre’’ti ca vattate.

537. **Īyūpamānā ca**.

Upamānabhūtā nāmato **īya**ppaccayo hoti ācāratthe. Puna **upamāna**ggahaṇaṃ **kattu**ggahaṇanivattanatthaṃ, tena kammatopi sijjhati, sesaṃ samaṃ. Achattaṃ chattamivācarati chattīyati, aputtaṃ puttamivācarati puttīyati sissamācariyo.

Upamānāti kiṃ? Dhammamācarati, **ācāre**ti kiṃ? Achattaṃ chattamiva rakkhati.

‘‘Īyo’’ti vattate.

538. **Nāmamhātticchatthe**.

Nāmamhā attano icchatthe **īya**ppaccayo hoti. Attano pattamicchati pattīyati, evaṃ vatthīyati, parikkhārīyati, cīvarīyati, paṭīyati, dhanīyati, puttīyati.

Atticchattheti kimatthaṃ? Aññassa pattamicchati.

Daḷhaṃ karoti vīriyanti atthe –

Kāritaggahaṇamanuvattate.

539. **Dhāturūpe nāmasmā ṇayoca**.

Dhātuyā rūpe nipphādetabbe, ‘‘taṃ karoti, tena atikkamati’’iccādike payujjitabbe vā sati nāmamhā **ṇaya**ppaccayo hoti, kāritasaññā ca. Ṇalope, vibhattilopasaralopādīsu katesu vibhattuppatti, daḷhayati vīriyaṃ, evaṃ pamāṇayati, amissayati, tathā hatthinā atikkamati atihatthayati, vīṇāya upagāyati upavīṇayati, visuddhā hoti ratti visuddhayati, kusalaṃ pucchati kusalayati iccādi.

540. **Dhātūhi ṇe ṇaya ṇāpe ṇāpayā kāritāni hetvatthe**.

Sabbehi dhātūhi hetvatthe abhidheyye **ṇe ṇayaṇāpe ṇāpaya** iccete paccayā parā honti, te kāritasaññā ca honti. Hetuyeva attho **hetvattho,** so ca ‘‘yo kāreti sa hetū’’ti laddhahetusañño suddhakattuno payojako hetukattā, atthato pesanajjhesanādiko payojakabyāpāro idha hetu nāma.

Ettha ca –

Ṇe ṇayāva uvaṇṇantā, āto dve pacchimā siyuṃ;
Sesato caturo dve vā, vāsaddassānuvattito.

Akammā dhātavo honti, kārite tu sakammakā;
Sakammakā dvikammāssu, dvikammā tu tikammakā.

Tasmā kattari kamme ca, kāritākhyātasambhavo;
Na bhāve suddhakattā ca, kārite kammasaññito.

Niyādīnaṃ padhānañca, appadhānaṃ duhādinaṃ;
Kārite suddhakattā ca, kammamākhyātagocaranti.

Tattha yo koci bhavati, tamañño ''bhavāhi bhavāhi'' iccevaṃ bravīti, atha vā bhavantaṃ bhavituṃ samatthaṃ payojayati, bhavituṃ payojetīti vā atthe iminā **ṇeṇaya**ppaccayā, kāritasaññā ca, ''vuttatthānamappayogo''ti vākyassa appayogo, ''kāritānaṃ ṇo lopa''nti **ṇa**lopo, ''asaṃyogantassa vuddhi kārite''ti **ū**kāra**sso**kāro vuddhi.

''O, e''ti ca vattate, **dhātu**ggahaṇañca.

541. **Te āvāyā kārite**.

Te dhātvantabhūtā **o**kā**re**kārā **āvaāyā**dese pāpuṇanti kārite pare. ''Te āvāyā''ti yogavibhāgena **jhe**ādīnaṃ akāritepi hontīti **o**kārassa **āvā**deso, saralopādi, ''dhātuppaccayehi vibhattiyo''ti **tyā**dayo.

So samādhiṃ bhāveti, bhāvayati, bhāventi, bhāvayanti. Bhāvesi, bhāvayasi, bhāvetha, bhāvayatha. Bhāvemi, bhāvayāmi, bhāvema, bhāvayāma. Bhāvayate, bhāvayante.

Kamme attanopadayappaccayaīkārāgamā, saralopādi ca, tena bhāvīyate samādhi, bhāvīyante. Bhāvīyati, bhāvīyanti.

Tathā bhāvetu, bhāvayatu, bhāventu, bhāvayantu. Bhāvehi, bhāvaya, bhāvayāhi, bhāvetha, bhāvayatha. Bhāvemi, bhāvayāmi, bhāvema, bhāvayāma. Bhāvayataṃ, bhāvayantaṃ.

Kamme bhāvīyataṃ, bhāvīyatu, bhāvīyantu.

Bhāveyya, bhāvaye, bhāvayeyya, bhāveyyuṃ, bhāvayeyyuṃ. Bhāveyyāsi, bhāvayeyyāsi, bhāveyyātha, bhāvayeyyātha. Bhāveyyāmi, bhāvayeyyāmi, bhāveyyāma, bhāvayeyyāma. Bhāvetha, bhāvayetha, bhāveraṃ, bhāvayeraṃ.

Kamme bhāvīyeyya, bhāvīyeyyuṃ.

Ajjataniyaṃ ''sattamajjatanimhī''ti yogavibhāgena kāritantāpi dīghato sakārāgamo.

Abhāvesi, bhāvesi, abhāvayi, bhāvayi, abhāvesuṃ, bhāvesuṃ, abhāvayiṃsu, bhāvayiṃsu, abhāvayuṃ, bhāvayuṃ. Abhāvesi, abhāvayasi, abhāvittha, abhāvayittha. Abhāvesiṃ, bhāvesiṃ, abhāvayiṃ, bhāvayiṃ, abhāvimha, abhāvayimha.

Kamme abhāvīyittha, abhāvīyi.

Bhāvessati, bhāvayissati, bhāvessanti, bhāvayissanti. Bhāvessasi, bhāvayissasi, bhāvissatha, bhāvayissatha. Bhāvessāmi, bhāvayissāmi, bhāvessāma, bhāvayissāma.

Kamme bhāvīyissate, bhāvīyissante. Bhāvīyissati, bhāvīyissanti.

Abhāvissa, abhāvayissa, abhāvissaṃsu, abhāvayissaṃsu. **Kamme** abhāvīyissatha, abhāvīyissa iccādi.

Tathā yo koci pacati, tamañño ''pacāhi pacāhi'' iccevaṃ bravīti, atha vā pacantaṃ payojeti, pacituṃ vā payojetīti atthe vuttanayena **ṇe ṇayā**dayo, **a**kāra**ssā**kāro vuddhi, sesaṃ neyyaṃ.

> So devadattaṃ odanaṃ pāceti, pācenti. Pācesi, pācetha. Pācemi, pācema. Pācayati, pācayanti. Pācayasi, pācayatha. Pācayāmi, pācayāma. **Ṇāpeṇāpayesu** pana so puriso taṃ purisaṃ odanaṃ pācāpeti, pācāpenti. Pācāpayati, pācāpayanti.
>
> **Kamme** so odanaṃ pācīyati tena, pācayīyati, pācāpīyati, pācāpayīyati.
>
> Tathā pācetu, pācayatu, pācāpetu, pācāpayatu. Pācīyataṃ, pācīyatu, pācayīyataṃ, pācayīyatu, pācāpīyataṃ, pācāpīyatu, pācāpayīyataṃ, pācāpayīyatu. Pāceyya, pācayeyya, pācāpeyya, pācāpayeyya. Pācīyeyya, pācīyeyyuṃ. Apācesi, apācayi, apācāpesi, apācāpayi. Pācessati, pācayissati, pācāpessati, pācāpayissati. Apācissa, apācayissa, apācāpissa, apācāpayissa iccādi.

Gacchantaṃ, gantuṃ vā payojetīti atthe **ṇe ṇayā**dayo, vuddhiyaṃ sampattāyaṃ –

‘‘Asaṃyogantassa vuddhi kārite’’ti vattate.

542. **Ghaṭādīnaṃ vā**.

Ghaṭādīnaṃ dhātūnaṃ asaṃyogantānaṃ vuddhi hoti vā kāriteti ettha **vā**ggahaṇena vuddhi na hoti, vavatthitavibhāsatthoyaṃ **vā**saddo.

So taṃ purisaṃ gāmaṃ gameti, gamayati, gacchāpeti, gacchāpayati. So gāmaṃ gamīyati tena, gamayīyati, gacchāpīyati, gacchāpayīyati iccādi. Sabbattha yojetabbaṃ. Evaṃ uparipi.

Ghaṭa īhāyaṃ, ghaṭantaṃ payojayati, ghaṭeti, ghaṭādīnaṃ vāti na vuddhi, ghaṭayati, ghaṭāpeti, ghaṭāpayati.

‘‘Kārite’’ti vattate.

543. **Guha dusānaṃ dīghaṃ**.

Guhadusaiccetesaṃ dhātūnaṃ saro **dīgha**māpajjate kārite pare, vuddhāpavādoyaṃ.

Guha saṃvaraṇe, guhituṃ payojayati gūhayati, gūhayanti. **Dusa** appītimhi, dussantaṃ payojayati dūsayati, dūsayanti iccādi.

> Tathā icchantaṃ payojayati icchāpeti, icchāpayati, eseti, esayati. Niyacchantaṃ payojayati niyāmeti, niyāmayati. Āsantaṃ payojayati āseti, āsayati, acchāpeti, acchāpayati. Labhantaṃ payojayati lābheti, lābhayati. Vacantaṃ payojayati vāceti, vācayati, vācāpeti, vācāpayati. Evaṃ vāseti, vāsayati, vāsāpeti, vāsāpayati. Vāheti, vāhayati, vāhāpeti, vāhāpayati. Jīreti, jīrayati, jīrāpeti, jīrāpayati. Māreti, mārayati, mārāpeti, mārāpayati. Dasseti, dassayati iccādi.
>
> Tathā tudantaṃ payojayati todeti, todayati, todāpeti, todāpayati. Pavisantaṃ payojayati, pavisituṃ vā paveseti, pavesayati, pavesāpeti, pavesāpayati. Uddisantaṃ payojayati uddisāpeti, uddisāpayati. Pahontaṃ payojayati pahāveti, pahāvayati. Sayantaṃ payojayati sāyeti, sāyayati, sāyāpeti, sāyāpayati. Ettha **e**kārassa **āyā**deso, sayāpeti, sayāpayati, ‘‘kvaci dhātū’’tiādinā ṇāpeṇāpayesu **āyā**desassa rassattaṃ. Nayantaṃ payojayati nayāpeti, nayāpayati. Patiṭṭhantaṃ payojayati patiṭṭhāpeti, patiṭṭhāpayati, patiṭṭhapeti vā.

Hanantaṃ payojayatīti atthe **ṇeṇayā**dayo.

‘‘Ṇamhī’’ti vattate.

544. **Hanassa ghāto**.

Hanaiccetassa dhātussa **ghātā**deso hoti **ṇa**kāravati kāritappaccaye pare. Ghāteti, ghātayati, ghātāpeti, ghātāpayati, ‘‘vadho vā sabbatthā’’ti **vadhā**dese vadheti, vadhāpeti.

Juhontaṃ payojayati juhāveti, juhāvayati. Jahantaṃ payojayati jahāpeti, jahāpayati, hāpeti, hāpayati. Dadantaṃ payojayati dāpeti, dāpayati. Pidahantaṃ payojayati pidhāpeti, pidhāpayati, pidahāpeti, pidahāpayati.

Rundhantaṃ payojayati rodheti, rodhayati, rodhāpeti, rodhāpayati. Chindantaṃ payojayati chedeti, chedayati, chedāpeti, chedāpayati. Yuñjantaṃ payojayati yojeti, yojayati, yojāpeti, yojāpayati. Bhuñjantaṃ payojayati bhojeti, bhojayati, bhojāpeti, bhojāpayati. Muñcantaṃ payojayati moceti, mocayati, mocāpeti, mocāpayati.

Dibbantaṃ payojayati deveti, devayati. Uppajjantaṃ payojayati uppādeti, uppādayati. Bujjhantaṃ payojayati bodheti, bodhayati. ‘‘Dādhāntato yo kvacī’’ti **ya**kārāgamo, bujjhāpeti, bujjhāpayati. Tussantaṃ payojayati toseti, tosayati, tosāpeti, tosāpayati. Sammantaṃ payojayati sameti, samayati, ghaṭādittā na vuddhi. Kuppantaṃ payojayati kopeti, kopayati. Jāyantaṃ payojayati janeti, janayati, ghaṭādittā na vuddhi.

Suṇantaṃ payojayati dhammaṃ sāveti, sāvayati. Pāpuṇantaṃ payojayati pāpeti, pāpayati.

Vikkiṇantaṃ payojayati vikkāyāpeti, vikkāyāpayati. Jinantaṃ payojayati jayāpeti, jayāpayati. Jānantaṃ payojayati ñāpeti, ñāpayati. Gaṇhantaṃ payojayati gāheti, gāhayati, gāhāpeti, gāhāpayati, gaṇhāpeti, gaṇhāpayati.

Vitanantaṃ payojayati vitāneti, vitānayati. Yo koci karoti, tamañño ‘‘karohi karohi’’iccevaṃ bravīti, karontaṃ payojayati, kātuṃ vā kāreti, kārayati, kārāpeti, kārāpayati iccādi.

Corentaṃ payojayati corāpeti, corāpayati. Cintentaṃ payojayati cintāpeti, cintāpayati, pūjentaṃ payojayati pūjāpeti, pūjāpayati iccādi. Sabbattha subodhaṃ.

Dhātuppaccayato cāpi, kāritappaccayā siyuṃ;
Sakāritehi yuṇvūnaṃ, dassanañcettha ñāpakaṃ.

Tena titikkhantaṃ payojayati titikkheti, titikkhāpeti. Tikicchantaṃ payojayati tikiccheti, tikicchayati, tikicchāpeti, tikicchāpayati. Evaṃ bubhukkheti, bubhukkhayati, bubhukkhāpeti, bubhukkhāpayati, pabbatāyantaṃ payojayati pabbatāyayati. Puttīyayati iccādipi siddhaṃ bhavati.

Dhātuppaccayantanayo.

Sāsanatthaṃ samuddiṭṭhaṃ, ākhyātaṃ sakabuddhiyā;
Bāhusaccabalenīdaṃ, cintayantu vicakkhaṇā.

Bhavati tiṭṭhati seti, ahosi evamādayo;
Akammakāti viññeyyā, kammalakkhaṇaviññunā.

Akammakāpi hetvattha-ppaccayantā sakammakā;
Taṃ yathā bhikkhu bhāveti, maggaṃ rāgādidūsakanti.

Iti padarūpasiddhiyaṃ ākhyātakaṇḍo

Chaṭṭho.

7. Kibbidhānakaṇḍa

Tekālika

Kiccappaccayantanaya

Atha dhātūhiyeva bhāvakammakattukaraṇādisādhanasahitaṃ kibbidhānamārabhīyate.

Tattha kiccakitakavasena duvidhā hi paccayā, tesu kiccasaññāya paṭhamaṃ vuttattā, kiccānamappakattā ca kiccappaccayā tāva vuccante.

Bhū sattāyaṃ, ‘‘bhūyate, abhavittha, bhavissate vā devadattenā’’ti viggahe –

‘‘Dhātuyā kammādimhi ṇo’’ti ito ‘‘dhātuyā’’ti sabbattha paccayādividhāne vattate, ‘‘parā, paccayā’’ti ca adhikāro.

545. **Bhāvakammesu tabbānīyā**.

Bhāvakammaiccetesvatthesu sabbadhātūhi **tabba anīya**iccete paccayā parā honti. Yogavibhāgena aññatthāpi.

Tattha –

Akammakehi dhātūhi, bhāve kiccā bhavanti te;
Sakammakehi kammatthe, arahasakkatthadīpakā.

Te ca –

546. **Ṇādayo tekālikā**.

Tikāle niyuttā **tekālikā,** ye idha tatiye dhātvādhikāre vihitā aniddiṭṭhakālā **ṇā**dayo paccayā, te tekālikā hontīti paribhāsato kālattayepi honti.

Sīhagatiyā ‘‘kvacī’’ti vattate.

547. **Yathāgamamikāro**.

Yathāgamaṃ yathāpayogaṃ jinavacanānuparodhena dhātūhi paro **i**kārāgamo hoti kvaci byañjanādikesu **kiccakitaka**ppaccayesu, ‘‘aññesu cā’’ti vuddhi, ‘‘o ava sare’’ti avādeso, ‘‘naye paraṃ yutte’’ti paraṃ netabbaṃ.

548. Te kiccā.

Ye idha vuttā **tabbānīyaṇya teyya ricca**ppaccayā, te **kicca**saññā hontīti veditabbā. Tato ‘‘aññe kiti’’ti vacanato kiccappaccayānamakitakattā nāmabyapadese asampatte ‘‘taddhitasamāsakitakā nāmaṃvātavetunādīsu cā’’ti ettha **ca**ggahaṇena nāmabyapadeso, tato **syā**dyuppatti. **Bhāve** bhāvassekattā ekavacanameva, ‘‘si’’nti amādeso. Bhavitabbaṃ bhavatā paññena, bhavanīyaṃ.

Idha byañjanādittābhāvā anuvattita**kvaci**ggahaṇena ikārāgamābhāvo. **Bhāve** kiccappaccayantā napuṃsakā. **Kamme** tiliṅgā.

Kammani abhipubbo, abhibhūyate, abhibhūyittha, abhibhūyissateti abhibhavitabbo kodho paṇḍitena, abhibhavitabbā taṇhā, abhibhavitabbaṃ dukkhaṃ, evaṃ abhibhavanīyo, abhibhavanīyā, abhibhavanīyaṃ, **purisa kaññā citta**saddanayena netabbaṃ, evaṃ sabbattha.

Ettha hi –

Tabbādīheva kammassa, vuttattāva punattanā;
Vattabbassa abhāvā na, dutiyā paṭhamā tato.

Āsa upavesane, āsīyittha, āsīyate, āsīyissateti āsitabbaṃ tayā, āsanīyaṃ. **Kamme** upāsitabbo garu, upāsanīyo.

Sī saye, asīyittha, sīyate, sīyissateti sayitabbaṃ bhavatā, sayanīyaṃ, **''e** ayā''ti **ayā**deso, atisayitabbo paro, atisayanīyo.

Pada gatimhi, uppajjittha, uppajjate, uppajjissateti uppajjitabbaṃ tena, uppajjanīyaṃ, ettha ca ''kattarī''ti adhikāraṃ vinā ''divādito yo''ti vinādhikārayogavibhāgena **ya**ppaccayo, ''tassa cavaggayakāra''iccādinā **ca**vaggo, ''paradvebhāvo ṭhāne''ti dvibhāvo, paṭipajjitabbo maggo, paṭipajjanīyo.

Budha avagamane, abujjhittha, bujjhate, bujjhissateti bujjhitabbo dhammo, bujjhanīyo.

Su savaṇe, asūyittha, sūyate, sūyissateti sotabbo dhammo, idha **yathāgama**ggahaṇena **i**kārāgamābhāvo, suṇitabbo, ''svādito ṇu ṇā uṇā cā''ti vinādhikārayogavibhāgena **ṇā**paccayo, savaṇīyo.

Kara karaṇe, karīyittha, karīyati, karīyissatīti atthe **tabbā'nīyā**.

''Antassa, karassa, ca, tatta''nti ca vattate.

549. **Tuṃ tu na tabbesu vā**.

Karaiccetassa dhātussa antabhūtassa **ra**kārassa **ta**kārattaṃ hoti vā tuṃ **tu na tabba**iccetesu paccayesu paresu. Kattabbo bhavatā dhammo, kattabbā pūjā, kattabbaṃ kusalaṃ, **ta**ttābhāve ''karotissā''ti vattamāne ''tavetunādīsu kā''ti ettha **ādi**saddena **tabbe**pi **kā**deso, kātabbaṃ hitaṃ.

550. **Rahādito ṇa**.

Rakāra **ha**hārādyantehi dhātūhi parassa **anānīyā**dinakārassa **ṇa**kāro hoti. **Ādi**saddena **ramu apañātā**ditopi.

Rahādito parassettha, nakārassa asambhavā;
Anānīyādinasseva, sāmathyāyaṃ ṇakāratā.

Karaṇīyo dhammo, karaṇārahoti attho, karaṇīyā, karaṇīyaṃ.

Bhara bharaṇe, bharīyatīti bharitabbo, bharaṇīyo.

Gaha upādāne, agayhittha, gayhati, gayhissatīti gahetabbo, ''tesu vuddhī''tiādinā **i**kāra**sse**kāro, saṅgaṇhitabbo, ''gahādito ppaṇhā''ti vinādhikārayogavibhāgena **ṇhā**paccayo, **ha**lopasaralopādi, saṅgaṇhaṇīyo, gahaṇīyo.

Ādiggahaṇena **ramu** kīḷāyaṃ, ramīyittha, ramīyati, ramīyissatīti ramitabbo, ramaṇīyo vihāro.

Apa pāpuṇane, **uṇā**paccayo, pāpīyatīti pāpuṇitabbo, ‘‘gupādīnañcā’’ti dhātvantassa lopo, dvittañca, pattabbo, patteyyo, pāpuṇaṇīyo, pāpaṇīyo.

‘‘Antassa, vā’’ti ca vattate.

551. **Gama khana hanādīnaṃ tuṃtabbādīsu na**.

Gama khana hanaiccevamādīnaṃ **ma**kāra **na**kārantānaṃ dhātūnamantassa **na**kāro hoti vā **tuṃ tabba tave tuna tvānatvā**iccevamādīsu **ta**kārādippaccayesu paresu. Agacchīyittha, gacchīyati, gacchīyissatīti gantabbo maggo, gamitabbaṃ, gamanīyaṃ.

Khanu avadāraṇe, akhaññittha, khaññati, khaññissatīti khantabbaṃ āvāṭaṃ, khanitabbaṃ, ‘‘kvaci dhātū’’tiādinā **khana**ntassa **ṇa**ttañca, khaṇitabbaṃ, khaṇaṇīyaṃ, khananīyaṃ vā.

Hana hiṃsā gatīsu, ahaññittha, haññate, haññissateti hantabbaṃ, hanitabbaṃ, hananīyaṃ.

Mana ñāṇe, amaññittha, maññate, maññissateti mantabbo, manitabbo, **ya**ppaccaye **ca**vaggādi, maññitabbaṃ, maññanīyaṃ.

Pūja pūjāyaṃ, apūjīyittha, pūjīyati, pūjīyissatīti atthe **tabbānīyā**. ‘‘Curādito ṇe ṇayā’’ti akattaripi **ṇeṇayā, i**kārāgamā**nīye**su ‘‘saralopo’’tiādinā kāritasarassa lopo, pūjetabbo, pūjayitabbo, pūjanīyo bhagavā.

‘‘Tabbānīyā’’ti yogavibhāgena kattukaraṇesupi, **yā** pāpuṇane, niyyātīti niyyānīko maggo. Gacchantīti gamanīyā bhogā. **Naha** soce, nahāyati etenāti nahānīyaṃ cuṇṇaṃ.

‘‘Bhāvakammesū’’ti adhikāro.

552. **Ṇyo ca**.

Bhāvakammesu sabbadhātūhi **ṇya**ppaccayo hoti, **ca**ggahaṇena ‘‘ñāteyya’’ntiādīsu **teyya**ppaccayo ca.

553. **Kāritaṃ viya ṇānubandho**.

Anubandho appayogī, **ṇa**kārānubandho paccayo kāritaṃ viya daṭṭhabboti kāritabyapadeso, ‘‘kāritānaṃ ṇo lopa’’nti **ṇa**lopo, ‘‘asaṃyogantassa vuddhi kārite’’ti vuddhi, **i**kārāgamo, kattabbaṃ kāriyaṃ.

Hara haraṇe, aharīyittha, harīyati, harīyissatīti vā haritabbaṃ hāriyaṃ.

Bhara bharaṇe, bharitabbaṃ bhāriyaṃ.

Labha lābhe, labhitabbaṃ labbhaṃ, ‘‘yavataṃ talana’’iccādisutte **kāra**ggahaṇena **ya**vato **bha**kārassa **bha**kāro, dvittaṃ.

Sāsa anusiṭṭhimhi, sāsitabbo sisso, ‘‘kvaci dhātū’’tiādinā **ā**kārassikāro.

Vaca viyattiyaṃ vācāyaṃ, **ṇya**ppaccayādimhi kate ‘‘antānaṃ, ṇānubandhe’’ti ca vattate.

554. **Kagā cajānaṃ**.

Cajaiccetesaṃ dhātvantānaṃ **ka**kāra **ga**kārādesā honti **ṇa**kārānubandhe paccaye pareti **ca**ssa

kādeso. Vacanīyaṃ vākyaṃ.

Bhaja sevāyaṃ, bhajanīyaṃ bhāgyaṃ, **ja**ssa **gā**deso.

Ci caye, acīyittha, cīyati, cīyissatīti cetabbaṃ ceyyaṃ, **ikārasse**kāro vuddhi, **ya**kārassa dvittaṃ, **vini**pubbo ''do dhassa cā''ti sutte **ca**ggahaṇena **ca**kārassa **cha**kāro, viniccheyyaṃ, vinicchitabbaṃ, vinicchanīyaṃ. ''Kiyādito nā''ti vinādhikārayogavibhāgena **tabbānīya tuṃ tunā** dīsu ca **nā**paccayo, vinicchinitabbaṃ, vinicchinanīyaṃ.

Nī pāpuṇane, anīyittha, nīyati, nīyissatīti neyyo, neyyā, neyyaṃ. Netabbaṃ.

Ṇyaggahaṇaṃ chaṭṭhīyantavasenānuvattate, maṇḍūkagatiyā **anta**ggahaṇañca tatiyantavasena.

555. **Bhūtobba**.

Bhū iccetasmā parassa **ṇya**ppaccayassa saha dhātvantena **abbā**deso hoti. Bhavitabbo bhabbo, bhabbā, bhabbaṃ.

''Ṇyassa, antenā''ti ca vattate.

556. **Vada mada gamu yuja garahākārādīhi jjammaggayheyyāgāro vā**.

Vada mada gamu yuja garahaiccevamādīhi dhātūhi, **ā**kārantehi ca parassa **ṇya**ppaccayassa dhātvantena saha yathākkamaṃ **jja mma gga yha e yya**iccete ādesā honti vā, **gara**ssa ca **gārā**deso, **garaha**ssa **gara**ssevāyaṃ **gāro**. Vavatthitavibhāsatthoyaṃ **vā**saddo.

Vada viyattiyaṃ vācāyaṃ, avajjittha, vajjati, vajjissatīti vā vajjaṃ vadanīyaṃ, rassattaṃ. Vajjaṃ doso.

Mada ummāde, amajjittha, majjate, majjissati etenāti majjaṃ madanīyaṃ. **Mada**ggahaṇena karaṇepi **ṇya**ppaccayo. **Gamu sappa** gatimhi, gantabbaṃ gammaṃ.

Yuja yoge, ayujjittha, yujjate, yujjissatīti yoggaṃ, niyojjo vā.

Garaha nindāyaṃ, agarayhittha, garahīyati, garahīyissatīti atthe **ṇya**ppaccayo, tassiminā dhātvantena saha **yhā**deso, **gara**ssa **gārā**deso ca, gārayho, gārayhā, gārayhaṃ, garahaṇīyaṃ.

Ādisaddena aññepi **damajahan**tā gayhante. **Gada** viyattiyaṃ vācāyaṃ, gajjate, gadanīyaṃ vā gajjaṃ. **Pada** gatimhi, pajjanīyaṃ pajjaṃ gāthā. **Khāda** bhakkhaṇe, khajjateti khajjaṃ khādanīyaṃ. **Damu** damane, adammittha, dammate, damīyissatīti dammo damanīyo. **Bhuja** pālanabyavaharaṇesu, abhujjittha, bhujjati, bhujjissatīti bhoggaṃ, bhojjaṃ vā, **kāra**ggahaṇena **ya**ssa **ja**kāro. Gahetabbaṃ gayhamiccādi.

Ākārantato pana dā dāne, adīyittha, dīyati, dīyissatīti atthe **ṇya**ppaccayo, tassiminā dhātvantena **ā**kārena saha **eyyā**deso, deyyaṃ, dātabbaṃ. **Anīye** ''saralopo''tiādinā pubbasarassa lope sampatte tattheva **tu**ggahaṇena nisedhetvā ''sarā sare lopa''nti **ā**kāre lutte parasarassa **dīgho,** dānīyaṃ.

Pā pāne, apīyittha, pīyati, pīyissatīti peyyaṃ, pātabbaṃ, pānīyaṃ. **Hā** cāge, ahīyittha, hīyati, hīyissatīti heyyaṃ, hātabbaṃ, hānīyaṃ. **Mā** māne, amīyittha, mīyati, mīyissatīti meyyaṃ, mātabbaṃ, minitabbaṃ, metabbaṃ vā. **Ñā** avabodhane, aññāyittha, ñāyati, ñāyissatīti ñeyyaṃ, ñātabbaṃ, ñāteyyaṃ. ''Ñāssa jā jaṃ nā''ti **jā**dese ''kiyādito nā''ti vinādhikārayogavibhāgena **nā**paccayo, ikārāgamo ca, jānitabbaṃ, vijānanīyaṃ. **Khyā**pakathane, saṅkhyātabbaṃ, saṅkhyeyyaṃ iccādi.

557. **Karamhā ricca**.

Karadhātuto **ricca**ppaccayo hoti bhāvakammesu.

558. **Ramhi ranto rādi no**.

Rakārānubandhe paccaye pare sabbo dhātvanto **rādi** paccayarakāramariyādo **no** hoti, lopamāpajjateti attho. **Ranto**ti ettha **ra**kāro sandhijo, kattabbaṃ kiccaṃ. ‘‘Riccā’’ti yogavibhāgena bharāditopi **ricca**ppaccayo, yathā, bharīyatīti bhacco, saralopo. I gatimhi, pati etabbo paṭicco.

559. **Pesātisaggapattakālesu kiccā**.

Pesa atisagga pattakālaiccetesvatthesu **kicca**ppaccayā honti. **Pesanaṃ nāma** ‘‘kattabbamidaṃ bhavatā’’ti āṇāpanaṃ, ajjhesanañca. **Atisaggonāma** ‘‘kimidaṃ mayā kattabba’’nti puṭṭhassa vā ‘‘pāṇo na hantabbo’’tiādinā paṭipattidassanamukhena vā kattabbassa anuññā. **Pattakālo nāma** sampattasamayo yo **a**ttano kiccakaraṇasamayamanupaparikkhitvā na karoti, tassa samayārocanaṃ, na tattha ajjhesanamatthīti. Te ca ‘‘bhāvakammesu kiccattakkhatthā’’ti vuttattā bhāvakammesveva bhavanti.

Pesane tāva – karīyatu bhavatā kammanti atthe iminā **tabbānīyā,** sesaṃ vuttanayameva, kattabbaṃ kammaṃ bhavatā, karaṇīyaṃ kiccaṃ bhavatā.

Atisagge bhujjatu bhavatāti atthe **tabbā**di, ‘‘aññesu cā’’ti vuddhi.

‘‘Tassā’’ti vattate.

560. **Bhujādīnamanto no dvi ca**.

Bhujaiccevamādīnaṃ **ja**kārādiantānaṃ dhātūnamanto **no** hoti, parassa kiccakitakappaccaya**ta**kārassa ca **dve**bhāvo hoti. Bhottabbaṃ bhojanaṃ bhavatā, bhojanīyaṃ bhojjaṃ bhavatā.

Ikārāgamayutta**ta**kāre pana – ‘‘namakarānamantānaṃ niyuttatamhī’’ti ettha ‘‘antānaṃ niyuttatamhī’’ti yogavibhāgena dhātvantalopādinisedho, ‘‘rudhādito niggahītapubba’’nti vinādhikārayogavibhāgena, ‘‘niggahītañcā’’ti vā niggahītāgamo, bhuñjitabbaṃ tayā, yuñjitabbaṃ.

Samayārocane pana – **i** ajjhayane **adhi**pubbo, adhīyataṃ bhavatāti atthe **tabbānīyā**di, **i**kārāgamavuddhi**ayā**desa**ajjhā**desā ca, **ṇya**ppaccaye tu vuddhi, **ya**kārassa dvittañca, ajjhayitabbaṃ, ajjheyyaṃ bhavatā, ajjhayanīyaṃ bhavatā, avassaṃ kattabbanti vākye pana ‘‘kiccā’’ti adhikicca ‘‘avassakādhamiṇesu ṇī cā’’ti avassakādhamiṇatthe ca **tabbā**dayo, kattabbaṃ me bhavatā gehaṃ, karaṇīyaṃ, kāriyaṃ. Evaṃ dātabbaṃ me bhavatā sataṃ, dānīyaṃ, deyyaṃ.

Dhara dhāraṇe, curādittā **ṇeṇayā,** vuddhi, ikārāgamo ca, dhāretabbaṃ, dhārayitabbaṃ iccādi.

‘‘Nudādīhi yuṇvūnamanānanākānanakā sakāritehi cā’’ti sakāritehipi **yuṇvū**namādesavidhānatoyeva dhātuppaccayantatopi kiccakitakappaccayā bhavantīti daṭṭhabbo. Tena titikkhāpīyatīti titikkhāpetabbo. Evaṃ tikicchāpetabbo tikicchāpanīyo. **A**bhāvīyittha, bhāvīyati, bhāvīyissatīti bhāvetabbo maggo. Bhāvayitabbo, bhāvanīyo, bhāvanīyaṃ, bhāvanīyā, akārīyittha, kārīyati, kārīyissatīti kāretabbaṃ, kārayitabbaṃ, kārāpetabbaṃ, kārāpayitabbaṃ, kārāpanī**ya**miccādi **ca** siddhaṃ bhavati.

Kattabbaṃ karaṇīyañca, kāriyaṃ kiccamiccapi;
Kāretabbaṃ tathā kārā-petabbaṃ kiccasaṅgaho.

Kiccappaccayanta**na**yo.

Tekālika

Kitakappaccayantanaya

Idāni kitakappaccayā vuccante.

Kara karaṇe, pure viya dhātusaññādi.

Kumbhaiccupapadaṃ, tato dutiyā.

‘‘Kumbhaṃ karoti, akāsi, karissatī’’ti vā viggahe –

‘‘Parā, paccayā’’ti ca vattate.

561. **Dhātuyā kammādimhi ṇo**.

Kammasmiṃ ādimhi sati dhātuyā paro **ṇa**ppaccayo hoti.

So ca –

562. **Aññe kita**.

Tatiye dhātvādhikāre vihitā kiccehi aññe paccayā kiticceva saññā hontīti **kita**saññā katā.

563. **Kattari kita**.

Kattari kārake **kita**paccayo hotīti niyamato kattari bhavati, so ca ‘‘ṇādayo tekālikā’’ti vuttattā kālattaye ca hoti. Pure viya kāritabyapadesa**ṇa**lopavuddhiyo, paccayantassāliṅgattā **syā**dimhi asampatte ‘‘taddhitasamāsakitakā nāmaṃvātavetunādīsu cā’’ti kitakantattā nāmaṃva kate **syā**dyuppatti, tato kumbhaṃ karotīti atthe ‘‘amādayo parapadebhī’’ti dutiyātappurisasamāso, ‘‘nāmāna’’ntiādinā samāsasaññā, ‘‘tesaṃ vibhattiyo lopā cā’’ti vibhattilopo, ‘‘pakati cassa sarantassā’’ti pakatibhāvo, puna samāsattā nāmamiva kate **syā**dyuppatti.

So kumbhakāro, te kumbhakārā iccādi. **Itthiyaṃ** kumbhakārī, kumbhakāriyo iccādi, tathā kammaṃ karotīti kammakāro. Evaṃ mālākāro, kaṭṭhakāro, rathakāro, suvaṇṇakāro, suttakāro, vuttikāro, ṭīkākāro.

Gaha upādāne, pattaṃ agaṇhi, gaṇhāti, gaṇhissatīti vā pattaggāho. Evaṃ rasmiggāho, rajjuggāho.

Ve tantasantāne, tantaṃ avāyi, vāyati, vāyissatīti vā tantavāyo, ‘‘te āvāyā kārite’’ti **āyā**deso, vākye panettha ‘‘te āvāyā’’ti yogavibhāgena **āyā**deso. Evaṃ tunnavāyo.

Mā parimāṇe, dhaññaṃ amini, mināti, minissatīti vā atthe **ṇa**ppaccaye kate –

‘‘Ṇamhī’’ti vattate.

564. **Ākārantānamāyo**.

Ākārantānaṃ dhātūnaṃ antassa **āyā**deso hoti **ṇa**kārānubandhe paccaye pare, saralopādi. Dhaññamāyo. Evaṃ dānaṃ dadātīti dānadāyo.

Kamu kantimhi, dhammaṃ akāmayi, kāmayati, kāmayissatīti vā dhammakāmo puriso, dhammakāmā kaññā, dhammakāmaṃ cittaṃ. Evaṃ atthakāmo, hitakāmo, sukhakāmo, dhammaṃ pāletīti dhammapālo iccādi.

Damu damane, ‘‘ariṃ adami, dameti, damissatī’’ti viggahe ‘‘dhātuyā’’ti adhikāro, ‘‘kammādimhī’’ti ca vattate.

565. **Saññāyamanu**.

Kammūpapade ādimhi sati saññāyaṃ gamyamānāyaṃ dhātuyā **a**ppaccayo hoti, upapadante **nu**kārāgamo ca. Ettha ca ‘‘nu niggahītaṃ padante’’ti sutte ‘‘padante’’ti vacanato upapadanteyeva **nu**kārāgamo hotīti daṭṭhabbaṃ. ‘‘Tesu vuddhī’’tiādinā **u**kāralopo. Ayaṃ pana **nvā**gamo samāsaṃ katvā upapadavibhattilope kateyeva hotīti veditabbaṃ.

566. **Nu niggahītaṃ padante**.

Upapadabhūtanāmapadante vattamāno **nu**kārāgamo **niggahīta**māpajjate, niggahītassa vaggantattaṃ, sesaṃ samaṃ, vuddhābhāvova viseso, arindamo rājā.

Tathā **tara** taraṇe, vessaṃ taratīti vessantaro, taṇhaṃ karoti hiṃsatīti taṇhaṅkaro bhagavā. Evaṃ medhaṅkaro, saraṇaṅkaro, dīpaṅkaro.

‘‘Ādimhi, a’’iti ca vattate.

567. **Pure dadā ca iṃ**.

Purasadde ādimhi sati **‘‘dada** dāne’’iccetāya dhātuyā **a**ppaccayo hoti, **pura**sadde **a**kārassa **i**ñca hoti. Ettha ca ‘‘tadanuparodhenā’’ti paribhāsato **pura**saddantasseva **iṃ** hotīti daṭṭhabbaṃ. **Ṇā**dīnaṃ tekālikattepi upapadatthavisesena atīteyevāyamappaccayo hotīti daṭṭhabbaṃ. Pure dānaṃ adadīti purindado sakko. Idhāpi vibhattilope kateyeva **iṃ**ādeso.

‘‘Kammādimhi, a’’iti ca vattate.

568. **Sabbato ṇvu tvāvī vā**.

Sabbato dhātuto kammādimhi vā akammādimhi vā sati **a ṇvu tu āvī** iccete cattāro paccayā honti. **Vā**ggahaṇaṃ ‘‘akammādimhi vā’’ti vikappanatthaṃ.

Appaccaye tāva – **dhara** dhāraṇe, dhammaṃ adhari, dharati, dharissatīti vā dhammadharo. Evaṃ vinayadharo. Tathā taṃ karotīti takkaro, dvittaṃ. Evaṃ hitakaro, divasakaro, dinakaro, divākaro, nisākaro, dhanuṃ gaṇhātīti dhanuggaho. Evaṃ kaṭaggaho, sabbakāmaṃ dadātīti sabbakāmadado, sabbadado.

Āto pana – annaṃ adāsi, dadāti, dadissatīti annado. Evaṃ dhanado, saccaṃ sandahatīti saccasandho. **Pā** pāne, majjaṃ pivatīti majjapo. **Tā** pālane, gavaṃ saddaṃ tāyatīti gottaṃ. Evaṃ kattari.

Akammādimhi pana ‘‘yasmā dapetī’’ti sutte **bhaya**ggahaṇena sesasādhanepi **a**ppaccayo.

Nī pāpuṇane **vi**pubbo, vinesi, vineti, vinessati etena, etthāti vā vinayo, ‘‘aññesu cā’’ti vuddhi, **ayā**deso ca, nayanaṃ nayo. **Si** sevāyaṃ **ni**pubbo, nissīyittha, nissīyati, nissīyissatīti vā nissayo. **Si** saye, anusayi, anuseti, anusessatīti vā anusayo.

I gatimhi **pati**pubbo, paṭicca ekasmā phalametīti paccayo, samudayo. **Ci** caye, vinicchīyate

anena, vinicchayanaṃ vā vinicchayo, uccayanaṃ uccayo, sañcayo, dhammaṃ vicinātīti dhammavicayo. **Khī** khaye, khayanaṃ khayo. **Ji** jaye, vijayanaṃ vijayo, jayo. **Kī** dabbavinimaye, vikkayanaṃ vikkayo, kayo. **Lī** silesane, allīyati etthāti ālayo, layo. Evaṃ **ivaṇṇa**ntato.

Āsuṇantīti assavā, avādeso, paṭissavanaṃ paṭissavo. **Su** gatimhi, ābhavaggā savantīti āsavā. **Ru** sadde, ravatīti ravo. Bhavatīti bhavo. Pabhavati etasmāti pabhavo. **Lū** chedane, lavanaṃ lavo. Evaṃ **uvaṇṇa**ntato.

Niggaṇhāti, niggahaṇaṃ vā niggaho, paggaho, saṅgaṇhāti tena, saṅgahaṇaṃ vā saṅgaho. **Vara** varaṇe, saṃvaraṇaṃ saṃvaro. **Dara** ādare, ādaraṇaṃ ādaro. Āgacchati, āgamananti vā āgamo, āgamīyanti ettha, etena vā atthāti āgamo pariyatti. Sappatīti sappo. Dibbatīti devo. **Kamu** padavikkhepe, pakkamanaṃ, pakkamatīti vā pakkamo. Evaṃ vikkamo.

Cara caraṇe, vane caratīti vanacaro, kāmo avacarati etthāti kāmāvacaro loko, kāmāvacarā saññā, kāmāvacaraṃ cittaṃ. Gāvo caranti etthāti gocaro, chaṭṭhītappuriso.

Pādena pivatīti pādapo. Evaṃ kacchapo, tatiyātappuriso.

Ruha janane, sirasmiṃ ruhatīti siroruho, guhāyaṃ sayatīti guhāsayaṃ cittaṃ. Evaṃ kucchisayā vātā. **Ṭhā** gatinivattimhi, pabbate aṭṭhāsi, tiṭṭhati, ṭhassatīti vā pabbataṭṭho puriso, pabbataṭṭhā nadī, pa**bba**taṭṭhaṃ osadhaṃ. Evaṃ thalaṭṭhaṃ, jalaṭṭhaṃ, sattamītappuriso.

569. **Gahassupadhasse vā**.

Gahaiccetassa dhātussa **upadhassa e**ttaṃ hoti vā, **upadhā**ti antakkharato pubbakkharassa parasamaññā, gayhatīti gehaṃ, gahaṃ vā.

Ṇvuppaccaye rathaṃ karotīti atthe ṇvuppaccayo, so ca ‘‘aññe kita’’ti **kita**saññattā ‘‘kattari kita’’ti kattariyeva bhavati, tato kāritabyapadesa **ṇa**lopavuddhiyo.

570. **Anakā yuṇvūnaṃ**.

Yuṇvuiccetesaṃ paccayānaṃ **ana aka**iccete ādesā hontīti **akā**deso. Sesaṃ kumbhakārasaddasamaṃ, rathakārako. Tathā annaṃ dadātīti annadāyako, ‘‘ākārantānamāyo’’ti **āyā**deso, ‘‘itthiyamato āpaccayo’’ti **ā**paccayo, ‘‘tesu vuddhī’’tiādinā **a**kārassa **i**kāro, annadāyikā kaññā, annadāyakaṃ kulaṃ. Lokaṃ netīti lokanāyako, vineti satteti vināyako, ‘‘te āvāyā kārite’’ti **āyā**deso.

Akammūpapade karotīti kārako, kārikā, kārakaṃ. Dadātīti dāyako, dāyikā, dāyakaṃ. Netīti nāyako, nāyikā, nāyakaṃ. Bhagavato ovādānusāsaniṃ asuṇi, suṇāti, suṇissatīti vā sāvako, sāvikā, **āvā**deso. Lunātīti lāvako. **Pu** pavane, punātīti pāvako, bhavatīti bhāvako, upāsatīti upāsako, upāsikā. Gaṇhātīti gāhako.

Pacatīti pācako. Ayaji, yajati, yajissatīti vā yājako. Ettha hi ‘‘kagā cajāna’’nti **cajānaṃ kagatte** sampatte –

571. **Na kagattaṃ cajā ṇvumhi**.

Dhātvantabhūtā **ca**kāra**ja**kārā **ka**kāra **ga**kārattaṃ nāpajjante **ṇvu**ppaccaye pareti paṭisiddhattā na bhavati.

Jana janane, janetīti janako, janikā, ‘‘ghaṭādīnaṃ vā’’ti ettha **vā**ggahaṇena vuddhi na hoti. Evaṃ khanatīti khanako, sametīti samako, gametīti gamako, dametīti damako, ahani, hanti, hanissatīti vā vadhako, ‘‘vadho vā sabbatthā’’ti **hana**ssa **vadhā**deso, hantīti yātako, ‘‘hanassa

ghāto''ti **ṇvu**mhi **ghātā**deso, gāvo hanatīti goghātako, rundhatīti rundhako, niggahītāgamo, saṃyogantattā na vuddhi hoti. Evaṃ bhuñjatīti bhuñjako, kiṇātīti kāyako, pāletīti pālako, pūjetīti pūjako.

572. **Nudādīhi yuṇvūnamanānanākānanakā sakāritehi ca**.

Nudādīhi dhātūhi, sakāritehi ca dhātūhi paresaṃ **yuṇvu**ppaccayānaṃ yathākkamamaṃ **ana ānana aka ānanaka**iccete ādesā honti.

Ettha hi –

> Sakāritehi yuṇvūnaṃ, kāriyassa vidhānato;
> Kiccakitthambhavo dhātu-ppaccayehipi vediyo.

Nuda khepe **pa**pubbo, panudi, panudati, panudissatīti vā atthe **ṇvu**ppaccayo, tassiminā **akā**deso, ''kvaci dhātū''tiādinā nudissa dīgho, panūdako.

Sūda paggharaṇe, sūdatīti sūdako. **Ñā** avabodhane, aññāsi, jānāti, jānissatīti vā atthe **ṇvu**ppaccayo, tassānena **ānanakā**deso, ''ñāssa jājaṃnā''ti **jā**deso, saralopādi, jānanako.

Sakāritehi pana **āṇa** pesane, āṇāpesi, āṇāpeti, āṇāpessatīti vā atthe ''sabbato ṇvutvāvī vā''ti **ṇvu**ppaccayo, tassiminā **akā**deso, saralopādi, āṇāpako, saññāpetīti saññāpako, sañjānanako, ettha **ānanakā**deso, ''kvaci dhātū''tiādinā kāritalopo. Tathā dāpetīti dāpako, ''anakā yuṇvūna''nti **akā**deso, patiṭṭhāpetīti patiṭṭhāpako, nibbānaṃ sampāpetīti nibbānasampāpako, kārāpetīti kārāpako, kārāpikā iccādi.

Tuppaccaye akāsi, karoti, karissatīti vā atthe ''sabbato ṇvutvāvī vā''ti **tu**ppaccayo, so ca **kita**saññattā ṇvuppaccayo viya sabbattha kattariyeva bhavati.

''Antassā''ti vattate.

573. **Karassa ca tattaṃ tusmiṃ**.

Karaiccetassa dhātussa antassa **ra**kārassa **ta**kārattaṃ hoti **tu**ppaccaye pare. **Ca**saddena bharādīnañca, tato nāmamiva kate **syā**dyuppatti, ''satthupitādīnamā sismiṃ silopo cā''ti **ā**ttaṃ, **si**lopo, tassa kattā takkattā, chaṭṭhīsamāso. Tathā bharatīti bhattā.

Hara haraṇe, haratīti hattā, bhindatīti bhettā, bheditā vā, chindatīti chettā, dadātīti dātā, bhojanassa dābhā bhojanadātā, sandahatīti sandhātā, avaci, vacati, vakkhatīti vā vattā, ''bhujādīnamanto no dvi cā''ti dhātvantalopo, dvittañca, bhuñjatīti bhottā, abujjhi, bujjhati, bujjhissatīti vā bujjhitā, **ya**kā**ri**kārāgamā, jānātīti ñātā, jinātīti jetā, suṇātīti sotā, gaṇhātīti gahetā, bhavatīti bhavitā, saratīti saritā, gacchatīti gantā. ''Gama khana hanādīnaṃ tuṃ tabbādīsu na''iti dhātvantassa nattaṃ. Evaṃ khanatīti khantā, hanatīti hantā, maññatīti mantā, pāletīti pāletā, pālayitā.

Kārite bhāvetīti bhāvetā, bhāvayitā. Evaṃ sāretā, sārayitā, dāpetā, dāpayitā, hāpetā, hāpayitā, nirodhetā, nirodhayitā, bodhetā, bodhayitā, ñāpetā, ñāpayitā, sāvetā, sāvayitā, gāhebhā, gāhayitā, kāretā, kārayitā, kārāpetā, kārāpayitā iccādi.

Āvīpaccaye **disa** pekkhane, bhayaṃ apassi, passati, passissatīti vā atthe **āvī**paccayo, ''kvaci dhātū''tiādinā **disa**ssa **dassā**deso, bhayadassāvī, bhayadassāvino iccādi daṇḍīva neyyaṃ. **Itthiyaṃ** bhayadassāvinī. **Napuṃsake** bhayadassāvi cittaṃ.

Sāsa anusiṭṭhimhi, sadevakaṃ lokaṃ diṭṭhadhammikādivasena sāsatīti atthe –

574. **Sāsādīhi ratthu**.

Sāsaiccevamādīhi dhātūhi **ratthu**ppaccayo hoti.

‘‘Ramhi ranto rādi no’’ti **rā**dilopo, saralopādi, nāmabyapadeso, **syā**dyuppatti, **ā**ttaṃ, **si**lopo. Satthā, satthāro.

Pā rakkhaṇe, puttaṃ pātīti atthe –

575. **Pādito ritu**.

Pāiccevamādito dhātugganato **ritu**ppaccayo hoti, **rā**dilopo saralopādi. Pitā. **Dhara** dhāraṇe, mātāpitūhi dharīyatīti dhītā, ‘‘kvaci dhātū’’tiādinā **i**kārassa dīgho.

Māna pūjāyaṃ, dhammena puttaṃ mānetīti atthe –

576. **Mānādīhi rātu**.

Māna bhāsaiccevamādīhi dhātūhi **rātu**ppaccayo hoti, **rā**dilopo, mātā. **Bhāsa** viyattiyaṃ vācāyaṃ, pubbe bhāsatīti bhātā iccādi.

Visa pavesane **pa**pubbo, pāvisi, pavisati, pavisissatīti vā atthe –

577. **Visa ruja padādito ṇa**.

Visa ruja padaiccevamādīhi dhātūhi paro **ṇa**ppaccayo hotīti **ṇa**ppaccayo. So ca **kita**saññattā kattari bhavati, kāritabyapadesa**ṇa**lopa vuddhiyo, paveso.

Tathā **ruja** roge, aruji, rujati, rujissatīti vā rogo, ‘‘kagācajāna’’nti **ja**kārassa **ga**kāro, uppajjatīti uppādo. **Phusa** phusane, aphusi, phusati, phusissati, phusanti vā tena sampayuttāti phasso, ‘‘kvaci dhātū’’tiādinā **phusa**ssa **phasso,** saṃyogantattā na vuddhi. Bhavatīti bhāvo. **Uca** samavāye, ucatīti oko, **ca**kārassa **ka**kāro. **Aya** gatimhi, ayi, ayati, ayissati, ayati vā itoti āyo. **Budha** avagamane, sammā bujjhatīti sambodho, āharatīti āhāro, upahanatīti upaghāto, ‘‘hanassa ghāto’’ti **ghātā**deso.

Ranja rāge, ranjatīti atthe **ṇa**ppaccayo.

578. **Niggahīta saṃyogādi no**.

Saṃyogasmiṃ ādibhūto **na**kāro niggahītamāpajjate. Niggahītassa vaggantattaṃ, **ja**kārassa gattaṃ, raṅgo.

579. **Ṇamhi ranjassa jo bhāvakaraṇesu**.

Ranjaiccetassa dhātussa antabhūtassa njassa **ja**kārādeso hoti bhāvakaraṇaiccetesvatthesu vihite **ṇa**kāravatippaccaye pare.

Ettha hi –

Ṇamhi ranjassa karaṇe, jādesassa vidhānato;
Akattaripi viññeyyo, kārake ṇassa sambhavoti.

Ranjanti anenāti rāgo, rañjīyati anenāti vā rāgo, sayaṃ rañjatītipi rāgo. ‘‘Ṇamhi ranjassa jo’’ti yogavibhāgena **ja**kāro. Pajjate anenāti pādo, patujjate anenāti patodo, jarīyati anenāti jāro. Evaṃ

dāro. Tathā **kammādīsu,** bhujjatīti bhogo. Evaṃ bhāgo, bhāro, labbhatīti lābho, voharīyatīti vohāro, dīyatīti dāyo, vihaññati etasmāti vighāto, viharanti etthāti vihāro, āramanti etasminti ārāmo. Evaṃ papāto iccādi.

''Ṇa''iti vattate.

580. **Bhāve ca**.

Bhāvatthe bhāvābhidheyye dhātūhi **ṇa**ppaccayo hoti. Bhūyate, bhavanaṃ vā bhāvo, paccate, pacanaṃ vā pāko, ''kagā cajāna''nti **kā**deso.

Sica paggharaṇe, secanaṃ seko. **Suca** soke, socanaṃ soko. **Caja** hānimhi, acajjittha, cajjate, cajjissate, cajanaṃ vā cāgo. **Yaja** devapūjāsaṅgatikaraṇadānesu, ijjittha, ijjate, ijjissate, yajanaṃ vā yāgo, yuñjanaṃ yogo. **Bhaja** sevāyaṃ, abhajjittha, bhajjate, bhajjissate, bhajanaṃ vā bhāgo, arajjittha, rajjate, rajjissate, rajanaṃ vā rāgo, **ja**ssa **ga**kāro.

Daha bhasmīkaraṇe, pariḍayhittha, pariḍayhati, pariḍayhissati, pariḍayhanaṃ vāti atthe **ṇa**ppaccayo.

''Ṇamhi, vā''ti ca vattate.

581. **Dahassa do laṃ**.

Dahaiccetassa dhātussa **da**kāro **la**ttamāpajjate **ṇa**ppaccaye pare vā. Pariḷāho, paridāho. **Bhanja** avamaddane, bhañjanaṃ bhaṅgo. **Sanja** saṅge, sañjanaṃ saṅgo, nassa niggahītaṃ.

Paccayehi saṅgamma karīyati, saṅkharīyati tena vāti atthe **visarujapadā**dinā, saṅkharaṇanti atthe ''bhāve cā''ti vā **ṇa**ppaccayo.

''Ṇamhī''ti vattate.

582. **Purasamupaparīhi karotissa khakharā vā tappaccayesu ca**.

Pura saṃ upa pariiccetehi parassa **karoti**ssa dhātussa **kha khara**iccete ādesā honti vā **ta**ppaccaye, **ṇa**ppaccaye ca pare. ''Tappaccayesū''ti bahuvacananiddesena **tuṃ tvā**dīsupi. Dhātvādesassāpi ṭhānopacārena dhātuvohārato ''asaṃyogantassa vuddhi kārite''ti vuddhi, saṅkhāro. Evaṃ parikkhāro, purekkhāro.

Vāti kiṃ? Upakāro.

Lubha giddhimhi, lubbhanti tena, sayaṃ vā lubbhati, lubbhanamattameva vā tanti lobho. **Dusa** appītimhi, dussanti tena, sayaṃ vā dussati, dussanamattameva vā tanti doso. **Muha** vecitte, muyhanti tena, sayaṃ vā muyhati, muyhanamattameva vā tanti moho iccādi kattukaraṇabhāvesu yathārahaṃ yojetabbaṃ.

Gaha upādāne, gayhatīti atthe **visarujapadā**dinā kammani **ṇa**ppaccayo.

583. **Gahassa ghara ṇe vā**.

Gahaiccetassa dhātussa **gharā**deso hoti vā **ṇa**ppaccaye pare, saralopādi, gharaṃ, gharāni.

Vāti kiṃ? Gaṇhāti, gahaṇaṃ vā gāho.

Sambhavatīti atthe –

584. **Kvi ca**.

Sabbadhātūhi kvipaccayo hoti, so ca **kita**saññattā kattari bhavati.

585. **Kvilopo ca**.

Kvino sabbassa lopo hoti. Kitantattā nāmamiva katvā **syā**dyuppatti, **si**lopo, sambhū. Evaṃ vibhavatīti vibhū, abhibhū, sayambhū.

Tathā **dhū** kampane, sandhunātīti sandhū. **Bhā** dittimhi, vibhātīti vibhā, pabhātīti pabhā, saha, saṅgamma vā bhanti, bhāsanti vā etthāti sabhā, **saha**ssa **sā**deso, niggahītalopo ca.

Bhujena gacchatīti atthe **kvi**ppaccayo.

586. **Dhātvantassa lopo kvimhi**.

Dhātvantassa byañjanassa lopo hoti **kvi**ppaccaye pare. Kvilopo, bhujago. Evaṃ urasā gacchatīti urago, turaṃ sīghaṃ turitaturito gacchatīti turago, khe gacchatīti khago, vihāyase gacchatīti vihago, vihādeso, na gacchatīti ago, nago.

Khanu avadhāraṇe **saṃ**pubbo, saṅkhani, saṅkhanati, saṅkhanissatīti vā saṅkho. **Ramu** kīḷāyaṃ, kuñje ramatīti kuñjaro. **Jana** janane, kammato jātoti atthe **kvi**ppaccayo, dhātvantassa lopādi purimasamaṃ, pañcamītappurisova viseso. Kammajo vipāko, kammajā paṭisandhi, kammajaṃ rūpaṃ. Evaṃ cittajaṃ, utujaṃ, āhārajaṃ, attajo putto. Vārimhi jāto vārijo. Evaṃ thalajo, paṅkajaṃ, jalajaṃ, aṇḍajaṃ, sirajaṃ, sattamīsamāso. Dvikkhattuṃ jāto dvijo, pacchā jāto anujo iccādi.

Vida ñāṇe, lokaṃ avedīti atthe **kvi**ppaccayo.

‘‘Kvimhī’’ti vattate.

587. **Vidante ū**.

Vidadhātuno ante **ū**kārāgamo hoti **kvi**mhi, kvilopo. Lokavidū.

Disa pekkhaṇe, imamiva naṃ apassi, passati, passissatīti, ayamiva dissatīti vā atthe **kvi**ppaccayo.

‘‘Dhātvantassa lopo kvimhī’’ti dhātvantalope sampatte –

588. **Iyatamakiesānamantassaro dīghaṃ kvaci disassa guṇaṃ do raṃ sakkhī ca**.

Ima ya ta amha kiṃ eta samānaiccetesaṃ sabbanāmānaṃ upamānupapadabhāvena **disa**ssa dhātussa guṇabhūtānaṃ anto saro **dīgha**māpajjate, **disa**iccetassa dhātussa antassa **sa kkha ī**iccete ādesā ca honti. **Disa**ssa **da**kāro **ra**kāramāpajjateti kvimhi dhātvantassa **sa**saddādesaṃ katvā kvilopādimhi ca kate **i**iti nipātanena **ima**sadda**ssi**kāre, tassiminā dīghe ca kate **syā**dyuppatti.

Īdiso puriso, īdisā kaññā, īdisī vā, īdisaṃ cittaṃ. Tathā yamiva naṃ passati, yo viya dissatīti vā yādiso, yādisā, yādisī, yādisaṃ. Tamiva naṃ passati, so viya dissatīti vā tādiso, tādisā, tādisī, tādisaṃ. Mamiva naṃ passati, ahaṃ viya so dissatīti vā mādiso, mādisā, mādisī, mādisaṃ, **ma**iti nipātanena **amha**saddassa **ma**saddādeso. Kimiva naṃ passati, ko viya dissatīti vā kīdiso, kīdisā, kīdisī, kīdisaṃ. Etamiva naṃ passati, eso viya dissatīti vā ediso, etādiso vā, edisā, edisī, edisaṃ, **e**iti nipātanena **eta**saddassa **e**kāro. Samānaṃ katvā naṃ passati, samāno viya dissatīti sādiso, sadiso, **sa**iti nipātanena **samāna**ssa **sā**deso, tadantassa vā dīgho, sādisā, sādisī, sadisā, sadisī, sādisaṃ, sadisaṃ.

Dakārassa **ra**kārādese pana īriso, yāriso, tāriso, māriso, kīriso, eriso, sāriso, sariso. **Kkhā**dese īdikkho, yādikkho, tādikkho, mādikkho, kīdikkho, edikkho, sādikkho, sadikkho. **Ra**kārādese sārikkho, sarikkho, īkārādese īdī, yādī, tādī, mādī, kīdī, edī, sādī.

Casaddena **tumhā**diupapadepi tumhe viya dissatīti tumhādiso, tumhādisī, khandhā viya dissantīti khandhādisā iccādi.

Dhara dhāraṇe, apāyesvapatamāne adhigatamaggādike satte dhāreti, dharanti tenāti vā, salakkhaṇaṃ dhāreti vā, paccayehi dharīyati vāti atthe –

589. **Dharādīhi rammo**.

Dharaiccevamādīhi dhātūhi **ramma**ppaccayo hoti.

So ca –

Kammaggahaṇabho bhāva- kammesūtettha vediyo;
Akattaripi hotīti, kārake rammappaccayo.

Rādilopo, dhammo, evaṃ karīyatīti kammaṃ. **Vara** varaṇe, vammaṃ.

Saṃsa pasaṃsane **pa**pubbo, piyaiccupapadaṃ, piyaṃ pasaṃsituṃ sīlaṃ yassāti vā piyaṃ pasaṃsanasīlo, piyaṃ pasaṃsanadhammo, piyaṃ pasaṃsane sādhukārīti vā atthe –

590. **Tassīlādīsu ṇītvāvī ca**.

Sīlaṃ pakati, tassīla taddhamma tassādhukārīsvatthesu gamyamānesu sabbadhātūhi **ṇī tu āvī**iccete paccayā hontīti kattari **ṇī**paccayo, saṃyogantattāna vuddhi. Sesaṃ neyyaṃ.

Piyapasaṃsī rājā. Atha vā piyaṃ pasaṃsi, pasaṃsati, pasaṃsissati vā sīlena vā dhammena vā sādhu vāti piyapasaṃsī, piyapasaṃsinī, piyapasaṃsi kulaṃ. Brahmaṃ carituṃ sīlaṃ yassāti vā brahmaṃ carati sīlena, dhammena, sādhu vāti brahmacārī, brahmacārinī, brahmacāri. Evaṃ saccavādī, dhammavādī, sīghayāyī, pāpakārī, mālākārī iccādi.

Casaddena attamānepi **ṇī,** paṇḍitaṃ attānaṃ maññatīti paṇḍitamānī bālo, bahussutamānī iccādi.

Vatu vattane **pa**pubbo, pasayha pavattituṃ sīlaṃ yassāti atthe iminā **tu**ppaccayo, pasayhapavattā. Atha vā **vaca** viyattiyaṃ vācāyaṃ, pasayha pavattituṃ sīlamassāti pasayhapavattā, pasayhapavattāro, bhujādittā dhātvantalopadvittāni, sesaṃ kattusamaṃ.

Bhayaṃ passituṃ sīlaṃ yassāti vā bhayaṃ dassanasīlo, bhayaṃ dassanadhammo, bhayaṃ dassane sādhukārīti vā bhayadassāvī, bhayadassāvinī, bhayadassāvi cittaṃ. Evaṃ ādīnavadassāvī.

''Tassīlādīsū''ti adhikāro.

591. **Sadda ku dha ca la ma ṇḍa ttha rucādīhi yu**.

Sadda ku dha ca la maṇḍatthehi dhātūhi, **rucā**dīhi ca **yu**ppaccayo hoti tassīlādīsvatthesu.

Ghusa sadde, ghosituṃ sīlaṃ assāti vā ghosanasīloti vā aghosayi, ghosayati, ghosayissati sīlena, dhammena, sādhu vāti atthe iminā **yu**ppaccayo, tassa ''anakā yuṇvūna''nti **anā**deso, ''aññesu cā''ti vuddhi, so ghosano, sā ghosanā. **Bhāsa** viyattiyaṃ vācāyaṃ, bhāsituṃ sīlamassāti vā bhāsanasīlo, bhāsanadhammo, bhāsane sādhukārīti vā bhāsano.

Kudha kope, kujjhituṃ sīlamassāti vā kujjhanasīloti vā kodhano, kodhanā, kodhanaṃ.

Rusa rose, rosituṃ sīlamassāti vā rosanasīloti vā rosano.

Cala kampane, calituṃ sīlaṃ yassāti vā calati sīlenāti vā calano. **Kapi**calane, kampituṃ sīlaṃ yassāti vā akampi, kampati, kampissati sīlenāti vā kampano, **i**kārānubandhidhātusarato ''kvaci dhātū''tiādinā, ''niggahītañcā''ti vā niggahītāgamo. **Phadi** kiñcicalane, phandituṃ sīlaṃ yassāti vā phandati sīlenāti vā phandano.

Maḍi bhūsāyaṃ, maṇḍayituṃ sīlaṃ yassāti vā maṇḍayati sīlenāti vā maṇḍano. **Bhūsa** alaṅkāre, bhūsanasīloti vā abhūsayi, bhūsayati, bhūyayissati sīlenāti vā bhūsano, bhūsanā, bhūsanaṃ.

Ruca dittimhi, arucci, ruccati, ruccissati sīlenāti vā rocano. **Juta** dittimhi, ajoti, jotati, jotissati sīlenāti vā jotano. **Vaḍḍha** vaḍḍhane, vaḍḍhituṃ sīlamassāti vaḍḍhano iccādi.

592. **Pārādigamimhā rū**.

Pārādiupapadehi parasmā **gami**iccetasmā dhātumhā paro **rū**paccayo hoti tassīlādīsvatthesu kattariyeva. Pāro ādi yesaṃ te pārādayo, pārādīhi gami **pārādigami**. **Rā**dilopo, bhavapāraṃ gantuṃ sīlaṃ yassāti vā bhavapāraṃ gamanasīlo, bhavapāraṃ gamanadhammo, bhavapāraṃ gamane sādhukārīti vā bhavapāragū, bhavapāraguno. Antaṃ gamanasīlo antagū. Evaṃ vedagū, addhagū.

''Rū''ti vattate.

593. **Bhikkhādito ca**.

Bhikkhaiccevamādīhi dhātūhi **rū**paccayo hoti tassīlādīsvatthesu. **Bhikkha** yācane, bhikkhituṃ sīlaṃ yassāti vā abhikkhi, bhikkhati, bhikkhissati sīlenāti vā bhikkhanadhammoti vā bhikkhane sādhukārīti vā bhikkhu, ''kvaci dhātū''tiādinā rassattaṃ. **Ikkha** dassanaṅkesu, saṃsāre bhayaṃ ikkhatītipi bhikkhu, vijānituṃ sīlaṃ yassa, vijānanasīloti vā viññū, sabbaṃ jānātīti sabbaññū. Evaṃ mattaññū, dhammaññū, atthaññū, kālaññū, kataññū iccādayo.

594. **Hanatyādīnaṃ ṇuko**.

Hanatyādīnaṃ dhātūnamante **ṇuka**ppaccayo hoti tassīlādīsvatthesu kattari, antāpekkhāyaṃ chaṭṭhī, **ṇa**kāro vuddhattho. Āhananasīlo āghātuko, ghātādeso, saralopādi, karaṇasīlo kāruko sippi. **Bhī** bhaye, bhāyanasīlo bhīruko, **ra**kārāgamo. **Ava** rakkhaṇe, āvuko pitā.

595. **Saṃhanaññāya vā ro gho**.

Saṃpubbāya **hana**iccetāya dhātuyā, aññāya ca dhātuyā paro **ra**ppaccayo hoti, **hana**ssa **gho** ca. **Vā**ggahaṇaṃ sampiṇḍanatthaṃ, vikappanatthaṃ vā, tena saṅghātotipi siddhaṃ hoti.

Hanassevāyaṃ gho hoti, abhidhānānurūpato;
Asaṃpubbā ca ro tena, paṭighotipi sijjhati.

Hana hiṃsāgatīsu **saṃ** pubbo, saṃhanati samaggaṃ kammaṃ samupagacchati, sammadeva kilesadarathe hanatīti vā saṅgho, **rā**dilopo, samantato nagarassa bāhiye khaññatīti parikhā, itthiyaṃ **ā**paccayo, antaṃ karotīti antako maccu.

''Bhāvakammesū''ti vattate.

596. **Nandādīhi yu**.

Nandaiccevamādīhi dhātūhi paro **yu**ppaccayo hoti bhāvakammesu. ‘‘Anakā yuṇvūna’’nti **yu**ppaccayassa **anā**deso, **nanda** samiddhimhi, **nanda** nandane vā. **Bhāve** – nandīyate nandanaṃ. **Kamme** – anandīyittha, nandīyati, nandīyissati, nanditabbanti vā nandanaṃ vanaṃ, gayhati, gahaṇīyaṃ vā gahaṇaṃ, gaṇhanaṃ vā, caritabbaṃ caraṇaṃ, bhūyate bhavanaṃ, hūyate havanaṃ. Rundhitabbaṃ rundhanaṃ, rodhanaṃ vā, bhuñjitabbaṃ bhuñjanaṃ, bhojanaṃ vā. Bujjhitabbaṃ bujjhanaṃ, bodhanaṃ vā. Sūyati, suti vā savaṇaṃ, pāpīyatīti pāpuṇanaṃ, pāpanaṃ vā, pālīyatīti pālanaṃ iccādi.

‘‘Yū’’ti vattate.

597. **Kattukaraṇapadesesu ca**.

Kattukaraṇapadesaiccetesvatthesu ca sabbadhātūhi **yu**ppaccayo hoti. Ettha ca **padeso**ti adhikaraṇakārakaṃ vuccati. **Kattari** tāva – rajaṃ haratīti rajoharaṇaṃ toyaṃ. Āramaṇaṃ vijānātīti viññāṇaṃ, vijānanaṃ vā, **ānanajā**desā. **Ghā** gandhopādāne, ghāyatīti ghānaṃ, **jhe** cintāyaṃ, jhāyatīti jhānaṃ, ‘‘kvaci dhātū’’tiādinā **ā**ttaṃ.

Karaṇe – kara karaṇe, karoti tenāti karaṇaṃ, yathāsarūpaṃ saddā byākarīyanti etenāti byākaraṇaṃ. **Pūra** pūraṇe, pūrayati tenāti pūraṇaṃ. Dīyati anenāti dānaṃ, pamīyati anenāti pamānaṃ, vuccati anenāti vacanaṃ, panudati, panujjate anenāti vā panūdano. **Sūda** paggharaṇe, sūdati, sujjate anenāti vā sūdano, suṇāti, sūyati etenāti vā savaṇaṃ. **Lū** chedane, lunāti, lūyati anenāti vā lavanaṃ, lavaṇaṃ, loṇaṃ vā. Nayati, nīyati etenāti vā nayanaṃ. **Pū** pavane, punāti, pūyate anenāti vā pavano, sameti, samīyati vā pāpaṃ anenāti samaṇo, samaṇaṃ vā. Tathā bhāveti, bhāvīyati ekāyāti vā bhāvanā. Evaṃ pācanaṃ, pācāpanaṃ iccādi.

Adhikaraṇe – ṭhā gatinivattimhi, tiṭṭhati tasminti ṭhānaṃ. Evaṃ sayanaṃ, senaṃ vā, āsanaṃ, adhikarīyati etthāti adhikaraṇaṃ.

Casaddena **sampadānāpādāne**supi – sammā pakārena dadāti assāti sampadānaṃ, apecca etasmā ādadātīti apādānaṃ.

598. **Saññāyaṃ dādhāto i**.

Saññāyaṃ gamyamānāyaṃ **dādhā**iccetehi dhātūhi **i**ppaccayo hoti, bhāvakammādiadhikārevāyaṃ, saralopādi. **Dā** dāne **ā**pubbo, ādīyatītiādi. Evaṃ upādi. **Dhā** dhāraṇe, udakaṃ dadhātīti udadhi, **tesu vuddhilopā**dinā saññāyaṃ **udaka**ssa **udā**deso. Jalaṃ dhīyate asminti jaladhi, vālāni dadhāti tasminti vāladhi, sandhīyati, sandadhātīti vā sandhi, nidhīyatīti nidhi. Evaṃ vidhīyati, vidadhāti, vidhānaṃ vā vidhi, sammā, samaṃ vā cittaṃ ādadhātīti samādhi.

599. **Itthiyamatiyavo vā**.

Itthiyaṃ abhidheyyāyaṃ sabbadhātūhi **a**kāra**tiyu**iccete paccayā honti vā bhāvakammādīsu. **A**ppaccaye tāva **jara** vayohānimhi, jīrati, jīraṇanti vā jarā, ‘‘itthiyamato āpaccayo’’ti **ā**paccayo, paṭisambhijjatīti paṭisambhidā. Paṭipajjati etāyāti paṭipadā. Evaṃ sampadā, āpadā. Upādīyatīti upādā. Sañjānātīti saññā, pajānātīti paññā. Upekkhatīti upekkhā. Cintanaṃ cintā. Patiṭṭhānaṃ patiṭṭhā. **Sikkha** vijjopādāne, sikkhanaṃ, sikkhīyatīti vā sikkhā. Evaṃ bhikkhā. **Jhe** cintāyaṃ, parasampattiṃ abhimukhaṃ jhāyatīti abhijjhā, hitesitaṃ upaṭṭhapetvā jhāyatīti upajjhā, upajjhāyo, sammā jhāyati etthāti sajjhā.

Isu icchāyaṃ, esananti atthe **a**ppaccayo, ‘‘isu yamūnamanto ccho vā’’ti **cchā**deso, icchā. **Puccha** pucchane, pucchanaṃ pucchā, tikicchanaṃ tikicchā, ghasitumicchā jighacchā, titikkhā, bubhukkhā, pātumicchā pipāsā, maṇḍūkagatiyā **vā**dhikārato **vā**desābhāvo. Byāpitumicchā vicchā iccādi.

Tippaccaye sambhavanaṃ sambhūti. **Vā**dhikārato **ti**ppaccayamhi na vuddhi, savaṇaṃ suti, nayanaṃ, nīyati **e**tāyāti vā nīti. **Mana** ñāṇe, maññatīti mati.

‘‘Te, no, timhī’’ti ca vattate.

600. **Gamakhanahanaramādīnamanto**.

Gama khana hana ramaiccevamādīnaṃ **ma**kāra**na**kārantānaṃ dhātūnaṃ anto byañjano **no** hoti **ta**ppaccaye, **ti**mhi cāti dhātvantalopo. Gamanaṃ, gantabbāti vā gati, upahananaṃ upahati, ramanti tāya, ramaṇaṃ vā rati. **Tanu** vitthāre, tananaṃ tati. **Yamu** uparame, niyamanaṃ niyati. ‘‘Ramato, ramatī’’tiādīsu pana akārabyavahitattā na dhātvantalopo, bhuñjanaṃ bhutti, yuñjanaṃ yutti, ‘‘bhujādīnamanto no dvi cā’’ti dhātvantalopo, dvittañca. Samāpajjanaṃ, samāpajjateti vā samāpatti, sampatti, ‘‘gupādīnañcā’’ti dhātvantalopadvittāni. ‘‘Kvaci dhātū’’tiādinā **hā**dito **ti**ssa **ni** hoti. Hāni, jāni iccādi.

Yuppaccaye **cita** sañcetane, cetayatīti atthe **yu**ppaccayo, **anā**desavuddhī, **ā**paccayo, cetanā. **Vida** anubhavane, vedayatīti vedanā. **Disī** uccāraṇe, desīyatīti desanā, bhāvīyatīti bhāvanā iccādi.

‘‘Itthiyaṃ, vā’’ti ca vattate.

601. **Karato ririya**.

Karadhātuto itthiyamanitthiyaṃ vā abhidheyyāyaṃ **ririya**ppaccayo hoti, **rā**dilopo. Kattabbā kiriyā. Karaṇīyaṃ kiriyaṃ.

‘‘Kattarī’’ti vattate.

602. **Jito ina sabbattha**.

Jiiccetāya dhātuyā paro **ina**ppaccayo hoti sabbakāle kattari. **Ji** jaye, pāpake akusale dhamme ajini, jināti, jinissatīti vā jino.

‘‘Inā’’ti vattate.

603. **Supato ca**.

Supaiccetāya dhātuyā ca paro **ina**ppaccayo hoti. **Supa** saye, supati, supananti vā supino, supinaṃ.

Sī saye, ‘‘īsaṃ’’iti upapadaṃ, īsaṃ sīyati bhavatāti atthe –

604. **Īsaṃdusūhi kha**.

Īsaṃdusuiccetehi upapadehi parehi dhātūhi **kha**ppaccayo hoti.

So ca –

605. **Bhāvakammesu kiccaktakkhatthā**.

Bhāvakammaiccetesvatthesu **kiccaktakkhattha**iccete paccayā hontīti niyamato bhāvakammesveva hoti. ‘‘Kvaci dhātū’’ti **kkha**kārānubandhassa lopo, vuddhi, **ayā**desadvittāni, īsassayo bhavatā, dukkhena sīyati dussayo, sukhena sīyati sussayo.

Kamme – īsaṃ karīyatīti īsakkaraṃ kammaṃ bhavatā. Evaṃ dukkhena karīyatīti dukkaraṃ

hitaṃ bhavatā, sukaraṃ pāpaṃ bālena, dukkhena bharīyatīti dubbharo mahiccho. Sukhena bharīyatīti subharo appiccho. Dukkhena rakkhitabbanti durakkhaṃ cittaṃ. Dukkhena passitabboti duddaso dhammo. Sukhena passitabbanti sudassaṃ paravajjaṃ. Dukkhena anubujjhitabboti duranubodho dhammo. Sukhena bujjhitabbanti subodhamiccādi.

Budha avagamane, sabbe saṅkhatāsaṅkhatasammutibhede dhamme abujjhi, bujjhati, bujjhissatīti vā atthe –

‘‘Ta’’iti vattate.

606. **Budhagamāditthe kattari**.

Budhagamuiccegamādīhi dhātūhi tadatthe gamyamāne kattari **ta**ppaccayo hoti sabbakāle.

‘‘Tassā’’ti vattate.

607. **Dhaḍhabhahehi dha ḍhā ca**.

Dhaḍhanta **bhaha**ntehi dhātūhi parassa paccaya**ta**kārassa yathākkamaṃ **dha**kāra**ḍha**kārādesā hontīti **dhabha**to **ta**kārassa **dha**kāro, ‘‘hacatutthāna’’nti ettha **ha**kāraggahaṇato **ha**kāratopi kvaci **dha**ttaṃ, abyavadhāne cāyaṃ, tena ‘‘rundhati, ārādhito, vaḍḍhito, labhitvā, gahito’’tiādīsu paccayāgamabyavahitattā **na** bhavati.

608. **Hacatutthānamantānaṃ do dhe**.

Hakāravaggacatutthānaṃ dhātvantabhūtānaṃ **da**kārādeso hoti **dha**kāre pare. Buddho bhagavā. Saraṇaṃ agacchi, gacchati, gacchissatīti vā saraṇaṅgato upāsako, ‘‘gamakhanahanaramādīnamanto’’ti dhātvantalopo. Evaṃ jānātīti ñāto. **I** gatimhi, upetīti upeto. **Cinta** cintāyaṃ, cintetīti cittaṃ, ‘‘gupādīnañcā’’ti dhātvantalopadvittāni. **Sanja** saṅge, rūpādīsu asajji, sajjati, sajjissatīti vā satto, ‘‘bhujādīnamanto no dvi cā’’ti dhātvantalopo, dvittañca.

‘‘Saññāya’’miti vattate.

609. **Tikiccāsiṭṭhe**.

Saññāyamabhidheyyāyaṃ āsiṭṭhe gamyamāne dhātūhi **ti**ppaccayo hoti, **kita**paccayo ca. Jino enaṃ bujjhatūti jinabuddhi, **dha**kāra**da**kārādesā, dhanamassa bhavatūti dhanabhūti.

Kitapaccaye bhavatūti bhūto, dhammo enaṃ dadātūti dhammadinno, ‘‘bhidādito inna anna īṇā vā’’ti **ta**ppaccayassa **innā**deso. Vaḍḍhatūti vaḍḍhamāno, ‘‘bhūvādito a’’iti **mānantesu a**ppaccayo, nandatūti nandako, jīvatūti jīvako iccādi.

610. **Āgamā tuko**.

Āpubbā **gami**to **tuka**ppaccayo hoti, kitakattā kattari. Āgacchatīti āgantuko.

‘‘Gamā’’ti vattate.

611. **Bhabbe ika**.

Gamito **ika**ppaccayo hoti bhabbatthe. Gantuṃ bhabboti gamiko bhikkhu.

Tekālikappaccayantanayo.

Atītappaccayantanaya

612. **Atīte ta tavantu tāvī**.

Atīte kāle sabbehi dhātūhi **ta tavantu tāvī** iccete paccayā honti. Ete eva parasamaññāya **niṭṭha**saññakāpi, te ca **kita**saññattā kattari bhavanti. Abhavīti bhūto, bhūtā, bhūtaṃ, ‘‘aññesu cā’’ti etthānuvattita**vā**ggahaṇena **ta tavantutāvī**su vuddhi na hoti. **Hu** dānādanahabyappadānesu, ahavīti huto aggiṃ.

Tavantuppaccaye – ‘‘ā simhī’’ti **ā**kāro, aggiṃ hutavā, hutavanto iccādi guṇavantusamaṃ. **Tāvīmhi** – aggiṃ hutāvī, aggiṃ hutāvino iccādi daṇḍīsamaṃ. Itthiyaṃ **inī**paccayo – hutāvinī, napuṃsake – rassattaṃ hutāvi.

Vasa nivāse, vassaṃ avasīti atthe **ta**ppaccayo, **sa**kārantattā ‘‘sādisanta’’iccādinā **ṭhā**dese sampatte –

‘‘Tassā’’ti adhikāro, ‘‘sādī’’ti ca.

613. **Vasato uttha**.

Vasaiccetasmā dhātumhā parassa **ta**kārassa sahādibyañjanena **utthā**deso hoti, saralopādi. Vassaṃ vuttho, vutthā sā, ‘‘saralopo’’tiādisutte **tu**ggahaṇato pubbalopābhāve ‘‘adhivatthā devatā, vatthabba’’ntiādīsu paralopo.

‘‘Vasassā’’ti vipariṇāmena vattate.

614. **Vassa vā vu**.

Vasaiccetassa dhātussa **va**kārassa **ta**kāre pare **u**kāro hoti, tattha **va**kārāgamo ca vā hoti. Niṭṭha**ta**kāre evāyaṃ. Atha vā ‘‘vū’’ti ettha **va**kāro sandhijo, tantañāyena dutiyañcettha **vā**ggahaṇamicchitabbaṃ, tena **a**kārassapi **u**kāro siddho bhavati, usito brahmacariyaṃ, vusito, tathā vusitavā, vusitāvī, **i**kārāgamena byavahitattā utthādeso na bhavati.

Bhuja pālanabyavaharaṇesu, odanaṃ abhuñjīti atthe **tatavantutāvī,** ‘‘bhujādīnamanto no dvi cā’’ti dhātvantalopo, **ta**kārassa dvittañca, bhutto, bhuttavā, bhuttāvī. Tathā **ranja** rāge, arañjīti ratto, rattā, rattaṃ. **Yuja** yoge, ayuñjīti yutto, yuttā, yuttaṃ. **Vica** vivecane **vi**pubbo, viviccīti vivitto, vivittā, vivittaṃ. **Muca** mocane, amuccīti bandhanā mutto. Tathā **ti**ppaccayepi iminā dhātvantalopadvittāni, āsajjanaṃ āsatti, vimuccanaṃ, vimuccati etāyāti vā vimutti.

Kudha kope, akujjhīti atthe **ta**ppaccayo, tassa ‘‘dhaḍhabhahehi dhaḍhā cā’’ti **dha**ttaṃ, ‘‘hacatutthānamantānaṃ dodhe’’ti **dha**kārassa **da**kāro, kuddho. **Yudha** sampahāre, ayujjhīti yuddho, yuddhaṃ. **Sidha** saṃsiddhimhi, asijjhīti siddho. **Ā**pubbo **rabha** rābhasse, ārabhīti āraddho gantuṃ. **Naha** bandhane **saṃ**pubbo, sannayhīti sannaddho, ‘‘dhaḍhabhahehi dhaḍhā cā’’ti **nahā**dito **ta**kārassa **dha**kāro.

Vaḍḍha vaḍḍhane, avaḍḍhīti atthe **ta**ppaccayo, **ta**ssa ḍhattaṃ, ‘‘kvaci dhātū’’tiādinā dhātvākārassuttaṃ, ḍalopo ca.

‘‘Hacatutthānamantāna’’nti vattate.

615. **Ḍo ḍhakāre**.

Hacatutthānaṃ dhātvantānaṃ ḍakārādeso hoti **ḍha**kāre pare. Vuḍḍho, vuḍḍhā, ‘‘bo vassā’’ti batte buḍḍho. **Ti**ppaccaye – bujjhanaṃ, bujjhati vā etāyāti buddhi. Evaṃ siddhi, vaḍḍhi.

Tabbappaccaye – boddhabbamiccādi.

‘‘Anto, no’’ti ca adhikāro.

616. **Tarādīhi iṇṇo**.

Taraiccevamādīhi dhātūhi parassa **ta**ppaccayassa **iṇṇā**deso hoti, dhātvanto ca **no** hoti, saralopādi. **Tara** taraṇe, saṃsāraṇṇavaṃ atarīti tiṇṇo tāreyyaṃ. Evaṃ uttiṇṇo, tiṇṇaṃ vā. **Pūra** pūraṇe, sampūrīti sampuṇṇo, ‘‘saralopo’’tiādisutte **tu**ggahaṇato pubbalopābhāve **u**vaṇṇato parassa ‘‘vā paro asarūpā’’ti lopo, saṃyoge rassattaṃ. **Tura** vege, aturīti tuṇṇaṃ, turitaṃ vā. **Jara** vayohānimhi, parijīrīti parijiṇṇo. **Kira** vikiraṇe, ākirīti ākiṇṇo iccādi.

617. **Susa paca sakato kkhakkā ca**.

Susa paca sakaiccetehi dhātūhi parassa **ta**ppaccayassa **kkhakkā**desā honti, anto ca byañjano **no** hoti. **Ca**saddena **mucā**dito **kkā**deso. **Susa** sosane, asussīti sukkho rukkho. Apaccīti pakkaṃ phalaṃ. **Saka** sāmatthe, asakkhīti sakko assa, omuccīti omukkā upāhanā. ‘‘Pacituṃ, pacitabba’’ntiādīsu pana na bhavati, ikārena byavahitattā. Evaṃ sabbattha byavadhāne na bhavati.

Sīhagatiyā **ti**ggahaṇamanuvattate.

618. **Pakkamādīhi nto ca**.

Pakkamaiccevamādīhi **ma**kārantehi dhātūhi parassa **ta**ppaccayassa **ntā**deso hoti, dhātvanto ca **no** hoti. **Ca**saddena **ti**ppaccayassa **nti** ca hoti. **Kamu** padavikkhepe, pakkamīti pakkanto. Evaṃ saṅkanto, nikkhanto, ‘‘do dhassa cā’’ti sutte **ca**ggahaṇena **ka**ssa **kha**ttaṃ. **Bhamu** anavaṭṭhāne, vibbhamīti vibbhanto, bhanto. **Khamu** sahane, akkhamīti khanto. **Samu** upasame, asamīti santo. **Damu** damane, adamīti danto.

Timhi – saṅkamanaṃ saṅkanti. Evaṃ okkanti, vibbhanti, khanti, santi danti iccādi.

619. **Janādīnamā timhi ca**.

Janaiccevamādīnaṃ dhātūnamantassa byañjanassa **ā**ttaṃ hoti **ta**ppaccaye, **ti**mhi ca. Yogavibhāgena aññatthāpi. **Jana** janane, ajanīti jāto, vijāyīti puttaṃ vijātā, jananaṃ jāti. **Ta**ppaccaye satipi **ta**kāre puna **ti**ggahaṇakaraṇaṃ paccayantaratakāre **ā**ttanivattanatthaṃ, yathā – jantu. ‘‘Janitvā, janitu’’ntiādīsu pana **i**kārena byavahitattā na bhavati.

‘‘Ā, timhi, cā’’ti ca vattate.

620. **Ṭhāpānamiī ca**.

Ṭhā pāiccetesaṃ dhātūnaṃ antassa **ā**kārassa yathākkamaṃ **i**kāra**ī**kārādesā honti **ta**ppaccaye, **ti**mhi ca. **Ca**saddena aññatrāpi kvaci. **Ṭhā** gatinivattimhi, aṭṭhāsīti ṭhito, upaṭṭhito garuṃ, ṭhitavā, adhiṭṭhitvā, ṭhānaṃ ṭhiti. **Pā** pāne, apāyīti pītā, yāguṃ pītavā, pānaṃ pīti, pītvā.

621. **Hantehi ho hassa lo vā adahanahānaṃ**.

Hakārantehi dhātūhi parassa **ta**ppaccayassa, **ti**ssa ca **ha**kārādeso hoti, **ha**ssa ca dhātvantassa **la**kāro hoti vā **dahanahe** vajjetvā, **ḍha**ttāpavādoyaṃ. **Ruha** janane, aruhīti āruḷho rukkhaṃ. **Laḷā**namaviseso, ārulho vā, ruhanaṃ ruḷhī. **Gāhu** viloḷane, agāhīti gāḷho, ajjhogāḷho mahaṇṇavaṃ. **Baha** vuddhimhi, abahīti bāḷho, ‘‘kvaci dhātū’’tiādinā dīgho. **Muha** vecitte, amuyhīti mūḷho. **Guha** saṃvaraṇe, aguhīti gūḷhaṃ. **Vaha** pāpuṇane, upavahīti upavuḷho, ‘‘vaca vasa vahādīnamukāro vassā’’ti yogavibhāgena **u**ttaṃ.

Adahanahānanti kimatthaṃ? Daḍḍho, sannaddho. **Vā**ti kiṃ? Duddho, siniddho. ‘‘Gahitaṃ, mahita’’ntiādīsu pana **i**kārāgamena byavahitattā na bhavati.

Dhātuppaccayantatopi ‘‘atīte ta tavantutāvī’’ti **ta**ppaccayo, abubhukkhīti bubhukkhito. Evaṃ jighacchito, pipāsito iccādi.

Evaṃ kattari niṭṭhanayo.

‘‘Atīte’’ti vattate.

622. **Bhāvakammesu ta**.

Atīte kāle gamyamāne sabbadhātūhi **ta**ppaccayo hoti **bhāvakamma**iccetesvatthesu.

Bhāve tāva –

Ge sadde, gāyanaṃ, agāyitthāti vā atthe **ta**ppaccayo.

623. **Sabbattha ge gī**.

Geiccetassa dhātussa **gī**ādeso hoti sabbattha, **ta**ppaccaya**ti**paccayesvevāyaṃ. Tassa gītaṃ, gāyanaṃ, gāyitabbāti vā gīti.

Bhāve – tappaccayantā napuṃsakā. **Kammani** – tiliṅgā.

Nata gattavināme, naccanaṃ, anaccitthāti vā atthe **ta**ppaccayo.

624. **Paccayā daniṭṭhā nipātanā sijjhanti**.

Ye idha sappaccayā saddā paccayehi na niṭṭhaṃ gatā, te nipātanato sijjhantīti dhātvantena saha **tappa**ccayassa **cca ṭṭā**desā. Naccaṃ, naṭṭaṃ. **Hasa** hasane, hasanaṃ hasitaṃ, **i**kārāgamo. Gamanaṃ gataṃ. Evaṃ ṭhitaṃ, sayitaṃ, **vā**dhikārassa vavatthitavibhāsattā vuddhi. **Ruda** assuvimocane, arujjhitthāti roditaṃ, ruṇṇaṃ vā iccādi.

Kammani –

Abhibhūyitthāti abhibhūto kodho bhavatā, abhibhūtā, abhibhūtaṃ. **Bhāsa** byattiyaṃ vācāyaṃ, abhāsittha tenāti bhāsito dhammo, bhāsitā gāthā, bhāsitaṃ suttaṃ. **Disī** uccāraṇe, curādittā **ṇe**. Adesīyitthāti desito dhammo bhagavatā, **i**kārāgame kāritasaralopo. **Ji** jaye, ajīyitthāti jito māro. **Nī** pāpuṇane, anīyiṃsūti nītā gāmamajā, suto tayā dhammo, ñāto.

Sāsa anusiṭṭhimhi, anusāsīyitthāti atthe **ta**ppaccayo.

625. **Sāsadisato tassa riṭṭho ca**.

Sāsadisaiccetehi dhātūhi parassa **ta**ppaccayassa **riṭṭhā**deso hoti, **ca**saddena **ti**ssa **riṭṭhi** ca, **disa**to kicca**ta**kāra**tuṃtvā**dīnañca **raṭṭha raṭṭhuṃ raṭṭhā**desā ca honti, **rā**dilopo, anusiṭṭho so mayā, anusiṭṭhā sā, anusiṭṭhaṃ. **Disa** pekkhaṇe, adissitthāti diṭṭhaṃ me rūpaṃ.

Timhi – anusāsanaṃ anusiṭṭhi, dassanaṃ diṭṭhi.

Kiccādīsu – dassanīyaṃ daṭṭhabbaṃ, daṭṭheyyaṃ, passituṃti daṭṭhuṃ gacchati, passitvāti nekkhamaṃ daṭṭhuṃ, daṭṭhā, **i**kārāgamena antarikassa na bhavati, yathā – anusāsitaṃ,

anusāsitabbaṃ, anusāsituṃ, anusāsitvā, dassitaṃ iccādi.

Tusa pītimhi, atussīti atthe kattari **ta**ppaccayo.

‘‘Tassā’’ti adhikāro.

626. **Sādi, santapucchabhanjahansādīhi ṭṭho**.

Ādinā saha vattatīti **sādi. Sa**kārantehi, **puccha bhanjahansa**iccevamādīhi ca dhātūhi parassa anantarikassa **ta**kārassa sahādibyañjanena dhātvantena**ṭṭhā**deso hoti. **Hansa**ssa satipi santatte **pu**naggabhaṇaṃ kvaci **ṭṭhā**desassa aniccatādīpanatthaṃ, tena ‘‘viddhasto utrasto’’tiādīsu na hoti. Tuṭṭho, santusito. **Bhasa** bhassane, abhassīti bhaṭṭho, bhassito. **Nasa** adassane, nassīti naṭṭho. **Daṃsa** daṃsane, adaṃsīyitthāti daṭṭho sappena, ḍaṃsito vā, ‘‘kvaci dhātū’’tiādinā **da**ssa ḍattaṃ. **Phusa** phassane, aphusīyitthāti phuṭṭho rogena, phussito vā. **Isu** icchāyaṃ, esīyitthāti iṭṭho, icchito, esito. **Masa** āmasane, āmasīyitthāti āmaṭho. **Vasa**secane, avassīti vuṭṭho devo, pavisīyitthāti paviṭṭho, uddisīyitthāti uddiṭṭho. **Puccha** pucchane, apucchīyitthāti puṭṭho pañhaṃ, pucchito. **Bhanja** avamaddane, abhañjīyitthāti bhaṭṭhaṃ dhaññaṃ. **Hansa** pītimhi, ahaṃsīti haṭṭho, pahaṭṭho, pahaṃsito.

Ādisaddena **yaja** devapūjāsaṅgatikaraṇadānesu, ijjitthāti atthe **ta**ppaccayo, **ta**ssa **ṭṭhā**deso.

627. **Yajassa sarassi ṭṭhe**.

Yajaiccetassa dhātussa sarassa **i**kārādeso hoti **ṭṭhe** pare. Yiṭṭho mayā jino. **Saja** vissagge **saṃ**pubbo, saṃsajjitthāti saṃsaṭṭho tena, vissaṭṭho. **Maja** suddhimhi, amajjīti maṭṭho iccādi.

Kicca**ta**kārādīsu tussitabbaṃ toṭṭhabbaṃ, phusitabbaṃ phoṭṭhabbaṃ, pucchituṃ puṭṭhuṃ, yajituṃ yiṭṭhuṃ, abhiharituṃ abhihaṭṭhuṃ, tosanaṃ tuṭṭhi, esanaṃ eṭṭhi, vassanaṃ vuṭṭhi, vissajjanaṃ vissaṭṭhi iccādi.

‘‘Tassa, sādī’’ti ca vattate.

628. **Bhanjato ggo ca**.

Bhanjato dhātumhā **ta**ppaccayassa sahādibyañjanena **ggo** ādeso hoti. Bhaggo rāgo anena. **Vasa**nivāse, parivasīyitthāti parivuṭṭho parivāso, vusitaṃ brahmacariyaṃ, **uṭṭha u**ādesā. **Vasa** acchādane, nivasīyitthāti nivatthaṃ vatthaṃ, ‘‘kvaci dhātū’’tiādinā **sta**kārasaṃyogassa **ttha**ttaṃ, evaṃ nivatthabbaṃ. **Saṃsa** pasaṃsane, pasaṃsīyitthāti pasattho pasaṃsito, pasaṃsanaṃ pasatthi. **Badha** bandhane, abajjhitthāti baddho raññā, alabhīyitthāti laddhaṃ me dhanaṃ, **dha**tta**da**ttāni. **Rabha** rābhasse, ārabhīyitthāti āraddhaṃ vīriyaṃ. **Daha** bhasmīkaraṇe, adayhittāti daḍḍhaṃ vanaṃ, abhujjitthāti bhutto odano, bhujādittā dhātvantalopo, dvittañca. **Caja** hānimhi, pariccajīyitthāti pariccattaṃ dhanaṃ, amuccitthāti mutto saro.

Vaca viyattiyaṃ vācāyaṃ, avacīyitthāti atthe **ta**ppaccayo.

‘‘Anto, no, dvi, cā’’ti ca adhikāro.

629. **Vaca vā vu**.

Catuppadamidaṃ. **Vaca**iccetassa dhātussa **va**kārassa **u**kārādeso hoti vā, dhātvanto ca **ca**kāro no hoti, **ta**ppaccayassa ca dvibhāvo hoti. **Vā**ggahaṇamavadhāraṇatthaṃ, dhātvādimhi **va**kārāgamo. Vuttamidaṃ bhagavatā, uttaṃ vā.

630. **Gupādīnañca**.

Gupaiccevamādīnaṃ dhātūnamanto ca byañjano no hoti, parassa **ta**kārassa ca dvibhāvo hoti. **Gupa** gopane, sugopīyitthāti sugutto, sugopito, **i**kārena byavahitattā na dhātvantalopo, ''aññesu cā''ti sutte **vā**dhikārassa vavatthitavibhāsattā niṭṭha**ta**kārepi kvaci vuddhi. Gopanaṃ gutti.

Lipa limpane, alimpīyitthāti litto sugandhena. **Tapa** santāpe, santapīyitthāti santatto tejena. **Dīpa** dittimhi, ādīpīyitthātiāditto agginā, rassattaṃ, dīpanaṃ ditti. **Apa** pāpuṇane, pāpīyitthāti patto gāmo, pāpuṇīti patto sukhaṃ, pāpuṇanaṃ patti, pattabbaṃ. **Mada** ummāde, pamajjīti pamatto. **Supa** sayane, asupīti sutto iccādi.

Cara caraṇe, acarīyitthāti ciṇṇo dhammo, **iṇṇā**deso, carito vā. Evaṃ puṇṇo, pūrito.

Nuda khepe, panujjitthāti paṇunno, **na**ssa **ṇa**ttaṃ, panudito. **Dā** dāne, ādīyitthātiādinno, atto vā, ''kvaci dhātū''tiādinā **dā**saddassa **ta**kāro, rassattaṃ.

631. **Bhidādito innaannaīṇā vā**.

Bhidaiccevamādīhi dhātūhi parassa **ta**ppaccayassa **inna annaīṇa**iccete ādesā honti vā, anto ca no hoti. Vavatthitavibhāsatthoyaṃ **vā**saddo, saralopādi.

Bhidi vidāraṇe, abhijjitthāti bhinno ghaṭo bhavatā, bhijjīti vā bhinno devadatto. **Chidi** dvidhākaraṇe, achijjitthāti chinno rukkho, acchinnaṃ cīvaraṃ, ucchijjīti ucchinno. Adīyitthābhi dinno suṅko. **Sada** visaraṇagatyāvasānesu, nisīdīti nisinno. **Khida** uttāsane, **khida** dīnabhāve vā, akhijjīti khinno.

Annādese **chada** apavāraṇe, acchādīyitthāti channo, paṭicchannaṃ gehaṃ, pasīdīti pasanno. **Pada** gatimhi, uppajjīti uppanno, jhānaṃ samāpanno. **Rudi** assuvimocane, ruṇṇo, paralopo.

Khī khaye **īṇā**deso, akhīyīti khīṇo doso, khīṇā jāti, khīṇaṃ dhanaṃ. **Hā** cāge, ''kvaci dhātū''tiādinā **hā**dito **īṇā**dese **ṇ**akārassa **na**ttaṃ, pahīyitthāti pahīno kileso, parihāyīti parihīno. **Āsa** upavesane, acchīti āsīno. **Lī** silesane, līyīti līno, nilīno. **Ji** jaye, jiyīti jīno vittamanusocati, jito vā. **Dī** khaye, dīno. **Pī** tappane, pīno. **Lū** chedane, lūyitthāti lūno iccādi.

Vamu uggiraṇe, vamīyitthāti vantaṃ, vamitaṃ, ''pakkamādīhi nto''ti **ntā**deso. Agacchīyitthāti gato gāmo tayā, gāmaṃ gato vā, ''gamakhanahanaramādīnamanto''ti dhātvantalopo. Akhaññitthāti khato kūpo, upahaññitthāti upahataṃ cittaṃ, aramīti rato, abhirato. **Mana** ñāṇe, amaññitthāti mato, sammato. **Tanu** vitthāre, atanitthāti tataṃ, vitataṃ. **Yamu** uparame, niyacchīti niyato.

''No, tamhi, timhī''ti ca vattate.

632. **Rakāro ca**.

Rakāro ca dhātūnamantabhūto no hoti **ta**ppaccaye, **ti**ppaccaye ca pare. Pakarīyitthāti pakato kaṭo bhavatā, katā me rakkhā, kataṃ me puññaṃ. ''Do dhassa cā''ti etta **ca**saddena **ṭo** tassa, yathā – sukaṭaṃ, dukkaṭaṃ, pure akarīyitthāti purakkhato, ''purasamupaparīhi karotissa khakharā vā tappaccayesu cā''ti **kha**kāro, paccayehi saṅgamma karīyitthāti saṅkhato, abhisaṅkhato, upakarīyitthāti upakkhato, upakkhaṭo, parikarīyitthāti parikkhato.

Tippaccaye pakaraṇa pakati. **Sara** gaticintāyaṃ, asarīti sato, visarīti visaṭo, saraṇaṃ, sarati etāyāti vā sati, nīharīyitthāti nīhaṭo. **Dhara** dhāraṇe, uddharīyitthāti uddhaṭo, abharīyitthāti bhato, bharaṇaṃ, bharati etāyāti vā bhati.

Ikārāgamayuttesu ''gamito''tiādīsu dhātvantalope sampatte –

''Lopo''ti vattate.

633. **Namakarānamantānaṃ niyuttatamhi**.

Nakāra **ma**kāra **ka**kāra **ra**kārānaṃ dhātvantānaṃ lopo na hoti **i**kārāgamayutte **ta**kāre pareti lopābhāvo. Agacchī, gamīyitthāti vā gamito, ramitthāti ramito. Evaṃ vamito, namito. **Saki** saṅkāyaṃ, saṅkito, sarito, bharito. Tathā khanitabbaṃ, hanitabbaṃ, gamitabbaṃ, ramitabbaṃ iccādi.

Nidhīyitthāti nihito, ''kvaci dhātū''tiādinā **dhi**ssa **hi ta**ppaccaye. Evaṃ vihito.

Kārite abhāvīyitthāti atthe ''bhāvakammesu ta''iti **ta**ppaccayo, ''yathāgamamikāro''ti **i**kārāgamo, saralopādi, bhāvito maggo tena, bhāvayito, apācīyitthāti pācito odanaṃ yaññadatto devadattena, pācayito, pācāpito, pācāpayito, kammaṃ kārīyitthāti kārito, kārayito, kārāpito, kārāpayito iccādi.

''Bhāvakammesu ta''iti ettha ''ta''iti yogavibhāgena **acalana gati bhojana**tthādīhi adhikaraṇepi **ta**ppaccayo, yathā – **āsa** upavesane, **adhikaraṇe** acchiṃsu ettha teti idaṃ tesaṃ āsitaṃ ṭhānaṃ. **Bhāve** idha tehi āsitaṃ. **Kammani** ayaṃ tehi ajjhāsito gāmo. **Kattari** idha te āsitā. Tathā aṭṭhaṃsu etthāti idaṃ tesaṃ ṭhitaṃ ṭhānaṃ, idha tehi ṭhitaṃ, ayaṃ tehi adhiṭṭhito okāso, idha te ṭhitā. Nisīdiṃsu etthāti idaṃ tesaṃ nisinnaṃ ṭhānaṃ, ayaṃ tesaṃ nisinnakālo, te idha nisinnā. Nipajjiṃsu etthāti idaṃ tesaṃ nipannaṃ ṭhānaṃ, idha te nipannā.

Yā gatipāpuṇane. Ayāsuṃ te etthāti ayaṃ tesaṃ yāto maggo, idha tehi yātaṃ, ayaṃ tehi yāto, maggo, idha te yātā. Tathā idaṃ tesaṃ gataṭṭhānaṃ, ayaṃ tesaṃ gatakālo, idha tehi gataṃ, ayaṃ tehi gato gāmo, idha te gatā.

Bhuñjiṃsu etasminti idaṃ tesaṃ bhuttaṭṭhānaṃ, ayaṃ tesaṃ bhuttakālo, idha tehi bhutto odano, idha te bhuttā. Piviṃsu te **e**tthāti idaṃ tesaṃ pītaṃ ṭhānaṃ, idha tehi pītā yāgu, idha te pītā. Dissanti etthāti idaṃ tesaṃ diṭṭhaṭṭhānaṃ iccādi.

''Kattari kiti''ti ito maṇḍūkagatiyā ''kattarī''ti vattate.

634. **Kammani dutiyāyaṃ kto**.

Kammatthe dutiyāyaṃ vibhattiyaṃ vijjamānāyaṃ dhātūhi kattari **kta**ppaccayo hoti. Idameva vacanaṃ ñāpakaṃ abhihite kammādimhi dutiyādīnamabhāvassa. Dānaṃ adāsīti atthe **kta**ppaccayo, ''kvaci dhātū''tiādinā paccaya**ka**kārassa lopo, **ta**ssa **innā**deso, dānaṃ dinno devadatto. **Rakkha** pālane, sīlaṃ arakkhīti sīlaṃ rakkhito, bhattaṃ abhuñjīti bhattaṃ bhutto, garuṃ upāsīti garumupāsito iccādi.

635. **Bhyādīhi matibudhipūjādīhi ca kto**.

Bhīiccevamādīhi dhātūhi, **mati budhi pūjā**dīhi ca **kta**ppaccayo hoti. So ca ''bhāvakammesu kiccattakkhatthā''ti vuttattā bhāvakammesveva bhavati.

Bhī bhaye, abhāyitthāti bhītaṃ bhavatā. **Supa** saye, asupīyitthāti suttaṃ bhavatā. Evaṃ sayitaṃ bhavatā. **Asa** bhojane, asitaṃ bhavatā, pacito odano bhavatā.

Idha **matyā**dayo icchatthā, **budhi**ādayo ñāṇatthā.

Mana ñāṇe **saṃ**pubbo, ''budhagamāditthe kattarī''ti **ta**ppaccaye sampatte iminā kammani **kta**ppaccayo, ''gama khanā''tiādinā dhātvantalopo, raññā sammato. **Kappa** takkane, saṅkappito. **Dhara** dhāraṇe, curādittā ṇe, vuddhi, ikārāgamo, saralopādi, avadhārito.

Budha avagamane, avabujjhitthāti buddho bhagavā mahesakkhehi devamanussehi. **I** ajjhayane, adhīyitthāti adhīto.

I gatimhi, abhisamito. **Vida** ñāṇe, avedīyitthāti vidito. **Ñā** avabodhane, aññāyitthāti ñāto. **Vidha** vedhane, paṭivijjhitthāti paṭividdho dhammo. **Takka** vitakke, takkito.

Pūjanatthesu –

Pūja pūjāyaṃ, apūjīyitthāti pūjito bhagavā. **Cāya** santānapūjanesu **apa**pubbo, apacāyito. **Māna** pūjāyaṃ, mānito. **Ci** caye, apacito. **Vanda** abhivandane, vandito. **Kara** karaṇe, sakkato. **Sakkāra** pūjāyaṃ, sakkārito iccādi.

Huto hutāvī hutavā, vuṭṭho vusita jiṇṇako;
Pakkaṃ pakkantako jāto, ṭhito ruḷho bubhukkhito.

Gītaṃ naccaṃ jito diṭṭho, tuṭṭho yiṭṭho ca bhaggavā;
Vuttañca gutto acchinno, pahīno gamito gato.

Katobhisaṅkhato bhuttaṃ, ṭhānaṃ garumupāsito;
Bhītañca sammato buddho, pūjitotītakālikā.

Atītappaccayantanayo.

Tavetunādippaccayantanaya

‘‘Puññāni kātumicchi, icchati, icchissati vā’’ti viggahe –

636. **Icchatthesu samāna kattu kesu ta ve tuṃ vā**.

Icchā attho yesaṃ te **icchatthā,** tesu icchatthesu dhātūsu samānakattukesu santesu sabbadhātūhi **tavetuṃ**iccete paccayā honti vā, ‘‘tavetuṃ vā’’ti yogavibhāgena tadatthakriyāyañca, te ca kitakattā kattari honti.

‘‘Karotissa, vā’’ti ca vattate.

637. **Tavetunādīsu kā**.

Tavetunaiccevamādīsu paccayesu paresu karotissa dhātussa **kā**deso hoti vā, **ādi**saddena **tuṃtvāna tvā tabbe**su ca.

‘‘Taddhitasamāsakitakā nāmaṃvātavetunādīsu cā’’ti ettha ‘‘atave tunādīsū’’ti nāmabyapadesassa nisedhanato tadantānaṃ nipātattaṃ siddhaṃ bhavati, tato nipātattā **tavetuna**mantato ‘‘sabbāsamāvuso’’tiādinā vibhattilopo. So puññāni kātave icchati, kātumicchati.

Kādesābhāve ‘‘tuṃtunatabbesu vā’’ti **ra**kārassa **ta**ttaṃ. Kattuṃ kāmetīti kattukāmo, abhisaṅkharitumākaṅkhati. Tathā saddhammaṃ sotave, sotuṃ, suṇituṃ vā pattheti. Evaṃ anubhavituṃ, pacituṃ, gantuṃ, gamituṃ, khantuṃ, khanituṃ, hantuṃ, hanituṃ, mantuṃ, manituṃ, harituṃ, anussaritumicchati, ettha **i**kārayutta**ta**mhi ‘‘namakarāna’’miccādinā paṭisiddhattā na dhātvantalopo.

Tathā **tu**dabyathane, tudituṃ, pavisituṃ, uddisibhuṃ, hotuṃ, sayibhuṃ, netuṃ, juhotuṃ, pajahituṃ, pahātuṃ, dātuṃ. Roddhuṃ, rundhituṃ, **tuṃtunā**dīsupi yogavibhāgena kattari vikaraṇappaccayā, saralopādi ca. Bhottuṃ, bhuñjituṃ, chettuṃ, chindituṃ. Sibbituṃ, boddhuṃ, bujjhituṃ. Jāyituṃ, janituṃ. Pattuṃ, pāpuṇituṃ. Jetuṃ, jinituṃ, ketuṃ, kiṇituṃ, vinicchetuṃ, vinicchinituṃ, ñātuṃ, jānituṃ, gahetuṃ, gaṇhituṃ. Coretuṃ, corayituṃ, pāletuṃ, pālayituṃ.

Kārite bhāvetuṃ, bhāvayituṃ, kāretuṃ, kārayituṃ, kārāpetuṃ, kārāpayitumicchati iccādi.

‘‘Tavetuṃ vā’’ti yogavibhāgena kriyatthakriyāyañca gammamānāyaṃ **tuṃ**paccayo. Yathā – subuddhuṃ vakkhāmi, bhottuṃ vajati, bhojanāya vajatīti attho. Evaṃ daṭṭhuṃ gacchati, gantumārabhati, gantuṃ payojayati, dassetumāha iccādi.

‘‘Tu’’miti vattate.

638. **Arahasakkādīsu ca**.

Arahasakkabhabbānucchavikānurūpaiccevamādīsvatthesu payujjamānesu sabbadhātūhi **tuṃ**paccayo hoti, **ca**saddena **kālasamayavelā**dīsupi. **Ninda** garahāyaṃ, ko taṃ ninditumarahati, rājā arahasi bhavituṃ, araho bhavaṃ vattuṃ. Sakkā jetuṃ dhanena vā, sakkā laddhuṃ, kātuṃ sakkhissati. Bhabbo niyāmaṃ okkamituṃ, abhabbo kātuṃ. Anucchaviko bhavaṃ dānaṃ paṭiggahetuṃ. Idaṃ kātuṃ anurūpaṃ. Dānaṃ dātuṃ yuttaṃ, dātuṃ vattuñca labhati, evaṃ vaṭṭati bhāsituṃ, chindituṃ na ca kappati iccādi. Tathā kālo bhuñjituṃ, samayo bhuñjituṃ, velā bhuñjituṃ.

‘‘Tu’’miti vattate.

639. **Pattavacane alamatthesu ca**.

Alamatthesu pattavacane sati sabbadhātūhi **tuṃ**paccayo hoti, alaṃsaddassa atthā **alamatthā** bhūsanapariyattinivāraṇā, tesu alamatthesu. Pattassa vacanaṃ **pattavacanaṃ,** alameva dānāni dātuṃ, alameva puññāni kātuṃ, sampattameva pariyattamevāti attho.

Katvā kammaṃ agacchi, gacchati, gacchissatīti vā atthe –

640. **Pubbakālekakattukānaṃ tuna tvāna tvā vā**.

Pubbakāloti pubbakriyā, eko kattā yesaṃ te **ekakattukā,** tesaṃ ekakattukānaṃ samānakattukānaṃ dhātūnamantare pubbakāle vattamānadhātumhā **tuna tvāna tvā**iccete paccayā honti vā.

Vāsaddassa vavatthitavibhāsattā **tuna**ppaccayo katthaciyeva bhavati. Te ca **kita**saññattā, ‘‘ekakattukāna’’nti vuttattā ca kattariyeva bhavanti. **Tune** ‘‘tavetunādīsu kā’’ti **kā**deso, nipātattā silopo. So kātuna kammaṃ gacchati, akātuna puññaṃ kilamissanti sattā.

Tvānatvāsu ‘‘rakāro cā’’ti dhātvantalopo, kammaṃ katvāna bhadrakaṃ, dānādīni puññāni katvā saggaṃ gacchati, abhisaṅkharitvā, karitvā. Tathā sibbitvā, jāyitvā, janitvā, dhammaṃ sutvā, sutvāna dhammaṃ modati, suṇitvā, patvā, pāpuṇitvā. Kiṇitvā, jetvā, jinitvā, jitvā. Coretvā, corayitvā, pūjetvā, pūjayitvā. Tathā mettaṃ bhāvetvā, bhāvayitvā, vihāraṃ kāretvā, kārayitvā, kārāpetvā, kārāpayitvā saggaṃ gamissanti iccādi.

Pubbakāleti kimatthaṃ? Paṭhati, pacati. **Ekakattukāna**nti kiṃ? Bhutte devadatte yaññadatto vajati.

‘‘Apatvāna nadiṃ pabbato, atikkamma pabbataṃ nadī’’tiādīsu pana sabbattha ‘‘bhavatī’’ti sambandhato **e**kakattukatā, pubbakālatā ca gamyate.

‘‘Vā’’ti vattate.

641. **Sabbehi tunādīnaṃ yo**.

Sabbehi sopasaggānupasaggehi dhātūhi paresaṃ **tunā**dīnaṃ paccayānaṃ **ya**saddādeso hoti vā. **Vanda** abhivandane **abhi**pubbo, **tvā**paccayassa **yo,** ikārāgamo ca, abhivandiya bhāsissaṃ, abhivanditvā, vandiya, vanditvā. Tathā abhibhuyya, dvittarassattāni, abhibhavitvā, abhibhotvā.

Si sevāyaṃ, ‘‘kvaci dhātū’’tiādinā **i**kārassa **ā**ttaṃ, nissāya, nissitvā.

Bhaja sevāyaṃ, ‘‘tathā kattari cā’’ti pubbarūpattaṃ, vibhajja, vibhajiya, vibhajitvā.

Disa atisajjane, uddissa, uddisiya, uddisitvā. Pavissa, pavisiya, pavisitvā.

Nī pāpuṇane, upanīya, upanetvā. Atiseyya, atisayitvā. Ohāya, ohitvā, jahitvā, hitvā. Ādāya, ādiyitvā, ‘‘divādito yo’’ti **ya**ppaccayo, ‘‘kvaci dhātū’’tiādinā dhātvanta**ssi**kāro ca, datvā, datvāna. Pidhāya, pidahitvā. Bhuñjiya, bhuñjitvā, bhotvā. Viceyya, vicinitvā. Viññāya, vijānitvā, ñatvā.

‘‘Yathāgamaṃ, tunādīsū’’ti ca vattate.

642. **Dadhantato yo kvaci**.

Dakāra**dha**kārantehi dhātūhi yathāgamaṃ **ya**kārāgamo hoti kvaci **tunā**dīsu paccayesu. **Ya**vato **da**kārassa **ja**kāro, samāpajjitvā, uppajjitvā, bhijjitvā, chijjitvā gato. **Budha** avagamane, ‘‘tathā kattari cā’’ti sakhātvantassa **ya**kārassa **ca**vaggo, bujjhiya, bujjhitvā. Virajjhiya, virajjhitvā. Rundhiya, rundhitvā.

‘‘Tunādīna’’nti adhikāro, ‘‘vā’’ti ca.

643. **Canantehi raccaṃ**.

Cakāra**na**kārantehi dhātūhi paresaṃ **tunā**dīnaṃ paccayānaṃ **raccā**deso hoti vā, ‘‘racca’’nti yogavibhāgena aññasmāpi, vavatthitavibhāsatthoyaṃ **vā**saddo, **rā**dilopo. **Vica** vivecane **vi**pubbo, vivicca, viviccitvā, ‘‘yo kvacī’’ti yogavibhāgena **ya**kārāgamo.

Pava pāke, pacca, pacciya, paccitvā. Vimucca, vimuccitvā.

Hana hiṃsāgatīsu, āhacca, upahacca, āhantvā, upahantvā.

Vāti kiṃ? Avamañña, avamaññitvā, mantvā, **nya**ssa**ña**kāro.

I gatimhi, yogavibhāgena **raccā**deso, paṭicca, avecca, upecca upetvā. **Kara** karaṇe, sakkacca, adhikicca, **i**kārāgamo, kariya.

Disa pekkhaṇe –

644. **Disā svānasvāntalopo ca**.

Disaiccetāya dhātuyā paresaṃ **tunā**dīnaṃ paccayānaṃ **svāna svā**iccādesā honti vā, dhātvantassa lopo ca. Disvānassa etadahosi, cakkhunā rūpaṃ disvā.

Vāti kiṃ? Nekkhammaṃ daṭṭhuṃ, daṭṭhā. Passiya, passituna, passitvā.

Antaggahaṇaṃ **antalopa**ggahaṇañcānuvattate.

645. **Ma ha da bhehi mma yha jja bbha ddhā ca**.

Ma ha da bhaiccevamantehi dhātūhi paresaṃ **tunā**dīnaṃ paccayānaṃ yathākkamaṃ **mma yha jja bbha ddhā**iccete ādesā honti vā, dhātvantalopo ca. **Ma**kārantehi tāva āgamma, āgantvā. **Kamu** padavikkhepe, okkamma, okkamitvā, nikkhamma, nikkhamitvā, abhiramma, abhiramitvā.

Hakārantehi paggayha, paggaṇhitvā, paggahetvā. **Muha** vecitte, sammuyha, sammuyhitvā, **ya**kārāgamo, āruyha, āruhitvā, ogayha, ogahetvā.

Dakārantehi uppajja, uppajjitvā, pamajja, pamajjitvā, upasampajja, upasampajjitvā. **Chidi** dvidhākaraṇe, acchijja, chijja, chijjitvā, chindiya, chinditvā, chetvā.

Bhakārantehi **rabha** rābhasse, ārabbha kathesi, āraddhā, ārabhitvā. **Labha** lābhe, upalabbha, upaladdhā, saddhaṃ paṭilabhitvā puññāni karonti iccādi.

Tavetunādippaccayantanayo.

Vattamānakālikamānantappaccayantanaya

646. **Vattamāne mānantā**.

Āraddho aparisamatto attho **vattamāno,** tasmiṃ vattamāne kāle gammamāne sabbadhātūhi **mānaanta**iccete paccayā honti. Te ca **kita**saññattā ‘‘kattari kita’’ti kattari bhavanti.

Antamānappaccayānañcettha ‘‘parasamaññāpayoge’’ti parasamaññāvasena parassapadattanopadasaññattā **tyā**dīsu viya **antamāne**su ca vikaraṇappaccayā bhavanti.

Teneva **māna**ppaccayo ‘‘attanopadāni bhāve ca kammanī’’ti bhāvakammesupi hoti, tassa ca ‘‘attanopadāni parassapadatta’’nti kvaci **anta**ppaccayādeso ca.

Gamu, sappa gatimhi, gacchatīti atthe **anta**ppaccayo, ‘‘bhūvādito a’’iti **a**ppaccayo, ‘‘gamissanto ccho vā sabbāsū’’ti dhātvantassa **cchā**deso, saralopādi, nāmabyapadese **syā**dyuppatti. Gacchanta si itīdha ‘‘vā’’ti vattamāne ‘‘simhi gacchantādīnaṃ ntasaddo aṃ’’ iti **nta**ssa **a**mādeso.

Vāsaddassa vavatthibhavibhāsattā **e**kā**ro**kāraparassa na bhavati, saralopādi, so puriso gacchaṃ, gacchanto gaṇhāti, sesaṃ guṇavantusamaṃ.

Itthiyaṃ ‘‘nadādito vā ī’’ti **ī**paccayo, ‘‘sesesu ntuvā’’ti **ntu**byapadese ‘‘vā’’ti adhikicca ‘‘ntussa tamīkāre’’ti **ta**kāre saralopasilopā, sā kaññā gacchatī, gacchantī iccādi itthisamaṃ.

Napuṃsake pure viya **nta**ssa **a**mādeso, taṃ cittaṃ gacchaṃ, gacchantaṃ, gacchantāni iccādi pulliṅgasamaṃ.

Tathā gacchatīti atthe **māna**ppaccayo, **cchā**desādi ca, so gacchamāno gaṇhāti, te gacchamānā iccādi **purisa**saddasamaṃ. Sā gacchamānā, tā gacchamānāyo iccādi **kaññā**saddasamaṃ. Taṃ gacchamānaṃ, tāni gacchamānāni iccādi **citta**saddasamaṃ.

Gacchīyatīti atthe ‘‘attanopadāni bhāve ca kammanī’’ti kammani **māna**ppaccayo, ‘‘bhāvakammesu yo’’ti **ya**ppaccayo, ‘‘ivaṇṇāgamo vā’’ti **i**kārāgamo, **cchā**deso, so tena gacchiyamāno, sā gacchiyamānā, taṃ gacchiyamānaṃ.

Cchādesābhāve ‘‘pubbarūpañcā’’ti **ya**kārassa **ma**kāro, dhammo adhigammamāno hitāya bhavati, adhigammamānā, adhigammamānaṃ.

Tathā **maha** pūjāyaṃ, mahatīti mahaṃ, mahanto, mahatī, mahantī, mahaṃ, mahantaṃ, mahamāno, mahamānā, mahamānaṃ. **Kammani** ‘‘yamhi dādhāmāṭhāhāpā maha mathādīnamī’’iti dhātvantassa **a**kārassa īkāro, mahīyamāno, mahīyamānā, mahīyamānaṃ.

Evaṃ caratīti caraṃ, caratī, carantī, carantaṃ, caramāno, cariyamāno, pacatīti pacaṃ, pacatī, pacantī, pacantaṃ, pacamāno, paccamāno, ‘‘tassa cavagga’’iccādinā **ca**vaggattaṃ, dvittañca.

Bhū sattāyaṃ, bhavatīti atthe **anta**ppaccayo, **a**ppaccayavuddhiavādesādi, so bhavaṃ, bhavanto. **Itthiyaṃ** īpaccayo, ‘‘bhavato bhoto’’ti **bhotā**deso, bhotī, bhotī, bhotiyo. **Napuṃsake** bhavaṃ, bhavantaṃ, bhavantāni, abhibhavamāno. **Bhāve** bhūyamānaṃ. **Kammani** abhibhūyamāno.

Jara vayohānimhi, ‘‘jara marāna’’ntiādinā **jīra jīyyā**desā, jīratīti jīraṃ, jīrantī, jīrantaṃ, jīramāno, jīrīyamāno, jīyaṃ, jīyantī, jīyantaṃ, jīyamāno, jīyyamāno.

Mara pāṇacāge, ‘‘kvaci dhātū’’tiādinā ekassa **ya**kārassa lopo, maratīti mīyaṃ, mīyantī, mīyantaṃ, mīyamāno, mīyyamāno, maraṃ, marantī, marantaṃ, maramāno, marīyamāno. Labhaṃ, labhantī, labhantaṃ, labhamāno, labbhamāno. Vahaṃ, vahantī, vahantaṃ, vahamāno, vuyhamāno. ‘‘Isuyamūnamanto ccho vā’’ti **cchā**deso, icchatīti icchaṃ, icchantī, icchantaṃ, icchamāno, icchīyamāno, issamāno.

‘‘Disassa passadissadakkhā vā’’ti **passa dissa dakkhā**desā, passatīti passaṃ, passantī, passantaṃ, passamāno, vipassīyamāno, dissamāno, dissanto, **māna**ssa **antā**deso, dissaṃ, dissantī, dissantaṃ, dakkhaṃ, dakkhantī, dakkhantaṃ, dakkhamāno dakkhiyamāno iccādi.

Tuda byathane, tudatīti tudaṃ, tudantī, tudantaṃ, tudamāno, tujjamāno. Pavisatīti pavisaṃ, pavisantī, pavisantaṃ, pavisamāno, pavisīyamāno iccādi.

Hū, bhū sattāyaṃ, **a**ppaccayalopo, pahotīti pahonto, pahontī, pahontaṃ, pahūyamānaṃ tena. Setīti sento, sentī, sentaṃ, semāno, sayaṃ, sayantī, sayantaṃ, sayamāno, sayāno vā, **māna**ssa **ānā**deso, atisīyamāno.

Asa sabbhāve, ‘‘sabbatthāsassādilopo cā’’ti **a**kārassa lopo, atthīti saṃ, santo, satī, santī, santaṃ, samāno, samānā, samānaṃ.

Ṭhā gatinivattimhi, ‘‘vā’’ti vattamāne ‘‘ṭhā tiṭṭho’’ti **tiṭṭhā**deso, tiṭṭhaṃ, tiṭṭhantī, tiṭṭhantaṃ, tiṭṭhamāno. **Tiṭṭhā**bhāve ‘‘kvaci dhātū’’tiādinā **ṭhā**to **ha**kārāgamo, rassattañca, upaṭṭhahaṃ, upaṭṭhahantī, upaṭṭhahantaṃ, upaṭṭhahamāno. Ṭhīyamānaṃ tena, upaṭṭhīyamāno, upaṭṭhahīyamāno.

Pā pāne, ‘‘pā pibo’’ti **pibā**deso, pibatīti pibaṃ, pibantī, pibantaṃ, pibamāno, ‘‘kvaci dhātū’’tiādinā **ba**kārassa **va**ttaṃ, pivaṃ, pivantī, pivantaṃ, pivamāno, pīyamāno, pīyamānā, pīyamānaṃ iccādi.

Hu dānādanahabyappadānesu, **a**ppaccaye pure viya dvibhāvādi, juhotīti juhaṃ, juhantī, juhantaṃ, juhamāno, hūyamāno. Evaṃ jahaṃ, jahantī, jahantaṃ, jahamāno, jahīyamāno. Dadātīti dadaṃ, dadantī, dadantaṃ, dadamāno, **dvittā**bhāve dānaṃ dento, dentī, dentaṃ, dīyamāno.

Rudhi āvaraṇe, ‘‘rudhādito niggahītapubbañcā’’ti **a**ppaccayaniggahītāgamā, rundhatīti rundhaṃ, rundhantī, rundhantaṃ, rundhamāno, rujjhamāno. Bhuñjatīti bhuñjaṃ, bhuñjantī, bhuñjantaṃ, bhuñjamāno, bhujjamāno iccādi.

Divu kīḷāyaṃ, ‘‘divādito yo’’ti **ya**ppaccayo, ‘‘tathā kattari cā’’ti pubbarūpattaṃ, **ba**ttañca, dibbatīti dibbaṃ, dibbantī, dibbantaṃ, dibbamāno. Evaṃ bujjhatīti bujjhaṃ, bujjhanto, bujjhamāno, **ca**vaggādeso. **Janī** pātubhāve, ‘‘janādīnamā’’ti yogavibhāgena **ā**ttaṃ, jāyatīti jāyaṃ, jāyamāno, jaññamāno.

Su savaṇe, ‘‘svādito’’tiādinā **ṇu ṇā uṇā** ca, suṇātīti suṇaṃ, suṇanto, suṇamāno, sūyamāno, suyyamāno. Pāpuṇātīti pāpuṇaṃ, pāpuṇamāno, pāpīyamāno.

‘‘Kiyādito nā’’ti **nā,** rassattaṃ, kiṇātīti kiṇaṃ, kīṇamāno, kīyamāno. Vinicchinātīti vinicchinaṃ, vinicchinamāno, vinicchīyamāno, cinaṃ, cīyamāno. Jānātīti jānaṃ, jānamāno, **jā**deso, ñāyamāno. Gaṇhātīti gaṇhaṃ, gaṇhamāno, gayhamāno.

Kara karaṇe, karotīti atthe ‘‘vattamāne mānantā’’ti **anta**ppaccayo, ‘‘tanādito oyirā’’ti **o,** ‘‘tassa vā’’ti adhikicca ‘‘uttamokāro’’ti **u**ttaṃ, ‘‘karassākāro cā’’ti **a**kāra**ssu**kāro. ‘‘Yavakārā cā’’ti sare **u**kārassa **va**ttaṃ, dvittaṃ, ‘‘bo vassā’’ti **ba**kāradvayañca, ‘‘kvaci dhātū’’tiādinā **ra**lopo, so kubbaṃ, kubbanto, kubbatī, kubbantī, kubbantaṃ. **U**ttābhāve – kammaṃ karonto, karontī, karontaṃ. **Māne – u**ttadvayaṃ, kurumāno, kurumānā, kurumānaṃ, kubbāno vā. **Kammani** kayiramāno, karīyamāno vā iccādi.

Cura theyye, ‘‘curādito’’tiādinā **ṇe ṇayā,** coretīti corento, corentī, corentaṃ, corayaṃ, corayatī, corayantaṃ, corayamāno, corīyamāno. Pāletīti pālento, pālentī, pālentaṃ, pālayaṃ, pālayantī, pālayantaṃ, pālayamāno, pālīyamāno iccādi.

Kārite bhāvetīti bhāvento, bhāventī, bhāventaṃ, bhāvayaṃ, bhāvayantī, bhāvayantaṃ, bhāvayamāno, bhāvīyamāno. Kāretīti kāronto, kārentī, kārentaṃ, kārayaṃ, kārayantī, kārayantaṃ, kārayamāno, kārīyamāno, kārāpento, kārāpentī, kārāpentaṃ, kārāpayaṃ, kārāpayantī, kārāpayantaṃ, kārāpayamāno, kārāpīyamāno iccādi.

Vattamānakālikamānantappaccayantanayo.

Anāgatakālikappaccayantanaya

‘‘Kāle’’ti adhikāro.

647. **Bhavissati gamādīhi ṇī ghiṇa**.

Bhavissati kāle gammamāne **gamā**dīhi dhātūhi **ṇī ghiṇa**iccete paccayā honti. **Ṇa**kārā vuddhatthā. Āyati gamanaṃ sīlamassāti atthe **ṇī,** vuddhi**ṇa**lopā. Gāmī, gāmino, āgāmī kālo. **Ghiṇa**paccaye – ‘‘kvaci dhātū’’tiādinā **gha**lopo, gāmaṃ gāmi, gāmī, gāmayo.

Bhaja sevāyaṃ, āyati bhajituṃ sīlamassāti bhājī, bhāji, ‘‘na kagattaṃ cajā’’ti yogavibhāgena nisedhanato ‘‘sacajānaṃ kagā ṇānubandhe’’ti **ga**ttaṃ na bhavati.

Su gatimhi, kārite vuddhi**āvā**desā ca, āyati passavituṃ sīlamassāti passāvī, passāvi. Āyati paṭṭhānaṃ sīlamassāti paṭṭhāyī, paṭṭhāyi, ‘‘ākārantānamāyo’’ti **āyā**deso.

‘‘Bhavissatī’’ti adhikāro.

648. **Kiriyāyaṃ ṇvutavo**.

Kiriyāyaṃ kiriyatthāyaṃ gammamānāyaṃ dhātūhi **ṇvutu**iccete paccayā honti bhavissati kāle. **Ṇvu**mhi – **ṇa**lopavuddhi**akā**desā, karissaṃ vajatīti kārako vajati.

Tumhi – ‘‘karassa ca tattaṃ tusmi’’nti **ta**kāro, sesaṃ kattusamaṃ, kattā vajati, kattuṃ vajatīti attho. Evaṃ pacissaṃ vajatīti pācako vajati, pacitā vajati. Bhuñjissaṃ vajatīti bhuñjako vajati, bhottā vajati iccādi.

649. **Kammani ṇo**.

Kammasmiṃ upapade dhātūhi **ṇa**ppaccayo hoti bhavissati kāle **ṇa**lopavuddhī. Nagaraṃ karissatīti nagarakāro vajati. **Lū** chedane, sāliṃ lavissatīti sālilāvo vajati. **Vapa** bījasantāne, dhaññaṃ vapissatīti dhaññavāpo vajati. Bhogaṃ dadissatīti bhogadāyo vajati, sindhuṃ pivissatīti sindhupāyo vajati iccādi.

‘‘Kammanī’’ti vattate.

650. **Sese ssaṃ ntu mānānā**.

Kammasmiṃ upapade **sese** aparisamattatthe dhātūhi **ssaṃntu māna āna**iccete paccayā honti bhavissati kāle gammamāne, te ca kitakattā kattari bhavanti. Kammaṃ karissatīti atthe **ssaṃ**paccayo, **i**kārāgamo, **si**lopo, kammaṃ karissaṃ vajati, sāpekkhattā na samāso. **Ntu**paccaye ‘‘tanādito oyirā’’ti **o,** ‘‘simhi vā’’ti ntva’ntassa **a**ttaṃ, kammaṃ karissatīti kammaṃ karonto vajati iccādi **guṇavantu**samaṃ.

Atha vā ‘‘bhavissati gamādīhi ṇī ghiṇa’’ti ettha ‘‘bhavissatī’’ti vacanato ‘‘ssantu’’iti ekova paccayo daṭṭhabbo, tato ‘‘simhi vā’’ti **a**ttaṃ, ‘‘ntasaddo a’’mitiyogavibhāgena **a**mādeso, silopo, karissaṃ karissanto, karissantā, karissantaṃ, karissante, karissatā karissantena, karissantehi, karissato karissantassa, karissataṃ karissantānaṃ, karissatā, karissantehi, karissato karissantassa, karissataṃ karissantānaṃ, karissati karissante, karissantesūtiādi **guṇavantu**sadisaṃ neyyaṃ.

Mānamhi – o**kārā**kārānaṃ **u**ttaṃ, kammaṃ karissatīti kammaṃ kurumāno, kammaṃ karāno vajati. Evaṃ bhojanaṃ bhuñjissaṃ vajati, bhojanaṃ bhuñjanto, bhuñjamāno, bhuñjāno vajati.

Sabbattha kattari **ntumāne**su sakasakavikaraṇappaccayo kātabbo.

Khādanaṃ khādissatīti khādanaṃ khādissaṃ vajati, khādanaṃ khādanto, khādanaṃ khādamāno, khādanaṃ khādāno vajati. Maggaṃ carissatīti maggaṃ carissaṃ, maggaṃ caranto, maggaṃ caramāno, maggaṃ carāno vajati. **Bhikkha** āyācane, bhikkhaṃ bhikkhissatīti bhikkhaṃ bhikkhissaṃ carati, bhikkhaṃ bhikkhanto, bhikkhaṃ bhikkhamāno, bhikkhaṃ bhikkhāno carati iccādi.

Anāgatakālikappaccayantanayo.

Uṇādippaccayantanaya

Atha **uṇā**dayo vuccante.

‘‘Dhātuyā’’ti adhikāro.

651. **Kāle vattamānātīte ṇvādayo**.

Atīte kāle, vattamāne ca gammamāne dhātūhi ṇuppaccayo hoti. **Ādi**saddena **yu kta mi**iccādayo ca honti.

Kara karaṇe, akāsi, karotīti vā atthe ṇuppaccayo, **ṇa**lopo, vuddhi, kāru sippī, kārū kāravo. **Vā** gatigandhanesu, avāyi, vāyatīti vā vāyu, **āyā**deso. **Sada** assādane, assādīyatīti sādu. **Rādha, sādha** saṃsiddhimhi, sādhīyati anena hitanti sādhu. **Bandha** bandhane, attani paraṃ bandhatīti bandhu. **Cakkha** viyattiyaṃ vācāyaṃ, cakkhatīti cakkhu. **I** gatimhi, enti gacchanti pavattanti sattā etenāti āyu. **Dara** vidāraṇe, darīyatīti dāru kaṭṭhaṃ. **Sanu** dāne. Sanotīti sānu pabbatekadeso. Janīyatīti jānu jaṅghāsandhi. Carīyatīti cāru dassanīyo. **Raha** cāge, rahīyatīti rāhu asurindo. **Tara** taraṇe, tālu, **lo ra**ssa.

Marādīnaṃ panettha **ṇu**mhi ‘‘ghaṭādīnaṃ vā’’ti ettha **vā**saddena na vuddhi, maru, taru, tanu, dhanu, hanu, manu, asu, vasu, vaṭu, garu iccādi.

Cadi hilādane, **yu**ppaccayo, ‘‘nudādīhi yuṇvūnamanānanākānanakā sakāritehi cā’’ti **anā**deso, niggahītāgamo ca, candanaṃ. Bhavati etthāti bhuvanaṃ, ‘‘jhalānamiyuvāsare vā’’ti **uvā**deso. **Kira** vikkhepe, kiraṇo. Vicakkhaṇo, kampanaṃ karotīti karuṇā, **a**kāra**ssu**ttaṃ.

Ktappaccaye – **ka**lopo, abhavi, bhavatīti vā bhūtaṃ yakkhādi, bhūtāni. Vāyatīti vāto, tāyatīti

tāto. **Mi**mhi – bhavanti etthāti bhūmi, netīti nemi iccādi.

652. **Khyādīhi mana ma ca to vā**.

Khī bhī su ru hu vā dhū hi lūpī adaiccevamādīhi dhātūhi **mana**paccayo hoti, **ma**ssa ca **to** hoti vā.

Adadhātuparasseva, makārassa takāratā;
Tadaññato na hotāyaṃ, vavatthitavibhāsato.

Khī khaye, khīyanti **e**ttha upaddavupasaggādayoti atthe **mana**paccayo, ‘‘kvaci dhātū’’tiādinā **na**lopo, ‘‘aññesu cā’’ti vuddhi, khemo. Tathā **bhī** bhaye, bhāyanti etasmāti bhīmo, **vā**dhikārato na vuddhi. **Su** abhisave, savatīti somo. **Ru** gatimhi, romo. **Hu** dānādanahabyappadānesu, hūyatīti homo. **Vā** gatigandhanesu, vāmo. **Dhū** kampane, dhunātīti dhūmo. **Hi** gatimhi, hinotīti hemo. **Lū** chedane, lūyatīti lomo. **Pī** tappane, pīṇanaṃ pemo. **Ada** bhakkhaṇe, adatīti atthe **mana, ma**ssa ca vā **ta**kāro, ‘‘to dassā’’ti **ta**kāro, attā, ātumā, ‘‘kvaci dhātū’’tiādinā **ada**ssa dīgho, **u**kārāgamo ca. **Yā** pāpaṇe, yāmo.

‘‘Vā’’ti vattamāne –

653. **Samādihi thamā**.

Samadamadara raha lapa vasa yu du hi si dā sā ṭhā bhasa bahausuiccevamādīhi dhātūhi **tha ma**iccete paccayā honti vā.

Sama upasame, **kvaci**ggahaṇādhikārā na dhātvantalopo, kilese sametīti samatho samādhi. Evaṃ damanaṃ damatho. **Dara** dāhe, daraṇaṃ daratho paridāho. **Raha** upādāne, rahīyatīti ratho, ‘‘kvaci dhātū’’tiādinā **ha**lopo. **Sapa** akkose, sapanaṃ sapatho. **Vasa** nivāse, āvasanti etasminti āvasatho. **Yu** missane, yūtho, dīgho. **Du** gativuddhimhi, davati vaḍḍhatīti dumo. Hinotīti himo ussāvo. **Si** bandhane, sīyatīti sīmā, dīgho. **Dā** avakhaṇḍane, dāmo. **Sā** sāmatthe, sāmo. **Ṭhā** gatinivattimhi, thāmo, **ṭha**ssa **tha**ttaṃ. **Bhasa** bhasmīkaraṇe, bhasmā, **brahmā**dittā ‘‘syā cā’’ti **ā**ttaṃ. **Baha** vuddhimhi, brahmā, nipātanato **bro ba**ssa. **Usu** dāhe, usmā iccādi.

654. **Masussa sussa ccha ra ccherā**.

Masuiccetassa dhātussa **su**ssa **ccharacchera**iccete ādesā honti. **Masu** macchere, **kvi**ppaccayo, **ccharaccherā**desā, maccharo, macchero.

‘‘Cchara ccherā’’ti vattate.

655. **Āpubbacarassa ca**.

Āpubbassa **cara**iccetassa dhātussa **ccharaccherā**desā honti, **ca**saddena **cchariyā**deso ca. Bhuso caraṇanti atthe **kvi**ppaccayo, **cchariyā**diādeso, rassattañca. Acchariyaṃ, accharaṃ, accheraṃ. Accharaṃ paharituṃ yuttantipi acchariyaṃ.

656. **Ala kala salehi layā**.

Ala kala sala iccetehi dhātūhi **la ya**iccete paccayā honti. **Ala** parisamattimhi, allaṃ, alyaṃ. **Kala** saṅkhyāne, kallaṃ, kalyaṃ. **Sala, hula, pada** gatimhi, sallaṃ, salyaṃ.

‘‘Kala salehī’’ti vattate.

657. **Yāṇa lāṇā**.

Tehi **kala salai**ccetehi dhātūhi **yāṇa lāṇa**ppaccayā honti. Kalyāṇaṃ, paṭisalyāṇaṃ, kallāṇo, paṭisallāṇo. Yadā pana **lī** silesaneti dhātu, tadā ‘‘paṭisallayanaṃ, paṭisallāṇa’’nti **yu**ppaccayena siddhaṃ, upasaggantassa niggahītassa **la**ttaṃ, **rahā**diparattā **na**ssa **ṇa**ttaṃ, **e**kārassa ‘‘kvaci dhātū’’tiādinā **a**ttañca.

658. **Mathissa thassa lo ca**.

Mathaiccetassa dhātussa **tha**ssa **lā**deso hoti, **ca**saddena **la**ppaccayo, **matha** viloḷane, mallo, so eva mallako, yathā hīnako.

‘‘Kiccā’’ti vattate.

659. **Avassakādhamiṇesu ṇī ca**.

Avassaka adhamiṇaiccetesvatthesu, **ṇī**paccayo hoti, kiccā cāti **ṇī**paccayo, **ṇa**lopa vuddhi**si**lopā, avassaṃ me kammaṃ kātuṃ yuttosīti kārīsi me kammaṃ avassaṃ, kārino me kammaṃ avassaṃ, hārīsi me bhāraṃ avassaṃ.

Adhamiṇe – sataṃ me iṇaṃ dātuṃ yuttosīti dāyīsi me sataṃ iṇaṃ, dhārīsi me sahassaṃ iṇaṃ iccādi, **kicca**ppaccayā pana heṭṭhāyeva dassitā.

660. **Vajādīhi pabbajjādayo nipaccante**.

Ākatigaṇoyaṃ. **Vaja**iccevamādīhi dhātūhi paccayādesalopāgamanisedhaliṅgādividhinā yathābhidhānaṃ **pabbajjā**dayo saddā nipaccante.

Vaja gatimhi **pa**pubbo, paṭhamameva vajitabbanti atthe ‘‘bhāvakammesū’’ti adhikicca ‘‘ṇyocā’’ti **ṇya**ppaccayo, **ṇa**lopādi. ‘‘Pavvajya’’nti rūpe sampatte iminā **jjha**ssa **jjā**deso, **va**kāradvayassa **ba**kāradvayaṃ, vuddhinisedho, itthiliṅgattañca nipaccante, pabbajjā.

Tathā **iñja** kampane, iñjanaṃ ijjā. **Yaja** devapūjāyaṃ, yajanaṃ ijjā, ‘‘yajassādissī’’ti **i**ttaṃ. **Añja** byattigatīsu **saṃ**pubbo, samañjanaṃ samajjā, ñjhassa **jjā**deso. **Sada** visaraṇagatyāvasānesu, nisīdanaṃ nisajjā. **Vida** ñāṇe, vijānanaṃ, vidatīti vā vijjā. **Saja** vissagge, vissajjanaṃ vissajjā. **Pada** gatimhi, nipajjanaṃ nipajjā.

Hana hiṃsāgatīsu, hantabbanti atthe **ṇya**mhi kate ‘‘vadho vā sabbatthā’’ti **hana**ssa **vadhā**deso, **jha**ssiminā **jjhā**deso ca, so vajjho, sā vajjhā. **Sī** saye, sayanaṃ, sayanti etthāti vā seyyā, vuddhi, **ya**kārassa dvittañca. **Dhā** dhāraṇe **saṃ**pubbo, sammā cittaṃ nidheti etāya, sayaṃ vā saddahatīti atthe ‘‘itthiyamatiyavo vā’’ti **a**ppaccayo, ‘‘sandhā’’ti rūpe sampatte iminā **na**kārassa **da**kāro, saddhā. **Cara** caraṇe, caraṇanti atthe ṇyappaccaye, **i**kārāgame ca kate iminā vuddhinisedho, cariyā.

Ruja roge, rujananti atthe iminā chappaccayo, ‘‘byañjanantassa co chappaccayesu cā’’ti dhātvantassa **ca**kāro, rucchā, rujāti **a**ppaccayena siddhaṃ. Tathā **kuca** saṅkocane, **cha**ppaccayo, kocanaṃ kucchā. **Labha** lābhe, **cha**mhi **cā**deso, lacchā. **Rada** vilekhane, racchā. **Muha** vecitte, muyhanaṃ mucchā, mucchanaṃ vā mucchā. **Vasa** nivāse, vacchā. **Kaca** dittimhi, kacchā. **Katha** kathane **saṃ**pubbo, saddhiṃ kathananti atthe **ṇya**ppaccayo, iminā **thya**ssa **cchā**deso, **saṃ**saddassa **sā**deso ca, sākacchā. **Tuda** byathane, tucchā. **Pada** gatimhi, byāpajjananti atthe **ṇya**mhi kate ‘‘byāpādyā’’ti rūpe sampatte iminā nipātanena **dya**ssa **jjā**deso, rassattañca, byāpajjā.

Mara pāṇacāge, marati maraṇanti ca atthe iminā tyatyuppaccayā, dhātvantalopoca, tato ‘‘yavata’’miccādinā **ca**kāro, macco, maccu. **Sata** sātacce, iminā **ya**ppaccayo, tyassa **ca**kāro, saccaṃ. Tathā **nata** gattavināme, naccaṃ. **Niti** nicce, niccaṃ. **Mā** māne, māyā. **Jana** janane, jāyā, **kana** dittikantīsu, nyassa **ña**ttaṃ, dvittañca, kaññā. **Dhana** dhaññe, dhaññaṃ. Punātīti puññaṃ, **na**kārāgamo iccādi.

661. **Ve pu sī davava mu ku dā bhūhvādīhi thuttima ṇimā nibbatte**.

Vepusīdavavamuiccevamādīhi dhātūhi, **ku dā bhū**ādito, **hvā**dito ca yathākkamamṃ **thuttimaṇima**iccete paccayā honti nibbattatthe. **Vepu** kampane, **thu**ppaccayo, ‘‘kvaci dhātū’’tiādinā **a**kārāgamo, atha vā ‘‘athū’’ti vattabbe saralopaṃ katvā ‘‘thū’’ti vuttanti daṭṭhabbaṃ, vepena nibbatto vepathu. **Sī** saye, sayanena nibbatto sayathu. **Dava** davane, davena nibbatto davathu. **Vamu** uggiraṇe, vamena nibbatto vamathu.

Kutti karaṇaṃ, tena nibbattaṃ kuttimaṃ, **‘‘ku’’**iti nipātanato **kara**ssa **ku**ttaṃ. **Dā** dāne, dāti dānaṃ, tena nibbattaṃ dattimaṃ, rassattaṃ. Bhūti bhavanaṃ, tena nibbattaṃ bhottimaṃ. Avahuti avahanaṃ, tena nibbattaṃ ohāvimaṃ, **ṇa**lopavuddhi**āvā**desā.

662. **Akkose namhāni**.

Akkose gammamāne **namhi** nipāte upapade sati dhātuto **āni**ppaccayo hoti. Na gamitabbo te jamma desoti atthe **āni**ppaccayo, kitakattā nāmamiva katvā **si**mhi kate na gamānīti atthe kammadhārayasamāso, **na**ssa **a**ttaṃ, puna samāsattā nāmamiva kate **syā**dyuppatti, agamāni te jamma deso. Na kattabbaṃ te jamma kammanti akarāni te jamma kammaṃ.

Namhīti kiṃ? Vipatti te. **Akkose**ti kiṃ? Agati te.

663. **Sunassunassoṇavānuvānununakhuṇānā**.

Sunaiccetassa pāṭipadikassa sambandhino **una**saddassa **oṇa vāna uvāna una unakha uṇa ā āna**iccete ādesā honti. **Sunassuna**ssa **oṇā**diādese, paranayane ca kate **syā**dyuppatti, soṇo, soṇā, svāno, svānā, suvāno, suvānā, suno, sunā, sunakho, sunakhā, suṇo, suṇā, sā sāno, sānā iccādi.

664. **Taruṇassa susu ca**.

Taruṇaiccetassa saddassa **susu**iccādeso hoti. **Ca**saddo aniyamattho, susu, taruṇo vā.

665. **Yuvassuvassuvuvānunūnā**.

Yuvaiccetassa pāṭipadikassa **uva**saddassa **uvauvānaunaūna**iccete ādesā honti. Yuvā tiṭṭhati, yuvāno tiṭṭhati, yuno tiṭṭhati, yūno tiṭṭhati.

666. **Chadādīhi tatraṇa**.

Chadaiccevamādīhi dhātūhi **tatraṇa**iccete paccayā honti. **Chada** apavāraṇe, ‘‘kvaci dhātū’’tiādinā dhātvantassa **ta**kāro. Ātapaṃ chādetīti chattaṃ, chatraṃ, byañjanattaye sarūpānamekassa lopo.

Cinta cintāyaṃ, cintetīti cittaṃ, **na**kārassa saṃyogādittā niggahītaṃ, tassa ‘‘byañjane cā’’ti lopo, citraṃ, ‘‘ghaṭādīnaṃ vā’’ti na vuddhi.

Su abhisave, ‘‘paradvebhāvo ṭhāne’’ti **ta**ssa dvittaṃ, atthe abhisavetīti suttaṃ, sutraṃ.

Sūda paggharaṇe, atthe sūdetīti suttaṃ, rassattaṃ, bhujādittā **da**lopo, dvittañca. **Su** savane, suṇātīti sotaṃ, sotraṃ, vuddhi.

Ni pāpaṇe, netīti nettaṃ, netraṃ. **Vida** maṅgalle, **to da**ssa, pavittaṃ, pavitraṃ. **Pū** pavane, punātīti pavittaṃ, pavitraṃ, **i**kārāgamo, vuddhi**avā**desā ca.

Pata gatimhi, patatīti pattaṃ, patraṃ, patato tāyatīti patto, patro. **Tanu** vitthāre, taññatīti

tantaṃ, tantraṃ. **Yata** yatane, yattaṃ, yatraṃ. **Yā** pāpaṇe, yāpanā yatrā. **Yamu** uparame, yantaṃ, yantraṃ. **Ada** bhakkhaṇe, adatīti attaṃ, **a**traṃ. **Yuja** yoge, yujjatīti yottaṃ, yotraṃ, bhujādittā dhātvantalopadvittāni.

Vatu vattane, vattaṃ, vatraṃ. **Mida** sinehane, mijjatīti mittaṃ, mitraṃ. **Mā** parimāṇe, mattā parimāṇaṃ, dvittarassattāni. Evaṃ punātīti putto, putro. **Kala** saṅkhyāne, kalattaṃ, kalatraṃ bhariyā. **Vara** saṃvaraṇe, varattaṃ, varatraṃ cammamayayottaṃ. **Vepu** kampane, vepatīti vettaṃ, vetraṃ.

Gupa saṃvaraṇe, gottaṃ, gotraṃ, ''gupādīnañcā''ti dhātvantalopo, dvittañca, gattaṃ vā, ''kvaci dhātū''tiādinā **u**kārassa **a**kāro. **Dā** avakhaṇḍane, dāttaṃ, dātraṃ. **Hu** havane, aggihuttaṃ. **Vaha** pāpaṇe, vahittaṃ, vahitraṃ. **Cara** caraṇe, carittaṃ, caritraṃ. **Muca** mocane, muttaṃ passāvo. **Bhāsa** dittimhi, bhastrā iccādi.

667. **Vadādīhi ṇitto gaṇe**.

Vada cara varaiccevamādīhi dhātūhi **ṇitta**ppaccayo hoti gaṇe gammamāne. **Vada** viyattiyaṃ vācāyaṃ, vaditānaṃ gaṇo vādittaṃ. **Cara** caraṇe, caritānaṃ gaṇo cārittaṃ. **Vara** varaṇe, varitānaṃ gaṇo vārittaṃ. Atha vā caranti tasmiṃ paripūrakāritāyāti cārittaṃ. Vāritaṃ tāyanti ettha, etenāti vā vārittaṃ.

668. **Midādīhi ttitiyo**.

Mida pada ranja tanu dhāiccevamādīhi dhātūhi yathābhidhānaṃ **tti ti**iccete paccayā honti. Mijjati siniyhatīti metti, dhātvantalopo. Pajjatīti patti. **Ranja** rāge, ranjati etthāti ratti. Vitthārīyatīti tanti. Dhāretīti dhāti. **Pā** rakkhaṇe, pāti. **Vasa** nivāse, vasati.

669. **Usuranjadaṃsānaṃ daṃsassa daḍḍho ḍha ṭhā ca**.

Usu ranja daṃsaiccetesaṃ dhātūnaṃ antare **daṃsa**ssa **daḍḍhā**deso hoti, sesehi dhātūhi **ḍha ṭha**iccete paccayā honti. **Usu** dāhe, **ranja** rāge, **ḍha ṭha**ppaccayā, ''kvaci dhātū''tiādinā dhātvantalopo, dvittaṃ, uḍḍho, raṭṭhaṃ. **Daṃsa** daṃsane, **kvi**ppaccayo, **kvi**lopo, **daṃsa**ssa **daḍḍhā**deso ca, daḍḍhaṃ.

670. **Sūvusānamūvusānamato tho ca**.

Sū vu asaiccetesaṃ dhātūnaṃ **ū u asānaṃ ata**iccādeso hoti, ante **tha**ppaccayo ca.

Sū hiṃsāyaṃ, satthaṃ. **Vu** saṃvaraṇe, vatthaṃ. **Asa** bhuvi, attho. Yadā pana **sasu** hiṃsāyaṃ, **vasa** acchādane, **ara** gatimhīti ca dhātu, tadā ''samādīhi tha mā''ti **tha**ppaccayo, ''kvaci dhātū''tiādinā dhātvantalopo, ''vagge ghosā''tiādinā dvittaṃ, sasatīti satthaṃ, vasīyatīti vatthaṃ, arīyatīti attho.

671. **Ranjudādīhi dhadiddakirā kvaci ja da lopo ca**.

Ranja udiiccevamādīhi dhātūhi **dha da idda ka ira**iccete paccayā honti kvaci, dhātvantānaṃ **jadānaṃ** lopo ca hoti.

Ranja rāge, **dha**ppaccayo, jalopo ca, randhaṃ. **Udi** pasavanakledanesu **saṃ**pubbo, **da**ppaccayo, samuddo, uddo. **Khuda** pipāsāyaṃ, khuddo. **Chidi** dvidhākaraṇe, chiddo. **Rudi** hiṃsāyaṃ, ruddo, luddo, **lo ra**ssa. **Bhadi** kalyāṇe, bhaddo. **Nidi** kucchāyaṃ, niddā. **Muda** hāse, muddā. **Dala** duggatimhi, **idda**ppaccayo, daliddo.

Susa sosane, **suca** soke vā, **ka**ppaccayo, dhātvantassa **ka**kāro, sukkaṃ. **Vaca** viyattiyaṃ vācāyaṃ, **vaka** ādāne vā, vakkaṃ. **Saka** sattimhi, sakko. **Usu** dāhe, ukkā.

Vaja gatimhi, **ira**ppaccayo, appaṭihataṃ vajatīti vajiraṃ. **Mada** ummāde, madirā. Evaṃ mandiraṃ, rudhiraṃ, ruhiraṃ, ruciraṃ. **Badha** bandhane, badhiro, badhirā, badhiraṃ, timiro, timiraṃ, siro. **Sara** hiṃsāyaṃ, sariraṃ. ''Kalilaṃ, salila''ntiādīsu **lo ra**ssa. Kuṭilo, kokilo iccādayo.

672. **Paṭito hissa heraṇa hīraṇa**.

Paṭito parassa **hi**iccetassa dhātussa **heraṇa hīraṇa**iccete ādesā honti. **Hi** gatimhi **paṭi**pubbo, paṭipakkhe madditvā gacchatīti atthe ''kvi cā''ti **kvi**ppaccayo, **kvi**lopo, iminā **heraṇa hīraṇa**ādesā, **ṇa**lopo, ''tesu vuddhī''tiādinā paṭisaddādissa vuddhi, pāṭiheraṃ, pāṭihīraṃ, yadā pana **hara** haraṇeti dhātu, tadā paṭipakkhe haratīti ''pāṭihāriya''miti **ṇye**napi siddhaṃ.

673. **Kaḍyādīhi ko**.

Kaḍiiccevamādīhi dhātūhi **ka**ppaccayo hoti.

Kaḍi chedane, **ka**ppaccaye kate ''kvaci dhātū''tiādinā, ''niggahītañcā''ti vā **i**kārānubandhassa dhātussa niggahītāgamo, **ka**lopo ca, niggahītassa vaggantattaṃ, kaṇḍo usu, parimāṇañca. Evaṃ **ghaṭi** ghaṭṭane, ghaṇṭo, ghaṇṭā vā. **Vaṭi** āvattane, **vaṭi** dhāraṇabandhanasaṅghātesu vā, vaṇṭo. **Karaḍi** bhājanatthe, karaṇḍo. **Maḍi** maṇḍanatthe, maṇḍo. **Saḍi** gumbatthe, saṇḍo. **Bhaḍi** bhaṇḍatthe, bhaṇḍaṃ. **Paḍi** liṅgavekallatthe, paṇḍo, so eva paṇḍako. **Daḍi** āṇāyaṃ, daṇḍo. **Raḍi** hiṃ sāyaṃ, raṇḍo. **Taḍi** calanatthe, vitaṇḍo. **Caḍi** caṇḍatthe, caṇḍo. **Gaḍi** sanniccaye, gaṇḍo. **Aḍi** aṇḍatthe, aṇḍo. **Laḍi** jigucchāyaṃ, laṇḍaṃ. **Meḍi** kuṭilatthe, meṇḍo, meṇḍako vā. **Eraḍi** hiṃsāyaṃ, eraṇḍo. **Khaḍi** chedanatthe, khaṇḍo. **Madi** hāse, mando. **Idi** paramissariye, indo. **Cadi** icchākantīsu, cando. **Khura** chedane, khuro iccādi.

''Ko''ti vattate.

674. **Khādāmagamānaṃ khandhandhagandhā**.

Khāda ama gamuiccetesaṃ dhātūnaṃ **khandha andha gandha**iccete ādesā honti, **ka**ppaccayo ca hoti. **Khāda** bhakkhane, jātijarāmaraṇādīhi saṃsāradukkhehi khajjatīti khandho. **Ama** roge, andho. **Gamu, sappa** gatimhi, gandho. **Kvaci**ggahaṇena **ka**lopābhāve khandhako, andhako, gandhako. Atha vā rāsaṭṭhena khandho. **Gandha** sūcane, attano nissayassa gandhanato sūcanato gandho.

675. **Paṭādīhyalaṃ**.

Paṭaiccevamādīhi dhātūhi, pāṭipadikehi ca **ala**ppaccayo hoti. **Aṭa, paṭa** gatimhi, paṭe alaṃ samatthanti atthe iminā **ala**ppaccayo, ''si''nti **a**mādeso, paṭalaṃ, paṭalāni. Tathā **kala** kalale, kalalaṃ. **Kusa** chedanabhūta dāna sañcayesu, kusalaṃ, yadā pana **sala lū lā**iti dhātu, tadā kucchitānaṃ salanato, kusānaṃ lavanato, kuso viya lavanato vā kusena lātabbattā kusalanti **a**ppaccayena **ka**ppaccayena vā rūpasiddhi veditabbā.

Kada made, kadalaṃ. **Bhaganda** secane, bhagandalaṃ. **Mekha** kaṭivicitte, mekhalaṃ, mekhalā vā. **Vakka** rukkhatace, vakkalaṃ. **Takka** rukkhasilese, takkalaṃ. **Palla** ninnaṭṭhāne, pallalaṃ. **Sadda** harite, saddalaṃ, paralopo. **Mūla** patiṭṭhāyaṃ, mulālaṃ, rassattaṃ. **Bila** nissaye, bilālaṃ. **Vida** sattāyaṃ, vidālaṃ. **Caḍi** caṇḍikke, caṇḍālo, dīghattaṃ. **Vā** gatigandhanesu, vālaṃ. **Vasa** acchādane, vasalo. **Paci** vitthāre, pacalo, pañcālo, pañcannaṃ rājūnaṃ alantipi pañcālo. **Maca** core, macalo. **Musa** theyye, musalo.

Gotthu vaṃse, gotthulo. **Puthu** vitthāre, puthulo. **Bahu** saṅkhyāne, bahulaṃ, paralopo. Yadā pana **lā** ādāne iti dhātu, tadā gotthuṃ lātīti gotthulo. Evaṃ puthulo, bahulaṃ.

Maṅga maṅgalye, maṅgalaṃ. **Baha** vuddhimhi, bahalaṃ. **Kamba** sañcalane, kambalaṃ. **Sabi**

maṇḍale, sambalaṃ, niggahītāgamo, sabalo vā. **Agga** gatikoṭille, aggalaṃ. **Maḍi** bhūsāyaṃ, maṇḍalaṃ. **Kuḍi** dāhe, kuṇḍalaṃ iccādi.

676. **Puthassa puthupathāmo vā**.

Puthaiccetassa dhātussa **puthu patha**iccete ādesā honti, **ama**ppaccayo ca hoti vā, kvacatthoyaṃ **vā**saddo. **Putha** vitthāre, patthaṭāti atthe **kvi**ppaccayo, iminā **putha**ssa **puthupathā**desā, **kvi**lopo. **Itthiyaṃ ī**paccayo, **‘‘o** sare cā’’ti sutte **ca**saddena **avā**deso, puthavī, pathavī, padhavī, **tha**ssa **va**ttaṃ, **ama**ppaccaye **pathā**deso, pathamo.

677. **Sasvādīhi tudavo**.

Sasuiccevamādīhi dhātūhi **tu du**iccete paccayā honti. **Sasu** hiṃsāgatīsu, **tu**ppaccayo, ‘‘kvaci dhātū’’tiādinā dhātvantassa **ta**kāro, sattu. **Jana** janane, jattu. **Dada** dāne, daddu kuṭṭhaviseso. **Ada** bhakkhaṇe, addu. **Mada**ummāde, maddu iccādi.

678. **Jhādīhi īvaro**.

Cipādhāiccevamādīhi dhātūhi **īvara**ppaccayo hoti. Ci caye, cīyatīti cīvaraṃ. **Pā** pāne, pātīti pīvaro pīno. **Dhā** dhāraṇe, dhīvaro kevaṭṭo.

679. **Munādīhi ci**.

Munādīhi dhātūhi **i**ppaccayo hoti, **ca**saddena pāṭipadikehi ca. **Muna** ñāṇe, munātīti muni, **vā**dhikārā na vuddhi. **Yata** yatane, yatatīti yati. **Agga** gatikoṭille, aggi. **Pata** gatimhi, pati. **Suca** socakammani, suci. **Ruca** dittimhi, ruci. **Isa** pariyesane, sīlādiguṇe esatīti isi. **Ku** sadde, kavi, vuddhi, **avā**deso ca. **Ru** sadde, ravi, dadhi, kuṭi. **Asu** khepane, asi. **Rāja** dittimhi, rāji. **Gapu, sappa ga**timhi, sappi. **Acca** pūjāyaṃ, acci. **Juta** dittimhi, joti, nandi, dīpi, kimi, **a**kārassa **i**ttaṃ. **Tamu** kaṅkhāyaṃ, timi. **Budha** bodhane, bujjhatīti bodhi. **Kasa** vilekhane, kasi. **Kapi** calane, kapi, kali, bali, masi, dhani, hari, ari, giri iccādayo.

Pāṭipadikato pana mahāli, bhaddāli, maṇi, araṇi, taraṇi, dharaṇi, saraṇi, dhamaṇi, avani, asani, vasani iccādi.

680. **Vidādīhyūro**.

Vidaiccevamādīhi dhātūhi **ūra**ppaccayo hoti. **Vida** lābhe, vandituṃ alaṃ anāsannattāti atthe **ūra**ppaccayo. Vidūro, vijjūro vā, vidūre jāto vedūro maṇi. **Vala, valla** sādhāraṇabandhanesu, vallūro. **Masa** āmasane, masūro. **Sida** siṅgāre, sindūro, niggahītāgamo. **Du gati**mhi, dūro. **Ku** sadde, kūro. **Kapu** hiṃsātakkalagandhesu, kappūro, dvittaṃ. **Maya** gatimhi, mayūro, mahiyaṃ ravatīti vā mayūroti.

> ‘‘Vaṇṇāgamo vaṇṇavipariyayo ca,
> Dve cāpare vaṇṇavikāranāsā;
> Dhātussa catthātisayena yogo,
> Taduccate pañcavidhaṃ nirutta’’nti –

Vuttaniruttilakkhaṇānusārena ‘‘tesu vuddhī’’tiādinā, ‘‘kvaci dhātū’’tiādinā ca rūpasiddhi veditabbā.

Udi pasavanakledanesu, unditumalaṃ samatthoti undūro. **Khajja** bhakkhaṇe, khādituṃ alanti khajjūro. **Kura** akkose, akkositumalanti kurūro. **Su** hiṃsāyaṃ, sūro.

681. **Hanādīhi ṇunutavo**.

Hanaiccevamādīhi dhātūhi **ṇu nu tu**iccete paccayā honti. **Ṇu**ppaccaye **hana** hiṃsāgatīsu, hanatīti haṇu. **Jana** janane, jāyatīti jāṇu, dhātvantalopo, dīgho. **Bhā** dittimhi, bhātīti bhāṇu. **Ri** santāne, rayatīti reṇu rajo. **Khanu** avadāraṇe, khanti, khaññatīti vā khāṇu. **Ama** gatyādīsu, amatīti aṇu, dhātvantalopo.

Nuppaccaye – **ve** tantasantāne, vāyatīti venu, veṇu vā. **Dhe** pāne, dhāyati vacchaṃ pāyetīti dhenu, bhātīti bhānu.

Tuppaccaye – **dhā** dhāraṇe, kriyaṃ, lakkhaṇaṃ vā dhāretīti dhātu. **Si** bandhane, sīyati bandhīyatīti setu. **Kī** dhanaviyoge, **ki** unnatimhi, uddhaṃ gacchatīti ketu. **Hi** gatimhi, hinotīti hetu. **Jana** janane, jāyatīti jantu. **Tanu** vitthāre, tanotīti tantu. **Vasa** nivāse, vasati ettha phalaṃ tadāyattavuttitāyāti vatthu, ‘‘kvaci dhātū’’tiādinā sa**ta**kārasaṃyogassa **tthā**deso.

682. **Kuṭādīhiṭho**.

Kuṭādīhi dhātūhi **ṭha**ppaccayo hoti. **Kuṭa** chedane, kuṭati chindatīti kuṭṭho byādhi. **Kusa** chedanapūraṇagandhesu, kusatīti koṭṭho udaraṃ, dhātvantalopadvittāni. **Kaṭa**maddane, kaṭati maddatīti kaṭṭhaṃ. **Kaṇa** nimīlane, kaṇṭho.

683. **Manupūrasuṇādīhi ussanusisā**.

Manu pūra suṇaiccevamādīhi dhātūhi, pāṭipadikehi ca **ussanusaisa**iccete paccayā honti.

Manu bodhane, ussa nusā, manate jānātīti manusso, mānuso vā, dhātvantassa **ā**ttaṃ.

Pūra dānapūraṇesu, pūratīti puriso, rassattaṃ, poso, **ra**kā**ri**kārānaṃ lopo, vuddhi ca, pure ucce ṭhāne setīti puriso.

Suṇa hiṃsākulasandhānesu, suṇati kulaṃ sandahatīti suṇisā. **Ku** kucchite, kavīyatīti karīsaṃ malaṃ, **ku**ssa **kara**ttaṃ, dīgho ca. **Su** hiṃsāyaṃ, andhakāravidhamanena sattānaṃ bhayaṃ hiṃsatīti sūriyo, **ra**kārāgamo, **sa**kārassa **ya**ttañca. **Maha** pūjāyaṃ, mahatīti mahiso, mahiyaṃ setītipi mahiso. **Si** bandhane, sīyati bandhīyatīti sīsaṃ iccādi.

684. **Akkharehi kāra**.

Akkharehi akkharavācakehi vaṇṇehi **kāra**ppaccayo hoti. **Taddhitā**disutte **ca**ggahaṇena nāmabyapadese **syā**dyuppatti, akāro, akāraṃ, akārena iccādi, ākāro, okāro, kakāro, yakāro, hakāro, ḷakāro. Evakārādīsu pana karīyati uccārīyatīti kāro saddo, eva ca so kāro cāti evakāro. Evaṃ dhikāro, huṃkāro, sādhukāro.

Ikāro dhātuniddese, vikaraṇandhitoti ca;
Bhavantettha gamissādi, hanatyādīti ñāpakā.

Uṇādippaccayantanayo.

Tabbādī ṇādayo niṭṭhā, tave tunādayo tathā;
Mānantādi uṇādīti, chaddhā kitakasaṅgaho.

Iti padarūpasiddhiyaṃ kibbidhānakaṇḍo

Sattamo.

Nigamana

Sandhi nāmaṃ kārakañca, samāso taddhitaṃ tathā;
Ākhyātaṃ kitakaṃ kaṇḍā, sattime **rūpasiddhiyaṃ**.

Tedhā sandhiṃ catuddhā padamapi catudhā pañcadhā nāmikañca,
Byāsā chakkārakaṃ chassamasanamapi chabbhedato taddhitañca;
Ākhyātaṃ aṭṭhadhā chabbidhamapi kitakaṃ paccayānaṃ pabhedā,
Dīpentī rūpasiddhī ciramidha janatābuddhivuḍḍhiṃ karotu.

Vikhyātā**nandathera**vhayavaragurunaṃ tambapaṇṇiddhajānaṃ,
Sisso **dīpaṅkarā**khyaddamiḷavasumatī dīpaladdhappakāso;
Bālādiccādivāsadvitayamadhivasaṃ sāsanaṃ jotayī yo,
Soyaṃ **buddhappiya**vho yati imamujukaṃ **rūpasiddhiṃ a**kāsi.

Iti padarūpasiddhipakaraṇaṃ niṭṭhitaṃ.